

KLP

Årsrapport 2016

KLP

Innhold

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

KONSERNSJEFENS FORORD	3
UTVIKLING SISTE 5 ÅR	5
VEKST OG LØNNSOMHET	7
HVA ER PENSJON	8
HVA ER KLP	9
KLP I TALL	10
KLPS VIRKSOMHET	13
KONSERNLEDELSEN I KLP	25
VESENTLIGHETS- OG SÅRBARHETSANALYSE	28
MEDARBEIDERREGNSKAP	30
RISIKOSTYRING OG INTERNKONTROLL	33
NUES	36
ÅRSBERETNING 2016	42
STYRET I KLP	56

ÅRSREGNSKAP KLP KONSERN	59
— Resultatregnskap	61
— Balanse	62
— Egenkapitaloppstilling	64
— Kontantstrømoppstilling	65
— Noter til regnskapet Kommunal Landspensjonskasse	67

IKKE-FINANSIELT REGNSKAP	135
— Ikke-finansielt regnskap ved årsslutt	136
— Noter til regnskapet	139
— Revisors uttalelse	143

ÅRSREGNSKAP KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE	145
— Resultatregnskap	147
— Balanse	149
— Egenkapitaloppstilling	153
— Kontantstrømoppstilling	154
— Noter til regnskapet Kommunal Landspensjonskasse	155

REVISORS BERETNING	258
REPRESENTANTSKAPETS UTTALELSE	264
STYRER I KLP	265
TILLITSVALGTE	266

Solide resultater

2016 var sterkt preget av begivenheter som Brexit og valget av Donald Trump som amerikansk president. Begge deler var regnet som helt usannsynlige utfall, og har bidratt til politisk og økonomisk usikkerhet. For KLP og våre eiere er det da ekstra betryggende at vi har bygget opp en økonomisk soliditet som gjør oss godt rustet i usikre tider.

KLP har siden 2008 brukt mye av sine overskudd til å styrke soliditeten i selskapet. Soliditeten har vært viktig for at vi har kunnet investere som vi har gjort og for de resultatene vi nå leverer. Det er en styrke for selskapet å ha eiere som nettopp prioriterer langsiktig verdiskaping og forutsigbarhet. Det har gjort at vi i et krevende marked med lave renter har kunnet ta risiko i investeringene. Tålmodige eiere er grunnen til at vi står sterkere enn noensinne til å tåle markedssvingningene. Det er også derfor vi for 2016 kan gi et overskudd til våre kunder som er tre ganger større enn det vi har gitt forventninger om. Over fire milliarder kroner av overskuddet for 2016 vil bli overført til kundenes premiefond.

PENSJON I ENDRING

KLPs viktigste oppgave er å gjøre seg fortjent til å forbli den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor og virksomheter med tilknytning til denne. Det betyr at vi må fortsette å videreutvikle vår kapitalforvaltning, effektivisere vårt arbeid, og styrke vår service. Vårt hovedprodukt offentlig tjenestepensjon er i endring, og KLP bidrar i denne endringsprosessen med å belyse de økonomiske konsekvensene av endringene som drøftes, både for arbeidsgiverne og arbeidstakerne. Når partene blir enige vil KLP være godt forberedt på å levere det nye produktet.

LØNNSOMME DØTRE

I tillegg til god avkastning på pensjonsfondene, opplevde vi god vekst og lønnsomhet i våre datterselskaper. Veksten kom i stor grad av at eierne og medlemmene våre benytter seg av KLPs tilleggstjenester innen bank, skade og fondsprodukter. Særlig gledelig er det at stadig flere av våre eieres ansatte velger å benytte våre ulike tjenester. Vi nærmer oss nå en markedsandel innen bank og skade på 5% blant våre medlemmer og tror at vi fortsatt har et betydelig potensial til å nå flere med våre medlemsfordeler.

ENKEL, TYDELIG OG RELEVANT

Gjennom 2016 har vi jobbet mye med å yte bedre service. Det handler blant annet om hvordan vi kommuniserer med medlemmene våre. Selv om noe av det vi driver med er komplisert, er målet vårt at all kommunikasjon fra KLP skal være enkel, tydelig og relevant. Medlemmene skal få den informasjonen de ønsker, i en form som passer dem. Arbeidet har allerede gitt oppløftende resultater. Det er et kontinuerlig arbeid der målet er å gi gode kundeopplevelser samtidig som behovet for oppfølgingsarbeid både hos våre eiere og oss reduseres.

VÅRT SAMFUNNSANSVAR

Det følger et stort ansvar med det å forvalte så store verdier

«Endrede adferdsmønstre og forventninger til gode digitale opplevelser fra eiere, kunder og medlemmer gjør at vi må videreutvikle våre leveranser.»

som vi gjør. KLP ønsker å bidra til en bærekraftig utvikling globalt, og signerte FNs Global Compact allerede i 2003. Med det forplikter KLP seg til å følge ti prinsipper om vern av blant annet menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter og klima, samtidig som vi arbeider mot korrupsjon. Først og fremst forsøker vi sammen med andre investorer å påvirke selskapene vi investerer i til å hensynta de samme prinsippene. I noen tilfeller beslutter vi oss for ikke å investere i selskaper. Vi investerer ikke i selskaper som produserer tobakk eller visse våpentyper. Vi har også trukket oss ut av kullselskaper samtidig som vi har økt våre investeringer i fornybar energi både i Norge og utlandet.

Vi er åpne om hvem vi ekskluderer fra våre porteføljer, og hvorfor. Vi ønsker velkommen andres vurderinger av hva vi gjør, enten de vil kritisere eller gjøre som oss. Slik ønsker vi å bidra til en mer bærekraftig utvikling.

BEDRE KUNDEREISER

Den rivende teknologiske utviklingen skaper også behov og rom for nye tjenester i KLP. Endrede adferdsmønstre og forventninger til gode digitale opplevelser fra eiere, kunder og medlemmer gjør at vi må videreutvikle våre leveranser. I bransjen vår står bankene midt i den digitale transformasjonen, mens skadeforsikring og pensjon følger etter. KLP er i startfasen i dette arbeidet, men vi har allerede sett

oppløftende resultater fra robotisering. Målet vårt er å tilby de mest relevante, enkle og effektive digitale tjenester til kundene våre. I løpet av 2017 kommer blant annet de digitale nettsidene våre til å få et vesentlig løft.

Vi kommer til å fortsette å samarbeide med våre eiere og kunder for å tilpasse produkter og tjenester til deres behov. Vi vet at det er høye forventninger til oss, og det gjør oss ekstra motivert til å fortsette anstrengelsene for å kunne oppleves som den beste partner også for dagene som kommer.

Sverre Thornes

KONSERNSJEF

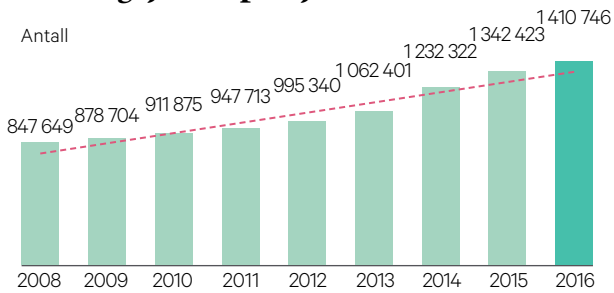
Utvikling siste 5 år

MILLIONER KRONER	2016	2015	2014	2013	2012
KLP KONSERN					
Resultat før skatt	2 449	5 138	1 189	1 157	997
Forvaltningskapital	596 113	543 262	490 894	399 257	331 783
Egenkapital	27 823	23 665	17 558	15 268	13 630
Solvensgrad Solvens II	198 %	-	-	-	-
Kapitaldekning	-	11,5 %	9,2 %	10,0 %	10,3 %
Antall ansatte	950	939	899	856	808
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE					
Resultat før skatt	2 125	4 876	959	950	772
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	33 605	29 541	32 280	24 928	27 477
Netto til-/fraflytting av premiereserver og andre fond	3 587	10 354	28 677	6 178	1 484
Resultat til kunder	8 343	20 650	6 959	10 420	5 455
herav til tilleggs- og bufferavsetninger	4 019	3 122	3 568	-	0
herav til premiefond	4 324	5 138	3 391	5 891	2 365
Forsikringsfond	452 375	412 363	378 602	312 127	275 860
Forvaltningskapital	496 663	457 858	415 030	339 592	299 708
Egenkapital	27 785	23 609	17 454	15 089	13 472
Soliditetskapital	98 856	84 577	73 909	46 897	44 132
Soliditetskapital målt mot forsikringsfond med rentegaranti	24,7 %	22,8 %	21,6 %	16,2 %	17,4 %
Solvensgrad Solvens II	209 %	-	-	-	-
Kapitaldekning	-	12,0 %	9,5 %	10,3 %	10,6 %
Avkastning kollektivportefølje:					
- bokført avkastning	4,4 %	3,6 %	4,3 %	6,4 %	5,0 %
- verdijustert avkastning	5,8 %	4,0 %	6,9 %	6,7 %	6,7 %
- verdijustert avkastning inkl. merverdier i eiendeler bokført til amortisert kost	5,4 %	2,8 %	9,5 %	6,4 %	7,5 %
Avkastning investeringsvalgportefølje	6,2 %	4,0 %	6,7 %	8,8 %	7,5 %
Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader målt mot gjennomsnittlig kundefond	0,28 %	0,25 %	0,23 %	0,28 %	0,32 %
Antall premiebetalende medlemmer	446 895	435 363	418 133	367 967	316 298
Antall pensjonister	262 877	247 300	230 241	197 837	182 562
Antall ansatte	528	533	524	502	477

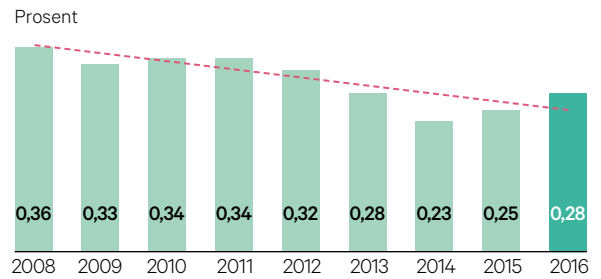
MILLIONER KRONER	2016	2015	2014	2013	2012
KLP BEDRIFTSPENSJON AS					
Resultat før skatt	-27	-24	-23	-22	-25
Premieinntekter (uten tilflyttede premiereserver)	389	336	261	188	126
Netto til-/fraflytting av premiereserver	137	129	140	189	216
Resultat til kunder	33	18	24	7	15
Forvaltningskapital	3 571	2 943	2 270	1 792	1317
Solvensgrad Solvens II	-32 %	-	-	-	-
Kapitaldekning	-	35,4 %	12,7 %	14,7 %	9,6 %
KLP SKADEFORSIKRING AS					
Resultat før skatt	255	173	304	190	105
Årlig premie (brutto premie)	1 268	1 113	921	832	750
Totalkostnadsprosent (Combined ratio)	98,7 %	98,8 %	98,1 %	103,7 %	107,8 %
Solvensgrad Solvens II	261 %	-	-	-	-
Kapitaldekning	-	48,9 %	44,0 %	40,0 %	34,1 %
KLP BANKEN KONSERN					
Resultat før skatt	91	50	29	87	84
Innskudd	8 688	7 426	6 251	4 407	2 946
Utlån*	29 962	26 359	24 946	21 317	21 875
Kapitaldekning	19,0 %	17,6 %	16,9 %	19,6 %	20,1 %
*Inkl. opptjente, ikke-forfalte renter					
KLP KAPITALFORVALTNING					
Resultat før skatt	18	46	56	33	21
Midler til forvaltning totalt	441 943	398 471	370 840	287 077	252 037
Herav midler til forvaltning fra eksterne kunder	54 003	44 797	36 130	28 171	21 153

Vekst og lønnsomhet

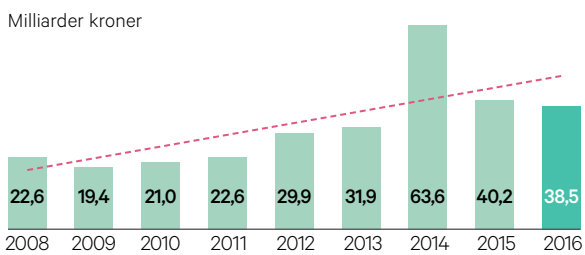
Personer med opptjening offentlig tjenstepensjon i KLP

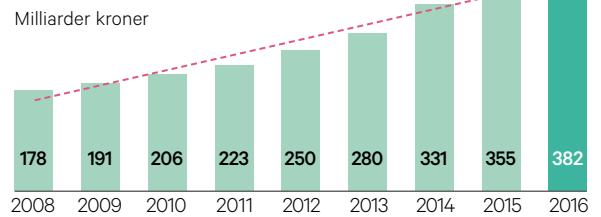
Kostnadsprosent offentlig tjenstepensjon i KLP

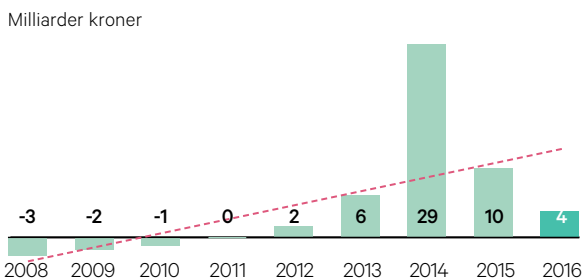
Premieinntekter konsern

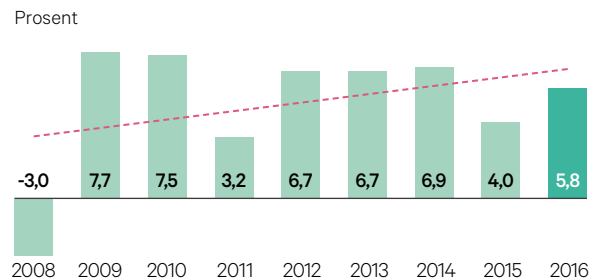
Opptjent pensjon offentlig tjenstepensjon i KLP (premiereserve)

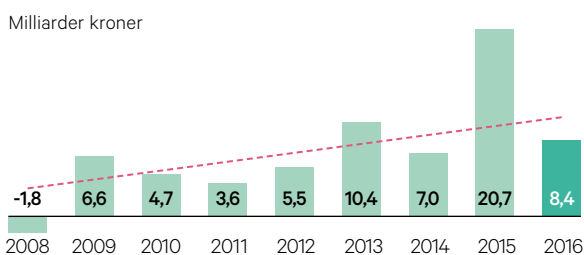
Netto tilflytting livsforsikring

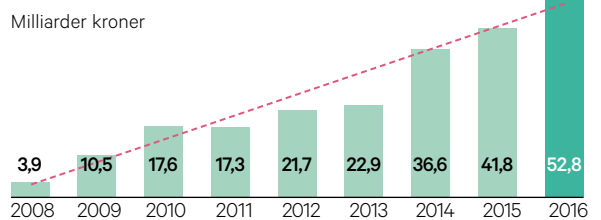
Verdijustert avkastning pensjonsfond (kollektivporteføljen offentlig tjenstepensjon)

Resultat tilført forsikringskunder

Kundebuffere (tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond)

Hva er pensjon?

Alle nordmenn har krav på alderspensjon fra folketrygden. Tjenstepensjoner er pensjonsordninger opprettet i tilknytning til arbeidsforhold. Tariffavtaler eller lover bestemmer pensjonsytelsene i offentlig sektor. I privat sektor er det store variasjoner mellom tjenstepensjonsordningene.

3

Egen sparing

I tillegg til folketrygd og tjenstepensjonsordninger kommer eventuell sparing, f.eks. i fond og individuelle pensjonsavtaler.

2

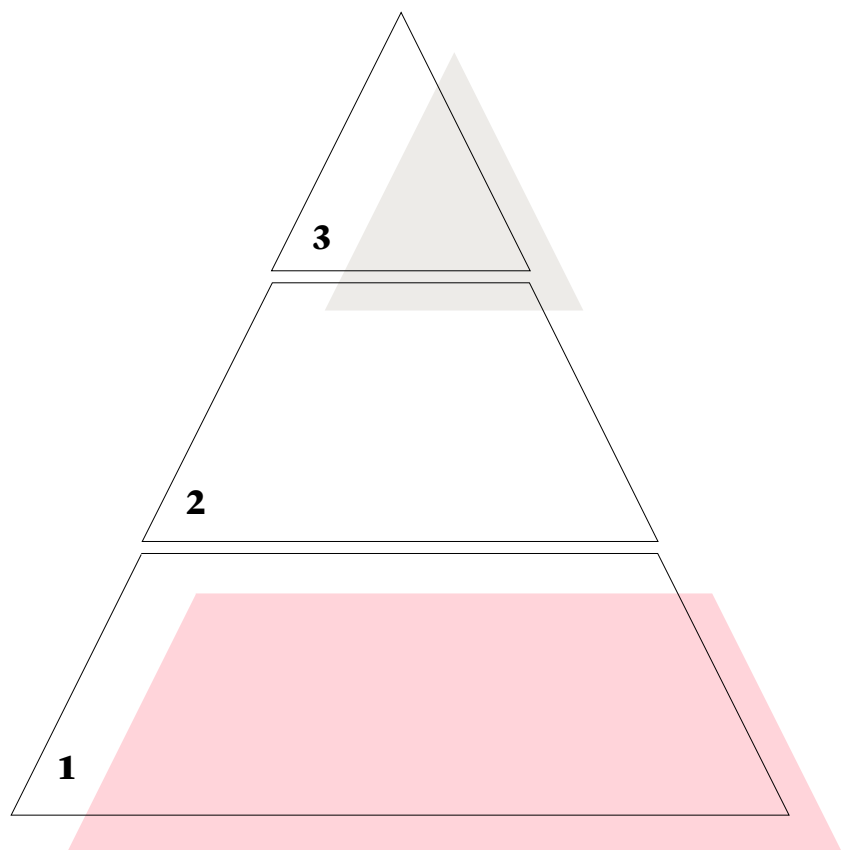
Tjenstepensjon

Det er arbeidsgiveren din som melder deg inn i en tjenstepensjonsordning. Arbeidsgiver betaler mesteparten av utgiftene til pensjonsordningen, men arbeidstaker bidrar også. Tjenstepensjon er altså en form for lønn som spares til du blir pensjonist.

1

Folketrygd

Er du bosatt i Norge, er du som hovedregel medlem i folketrygden. Alle som har minst tre års trygdetid har rett til en alderspensjon fra folketrygden.

Hva er KLP?

KLP er i dag Norges største og ledende leverandør av offentlig tjenstepensjon. KLP har cirka 950 ansatte og forvalter nesten 600 milliarder kroner for dagens og morgendagens pensjonister.

KLP er eid av kunder med offentlige tjenstepensjonsordninger i selskapet. Konsernet leverer også pensjonskassetjenester og innskuddspensjon, og tilbyr bank, forsikring og fond med konkurransedyktige medlemspriser til alle de cirka 710.000 medlemmene som har pensjonen sin hos oss. At KLP er eid av kundene betyr at vi skal utvikle løsninger som kommer eierne og medlemmene til gode. Eierne skal oppleve at KLP er en forutsigbar partner som styrker deres økonomi. Det oppnår vi gjennom lave kostnader, god avkastning, konkurransedyktige priser og langsiktig arbeid. KLP skal også gjøre våre eiere til attraktive arbeidsgivere ved å tilby konkurransedyktige produkter og tjenester til deres ansatte.

Startet for å sikre pensjoner

Norges by- og herredsforbund (KS) grunnla KLP i 1949 for å sikre pensjoner for de ansatte i kommunene. Det gjensidige eierskapet ga trygghet og nye muligheter. Flere av løsningene som ble utviklet i selskapet har senere blitt standard for offentlig tjenstepensjon. Den oppsamlede kapitalen skulle brukes til utlån til kommunale investeringer. Med dette som utgangspunkt ble KLP en viktig samfunnsaktør.

At kundene eier KLP har stor betydning: All verdiskapning skal tilfalle eierne. Det årlige overskuddet er midler som enten brukes til å bygge buffere eller betale pensjoner. Overskuddet har betydning for om eierne må kutte i andre poster for å finansiere pensjon. Hvordan KLP driver virksomheten har dermed direkte påvirkning på hvordan eierne får løst sine samfunnsoppdrag.

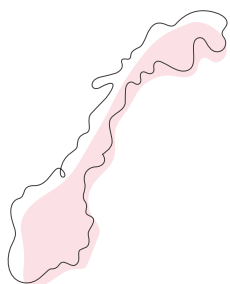
Samfunnsansvarlig forretning

I KLP er det å tenke samfunn, miljø og ansvarlige investeringer en del av den daglige driften. Åpen og ansvarlig forretningspraksis er nøkkelen til bærekraftig utvikling. Det sikrer vi gjennom

- å integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser
- langsiktig og ansvarlig forvaltning av pensjonsmidlene
- å arbeide med etikk, integritet og anti-korrupsjon i møte med kunder, leverandører og andre i verdikjeden
- å benytte ISO 26 000, den internasjonale standarden for samfunnsansvar, som rettesnor

Ansvarlige investeringer er sentralt i KLPs forretning, og i forvaltningen av pensjonsmidlene. KLPs oppgave er å sikre avkastning til fremtidige pensjoner. Vi er en ansvarlig og aktiv investor og eier, som bruker flere virkemidler for å påvirke selskaper til en langsiktig og bærekraftig utvikling og verdiskaping.

Allerede på 90-tallet viste helseforetakene seg som en aktiv eier av KLP. De var særlig opptatt av at KLP ikke kunne investere pensjonsmidler i virksomhet knyttet til tobakk. I dag utelukkes selskaper fra KLPs porteføljer som medvirker til grove eller systematiske brudd på internasjonale normer. Vi utelukker i tillegg selskaper som produserer våpen som ved normal bruk bryter med grunnleggende humanitære prinsipper, og selskaper som får mer enn 30 prosent andel av inntektene fra kullbasert virksomhet.

Om fremtiden

Da KLP ble grunnlagt i 1949 hadde selskapet 56 kommuner som kunder. I dag er 419 av 445 kommuner og fylkeskommuner, 24 pensjonskasser, 2 500 bedrifter knyttet til offentlig sektor, 3 av 4 regionale helseforetak og 21 av 30 helseforetak kunder i KLP. Denne posisjonen gir store muligheter, men også et ansvar for å være forberedt på at det kan skje endringer. Både endringer i kommunestruktur og spesialisthelsetjenesten vil trolig påvirke KLP. I tillegg vil det trolig skje endringer i produktet offentlig tjenstepensjon. Det krever at KLP følger godt med og forbereder seg på endringene som måtte komme. Uansett hva som skjer med offentlig tjenstepensjon skal KLP levere det produktet partene blir enige om på best mulig måte.

Foto: Vidar Stenseth, IT.

KLP i tall

Medlemmer med offentlig tjenstepensjon

	2016	2015	2014	2013	2012
Kommuner	403	402	387	330	317
Fylkeskommuner	16	16	16	15	15
Helseforetak	24 ¹⁾	29	25	25	25
Bedrifter med OfTP	2 500	2 500	2 500	2 500	2 500
Medlemmer	447 000	435 000	418 000	368 000	316 000
Oppsatte rettigheter ²⁾	210 000	200 000	167 000	148 000	130 000
Pensjonister	263 000	241 000	231 000	198 000	183 000

¹⁾Inkl. regionale helseforetak ²⁾ personer tidligere ansatt mer enn tre år hos arbeidsgiver med offentlig tjenstepensjon

Offentlig tjenstepensjon

	2016	2015	2014	2013	2012
Opptjente pensjonsrettigheter	382 mrd	355 mrd	331 mrd	280 mrd	250 mrd
Fakturert premie	32,6 mrd	26,5 mrd	33,2 mrd	22,9 mrd	19,2 mrd
Utbetalte pensjoner	15,4 mrd	14,1 mrd	12,5 mrd	10,8 mrd	10,1 mrd
Administrasjonskostnader	1 140 mill*	922 mill	752 mill	807 mill	813 mill
Antall ansatte i livsselskapet	451	453	444	427	409

*Nedskrivning på IT utgjør 165 millioner kroner.

Privat tjenstepensjon

	2016	2015	2014
Avtaler	460	386	299
Pensjonskapitalbevis	1 230	688	88

Bank

	2016	2015	2014	2013	2012
Nye utlån	16,3 mrd	14,3 mrd	11,8 mrd	10,3 mrd	6,8 mrd
Utlån på egen balanse	29,7 mrd	25,9 mrd	24,5 mrd	21,1 mrd	21,5 mrd
Utlån som forvaltes for KLP	52,7 mrd	51,0 mrd	41,7 mrd	33,7 mrd	29,8 mrd
Antall kunder*	42 400 (71% medlemmer)	39 759 (69% medlemmer)	33 104 (69% medlemmer)	27 287 (67% medlemmer)	22 665 (65% medlemmer)

*Aktive kunder

Eiendom

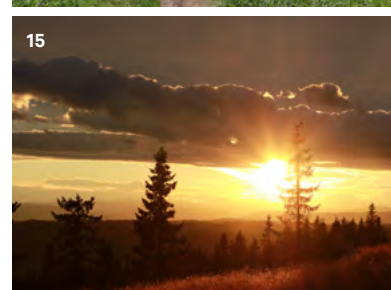
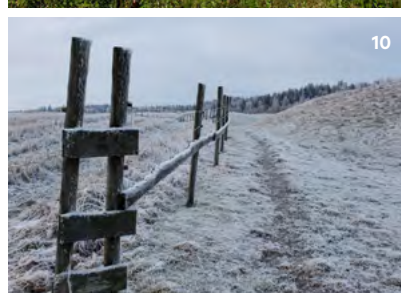
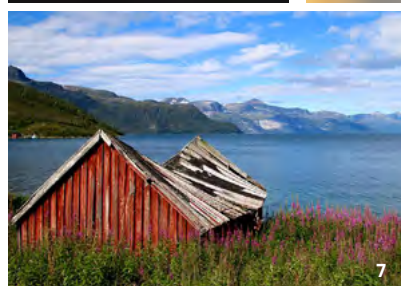
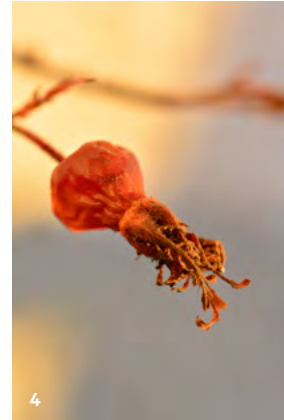
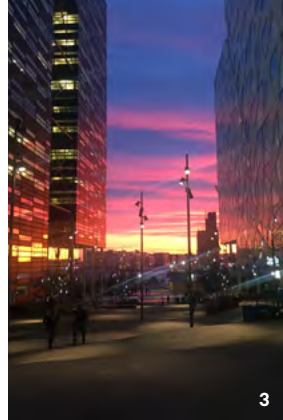
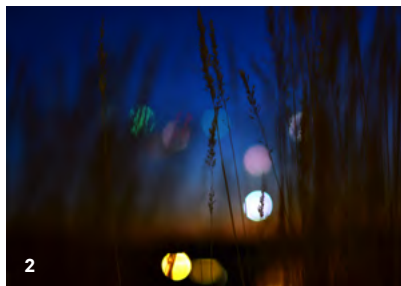
	2016	2015	2014	2013	2012
Eiendomsverdi	59,2 mrd	56,9 mrd	45,7 mrd	40,8 mrd	33,4 mrd
Verdijustert virksomhetsavkastning inkl. eiendomsfond	12,7 prosent	11,2 prosent	7,3 prosent	7,0 prosent	6,2 prosent
Økonomisk utleiegrad	96,0 prosent	95,4 prosent	95,4 prosent	97,0 prosent	96,8 prosent

Kapitalforvaltning

	2016	2015	2014	2013	2012
Samlet forvaltningskapital	440 mrd	399 mrd	371 mrd	287 mrd	252 mrd
Forvaltning konserneksterne kunder	54 mrd	45 mrd	36 mrd	28 mrd	21 mrd
Antall kunder i KLP Kapitalforvaltning	57 000	48 000	38 000	31 000	23 000

Skadeforsikring

	2016	2015	2014	2013	2012
Antall kunder i offentlig/bedriftsmarkedet					
Kommuner	337	318	315	287	292
Fylkeskommuner	14	14	14	14	15
Helseforetak	29	29	31	44	44
Bedrifter	3 168	2 885	2 864	2 682	2 610
Antall kunder i personmarkedet	45 249	33 250	28 000	21 808	15 664

KLPs årsrapport er illustrert med bilder fra vår årlige interne fotokonkurranse.

Mennesker og fellesskap er utgangspunktet for KLP. Alle folk hører til et sted. Vi bygger samfunnet på fellesskap, i familie og vennekrets, i kommunen der vi bor og i landet vi hører til.

KLP er eiet av kundene. Det gjør oss unike. Derfor ivaretar vi de vi er til for. Vi skal gi våre kunder den beste pensjons-, bank- og forsikringsordningen de kan få. Vi skal være best på avkastning og ansvarlig forvaltning.

Fordi KLP ivaretar det som er verdt å ta vare på var temaet for årets fotokonkurranse nettopp: «Verdt å ta vare på».

Våre ansatte leverte 199 flotte bidrag til konkurransen.

En stor takk til alle bidragsyttere!

- 1.** Ingrid Eriksen, Liv. **2.** Ingrid Eriksen, Liv. **3.** Mona Henjesand, Opplæringsavdelingen, Liv. **4.** Ingrid Eriksen, Liv. **5.** Anne Therese Sande, Økonomi og finans. **6.** Ingrid Eriksen, Liv. **7.** Marianne Wright Pedersen, Skadeforsikring. **8.** Marianne Wright Pedersen, Skadeforsikring. **9.** Morten Larsen, Skadeforsikring. **10.** Tove Kristin Skjelbostad, Eiendom. **11.** Ingrid Eriksen, Liv. **12.** Razvana Ali, Skadeforsikring. **13.** Anne Therese Sande, Økonomi og finans. **14.** Bendik Laukeland Knapstad, Kommunikasjon og marked. **15.** Anne Therese Sande, Økonomi og finans.

KLPs virksomhet

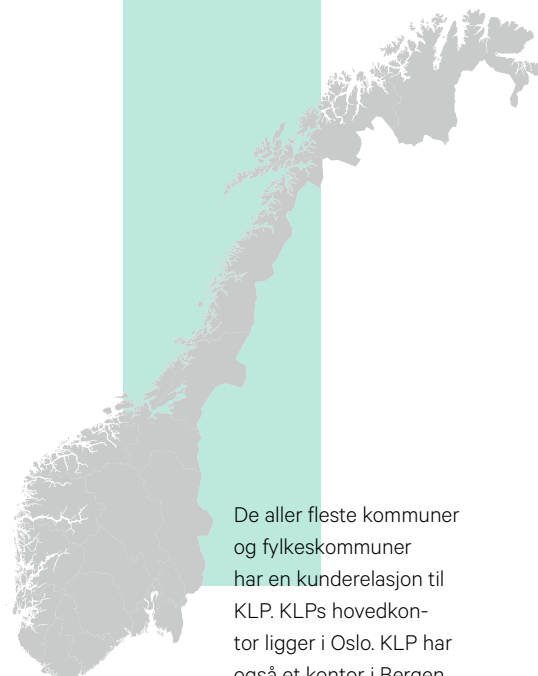
Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er Norges største livsforsikringsselskap. Selskapet leverer pensjons- finans- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor, og til deres ansatte.

I tillegg til hovedproduktet offentlig tjenstepensjon leverer KLP-konsernet også innskudds- og foretakspensjon, pensjonskassetjenester, bank-, skadeforsikrings-, og kapitalforvaltningsprodukter. KLP er også blant de ti største eiendomsbesitterene i Norden.

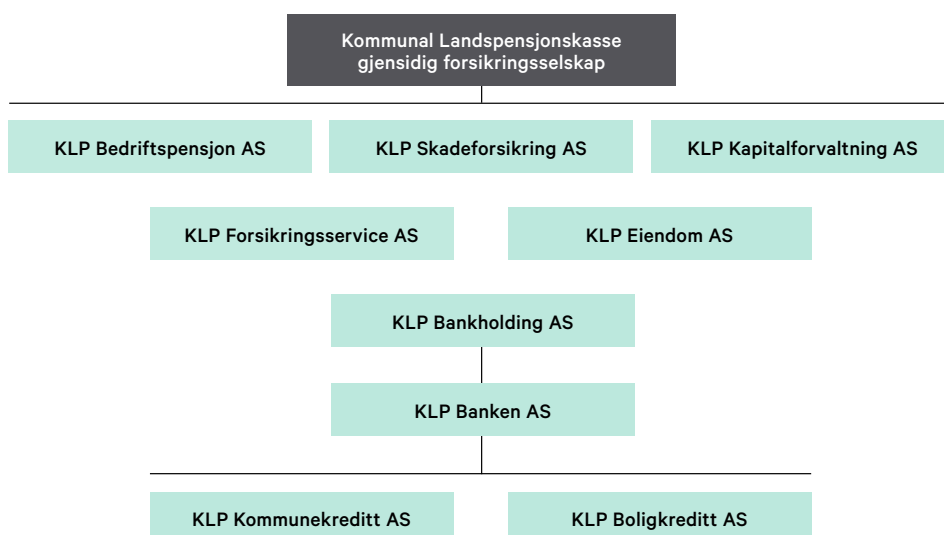
KLP har en medlemsatsing som er rettet mot ansatte og pensjonister hos våre eiere. Målsettingen er å tilby medlemmer konkurransedyktige bank-, forsikrings- og fondsprodukter slik at det styrker eiernes evne til å beholde og tiltrekke seg ønsket arbeidskraft. Satsingen skal også bidra til økt lønnsomhet og vekst i KLPs ulike virksomheter og sikre god avkastning på den samlede egenkapitalen.

KLPs visjon

Den beste partner for dagene som kommer.

De aller fleste kommuner og fylkeskommuner har en kunderelasjon til KLP. KLPs hovedkontor ligger i Oslo. KLP har også et kontor i Bergen som ivaretar tjenester og service innen liv og pensjon. Eiendomsselskapet har kontorer i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Banken har kontorer i Trondheim og Oslo.

MARKEDSLEDER – OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

KLP har en sterk posisjon i markedet for offentlig tjenstepensjon. KLPs viktigste oppgave er å opprettholde selskapets ledende posisjon som leverandør av pensjon til offentlig sektor og virksomheter med tilknytning til denne, gjennom konkurransedyktig avkastning, lave kostnader og høy servicegrad.

Ved inngangen til 2017 har 419 kommuner og fylkeskommuner sin pensjonsordning i selskapet, 24 av 30 helseforetak og tre av fire regionale. I tillegg har om lag 2500 bedrifter pensjonsordning i KLP. Selskapets pensjonsordninger omfatter 447.000 yrkesaktive og 263.000 pensjonister. Også 210.000 medlemmer har en pensjonsrettighet i KLP fra tidligere arbeidsforhold.

Bedriftsmarkedet

KLP skal levere et godt og solid, men likevel enkelt, innskuddspensjonsprodukt til kundene. KLP søker å tilby innskuddspensjon med markedets laveste pris for forvaltning.

Godt omdømme

KLP hadde en sterk utvikling i omdømmet i 2016 og gikk opp fra 60 til 65 poeng i TNS' årlige omdømmemåling. KLP er dermed blant de best ansette finansselskapene i befolkningen, bare Skandiabanken scorer høyere. Den positive utviklingen gjelder både blant privat og kommunalt ansatte. Rapporten viser at svært mange har stor tillit til KLP og selskapets omdømme bedrer seg på alle delområder i undersøkelsen.

Medlemssatsing i fremgang

KLP tilbyr også personkundefrodukter og tjenester innen finans og forsikring. Produktene er rettet mot personer som er ansatt i virksomheter som har KLP som pensjonsleverandør, samt pensjonister som får pensjon fra KLP. Vel 57.000 medlemmer er nå kunder i et eller flere av KLP-konsernets personprodukter.

Produktene som tilbys medlemmene innen bank, skadeforsikring og fond er konkurransedyktige både i pris og innhold, noe vekst i volum og antall kunder viser. Finansportalen og andre sammenligninger rangerer KLPs medlemsprodukter til å være blant de beste. Kundetilstrømmingen viser også at medlemstilbudet begynner å bli kjent, noe som i stor grad kan tilskrives de markedsføringsaktivitetene som er gjennomført.

God personlig behandling og service er et kjennetegn på KLPs kundearbeid. Det ble nok en gang bekreftet gjennom måling av kundetilfredsheten blant KLPs kunder (personkunder) høsten 2016. Resultatene er svært positive og både Bank og Forsikring har en score på 76 eller høyere (av 100). Det er meget bra, også sammenlignet med andre finansinstitusjoner i Norge. Kundene er spesielt fornøyd med service, responstid og personlig behandling.

Selskapsform

KLP er fellesbetegnelsen på morselskapet, Kommunal Landspensjonskasse, et gjensidig livsforsikringselskap med seks heleide datterselskaper som er organisert som aksjeselskaper; KLP Banken AS, KLP Bedriftspensjon AS, KLP Eiendom AS, KLP Forsikringservice AS, KLP Kapitalforvaltning AS og KLP Skadeforsikring AS.

Den gjensidige selskapsmodellen er med på å sikre at kundenes interesser settes først. Selskapet har ingen eksterne investorer som skal ha betalt for å stille egenkapital til rådighet for virksomheten.

KLPs verdier

Åpen
Tydelig
Ansvarlig
Engasjert

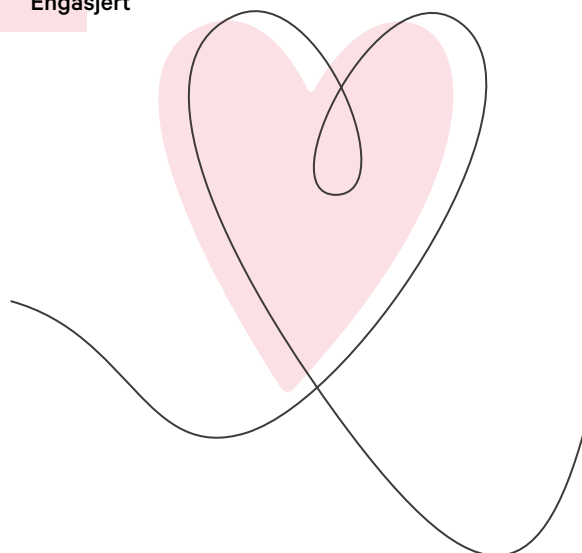

Foto: Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked.

KLP

Kommunal Landspensjonskasse, morselskapet i KLP-konsernet, er etablert for og eid av kunder med offentlig tjenstepensjonsordning i selskapet.

Pensjons- og livsforsikring utgjør kjernevirksomheten i KLP-konsernet. En stor andel av offentlig sektor er forpliktet til å ha offentlig tjenstepensjon for sine ansatte gjennom tariffavtaler. KLP er den største og ledende leverandør av offentlig tjenstepensjon til kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter med offentlig tilknytning. KLP tilbyr også innskuddspensjon gjennom KLP Bedriftspensjon og pensjonskassetjenester gjennom KLP Forsikringservice.

ÅRETS RESULTATER

KLP opprettholder posisjonen som den dominerende leverandør av offentlig tjenstepensjon i vårt definerte marked. I 2016 flyttet en kommunekunde sin pensjonsordning til KLP. Blant bedrifter med offentlig tilknytning er det flere som velger alternative pensjonsløsninger til offentlig tjenstepensjon. Gjennom KLP Bedriftspensjon har selskapet lyktes i å beholde en stor andel av kundene som ønsker innskuddspensjon.

Som følge av vekst i offentlig sektor øker antall medlemmer i pensjonsordningen. Ved inngangen til 2017 er det 920.000 medlemmer og pensjonister i ordningen. Dette utgjør en økning på 40.000 fra fjoråret.

KLP oppnådde i 2016 et resultat før skatt på 2124,8 millioner kroner. Resultatet etter skatt ble 2873,6 millioner kroner. Selskapet oppnådde et godt finansresultat med 5,8 prosent verdijustert avkastning og bokført avkastning på 4,4 prosent i kollektivporteføljen.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

KLP skal være den foretrukne leverandør av pensjon til offentlig sektor og virksomheter med tilknytning til denne. Hovedproduktet som tilbys er offentlig tjenstepensjon. Dersom kunder ønsker andre pensjonsordninger, tilbys dette gjennom datterselskapene.

Den viktigste utfordringen er å jobbe for fortsatt konkurransekraft. For å beholde den sterke posisjonen, er det viktig å levere godt på områdene avkastning, kostnader og service.

Pensjon er i endring. Det ventes en ny modell for alderspensjon i offentlig tjenstepensjon. KLP forbereder seg til å implementere ny modell når denne måtte være på plass.

Datterselskaper

KLP Bedriftspensjon AS

KLP Bedriftspensjon tilbyr innskuddsbasert tjenstepensjon, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis, til bedrifter i privat og offentlig sektor.

ÅRETS RESULTATER

KLP Bedriftspensjon opplever vekst på innskuddspensjon, og da spesielt på pensjonskapitalbevis. I løpet av 2016 fikk selskapet 1230 nye avtaler med en samlet verdi på 100 millioner kroner, en økning på mer enn 80 prosent. KLP Bedriftspensjon oppnådde et resultat i 2016 på - 27,3 millioner kroner før skatt. Resultatet etter skatt utgjorde - 27,6 millioner kroner. Selskapet har gode utsikter for 2017, og startet året med 500 pensjonskapitalbevis i januar, hver med en snittverdi på 66.000 kroner.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

Innskuddspensjon forventes å ha lønnsomhet innen utgangen av 2019 og 30.000 medlemmer fra samme tidspunkt. Per 31.12.16 har KLP Bedriftspensjon 39.900 yrkesaktive og pensjonister medlemmer på ytelsespensjon, innskuddspensjon, fripoliser og pensjonskapital.

KLP Bedriftspensjon tilbyr innskuddspensjon til bedrifter som vurderer å omdanne sin pensjonsordning fra offentlig tjenstepensjon. Også hybride ordninger etterspørres i større grad. KLP har så langt valgt å ikke tilby dette.

KLP har en ambisjon om å være den foretrukne leverandøren av innskuddspensjon til virksomheter med tilknytning til offentlig sektor.

KLP Forsikringservice AS

KLP Forsikringservice AS (KLP FS) tilbyr et bredt spekter av pensjonskassetjenester gjennom egen og konsernets spesialkompetanse på offentlige pensjonsordninger.

ÅRETS RESULTATER

KLP FS er en ledende leverandør av aktuar tjenester til kommunale pensjonskasser, og er ansvarshavende aktuar for 9 av de 23 pensjonskassene som er opprettet av kommuner / fylkeskommuner.

Gjennom året har KLP FS opprettholdt posisjonen som en av Norges ledende leverandører av aktuar tjenester til kommunale pensjonskasser.

KLP Forsikringservice endte med et resultat for 2016 på 0,5 millioner kroner før skatt. Resultatet etter skatt utgjorde 0,3 millioner kroner.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

Valg av pensjonsløsning etter kommunesammenslåing er blant forhandlingstemaene i pågående prosesser hos kommuner som har vedtatt sammenslåing. KLP er tilbyder av pensjonskasseløsning for de kunder som ønsker dette.

KLP Forsikringservice skal forbli en ledende leverandør av aktuar tjenester til pensjonskasser og vinne en sterk posisjon som leverandør av totalløsninger for drift av nye og eksisterende kasser som kommer på anbud.

KLP Banken-konsernet

KLP Banken AS er et heleid datterselskap av KLP og er en nettbank for personkunder med spesielt gode vilkår for KLPs medlemmer og pensjonister. KLP Banken AS finansierer også lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver. Banken og datterselskapene KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS har hovedkontor i Trondheim i tillegg til lokaler i Oslo. Konsernet har cirka 60 ansatte.

Banken forvalter utlån for totalt 82,4 milliarder kroner, hvorav 52,7 milliarder er finansiert av KLP og 29,7 milliarder på egen balanse. KLP Banken har 46.000 personkunder, hvorav cirka 71 prosent er medlemmer i KLP. Utlån til offentlige låntakere teller nærmere 2000 bedrifter og kommuner, hvorav mer enn 80 prosent er eiere i KLP.

ÅRETS RESULTATER

Bankvirksomheten oppnådde i 2016 et årsresultat før skatt på 91,2 millioner kroner, mot 49,6 millioner kroner i 2015. Resultat etter skatt ble 68,3 millioner kroner mot 40,5 millioner kroner året før.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

KLP Bankens primære målgruppe i personmarkedet er

medlemmer av KLPs pensjonsordninger. En stor del av Norges befolkning inngår i denne gruppen og mulighetene til å utvikle KLP Banken videre innen dette segmentet vurderes som gode. Tilstedeværelsen av KLP Kommunekreditt AS i markedet for offentlige utlån bidrar til konkurranse og derved til at offentlig sektor får tilgang til langsiktig finansiering til gode betingelser. KLP Kommunekreditt AS er landets eneste kredittforetak som utsteder obligasjoner med sikkerhet i en utlånsmasse bestående av lån til offentlig sektor.

I personmarkedet har KLP Banken et forretningsmessig mål om 48.000 medlemmer innen 2019, en vekst på 6600 i løpet av de neste tre årene. Innen 2019 er det forretningsmessige målet totale utlån til offentlig marked på 63 milliarder kroner, en vekst på fem milliarder kroner de neste tre årene.

KLP Eiendom AS

KLP Eiendom AS er et heleid datterselskap av KLP, og forvalter egne eiendommer med en markedsverdi på 59,2 milliarder kroner. Selskapet er en av Skandinavias største aktører innen forvaltning, utvikling og drift av eiendom. Eiendomsporteføljen på 2,1 millioner kvadratmeter består av kjøpesentre, hoteller og kontorbygg i tillegg til tomter og prosjekter.

KLP Eiendom AS er KLPs redskap for investeringer i eiendomsmarkedet. KLP Eiendom AS har i dag cirka 150 ansatte og har kontorer i Oslo, Trondheim, Stockholm og København.

KLP Eiendom har virksomheter i Norge, Sverige, Danmark, Luxembourg og London. Eiendommene har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard og effektiv arealutnyttelse.

ÅRETS RESULTATER

Direkte eiendomsinvesteringer

KLP Eiendom hadde i 2016 inntekter på 2988 millioner kroner fra direkte eid eiendom. Kollektivporteføljens direkte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,2 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

Eiendomsinvesteringer og forvaltning foretas kun på vegne av selskapene i eget konsern og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Verdijustert tidsvektet virksomhetsavkastning var 12,8 prosent i 2016 (12,8 prosent i kollektivporteføljen). Eiendomsverdiene ble, uten hensyntagen til valutakontrakter, brutto oppskrevet med 2393 millioner i 2016 (hvorav oppskrivningen i kollektivporteføljen utgjorde 2079 millioner kroner).

Indirekte eiendomsinvesteringer - Eiendomsfond

Verdien på KLPs investeringer i norske og internasjonale eiendomsfond utgjorde 1897 millioner ved utgangen av 2016. Kollektivporteføljens investeringer i eiendomsfond utgjorde ved årsskiftet 0,4 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

Med en stor prosjektportefølje, gode eiendommer og kom-

petente medarbeidere er KLP Eiendom godt rustet til å møte utfordringene både når det gjelder ambisjonene om kollektivmidlenes eiendomsandel og god forvaltning av eksisterende eiendomsportefølje. Kollektivporteføljens direkte og indirekte eiendomsinvesteringer utgjorde ved årsskiftet 12,6 prosent av finansielle eiendeler i porteføljen.

KLP Kapitalforvaltning AS

KLP Kapitalforvaltning AS er et heleid datterselskap av KLP som forvalter ca. 440 milliarder kroner for virksomheter i KLP og eksterne kunder. Selskapet er et av Norges største kapitalforvaltningselskaper, og Norges ledende indeksforvalter.

Siden 2002 har selskapet hatt en ansvarlig investeringsstrategi for å bidra til langsiktig verdiskapning og bærekraftig utvikling. Det innebærer blant annet at 162 selskaper er ekskludert fra KLPs investeringer på grunn av retningslinjer for ansvarlige investeringer. KLP Kapitalforvaltning AS har 68 ansatte.

I KLP Kapitalforvaltning er forvaltningsvirksomheten organisert i de tre områdene indeksnær forvaltning, aktiv forvaltning og private equity, alle med ulik tilnærming til sin investeringsvirksomhet.

KLP Kapitalforvaltning forvaltet ved utgangen av året 42 fond, fordelt på fire fondspakker, ti rentefond, et aktivt aksjefond, to faktorfond, 23 indeksnære aksjefond og to spesialfond.

ÅRETS RESULTATER

Kapitalforvaltningsvirksomheten oppnådde et resultat på 18 millioner kroner i 2016.

Forvaltning på vegne av kunder utenfor KLP-konsernet vokste i løpet av året med 20 prosent.

54 milliarder kroner forvaltes på vegne av eksterne investorer og personkunder ved utgangen av 2016. Totalt er det ca. 57.000 andelseiere i fondene. De institusjonelle kundene er klart største gruppering målt etter forvaltningskapital. Kundene betjenes direkte eller via samarbeidspartnere.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

Markedsutsiktene for selskapet vurderes som gode. Det vil over tid være en vekst i KLP-konsernets forvaltningskapital, der hovedtyngden forventes investert i produkter levert av KLP Kapitalforvaltning. Stabilt gode resultater fra indeksforvaltningen og økt interesse fra eksterne kunder gir grunnlag for videre vekst i kapital til forvaltning. Gode forvaltningsresultater fra selskapets meravkastningsstrategier gir mulighet for at også aktivt forvaltede fond vil bli etterspurt både av interne og eksterne kunder.

KLP Kapitalforvaltning har et forretningsmessig mål innen 2018 om netto nytegning på 1,8 milliarder kroner inkludert

offentlig marked. Det er også målsetning om å øke antall personkunder i KLP-fondene. Det er et mål om fallende driftskostnader relatert til forvaltningskapitalen.

KLP Skadeforsikring AS

KLP Skadeforsikring AS er en solid leverandør av forsikringer til kommuner, fylkeskommuner, bedrifter med offentlig tilknytning og andre utvalgte grupper. Selskapet tilbyr også forsikringer til privatmarkedet, med spesielle fordeler for privatpersoner som har pensjon i KLP.

ÅRETS RESULTATER

For KLP Skadeforsikring har det vært et godt forsikringsår og et godt finansår, med et resultat før skatt på 255 millioner kroner i 2016 (173 millioner i 2015).

Selskapet har vokst i alle segmenter i 2016, og premieinntektene økte med 13,5 prosent til 1.267 millioner kroner.

Skaderesultatet er tilfredsstillende, til tross for en stor brannskade i fjerde kvartal med en anslått erstatning på 50 millioner kroner. Til sammen utgjør årets ti største skader avsetninger på 169 millioner kroner.

FREMTIDIGE UTFORDRINGER OG MÅL

Selskapet er markedsleder i offentlig sektor, og har mål om videre vekst i dette segmentet. Kommunereformen kan få betydning for selskapet i form av struktur og størrelse på avtalene. Reformen tar tid, og det offentlige innkjøpsregelverket vil styre prosessene når det gjelder kjøp av forsikring.

Selskapet har ambisjoner om en styrket markedsposisjon i bedriftsmarkedet, og viderefører satsningen mot flere segmenter, som hoteller, varehandel og andre tjenesteytende næringer.

I privatmarkedet har selskapet et stort potensial i målgruppen, som er medlemmer og pensjonister i KLP. KLP Skadeforsikring har ambisjoner om at en stor andel av medlemmene skal velge selskapet som sin forsikringsleverandør. Selskapet fortsetter derfor arbeidet med å utvikle systemløsninger som synliggjør medlemsfordelene deres i KLP Skadeforsikring.

Endret kundeadferd gjør at KLP Skadeforsikring setter inn store ressurser på utvikling av gode digitale selvbetjeningsløsninger for alle kundegrupper. Selskapet jobber målrettet med kontinuerlig forbedring for å effektivisere arbeidsprosesser.

KLP Skadeforsikring AS kan for sjette år på rad vise til best kundetilfredshet blant norske bedriftskunder i årets EPSI-undersøkelse.

Balansert målstyring

KLP benytter balansert målstyring for å måle prestasjoner i de fire dimensjonene Finans, Kunde, Interne prosesser og Læring og vekst. Den balanserte målstyringen skal sikre at konsernets strategi implementeres, og benyttes av organisasjonen fra avdelingsnivå og oppover. Konsernets forretningsplan definerer de sentrale forretningsmessige målene som operasjonaliseres og følges opp via målkortet.

Vesentlige avvik fra måloppnåelse medfører krav til å rapportere en avviksanalyse, med beskrivelse av hvilke tiltak som iverksettes for å bedre måloppnåelsen. Rapportering gjennomføres kvartalsvis.

Finansperspektivet (vekt 35 prosent)

KLP oppnådde god avkastning på pensjonsmidlene som følge av god utnyttelse av risikokapasiteten og stigende eienoms- og aksjemarkeder. Nedskrivning av IT-investeringer var årsaken til at kostnadsmålene ikke ble nådd, men økte inntekter bidro til at lønnsomhetsmålene allikevel ble innfridd. Konsernets soliditet ble styrket og solvensdekningen overstiger internt satt krav med god margin.

Kundeperspektivet (vekt 30 prosent)

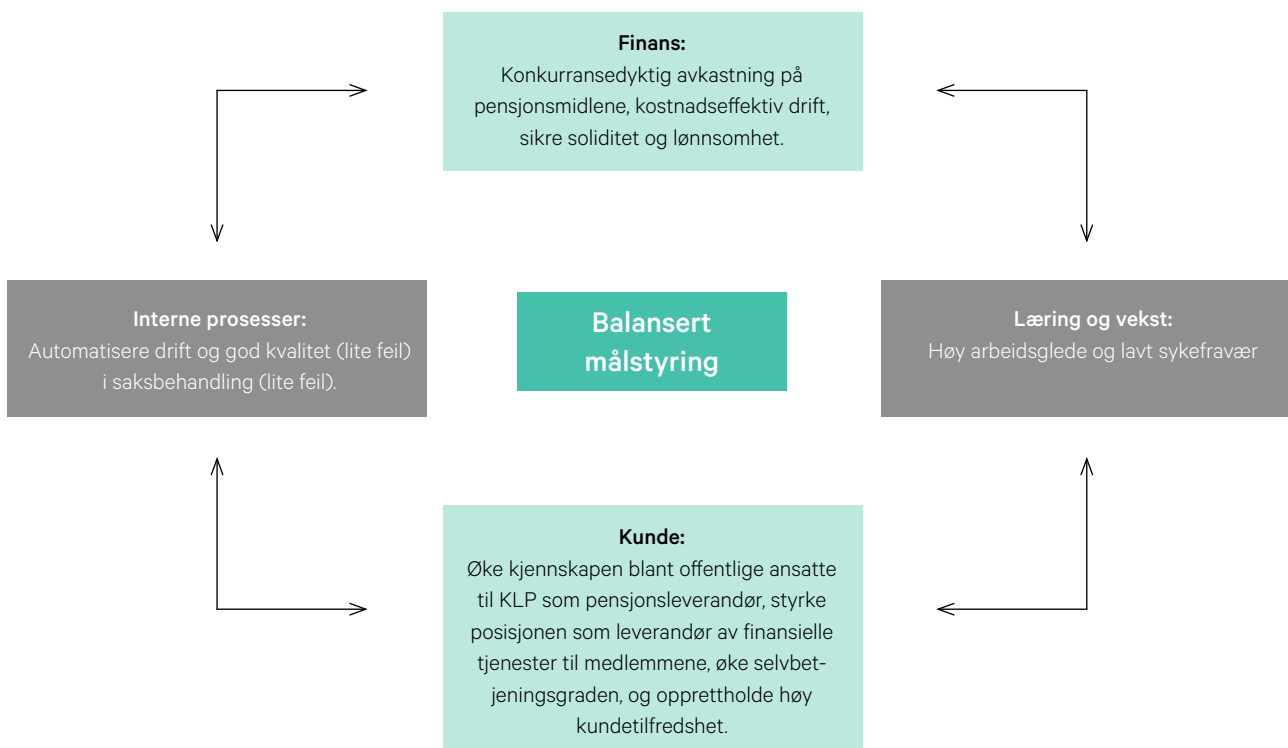
Halvparten av offentlig ansatte kjenner til KLP som pensjonsleverandør. Dette er noe under målsetningen på 55 prosent. Antall medlemmer som benytter seg av KLPs tjenestespekter i personmarkedet er imidlertid på linje med målsetningen. Servicemål i form av svartid på henvendelser til kundesenteret, behandlingstid på søknader om pensjon og lån, samt ajouritet i skadeoppgjør, er i tråd med konsernets ambisiøse mål på disse områdene. Kundene benytter selvbetjeningsløsningene som tilbys i et omfang som målsatt.

Interne prosesser (vekt 20 prosent)

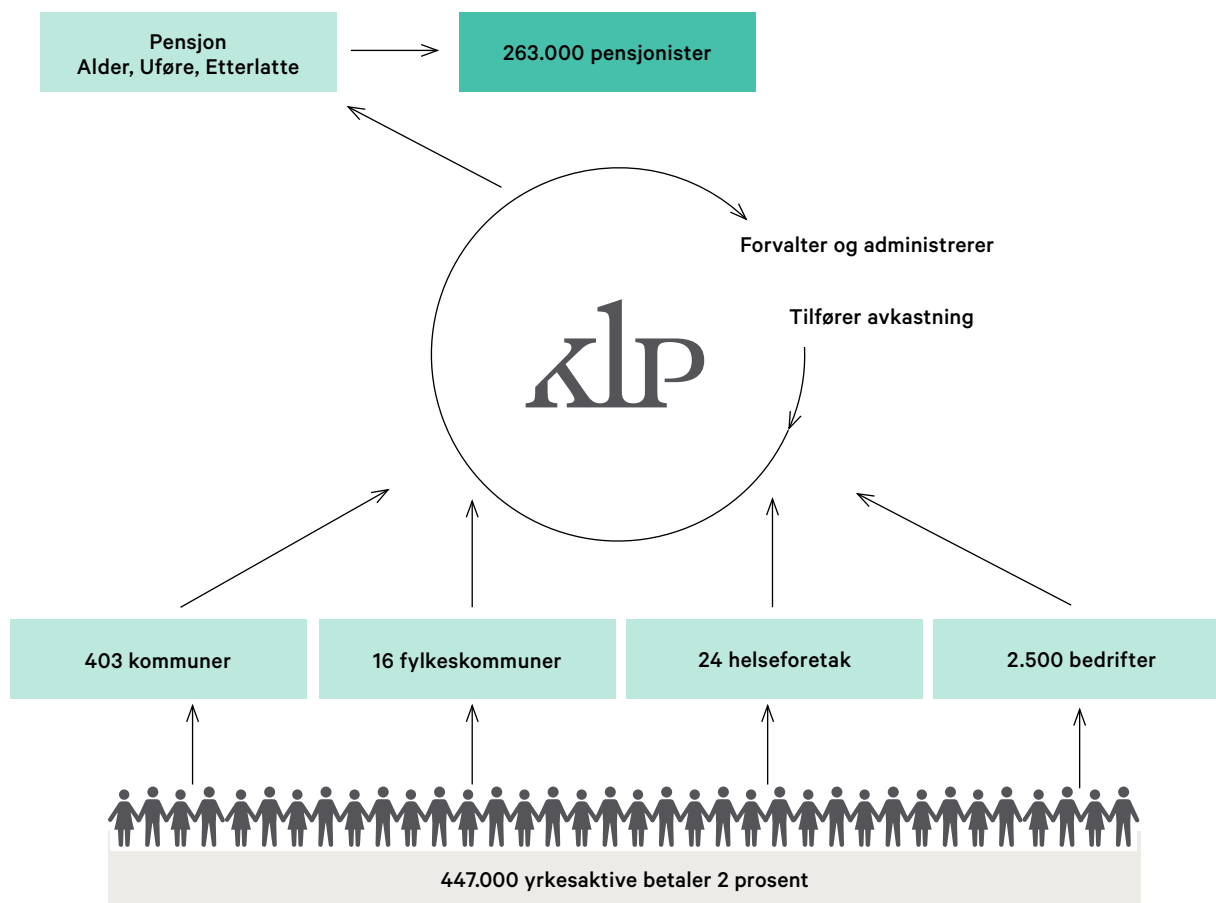
Det har vært utfordringer på IT- leveranser innen automatisering og forenkling av prosesser innen kjernevirksomheten offentlig tjenestepensjon. Dette har medført lavere måloppnåelse enn forutsatt, men ellers har utviklingen i interne prosesser hatt resultater i tråd med målsetningene.

Læring og vekst (vekt 15 prosent)

Sykefraværet har med 4,5 prosent vært over målsatt nivå som er et sykefravær på under 4 prosent. Det har ikke vært avholdt medarbeiderundersøkelse i 2016, men alle enheter har dokumentert arbeid med resultater fra undersøkelsen høsten 2015.

Verdikjede KLPs hovedprodukt Offentlig tjenestepensjon (OfTP)

PENSJON ER SPARING: VERDIKJEDEN I KLP

Verdikjeden i KLPs forretningsmodell tar utgangspunkt i at kundene betaler premie til selskapet. KLP sørger for at riktig sparebeløp blir avsatt og sørger for en trygg og ansvarlig forvaltning av sparekapitalen fram til den kommer til utbetaling.

Premien dekkes i hovedsak av arbeidsgiver. Yrkesaktive medlemmer trekkes to prosent i lønn av arbeidsgiver som et bidrag til pensjonsordningen.

Premien er hovedsakelig en sparing for fremtidige pensjoner. Etter de årlige lønns- og trygdeoppgjørene innbetales en reguleringspremie for å justere opp pensjonsrettighetene til yrkesaktive og pensjonister.

Sparemidlene (opptjent pensjon) blir hovedsakelig plassert i aksjer, eiendom, obligasjoner og utlån.

KLP garanterer å tilføre pensjonssparing en minsteavkastning hvert år. For 2016 var denne garantien på 2,6 prosent i gjennomsnitt. Avkastning ut over dette tilhører forsikringskundene og disponeres enten til tilleggsavsetninger eller premiefond. Midlene på premiefond kan benyttes til å betale fremtidig pensjonspremie.

Hvis avkastningen er lavere enn den garanterte avkastningen kan man ved årets slutt tilføre midler fra tilleggsavsetninger. Er dette ikke tilstrekkelig, står selskapet ansvarlig med sin egenkapital.

Samfunnsansvar

«I KLP er det å tenke samfunn, miljø og ansvarlige investeringer en del av den daglige driften».

Vi skal levere trygg pensjon

KLPs samfunnsansvar er å levere trygg og konkurransedyktig pensjon på en ansvarlig og bærekraftig måte. KLPs pensjonister skal ikke få pensjonen sin spart opp fra avkastning tuftet på barnearbeid eller internasjonal miljøkriminalitet. Vi skal og vi ønsker å forvalte og utvikle verdier for fremtidens generasjoner. I det arbeidet kan KLP gjøre en forskjell.

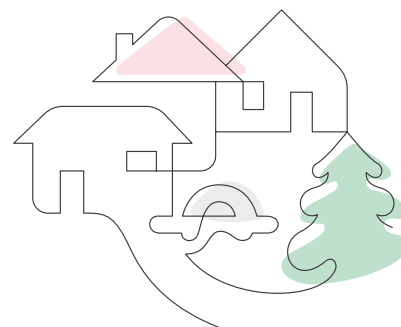
Som et gjensidig eid selskap, er KLPs kunder også våre eiere. Det gir en tett og nær dialog, og det gjør oss vårt ansvar bevisst. Vi skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon. Vi skal levere trygg og konkurransedyktig pensjon og avkastning.

Vi er åpne om hvordan vi jobber, drifter og investerer. Vi er åpne fordi vi ønsker å høre andres vurdering. Vi ønsker å bli utfordret, og vi ønsker å komme i dialog med våre interessenter. Vi er ikke likegyldige til hva andre mener. Vi tror at dette vil gjøre at vi kan strekke oss enda lenger.

Et av hovedtemaene innen samfunnsansvaret ligger i pensjonsvirksomheten vår; arbeidsmiljø og yrkesstolthet. Dette er viktig for våre kunders ansatte, og lønnsomt for våre kunder som arbeidsgivere. Det er også viktig og lønnsomt for KLP og samfunnet. I KLP har vi jobbet lenge med dette, og vi ønsker å være den beste partner for dagene som kommer.

Vi skal drive bærekraftig eiendomsforvaltning

KLP er en av landets største eiendomsbesittere. Gjennom retningslinjer for miljø, bidrar KLP med å redusere belastningen på miljø og klima, samt fremme nye adferdsmønstre, produkter, tjenester og tekniske løsninger som kan redusere miljøbelastningen og CO₂-utslippene. KLP har som mål å bygge miljøvennlige bygg for fremtiden, og å drive bærekraftig eiendomsutvikling. Vi jobber aktivt med miljø i eiendomsforvaltningen. Dette er fastsatt i strategier, handlingsplaner og rapportering.

«Ansvarlig forretningspraksis er nøkkelen til bærekraftig utvikling».

Vi skal forvalte ansvarlig

Det er store summer som skal forvaltes når KLP er pensjonsleverandør til 447.000 yrkesaktive og 263.000 pensjonister. KLP er blant de ledende finansinstitusjonene innen ansvarlige investeringer. Vi investerer i et stort antall selskaper over hele verden og i alle sektorer. Vi er opptatt av hvordan vi investerer pensjonspengene. Våre virkemidler for å påvirke selskaper til å drive ansvarlig og bærekraftig, er eierskapsutøvelse, utelukkelse og investeringer ved bærekraftig utvikling. Dette handler for eksempel om at KLP stemmer på generalforsamlinger, og at vi tar opp temaer som miljø, anti-korrupsjon og menneskerettigheter med selskaper vi har investert i.

Før vi trekker oss ut av et selskap som følge av at de ikke driver ansvarlig, gjør vi grundige analyser og gir en grundig begrunnelse og dokumentasjon. Vi jobber systematisk for å få utelukkede selskaper inkludert i investeringene

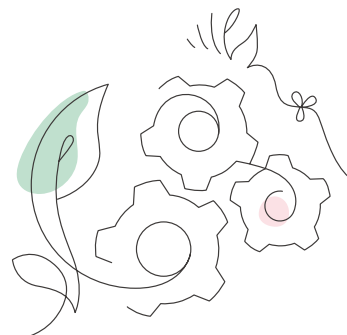
igjen. Målsettingen med virkemiddelet å kunne utelukke selskaper, er å påvirke til en forbedret forretningspraksis i selskapene. Derfor er det med glede at KLP igjen kan investere i selskaper som tidligere har vært utelukket. I 2016 ble Adris Grupa og Total igjen inkludert i vårt investeringsunivers.

KLP har allerede direkteinvesteringer i nyetablering av fornybar energi, og i finanssektoren i utviklingsland. Dette er vår portefølje med utviklingsinvesteringer, hvor formålet er å bidra til en bærekraftig utvikling, og til å svare ut FNs bærekraftsmål. Samtidig har vi, som ved andre investeringer, mål om god finansiell avkastning.

KLP ønsker også å være en langsiktig partner for lokal velferd i Norge. Som et ledd i dette arbeidet låner vi ut midler til kommunale og andre offentlige investeringer. Vi er opptatt av hva disse lånene brukes til. Målet er at de

kommunene og bedriftene som låner av oss, skal bruke midlene til noe som er bærekraftig for lokalsamfunnet, både økonomisk og miljømessig. KLP investerer også betydelig i norsk kraftsektor, og vi ønsker å være med å investere enda mer fremover.

Vi arbeider aktivt for å redusere klimapåvirkningen, blant annet ved å utelukke kullselskaper, gjøre flere investeringer i fornybar energi og gjennom måling av karbonavtrykket.

«Vi er opptatt av hvordan vi investerer pensjonspengene».

Les mer om hvordan vi tar samfunnsansvar, på klp.no/samfunnsansvar.

Vi skal kommunisere forståelig

Pensjon, forsikring, investeringer og risiko er ikke enkelt. Derfor er det vårt ansvar å gjøre det forståelig for dem vi er i kontakt med. Våre kunder, medlemmer og andre skal forstå hva vi sier. God kundekommunikasjon er viktig. Våre kunder, medlemmer og andre skal oppleve det vi kommuniserer som relevant, interessant og forståelig.

For å få til dette har vi jobbet med kommunikasjonsprosjektet «Redd Kåre». Kåre er en tenkt person som er i kontakt med KLP. Hva lurer Kåre på? Og hvordan kan vi best mulig få Kåre til å forstå vårt svar, og vår informasjon? Enkle spørsmål, som vi ønsker å gi riktige, gode og forståelige svar på.

Foto: Vidar Stenseth, IT.

KLPs forretningsidé

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige pensjons-, finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Ledelse, styre og utvalg i KLP

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) eies av kunder med offentlig tjenestepensjon i selskapet. Eierne er kommuner, fylkeskommuner og helseforetak, samt bedrifter med tilknytning til offentlig sektor.

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning legger til rette for en hensiktsmessig eierstyring og selskapsledelse, og gir en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Selskapet har ikke utstedt omsettelige egenkapitalinstrumenter og KLP er følgelig ikke notert på Oslo Børs eller noen annen markeds plass. KLP har noterte obligasjoner på børsen i London (KLP Banken har obligasjoner notert på Oslo Børs).

KLP har en bred eierstruktur. Utsendinger til Generalforsamlingen utpekes gjennom valgmøter i de relevante valgkretsene hvor alle eiere er invitert. Stemmerett beregnes ut fra den enkelte medlems andel av foregående års ordinære premie. Største eier representerer om lag 3 prosent av stemmene. I generalforsamlingen har hver enkelt utsending én stemme.

Selskapets styre omfatter eierrepresentanter, representanter for arbeidstakernes fagforeninger, et medlem uten tilknytning til de foregående, samt representanter for KLPs ansatte.

KLP følger den norske anbefalingen for god eierstyring og selskapsledelse (NUES), så langt denne er hensiktsmessig i forhold til den gjensidige selskapsformen. Norsk anbefaling

for god eierstyring og selskapsledelse gir uttrykk for allment aksepterte prinsipper for selskapsstyring. Se årsberetning/ eget kapittel for KLPs redegjørelse i forhold til NUES anbefalinger.

Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse. Det er videre et mål å bidra til god eierstyring og selskapsledelse også i de selskaper der KLP har eierskap.

Konsernledelsen

Konsernledelsen består av Konsernsjefen, Konserndirektør Liv, Konserndirektør Økonomi og Finans, Konserndirektør Kommunikasjon og Marked, Konserndirektør IT, Konserndirektør HR, samt administrerende direktører i KLPs datterselskaper KLP Banken AS, KLP Eiendom AS og KLP Kapitalforvaltning AS. KLP Bedriftspensjon AS og KLP Forsikringservice AS er representert ved Konserndirektør Liv. Se presentasjon på s. 25-26.

KLP står foran store endringer i hvordan vi vil arbeide. Ny teknologi vil gjøre det mulig å arbeide mer effektivt. Vi vil trenge kompetanse til å ta i bruk både ny teknologi og være åpen for nye arbeidsformer. For at saker som er viktige for selskapets ansatte får kortere vei til konsernledelsen ble HR-direktør Kirsten Grutle i 2016 en del av konsernledelsen.

Generalforsamlingen

Generalforsamlingen er selskapets øverste myndighet, og

består av valgte representanter for selskapets eiere. Til generalforsamlingen for 2017 er det valgt 171 utsendinger fra 23 valgkretser.

18 av valgkretsene utgjøres av fylkeskommunene og kommunene i hvert fylke. De fire regionale helseforetakene med datterselskaper utgjør hver sin valgkrets. Bedriftene utgjør til sammen én krets. I hver valgkrets avholdes det valgmøte som velger utsendinger til generalforsamlingen.

Generalforsamlingen skal godkjenne årsregnskapet og årsberetningen for selskapet og konsernet, herunder anvendelse av overskudd eller dekning av underskudd. Videre har Generalforsamlingen som oppgave å velge 24 av Foretaksforsamlingens 45 medlemmer, samt fastsettelse av godtgjørelse til Foretaksforsamlingen og revisor.

Foretaksforsamlingen

Foretaksforsamlingen har 15 medlemmer valgt av og blant de ansatte i KLP. 24 medlemmer velges av generalforsamlingen, og 6 medlemmer av arbeidstakerorganisasjonene eller deres forhandlingssammenslutninger. Foretaksforsamlingens oppgave er å føre tilsyn med styrets og konsernsjefens forvaltning av selskapet. Foretaksforsamlingen har blant annet også som oppgave å velge 5 styremedlemmer og styrets leder og nestleder. KLPs Foretaksforsamling ble opprettet i 2016. Bakgrunnen var den nye finansforetaksloven som trådte i kraft 1. januar 2016, der Representantskapet ble fjernet som organ, og det nye organet Foretaksforsamling ble innført.

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Styret er et kollektivt organ som skal ivareta selskapets og eiernes interesser. Styret skal følge opp selskapets etterlevelse av virksomhetsregelverk og konsesjonskrav.

Styret skal sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten, fastsette planer og budsjetter, holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikter, og påse at virksomheten, regnskap og formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll. Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig

Styret består av åtte medlemmer som velges for to år av gangen, slik at halvparten er på valg hvert år. Fem styremedlemmer med inntil like mange varamedlemmer velges av de medlemmene i representantskapet som er valgt av generalforsamlingen. To medlemmer med varamedlemmer velges av og blant de ansatte i KLP. Ett medlem med varamedlem oppnevnes av den arbeidstakerorganisasjon eller forhandlingssammenslutning som har flest medlemmer i pensjonsordningene. I tillegg oppnevnes to observatører fra de organisasjonene som er nummer 2 og 3 med hensyn til antall medlemmer. Konsernsjefen er ikke medlem av styret. Styret: se presentasjon av styremedlemmene på side 56.

Godtgjørelsesutvalg, revisjonsutvalg og risikoutvalg

Styret har tre arbeidsutvalg, et godtgjørelsesutvalg, et revisjonsutvalg og fra 1. januar 2016 også et risikoutvalg. Utvalgene treffer ikke beslutninger på vegne av styret, men fremlegger sine vurderinger og anbefalinger til styret.

Godtgjørelsesutvalg

Godtgjørelsesutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styrets behandling av kompensasjonsspørsmål. Finanstilsynet ga i 2011 tillatelse til et felles godtgjørelsesutvalg i KLP konsernet. Utvalget fungerer på denne bakgrunn også som godtgjørelsesutvalg for de styrer i KLP konsernet som etter loven skal ha godtgjørelsesutvalg. Utvalget har blant annet ansvaret for å tilrettelegge for at kravene i lov og forskrift om godtgjørelsesordninger i finansinstitusjoner, verdipapirforetak og forvaltningsselskaper for verdipapirfond, overholdes for de selskapene i KLP-konsernet som er underlagt dette regelverket. Medlemmer: Liv Kari Eskeland (leder), Lars Vorland, Jan Helge Gulbrandsen og Susanne Torp-Hansen.

Revisjonsutvalg

Revisjonsutvalget er et saksforberedende og rådgivende arbeidsutvalg for styret. Utvalget er opprettet i samsvar med kravene til et revisjonsutvalg som følger av forsikringsvirksomhetsloven. Utvalget skal bistå i å kvalitetssikre styrets arbeid knyttet til finansiell rapportering, revisjon, risikostyring og internkontroll. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Marit Torgersen og Ingjerd Blekeli Spiten.

Risikoutvalg

Utvalget fungerer som risikoutvalg for styret i KLP.

Risikoutvalgets hovedoppgaver er å bistå styret med å overvåke og styre selskapets samlede risiko og vurdere om konsernets styrings- og kontrollordninger er tilpasset risikonivå og omfang av den samlede virksomheten i konsernet.

Utvalget skal videre sikre at konsernet har gode systemer for internkontroll og risikostyring (etterlevelse, og at andrelinjefunksjonene; Risikofunksjonen, Compliance og Aktuarfunksjonen fungerer tilfredsstillende.

Utvalget skal også påse at det foreligger tilfredsstillende organisering, klar organisasjonsstruktur, hensiktsmessig ansvarsfordeling og arbeidsfordeling mellom utøvende og kontrollerende funksjoner.

Risikoutvalget skal bistå styret ved å forberede styrebehandlingen i øvrige saker som angår risikostyring. Medlemmer: Egil Johansen (leder), Freddy Larsen, Marit Torgersen og Ingjerd Blekeli Spiten.

Valgkomiteen

KLPs vedtekter fastslår at selskapet skal ha en valgkomité. Valgkomiteen foreslår kandidater ved valg til følgende tillitsverv:

- De medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen samt foretaksforsamlingens leder og nestleder.
- De styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmer i foretaksforsamlingen, samt styrets leder og nestleder.

Foretaksforsamlingen har vedtatt instruks for valgkomiteens arbeid.

Medlemmer: Nils A. Røhne (leder), Steinar Marthinsen, Anita Eidsvold Grønli, Ole John Østenstad, Torhild Bransdal (vara).

Forretnings- og risikomessig styring og kontroll

Risikostyringssystemet i KLP er tilpasset det europeiske solvensregelverket, Solvens II. De ulike funksjonene deles inn etter prinsippet om tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for god risikostyring ligger i første linje, de operasjonelle enhetene. Andre linje består av risikostyringsfunksjonen, aktuarfunksjonen og compliancefunksjonen. Tredjelinjen er Internrevisjonen. I tillegg er det etablert en Risikostyringskomité som er et rådgivende organ for konsernsjefen.

Risikostyrings- og aktuarfunksjonen er integrert i en avdeling som ledes av Risikodirektør. Avdelingen har ansvaret for å overvåke risikostyringssystemet og har oversikt over de risikoer virksomheten er eller kan bli eksponert mot. Både denne avdelingen og compliance er direkte underlagt konsernsjefen for å sikre tilstrekkelig uavhengighet. Lederne for kontrollfunksjonene i andrelinjen har for øvrig rett og plikt til å rapportere til styret i saker som tilligger deres ansvarsområder.

I henhold til Solvens II vil KLP i år redegjøre nærmere for risikomessig styring og kontroll i en egen offentlig rapport, Rapport om Solvens og Finansiell Stilling, internasjonalt benevnt SFCR.

Interne og eksterne kontrollorganer

Konsernets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av om selskapets vesentligste risikoer er tilstrekkelig håndtert og kontrollert. Internrevisjonen evaluerer også hensiktsmessigheten og effektiviteten av konsernets styrings- og kontrollprosesser. Internrevisjonen arbeider etter instruks fastsatt av styret og rapporterer til styret. I tillegg til selskapets interne kontrollorganer er selskapet underlagt faglig tilsyn fra Finanstilsynet. Finanstilsynet kontrollerer at finansinstitusjonene driver på en betryggende måte og i samsvar med lovgivningen.

KLP-konsernets eksterne revisor velges av generalforsamlingen. Revisor deltar på styremøte hvor årsregnskapet vedtas. Det avholdes årlig møte mellom ekstern revisor og styret uten at konsernsjefen eller andre fra ledelsen er til stede.

I tillegg avholder styrets revisjonsutvalg møter med revisor uten at administrasjonen er tilstede.

Intern styring og kontroll

Styret har fastsatt en egen styreinstruks og instruks for konsernsjefen. Konsernsjefens instruks regulerer utøvelsen av den daglige ledelsen i KLP. KLPs konsernsjef er styreleder i KLP Skadeforsikring AS, KLP Kapitalforvaltning AS, KLP Eiendom AS, KLP Bankholding AS, KLP Banken AS og KLP Forsikringservice AS.

KLP har etiske retningslinjer for ansatte og tillitsvalgte. Konsernsjefen har fastsatt et eget regelverk for egenhandel med verdipapirer. Regelverket er av særlig betydning for ansatte i KLP Kapitalforvaltning AS og ansatte i KLP med spesielt innsyn i investeringsvirksomheten.

Sverre Thornes

Konsernsjef i KLP

Sverre Thornes har en bachelor of arts degree i business administration fra The American College in Paris. Han har bred erfaring fra forsikring og kapitalforvaltning. Han kommer sist fra stillingen som konserndirektør med ansvar for livsforsikring i KLP. Thornes kom til KLP i 1995 som renteforvalter, og ledet KLP Kapitalforvaltning fra 2001- 2006.

Rune Hørnes

Konserndirektør IT

Rune Hørnes er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole i Bergen og har lang og bred erfaring fra arbeidsoppgaver i kryssningen mellom forretningsstrategi, IT, organisasjon og arbeidsprosesser. Hørnes kommer fra stillingen som leder av IT (CIO) i Storebrand, hvor han har hatt ulike stillinger siden 2005. I tiden før Storebrand var Hørnes senior manager i Accenture, innen bank og forsikring. Han kom til KLP 1. oktober 2016.

Marianne Sevaldsen

Konserndirektør livsforsikring

Marianne Sevaldsen er utdannet jurist fra Universitetet i Oslo. Hun har bred ledererfaring fra bank og finans, sist fra stillingen som direktør for næringsliv i Sandnes Sparebank. Hun begynte i stillingen som konserndirektør i KLP 1. februar 2013.

Aage E. Schaanning

Konserndirektør Økonomi og Finans

Aage E. Schaanning har MBA fra University of Colorado, USA og er autorisert finansanalytiker. Han har tidligere arbeidet med innlån, balansestyring og forvaltning i BNbank og Kredittkassen. Han begynte i KLP i 2001 som investeringsdirektør i KLP Kapitalforvaltning. Schaanning ledet KLP Kapitalforvaltning fra 2006-2008.

Gunnar Gjørtz

Adm. Direktør KLP Eiendom as

Gunnar Gjørtz er utdannet handelsøkonom fra Handelsakademiet i Oslo (nå BI). Han har bakgrunn som finansdirektør i blant annet Netcom, Løvenskiold Vækerø og i Hafslund. Fra 1. august 2010 har Gjørtz vært viseadministrerende direktør i KLP Eiendom AS, og januar 2011 overtok han som administrerende direktør i KLP Eiendom AS.

Gro Myking

Konserndirektør kommunikasjon og marked

Gro Myking er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole. Myking var fra 2007-2016 markedsdirektør i Posten Norge AS. Hun har tidligere vært konserndirektør marked i Hakon gruppen/ICA Norge, og har drevet eget konsultantselskap. Hun har styreefaring fra flere store norske selskaper. Myking kom til KLP 1. februar 2016.

Tore Tenold

Adm. direktør KLP Skadeforsikring AS
Tore Tenold har sin utdanning fra Politiskolen, Universitetet og Forsikringsakademiet. Han har vært administrerende direktør for Sparebank1 Skadeforsikring AS, og har tidligere jobbet i Aktiv forsikring og Vesta forsikring. Han kom til KLP 1. oktober 2012.

Håvard Gulbrandsen

Adm. direktør KLP Kapitalforvaltning AS

Håvard Gulbrandsen har en MSC in Management Sciences fra University of Warwick, master in Finance & Investments 1989 og er autorisert finansanalytiker. Han har tidligere jobbet som renteforvalter i Storebrand Kapitalforvaltning, investeringsdirektør i DnB Investor AS og kommer fra stillingen som Head of Asset Strategies Equities / Head of Core Corporate Governance i Norges Bank Investment Management. Siden 1. september 2009 har han vært administrerende direktør i KLP Kapitalforvaltning.

Leif Magne Andersen

Adm. Direktør KLP Banken AS

Leif Magne Andersen har en Executive MBA i Strategic management fra NHH. Andersen har jobbet i Postbanken og DnB NOR-systemet siden 1997 hvor han blant annet har vært regiondirektør for personmarkedssatsingen. Før det jobbet han som avdelingsleder i Intenia og han har også bakgrunn fra forsvarret. Siden desember 2011 har Andersen vært administrerende direktør i KLP Banken.

Kirsten Grutle

Konserndirektør HR og interne tjenester

Kirsten Grutle har sin utdanning fra Universitetet i Bergen. Hun har tidligere jobbet i Telenor, EDB Business Partner og Accenture. Grutle begynte i KLP 1. september 2011 og kom da fra stillingen som HR-direktør i Accenture Norge.

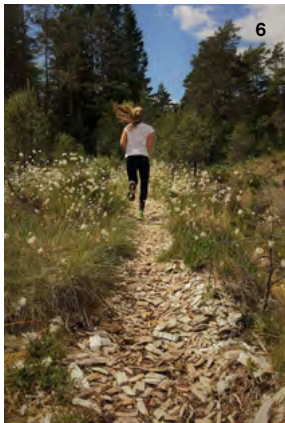
1

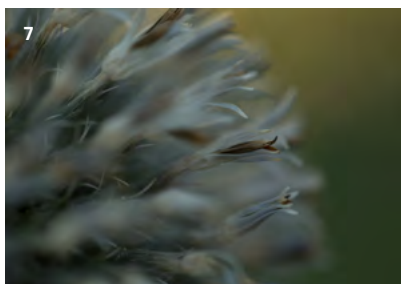
3

4

6

7

9

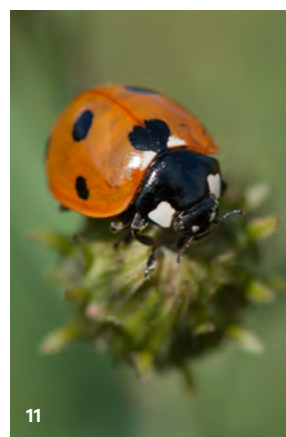
2

5

8

11

10

12

13

14

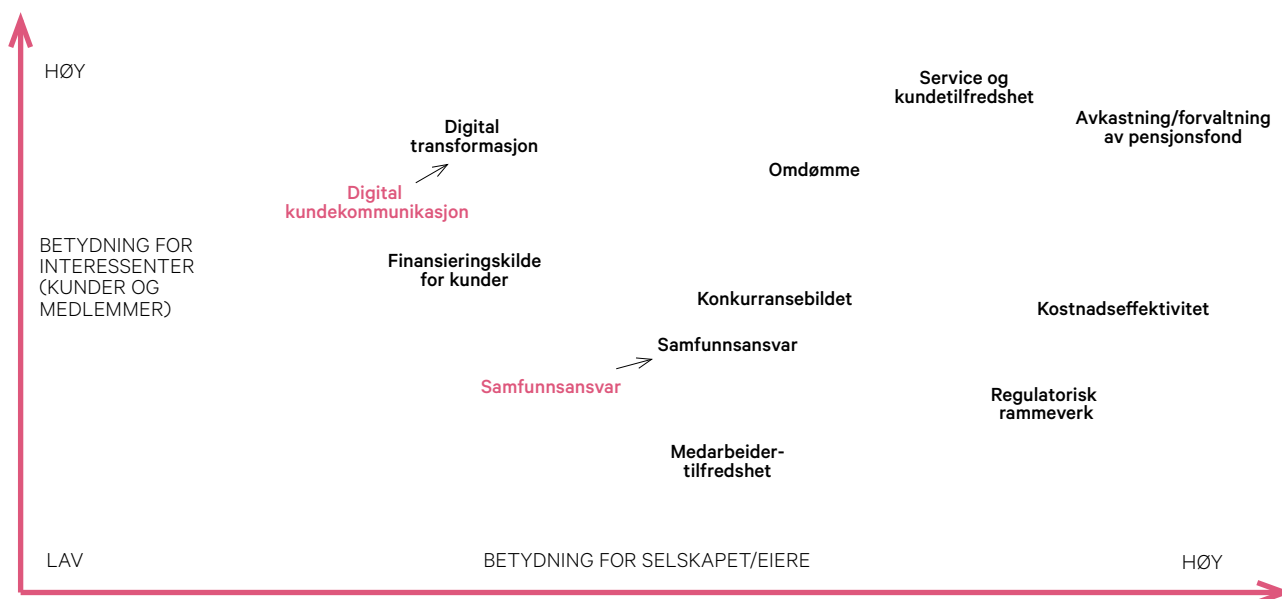
1. Vidar Stenseth, IT. 2. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 3. Borghild Holtedahl, Liv. 4. Gordana Grøttjord, Banken. 5. Karoline Baltzersen, Skadeforsikring. 6. Anders Eidsnes, Liv. 7. Anne Westad, HR. 8. Anne Westad, HR. 9. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 10. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 11. Øyvind Garsjø, Liv. 12. Renate Cecilie Abrahamsen, Liv. 13. Marianne Wright Pedersen, Skadeforsikring. 14. Elin Anne Pedersen, Liv.

Vesentlighets- og sårbarhetsanalyse

KLP foretar årlig en gjennomgang av temaer som har stor innvirkning på selskapets kunder og eiere i en vesentlighetsanalyse. Dette er viktige strategiske temaer som både styret

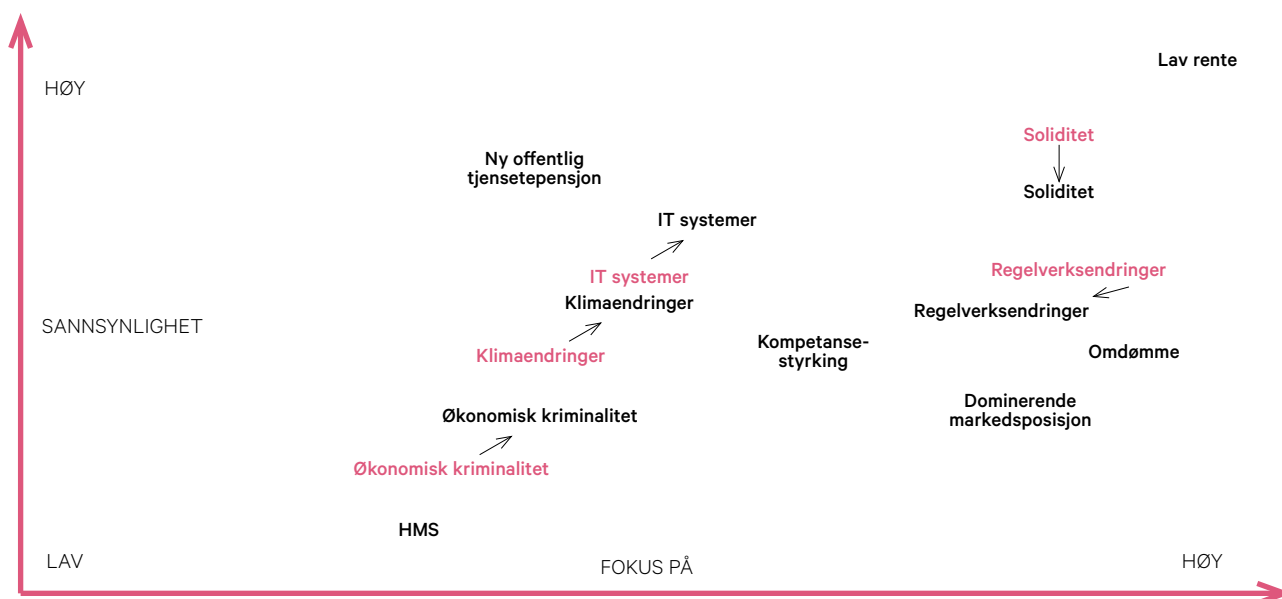
og ledelsen jobber med gjennom året. Sårbarhetskartet viser hvordan enkelte risikotemaer påvirker selskapet. Pilene illustrer endringer fra året før.

Vesentlighet

Tema	Beskrivelse
Avkastning på, og forvaltning av, pensjonsfond	KLP forvalter store verdier i pensjonsfond. Det er viktig at disse forvaltes trygt og sikkert slik at kundenes framtidige pensjoner sikres. Samtidig søker KLP å oppnå god avkastning på midlene for å redusere økning i egenkapitalbidrag.
Kostnadseffektivitet	KLP drifter effektivt og rasjonelt slik at kostnadene holdes lave. KLPs kostnadseffektivitet kommer kundene til gode da omkostningselementene i premien kan holdes på et lavt nivå.
Service og kundertilfredshet	God service og fornøyde kunder er viktig for at KLP skal være offentlig sektors foretrukne leverandør av pensjon. Hvor fornøyde våre kunder er, både innen pensjon, forsikring og bank, måles jevnlig.
Omdømme	KLPs produktspekter består av pensjon og andre finansielle tjenester som har betydning for kundenes og medlemmenes økonomi. Som leverandør av slike produkter er tillit fra kundene og markedet helt nødvendig. Godt omdømme er derfor avgjørende.
Regulatorisk rammeverk	KLPs virksomhet er underlagt et omfattende regelverk som stadig er i utvikling. KLP må hele tiden være ajour med, og bidra til regelverksutviklingen slik at kunder og eiere blir ivaretatt best mulig.
Samfunnsansvar	KLP som institusjon og de medlemsgrupper selskapet vender seg til, legger stor vekt på samfunnsansvar og bærekraftig utvikling. KLPs drift og forvaltning er derfor innrettet slik at virksomheten drives ansvarlig.
Digital transformasjon	Den digitale utviklingen skaper rom for nye tjenester og forretningsmodeller, og endrer både våre adferdsmønstre og forventninger til digitale opplevelser. Ny teknologi gir oss også nye muligheter for å effektivisere driften.
Finansieringskilde for kunder	KLP er en betydelig långiver til sine kunder innen offentlig sektor. I tillegg tilbys det enkelte medlem boliglån til gunstige betingelser. Dette er en god måte for KLP å støtte opp om sine kunder og deres virksomhet.
Medarbeidertilfredshet	Motiverte og tilfredse medarbeiderne er utslagsgivende for god service, omdømme og produktivitet. Det er derfor viktig å ha høy arbeidsglede.
Konkurransbildet	KLP opererer i et åpent marked med konkurranse. Endringer i kommunesektoren og i ordningen for offentlig tjenestepensjon kan endre konkurransesituasjonen i fremtiden.

Sårbarhetskart

Risiko	Begrunnelse	Håndtering
Lav rente	KLP har avgitt en avkastningsgaranti på kundenes pensjonsfond. Med et lavt rentenivå er det krevende å oppfylle denne garantien.	KLP søker å oppnå stabil god avkastning ved å ha en investerings-sammensetning med moderat risiko. Solide buffere gir et godt fundament for å levere avkastningsgarantien i årene fremover, selv med lave renter.
Soliditet	Soliditet er avgjørende for risikotakning, forventet avkastning og stabilitet i innbetalinger til KLPs pensjonsordninger.	Planlegging av kapitalbehov og tilpasning av risikotakning. Selskapet styrker soliditeten ved bl.a. å bygge finansielle buffere i gode tider.
Dominerende markedsposisjon	KLP er for tiden alene om å tilby offentlig tjenstepensjon med forsikret ordning.	Utnytte stordriftsfordeler ved å tilby helhetlig service til lav pris. KLP har konkurranse fra bl.a. pensjonskasser.
Klimaendringer	KLPs forretning vil kunne påvirkes av endringer i klima og de mål og tiltak verdenssamfunnet setter for bærekraftig utvikling.	KLP er engasjert i ulike nasjonale og internasjonale initiativ som pådriver for løsninger til togradersmålet. En rekke tiltak, bl.a. på investeringssiden, er igangsatt. KLPs tiltak står nærmere omtalt under avsnittet «Samfunnsansvar».
IT-systemer	KLPs virksomhet er i stor grad basert på IT, både i kunde-kommunikasjon og i intern saksbehandling. IT-systemene inneholder sensitive og forretningskritiske data.	Det foreligger beredskapsplaner for driftsbrudd, katastrofeøvelser, dialog mellom forretning og IT ved videreutvikling, og oppdaterte sikkerhetsløsninger.
Regelverksendringer	Regelverket er i kontinuerlig endring, og generelt stilles det høye formelle krav til bransjen. I tillegg er pensjon et område i utvikling der det forventes tilpasninger innenfor offentlig tjenstepensjon i fremtiden.	God dialog med partene innen offentlig tjenstepensjon der KLP også er en bidragsyter i høringsinstanser. KLP har et bredt nettverk til å fange opp nye endringer og prosesser rundt regelverk som påvirker pensjonsordningen.
Omdømme	KLP leverer viktige tjenester innen pensjon og andre finansielle tjenester. Kundene og markedets tillit er helt nødvendig for selskapet.	Strengt etiske retningslinjer med rutiner for revisjon, opplæring og dilemmatrening, i tillegg til forutsigbarhet og god forretningskultur, er med på å ivareta KLPs omdømme.
Økonomisk kriminalitet	KLP vil som en forvalter av betydelige finansielle plasseringer være sårbar for økonomisk kriminalitet.	Strengt sikkerhetstiltak er iverksatt innenfor alle forretningsområder og IT-plattformer. Kontinuerlig overvåking av systemer og aktiviteter er viktige tiltak for å unngå økonomisk kriminalitet.
Ny offentlig tjenstepensjon	KLPs hovedprodukt er offentlig tjenstepensjon. Endringer i pensjonsordning for offentlig ansatte vil ha påvirke selskapet.	Ny offentlig tjenstepensjon forhandles mellom arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjonene. KLP følger utviklingen tett.
HMS	KLPs forsikringsrisiko dekker bl.a. uførhet. Dersom KLP bidrar til å redusere risikoen for uførhet, vil dette kunne bety lavere kostnader for KLPs kunder.	KLPs HMS-team bistår kunder med målrettede preventive tiltak for å redusere sykefravær og uførhet m.m.
Kompetansestyrking	Teknologisk utvikling og endrede kunde- og markedsbehov vil resultere i redusert behov for ansatte i deler av virksomheten vår og økt behov i andre.	KLP skal gjennom sin kompetansestrategi utvikle organisasjonen i samsvar med dette og hovedmålene til KLP. Kompetansestrategien skal gi oss kontroll på hva slags kompetanse KLP har både på kort og lang sikt og inkludere en plan for hvordan man skal fylle gapet mellom eksisterende og manglende kompetanse

Foto: Anne Westad. HR.

Medarbeiderregnskap

KLP jobber målrettet med sykefraværet, har fokus på kompetansestyring og kontinuerlig forbedring.

JOBBER FOR LAVERE SYKEFRAVÆR

KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent. Sykefraværet for 2016 ble totalt på 4,5 prosent, mot 4,2 prosent i 2015. Langtidsfravær over 16 dager utgjør 2,7 prosent og korttidsfravær under 16 dager 1,9 prosent. Både korttids- og langtidsfraværet har økt noe. KLP har likevel lavere fravær enn bransjen forøvrig.

KLP samarbeider tett med bedriftshelsetjeneste og NAV for å forebygge og følge opp sykefraværet. Fraværet analyseres fortløpende og tiltak utarbeides i samarbeid med lederne og den ansatte.

STRATEGISK KOMPETANSESTYRING

KLP har i 2016 hatt fokus på strategisk kompetansestyring, som innebærer å ha kontroll på det kompetansebehov virksomheten har for å nå sine mål, både på kort og lang sikt, samt å ha en plan for hvordan man fyller behovet for manglende kompetanse. Dette har vært tema på ledersam-

linger og i ledermøter. I 2017 følges dette arbeidet opp med konkrete planer for hvert forretningsområde med tilhørende tiltak.

ETISKE RETNINGSLINJER OG MÅLING AV ETTERLEVELSE

KLPs etiske retningslinjer og varslingsreglement ble oppdatert i 2016. Det er gjennomført en rekke presentasjoner og workshops om dette i hele organisasjonen med særlig fokus på endringene og på refleksjon rundt innholdet generelt. Nye medarbeidere har etikk som en del av introduksjonsprogrammet.

I fjerde kvartal 2016 gjennomførte vi for tredje gang spørreundersøkelsen «Etikkbarometeret» blant alle medarbeidere. Hovedhensikten med undersøkelsen er å få frem kjennskapen til og etterlevelse av innholdet i etiske retningslinjer og en rekke andre interne reglement som de ansatte er omfattet av. Resultater, analyser og anbefalinger vil bli fulgt opp i 2017.

LEDERUTVIKLING – FRA ORD TIL HANDLING

Et viktig mål for lederutvikling i KLP er å gi ledere holdninger, adferd og kompetanse til å gjennomføre endringer, samt videreutvikle medarbeidere, seg selv og KLPs forretning. Verdier og prinsipper for godt lederskap i KLP er nedtegnet og forsterket i ledermodellen, og i 2016 har vi jobbet med aktuelle temaer på ledersamlinger, i ledergrupper og individuelt. Dette arbeidet vil fortsette i 2017.

I 2017 vil vi videreføre et lederprogram for 24 ledere i tillegg til ledersamlinger og skreddersydde program for ulike ledergrupper.

KONTINUERLIG FORBEDRING MED KUNDEN I SENTRUM

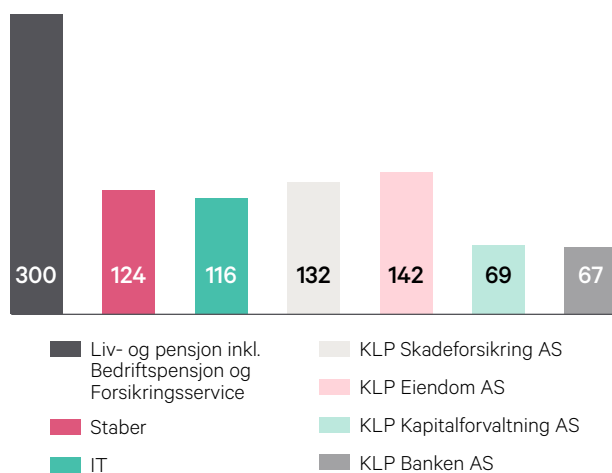
KLP skal til enhver tid levere produkter og tjenester som kundene er tilfreds med. Leveransen skal være enkel, effektiv og med høy verdi for kunden. Vi har i 2016 fortsatt å gjennomføre flere forbedringsprosjekter med utgangspunkt i filosofien/metodikken Lean hvor kundefokus og kundeverdi står helt sentralt. Ved denne tilnærmingen erfarer vi meget gode resultater og vi fortsetter dette arbeidet i 2017.

MANGFOLD OG LIKESTILLING

KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og etnisk bakgrunn.

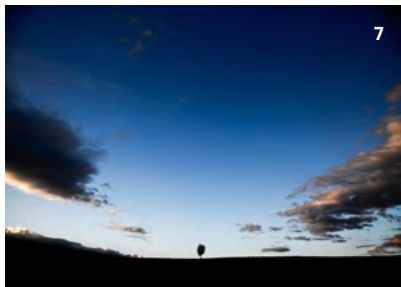
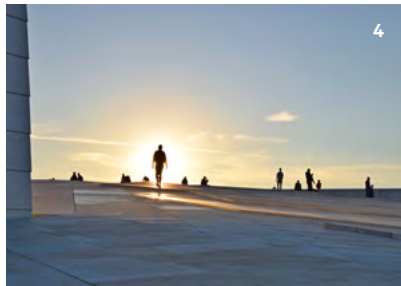
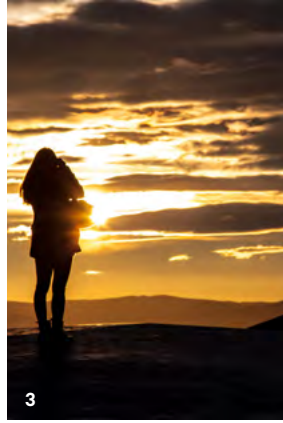
I 2016 har KLP gjennomført kursopplegget « Rosa kompetanse » i regi av foreningen FRI – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Formålet var å gi ansatte og ledere gode råd og perspektiver på hvordan man kan snakke trygt om seksuell orientering og kjønnsuttrykk på arbeidsplassen. Det er i 2016 gjennomført et arbeid for å analysere likelønns-situasjonen i KLP. Resultatet av arbeidet, inkludert forslag til tiltak, ble vedtatt i konsernledelsen og det videre arbeidet vil bli fulgt opp av selskapets likestillings- og mangfoldsutvalg i 2017.

Antall ansatte i KLP-konsernet

950

Ansatte i KLP-konsernet per 31.12.16

1. Liv Hokholt, Skadeforsikring. 2. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 3. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 4. Vidar Stenseth, IT. 5. Anne Westad, HR. 6. Liv Hokholt, Skadeforsikring. 7. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 8. Øyvind Garsjø, Liv. 9. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 10. Morten Larsen, Skadeforsikring. 11. Morten Larsen, Skadeforsikring. 12. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked.

Risikostyring og internkontroll i KLP

For å sikre at KLP leverer trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til kundene, samt å sikre eiernes interesser og selskapets eiendeler, er det etablert et system for risikostyring og internkontroll.

Retningslinje for risikostyring og internkontroll er vedtatt av KLPs styre. God risikostyring og internkontroll skal sikre at KLP oppnår sine målsetninger gjennom identifisering og analyse av relevante risikoer som kan hindre måloppnåelse, samt gjennom iverksetting av effektive tiltak for å håndtere, kontrollere og rapportere risikoene. Relevante risikoer og internkontrolltiltak skal vurderes ved alle beslutninger om vesentlige endringer i virksomheten.

ROLLER OG ANSVAR

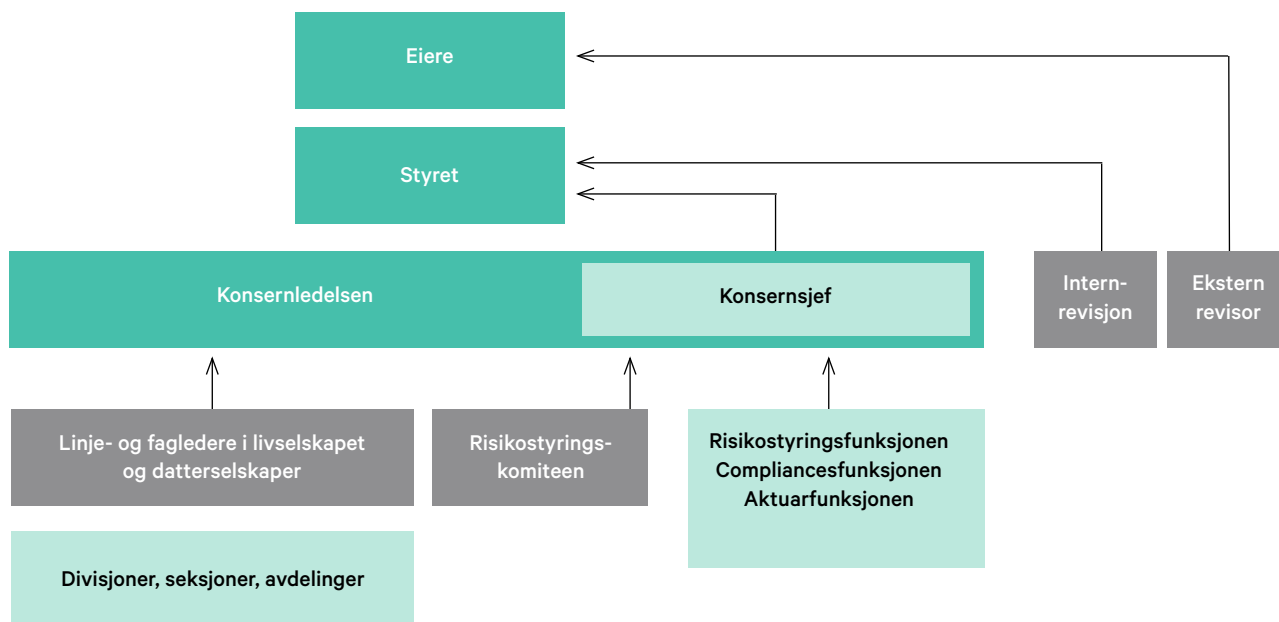
Styret har det overordnede ansvar for at KLP har etablert hensiktsmessige og effektive prosesser for risikostyring og internkontroll, herunder å fastsette overordnet risikoappetitt, samt å sikre at styringen av vesentlige risikoer er hensiktsmessig organisert – både med hensyn til operasjonelt oppfølgingsansvar og uavhengig overvåking av at risikoene håndteres i samsvar med overordnet risikoappetitt. Det er konsernsjefens ansvar å sørge for styrets føringer for styring og kontroll operasjonaliseres og implementeres i virksomheten. KLP har en risikostyringskomité som er konsernsjefens rådgivende organ i alle saker som angår KLPs totale risikoeksponering. Komiteen behandler samlet risikovilje, strategi for samlet risiko, og risikoeksponering med fordeling på alle vesentlige risikofaktorer i morselskapets virksomhet, herunder eierrisiko knyttet til datterselskapene.

KONTROLLFUNKSJONER

KLPs risikostyringsfunksjon overvåker selskapets totale risiko og risikohåndtering, og sørger for at risikostyringskomiteen og styret til enhver tid er tilstrekkelig informert

om konsernets samlede risikoprofil. Funksjonen vurderer om forutsetningene som benyttes i selskapets risikoberegninger er rimelige og bistår ledelsen med å videreutvikle og implementere et helhetlig rammeverk for KLPs risikostyring, og påser at dette er i samsvar med eksterne og interne krav. KLPs compliancefunksjon bistår ledelsen med å sikre at KLP ikke pådrar seg sanksjoner, økonomisk tap eller tap av omdømme som følge av at lover, regler og standarder ikke etterlevs («compliancerisiko»). Compliancefunksjonen bistår ledelsen med å identifisere, vurdere og rapportere compliancerisikoer og gir råd til ledelsen, styret og ansatte om etterlevelse av relevant rammeverk for virksomheten. Aktuarfunksjonen har kontrollansvar for at oppfølging av forsikringsmessig risiko finner sted på en hensiktsmessig og betryggende måte. Funksjonen har ansvar for å validere forsikringstekniske avsetninger, med hovedvekt på de forutsetninger som legges til grunn for beregningene og de modeller og metoder som anvendes. Risikostyringsfunksjonen, compliancefunksjonen og aktuarfunksjonen gjør selvstendige, uavhengige vurderinger av risikonivået i selskapet og tilstrekkeligheten av etablerte risikoreduserende tiltak.

Selskapets internrevisjon foretar uavhengige vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurdering og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Internrevisors rapporter og anbefalinger fremlegges for - og følges opp av ledelsen og styret. Internrevisjonen bidrar til å gi styret og toppledelsen trygghet for at selskapet har hensiktsmessige og effektive

Første forsvarslinje (risikoeiere)

Risikostyring som del av daglige prosesser og rutiner (daglig drift). Ansvar for løpende risikoidentifisering, rapportering, håndtering og internkontroll.

Andre forsvarslinje

Bistand til førstelinjen. Vurderer, overvåker, gir råd, kvalitetssikrer, kvantifiserer/aggregerer risiko

Tredje forsvarslinje

Uavhengig bekreftelse til styret

prosesser for risikostyring, internkontroll, eierstyring og selskapsledelse. Internrevisor avgir årlig sin rapport til styret om KLPs system for risikostyring og internkontroll.

KLPs eksterne revisor gir en uavhengig vurdering av KLPs risikostyring og internkontroll til KLPs eiere.

ROLLER OG ANSVAR

Roller og ansvarsforhold knyttet til risikostyring og internkontroll i KLP kan illustreres gjennom en enkel modell for virksomhetsstyring; de tre forsvarslinjer. Det primære ansvaret for risikostyring ligger i førstelinjen, som består av ledere og ansatte i virksomhetsområdene. Compliancefunksjonen, risikostyringsfunksjonen og aktuarfunksjonen er definert som andrelinjefunksjoner i KLP. Andrelinjen overvåker, vurderer, gir råd om, aggregerer og rapporterer om risikosituasjonen. Tredjelinjeforsvaret omfatter internrevisjonens uavhengige bekreftelse på at første- og andrelinjeforsvaret

fungerer effektivt, og bekrefter modellens robusthet overfor styret. I tillegg til de tre forsvarslinjer inkluderes ekstern revisors uavhengige tilbakemelding til selskapets eiere om kvaliteten i selskapets system for risikostyring som en del av KLPs organisering av risikostyring og internkontroll.

PROSESS

Med utgangspunkt i fastsatte mål for virksomheten kartlegges, vurderes og dokumenteres vesentlige risikoer. De kartlagte risikoene vurderes i forhold til konsekvenser av eventuelle hendelser og sannsynlighet for at hendelser inntreffer. Basert på denne vurderingen, prioriteres risikoene i forhold til vesentlighet og det etableres tiltak for løpende håndtering og kontroll av risikoene (internkontroll). Tiltak for håndtering og kontroll av risikoer gjennomføres løpende gjennom bl.a. prosessorganisering, retningslinjer og rutinebeskrivelser, fullmakter, stillings- og arbeidsinstruksjoner, opplæring og hensiktsmessige kontrollmekanismer.

Ved endringer i eksterne og interne rammebetingelser, produkter, prosesser og organisering skal det vurderes om risikobildet endres vesentlig som følge av dette.

Det gjennomføres en årlig, systematisk, gjennomgang av alle vesentlige risikoer i alle virksomhetsområder i KLP. Rapporten fra den årlige gjennomgangen behandles av styret som påser at internkontrollen gjennomføres på en god måte og at identifiserte risikoer ivaretas tilfredsstillende. Der gjennomgangen viser at eksisterende internkontroll ikke er tilstrekkelige for å sikre et akseptabelt risikonivå, opprettes planer for etablering av nye tiltak. Status for etablering av nye tiltak, samt løpende identifisering av nye risikoer rapporteres kvartalsvis til ledelsen i sammenheng med oppfølging av målkort.

OVERVÅKNING

KLPs ledere, på alle nivåer, skal til enhver tid ha tilstrekkelig oversikt over fastsatte mål, risikoer, nøkkelkontroller og eventuelle uønskede hendelser innenfor sitt område, slik at de løpende kan håndtere risikoer forbundet med virksomheten på en tilfredsstillende måte. Andrelinjefunksjonene skal ha oversikt over risikonivået for KLPs vesentlige risikoområder og følge opp risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt. Risikostyringsfunksjonen skal ha oversikt over risikonivået for alle selskapets vesentlige risikoområder og følge opp risikoområder som ikke håndteres i tråd med styrets risikoappetitt.

ORGANISERING OG GJENNOMFØRING AV FINANSIELL RAPPORTERING

KLP offentliggjør fire kvartalsregnskaper i tillegg til årsregnskapet. KLPs kvartals- og årsregnskaper utarbeides av avdeling konsernregnskap som rapporterer til økonomidirektør. Det er etablert arbeidsdeling hvor verddivurderinger av aktiva og passiva gjennomføres utenfor konsernregnskapsavdelingen. I forkant av hver regnskapsavleggelse gjennomføres det møter mellom konsernregnskap og sentrale fagmiljøer for å identifisere risikoforhold, markedsforhold osv. som kan ha betydning for regnskapet. Det er etablert avstemmings- og kontrollrutiner som sikrer kvaliteten på den finansielle rapporteringen. KLPs virksomhet er revisjonspliktig, og ekstern revisor gjennomfører årlig fullstendig revisjon av årsregnskapet. KLPs styre har utnevnt et eget revisjonsutvalg som forbereder styrets regnskapsbehandling med vekt på oppfølging av regnskapsrapporteringsprosessen og sentrale prinsipper og vurderinger som er lagt til grunn i regnskapet. Selskapets eksternrevisor deltar i revisjonsutvalgets behandling av regnskapet. Revisjonsutvalget vurderer og overvåker revisors uavhengighet.

I tillegg til kvartals- og årsregnskap utarbeides det månedlige driftsrapporter med sammenligning mot budsjett og analyser av utviklingen.

Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse (NUES)

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for selskapets eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP.

KLPs verdigrunnlag er beskrevet gjennom selskapets visjon om å være «den beste partner for dagene som kommer» og kjerneverdiene åpen, ansvarlig, tydelig og engasjert. Dette gir felles mål og retning for KLP fremdrift og strategiske prioriteringer. Visjonen forteller hva som er virksomhetens mål og ambisjon.

KLP skal levere trygge og konkurransedyktige finans- og forsikringstjenester til offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Forretningsidéen slår fast hvilke kunder KLP er til for, og for hvem KLP skal utvikle produkter og tjenester. KLP tilstreber å ha en god balanse mellom konkurransedyktige priser til sine kunder og en tilfredsstillende avkastning til disse som eiere. Dette er egenskaper som bidrar til at KLP oppleves i tråd med selskapets visjon.

1. REDEGJØRELSE FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSLEDELSE

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLP følger på de fleste områder anbefalingene for eierstyring og selskapsledelse slik de er beskrevet i prinsippene nedfelt av Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES). Avvik fra NUES er primært en følge av at enkelte bestemmelser ikke er tilpasset KLPs gjensidige selskapsform. Samfunnsansvar er en viktig del av KLPs virksomhet og verdigrunnlag. KLP skal bidra til en bærekraftig offentlig sektor og integrere samfunnsansvar i alle forretningsprosesser. Et eksempel på dette er at KLP integrerer samfunnsansvar og bærekraft i sin kapitalforvaltning og har en ambisjon om å være en av de

ledende aktørene på dette området. KLPs arbeid innenfor samfunnsansvar er basert på konsernets tilslutning til FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer.

KLP rapporterer kvartalsvis på ikke-finansielle nøkkelindikatorer innen samfunn, miljø, humankapital og ansvarlige investeringer.

I tillegg er det etablert retningslinjer for etikk, som omhandler blant annet taushetsplikt, habilitet og arrangementer, og en rutine for varsling om eventuelle brudd på disse. KLP har også retningslinjer for likestilling og mangfold.

2. VIRKSOMHET

Ingen avvik fra anbefalingen.

KLPs vedtektsfestede formål er å forvalte sine eierinteresser i KLP i samsvar med gjeldende lovverk. KLPs hovedformål er å ivareta medlemmenes behov innenfor offentlig tjenestepensjon, og vurderes av styret under den årlige gjennomgangen av strategiprosessen. Vedtektene finnes i sin helhet på konsernets nettside. Markedet oppdateres om KLPs mål og strategier gjennom kvartalsvise resultatfremleggelse og rapporter som offentliggjøres på selskapets nettsider.

3. SELSKAPSKAPITAL OG UTBYTTE

Avvik fra anbefalingen.

KLP er et gjensidig forsikringsselskap som har som hovedmålsetting å bidra til en trygg forvaltning av medlemmenes pensjonsmidler til lavest mulig kostnader. Utbyttepolitikk blir i denne sammenheng ikke relevant fordi kundene eier

det gjensidige selskapet. Av selskapsvedtektene fremgår det at medlemmene plikter å betale egenkapitalinnskudd i den utstrekning det er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. KLPs finansielle soliditet, kapitalforhold og soliditetsutvikling omtales nærmere i årsberetningen.

Bestemmelsen i aksjeloven om styrefullmakt er ikke aktuell for KLP. I KLP er det styret som innkaller og fastsetter satsen for egenkapitaltilskudd som er « nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet». For pensjonsordningen for Sykepleiere er det styret i pensjonsordningen som fastsetter egenkapitaltilskudd og Arbeids- og sosialdepartementet som godkjenner.

Styret i KLP vurderer til enhver tid selskapets kapitalbehov i lys av selskapets mål, strategi og risikoprofil. Styret vedtar årlig overskuddsdisponering i lys av at selskapet skal ha tilfredsstillende soliditet. Eventuelle overskudd som ikke benyttes til å styrke egenkapitalen, tilføres kundenes premiefond.

4. LIKEBEHANDLING AV AKSJEEIERE OG TRANSAKSJONER MED NÆRSTÅENDE **Avvik fra anbefalingen.**

Enkelte elementer i anbefalingen er ikke direkte overførbart til KLP som gjensidig selskap, men vi følger den prinsipielle intensjonen i anbefalingen. Avviket tilskrives spesielt det forhold at selskapet ikke har omsettelig egenkapitalinstrumenter.

5. FRI OMSETTELIGHET **Avvik fra anbefalingen.**

Dette punktet er ikke relevant da KLP ikke har omsettelige egenkapitalinstrumenter.

6. GENERALFORSAMLING **Avvik fra anbefalingen.**

KLP har valgt en løsning der generalforsamlingen består av valgte utsendinger og varautsendinger. Selskapet er delt inn i valgkretser. Fylkeskommunen sammen med kommunene i det aktuelle fylket utgjør hver sin valgkrets, bortsett fra Oslo kommune som inngår i Akershus valgkrets. De fire regionale helseforetakene sammen med sine datterselskaper helseforetakene utgjør også hver sin valgkrets. Selskapets øvrige medlemmer (bedriftsmedlemmer) utgjør en valgkrets. Antall utsendinger som velges fra de enkelte kretser er relatert til premievolumet som innbetales fra den aktuelle kretsen. Anbefalingen i NUES om å legge til rette for stemmegivning ved fullmektig er derfor ikke relevant for KLP.

Innkalling og saksdokumenter til generalforsamlingen, inkludert valgkomiteens innstillinger på valgene som skal finne sted sendes de valgte utsendingene senest 14 dager før møtet skal holdes. Fristen er lengre enn minstekravet etter aksjeloven, som er én uke, men kortere enn anbefalingen

om at innkallingen og saksdokumentene skal gjøres tilgjengelige på selskapets hjemmeside senest 21 dager før generalforsamlingen. Praksis i KLP er imidlertid at det i starten av året sendes ut et forvarsel til utsendingene om når generalforsamlingen i KLP er berammet, og at det også opplyses om dette på valg- og eiermøter.

Punktet i anbefalingen om at det skal legges til rette for at generalforsamlingen gis mulighet til å stemme på hver av kandidatene til verv i selskapets organer, er ivaretatt ved at møteleder innledningsvis stiller spørsmål til om det er forslag til andre kandidater og ellers om forslaget i så fall kan behandles samlet.

Styrets leder, konsernsjefen, foretaksforsamlingens leder, valgkomiteen og revisor har rett og plikt til å være til stede på ordinær generalforsamling.

KLPs generalforsamling åpnes og ledes av foretaksforsamlingens leder.

7. VALGKOMITÉ **Avvik fra anbefalingen.**

Ordningen med valgkomité følger av selskapsvedtektene. Det er foretaksforsamlingen som velger medlemmer av valgkomiteen, herunder komiteens leder, samt fastsetter honorar til komiteens medlemmer. Dette avviker fra NUES der man anbefaler at generalforsamlingen velger en valgkomité.

Valgkomiteen er sammensatt i samsvar med anbefalingen. Alle medlemmene er uavhengig av styret og ledende ansatte. De ulike eiergrupperingene er representert i komiteen. Hensynet til å oppnå en rimelig kjønnsbalanse skal vektlegges ved alle valg til selskapets organer.

Det informeres om valgkomiteen, hvem som er medlemmer og komiteens oppgaver i årsrapporten samt på selskapets hjemmeside.

Valgkomiteen foreslår kandidater til de medlemmer av foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen, samt foretaksforsamlingens leder og nestleder. I tillegg foreslås de styremedlemmer som velges av de generalforsamlingsvalgte medlemmene i foretaksforsamlingen. Valgkomiteen skal videre avgi innstilling om godtgjørelse til medlemmene i foretaksforsamlingen, styremedlemmer og valgkomiteen. I denne prosessen har valgkomiteen aktiv dialog med selskapets forskjellige eiergrupperinger.

Medlemmene av valgkomiteen velges for en periode på to år. Gjenvalg kan skje to ganger.

Valgkomiteen gir skriftlige begrunnelser for sine innstillinger. I tillegg redegjør valgkomiteens leder muntlig for begrunnelsene i de organer der det foretas valg.

8. FORETAKSFORSAMLING OG STYRE, SAMMENSETNING OG UAVHENGIGHET **Ingen avvik fra anbefalingen.**

Anbefalingen om bred representasjon fra selskapsmedlemmene i foretaksforsamlingen er ivarett gjennom vedtektene, der det fremgår at medlemmene i foretaksforsamlingen som velges av generalforsamlingen skal settes sammen slik at foretaksforsamlingen samlet avspeiler selskapets interessegrupper, kundestruktur og samfunnsfunksjon.

Fem styremedlemmer og to varamedlemmer velges av foretaksforsamlingen som er valgt av generalforsamlingen. Styret sammensettes slik at det samlede styret kan ivareta medlemmenes og selskapets interesser, selskapets behov for kompetanse, kapasitet og mangfold. Vurderingen som er gjort, er at bestemmelsen i tilstrekkelig grad ivaretar anbefalingens bestemmelser om uavhengighet i forhold til ledende ansatte, vesentlige forretningsforbindelser og selskapsmedlemmer med tilsvarende innflytelse som hovedaksjeeiere. Det vises til nærmere omtale under punkt 9 nedenfor.

Styrets leder og nestleder velges av Foretaksforsamlingen.

Styremedlemmenes funksjonstid er to år. Det er ikke regulert nærmere hvor lenge et styremedlem kan ha vervet, men valgkomiteen har de senere år gått inn for at styremedlemmer normalt ikke bør sitte lenger enn åtte år.

Styret vurderes som uavhengig i forhold til NUES. De eksterne styremedlemmene er uavhengige av ledende ansatte. Ingen styremedlemmer har noen relasjon til selskapsmedlemmer i KLP som representerer mer enn 10 prosent av stemmene på generalforsamling. Alle styremedlemmer er uavhengige av vesentlige forretningsforbindelser.

9. STYRETS ARBEID **Ingen avvik fra anbefalingen.**

Styret fastsetter en årlig plan for sitt arbeid, herunder mål, strategi og handlingsplan.

Styret har fastsatt instruks for styret og daglig leder. Disse er senest revidert i desember 2016.

Styret har tre underutvalg: Godtgjørelsesutvalg, risikoutvalg og revisjonsutvalg. Styret velger årlig minst tre medlemmer og eventuelt et vara til underutvalgene blant styrets medlemmer, og oppnevner utvalgenes leder.

Styret evaluerer sitt eget arbeid og funksjon en gang per år. I den forbindelse skal styret evaluere sitt arbeid og kompetanse knyttet til selskapets risikostyring og internkontroll. Resultatet av evalueringen presenteres for valgkomiteen som benytter denne i sitt arbeid.

Styret skal årlig evaluere arbeidsutvalgenes arbeid som en del av styrets egenevaluering. I tillegg foretar underutvalgene årlig en egenevaluering.

Styret har i 2016 avholdt 9 møter.

Når det gjelder anbefalingen om uavhengig behandling av saker av vesentlig karakter der styreleder har vært aktivt engasjert, anses denne dekket ved bestemmelsen om habilitet i styreinstruksen.

10. RISIKOSTYRING OG INTERN KONTROLL **Ingen avvik fra anbefalingen.**

KLP har et vel etablert system for risikostyring og internkontroll tilpasset omfanget og arten av den virksomheten som drives i selskapet. Systemet for risikostyring og internkontroll er beskrevet i eget kapittel. Internkontrollen omfatter også selskapets verdigrunnlag og retningslinjer for etikk og samfunnsansvar. Fra 2016 er internkontrollen knyttet til selskapets etiske retningslinjer som et særlig rapporteringspunkt inn til styret i forbindelse med styrets årlige gjennomgang av de viktigste risikoområder og den interne kontroll.

11. GODTGJØRELSE TIL STYRET **Ingen avvik fra anbefalingen.**

Godtgjørelsen til styret reflekterer styrets ansvar, kompetanse, tidsbruk og virksomhetens kompleksitet.

12. GODTGJØRELSE TIL LEDEDE ANSATTE **Ingen avvik fra anbefalingen.**

KLP er ikke omfattet av regler for godtgjørelse til ledende ansatte i børsnoterte selskaper. Som finansforetak vedtar KLPs styre retningslinjer for godtgjørelse til samtlige ansatte i selskapet, herunder særskilte regler for lønn til ledende ansatte.

KLP har ikke børsnoterte egenkapitalinstrumenter og tildeler ikke opsjonsprogrammer eller bonus til sine ansatte. Fremleggelse og vedtakelse av selskapets retningslinjer for godtgjørelse til ledende ansatte blir fremlagt for generalforsamlingen.

Mer informasjon om godtgjørelse til ledende ansatte finnes i årsrapportens note 30 og på klp.no.

13. INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON **Ingen avvik fra anbefalingen.**

Styret har fastsatt retningslinjer for selskapets rapportering av finansiell og annen informasjon, samt selskapets kontakt med medlemseiere utenfor generalforsamlingen. KLPs finanskalendar blir offentliggjort på selskapets hjemmeside. Finansiell informasjon offentliggjøres i kvartalsrapporter og årsrapporter. Dokumentasjonen som offentliggjøres er tilgjengelig på selskapets nettsider. KLP har også kontakt med

selskapsmedlemmene utenfor generalforsamlingen, blant annet i forbindelse med valgmøter, eiermøter, ressursgruppemøter mv. All rapportering er basert på åpenhet og under hensyn til krav om likebehandling av aktørene i verdipapirmarkedet og reglene om god børsskikk.

14. SELSKAPSOVERTAKELSE

Avvik fra anbefalingen.

Her avviker vi fordi dette ikke er relevant for KLP som et gjensidig selskap.

15. REVISOR

Ingen avvik fra anbefalingen.

Revisor velges av foretaksforsamlingen, og foretar finansiell revisjon. KLP har valgt PwC som revisor.

Revisor avgir revisjonsberetning i forbindelse med årsregnskapet, og en uttalelse vedrørende forenklet revisorkontroll på kvartalsregnskapet dersom kvartalsregnskapet har vært

gjenstand for en slik kontroll. Revisor utgir videre en uavhengig uttalelse vedrørende ikke-finansielt regnskap som KLP utarbeider og som inngår i KLPs årsrapport.

Revisor deltar i alle møter i revisjonsutvalget, og i styremøtet der årsregnskapet behandles. Revisjonsutvalget vurderer årlig revisors uavhengighet.

KLPs styre har fastsatt retningslinjer for kjøp av tilleggstjenester med videre fra revisor. Retningslinjene bidrar til å sikre at revisors uavhengighet blir ivarettatt.

Revisor deltar på møtet i foretaksforsamlingen hvor årsregnskapet behandles og ellers ved behov.

Styret har i 2016 hatt ett møte med revisor uten at administrasjonen har vært til stede. Styrets revisjonsutvalg har avholdt tre møter med revisor uten at administrasjonen har deltatt.

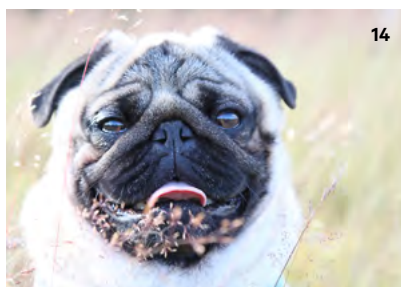
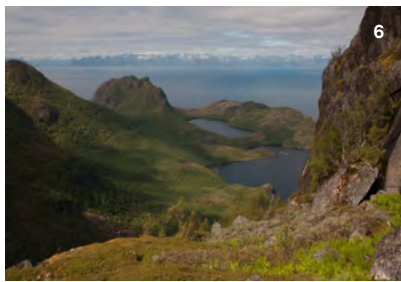
Revisors godtgjørelse blir fastsatt av generalforsamlingen.

Redegjørelse i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. Ledd

Her følger en oppsummering av de forhold KLP skal redegjøre for i henhold til regnskapsloven § 3-3b, 2. ledd. Punktene følger nummereringen i bestemmelsen.

Annet ledd nr. 1, 2, 3, 5 og 6 gjelder ikke for regnskapspliktige som ikke har utstedt aksjer eller egenkapitalbevis som er notert på et regulert marked eller på en multilateral handelsfasilitet, jf. Verdipapirhandelloven § 2-3 fjerde ledd. KLP gir her henvisning til NUES redegjørelsen rundt alle punktene selv om kun nr. 4,7 og 8 gjelder for selskapet:

1. Prinsipper for eierstyring og selskapsledelse i KLP er utarbeidet i tråd med norsk lov, og basert på den norske anbefalingen for eierstyring og selskapsledelse utgitt av Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse, NUES.
2. Anbefalingen fra Norsk utvalg for eierstyring og selskap er tilgjengelig på www.nues.no.
3. Eventuelle avvik fra anbefalingen er kommentert under hvert punkt i ovenstående redegjørelse.
4. Beskrivelse av hovedelementene i KLPs systemer for internkontroll og risikostyring knyttet til regnskapsrapporteringsprosessen er omtalt i punkt 10 ovenfor.
5. Vedtektsbestemmelser som gjelder bestemmelser i allmennaksjelovens kapittel 5 vedrørende generalforsamlingen er omtalt i punkt 6 ovenfor.
6. Sammensetningen til ledende organer, samt beskrivelse av hovedelementene i gjeldende instruksjoner og retningslinjer, følger i punktene 6, 7, 8 og 9 ovenfor.
7. Vedtektsbestemmelser som regulerer oppnevning og utskiftning av styremedlemmer er omtalt i punkt 8 ovenfor.
8. Vedtektsbestemmelser og fullmakter som gir styret adgang til å beslutte å kjøpe tilbake eller utstede egne aksjer er omtalt i punkt 3 ovenfor.

1. Mona Henjesand, Opplæringsavdelingen. 2. Vidar Stenseth, IT. 3. Marianne Wright, Skadeforsikring. 4. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 5. Øyvind Garsjø, Avtaleadministrasjon. 6. Øyvind Garsjø, Avtaleadministrasjon. 7. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 8. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 9. Karoline Baltzersen, Skadeforsikring. 10. Øyvind Garsjø, Avtaleadministrasjon. 11. Marianne Wright, Skadeforsikring. 12. Karoline Baltzersen, Skadeforsikring. 13. Anders Eidsnes, Faktura og utbetaling. 14. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 15. Vidar Stenseth, IT.

Foto: Razvana Ali. Skadeforsikring

Styrets årsberetning

Årsberetning 2016

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) oppnådde i 2016 et godt resultat som gir overskudd til kundene samtidig som selskapet styrker soliditeten.

Den verdijusterte avkastningen ble 5,8 prosent. Bokført avkastning ble 4,4 prosent. Dette er godt over 2,6 prosent som er den avkastningen som selskapet har lovet sine kunder.

KLPs satsing på kundenes ansatte har gitt gode resultater og bidratt til vekst i datterselskapene.

Selskapets soliditet er sterk og solvensdekningen var 209 prosent ved årsslutt.

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (KLP) er morselskap i KLP-konsernet. KLP er opprettet av og for offentlig sektor for å ivareta dette markedets behov for tjenestepensjonsordninger. Hovedkontoret ligger i Oslo.

Et godt finansresultat med 5,8 prosent (4,0) verdijustert avkastning og bokført avkastning på 4,4 prosent (3,6) i kollektivporteføljen gir rom for å tilføre overskuddsmidler til kundenes premiefond, samt å styrke bufferkapitalen. Avkastning på 4,7 prosent (4,7) i selskapsporteføljen styrker selskapets soliditet.

Overskuddet til forsikringskundene utgjør 8,3 milliarder kroner (20,7), hvorav 4,0 milliarder kroner anvendes til å styrke tilleggsavsetningene, mens 4,3 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond. Resultatet til selskapet utgjør 2,9 milliarder kroner (4,5). Selskapsresultatet fordeles med 0,5 milliarder kroner til risikoutjevningfond, og 2,3 milliarder kroner til annen egenkapital.

Totalt er bufferkapitalen i form av tilleggsavsetninger og kursreserver økt med 11,0 milliarder kroner gjennom 2016, og utgjør tilsammen 52,8 milliarder kroner.

KONSERNETS RESULTAT

Konsernets totalresultat gir et overskudd på 2,9 milliarder kroner (4,5).

Egenkapitalen i konsernet har i løpet av 2016 økt med 4,2 milliarder kroner til 27,8 milliarder kroner. I tillegg til årets resultat på 2,9 milliarder kroner, er det innbetalt 1,3 milliarder kroner i egenkapitaltilskudd i 2016.

Konsernets samlede forvaltningskapital økte med 52,9 milliarder kroner til 596,1 milliarder kroner ved utgangen av 2016. Økningen skyldes i hovedsak veksten i pensjonskundenes fond som følge av ny pensjonsopptjening og gode resultater.

Resultatbidrag fra datterselskap (før skatt) i millioner kroner

MILLIONER KRONER	2016	2015
KLP Banken-konsern	91	50
KLP Skadeforsikring	255	183
KLP Bedriftspensjon	-28	-24
KLP Kapitalforvaltning	18	46
KLP Forsikringsservice	0	0

MORSELSKAPETS RESULTAT

KLP er både det operative selskapet innenfor konsernets hovedaktivitet som er offentlig tjenestepensjon, og konsernspiss som eier av de operative datterselskapene innenfor konsernets andre aktiviteter. Kundene innenfor offentlig tjenestepensjon er eiere av det gjensidige selskapet. Det innebærer at all verdiskaping i konsernet kommer kundene innenfor offentlig tjenestepensjon til gode. Det skjer både

direkte ved tilføring av overskudd, og indirekte ved å styrke selskapets egenkapital og soliditet.

Resultatene for året er preget av

- god avkastning på aksje- og eiendomsinvesteringene
- renter opp
- tilfredsstillende marginer i forsikringsrisiko
- nedskrivning av IT-investeringer og skjerpet aktiveringspraksis
- økning i kursreserver
- god soliditet
- lønnsom vekst i datterselskaper

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2016
Avkastningsresultat	7 944	150	8 094
Risikoresultat	394	390	784
Rentegarantipremie		690	690
Administrasjonsresultat		-51	-51
Netto inntekter fra selskapsportefølje		945	945
Skatt		773	773
Andre resultatelementer		-24	-24
Sum resultat	8 339	2 874	11 213

Selskapsporteføljen, som hovedsakelig består av KLPs ansvarlige kapital plassert i obligasjoner, eierskap i døtre og selskapets hovedkontor, oppnådde en avkastning på 4,7 prosent i 2016.

Samlet bokført resultat tillagt andre resultatelementer, før fordeling mellom pensjonskundene og selskapet, ble 11,2 milliarder kroner i 2016 (25,2).

Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for hvordan utviklingen av dødelighet og uførhet i forsikringsbestanden har vært i forhold til forventningene som er lagt til grunn ved den årlige premiefastsettelsen.

Risikoutviklingen har vært som forventet. Risikoresultatet utgjør 784 millioner kroner, og skyldes hovedsakelig utvikling i dødelighet.

Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultatet viser et underskudd på 50 millioner kroner mot et overskudd på 264 millioner i 2015. Nedgangen skyldes i hovedsak engangseffekter knyttet til nedskrivninger av tidligere IT-investeringer, men også innskjerpet praksis for aktivering av IT-utviklingskostnader.

KLP har stordriftsfordeler som følge av sin høye markedsandel innen offentlig tjenestepensjon, og kan dermed opprettholde god service til konkurransedyktig pris. Selskapet har

en klar ambisjon om å videre effektivisere driften gjennom å automatisere og forenkle saksbehandlingen på pensjon de neste årene.

Avkastningsresultat

Finansinntektene på kundemidlene utgjør 24,7 milliarder kroner (15,5), tilsvarende en avkastning på 5,8 prosent. Av dette er 6,9 milliarder kroner knyttet til urealisert verdistigning på finansielle omløpsmidler som avsettes til kursreguleringsfondet. Resterende finansinntekter på 17,8 milliarder kroner, tilsvarende 4,4 prosent, overstiger med god margin den garanterte avkastningen som utgjør 9,7 milliarder kroner eller 2,6 prosent. Avkastningsresultatet utgjør således 8,1 milliarder kroner (2,1).

Disponering av resultatet

MILLIONER KRONER	Resultat til kunder	Resultat til selskap	Sum 2016
Til tilleggsavsetninger	4 011		4 011
Til premiefond	4 324		4 324
Til bufferavsetning	4		4
Til risikoutjevningfond		543	543
Til opptjent egenkapital		2 331	2 331
Sum disponert 2016	8 339	2 874	11 213
Sum disponert 2015	20 650	4 519	25 169

Årets kunderesultat endte på 8,3 milliarder kroner. Dette er anvendt til styrking av kundenes tilleggsavsetninger med 4,0 milliarder kroner, mens 4,3 milliarder kroner overføres til kundenes premiefond.

Årsresultat til selskapet utgjør 2,9 milliarder kroner og disponeres med 0,5 milliarder kroner til risikoutjevningfond og 2,3 milliarder kroner til annen opptjent egenkapital.

Solide buffere gir grunnlag for å oppnå god avkastning også fremover til tross for et lavt rentenivå. Det muliggjør en investeringsstrategi med et langsiktig perspektiv med sikte på stabilitet og forutsigbarhet. Styret er derfor tilfreds med at årets kunderesultat gir rom for å prioritere videre styrking av finansielle bufferkapital gjennom bygging av tilleggsavsetninger og kursreserver, samtidig som det har vært rom for å tilføre deler av overskuddet til kundene over premiefondet.

Styret i KLP anser at resultatregnskapet og balansen for 2016 med noter, kontantstrømoppstilling og oppstilling over endringer i egenkapital, gir god informasjon om driften gjennom året og selskapets økonomiske stilling ved utgangen av året. Regnskapet er avlagt i samsvar med forutsetningen om fortsatt drift og bekrefter at denne forutsetningen er tilstede. Styret vurderer risikoen ved selskapets virksomhet som forsvarlig. Selskapsregnskapet for KLP er avlagt etter årsregnskapsforskriften for livforsikringselskaper. Konsernregnskapet er avlagt i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (IFRS/IAS) som er godkjent for bruk i EU/EØS.

VIRKSOMHETSOMRÅDENE

Pensjon

Offentlig tjenestepensjon

Pensjonsordninger innenfor offentlig sektor tilbys og administreres av konsernets morselskap, KLP. Av konsernets forvaltningskapital på 596,1 milliarder kroner, utgjør 462,5 milliarder kroner pensjonsmidler tilhørende denne kundegruppen.

Konkurransesituasjonen

KLP er dominerende i markedet for offentlig tjenestepensjon, forsikret ordning. Andre leverandører har de siste årene trukket seg fra dette markedet og konkurransen foregår i dag ved at kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. KLP tilbyr administrasjon av pensjonskasser gjennom datterselskapet KLP Forsikringsservice AS.

Det pågår en kommune- og regionreform hvor målet er en sammenslåing til færre og større enheter. Dette kan innebære at administrasjon av pensjonsordning settes på dagsorden, spesielt i kommuner og regioner hvor en av partene har egen pensjonskasse. Dette kan både innebære at noen velger å legge ned pensjonskassen for å gå inn i forsikret ordning i KLP, og at noen går ut av forsikret ordning i KLP og inn i en

pensjonskasse. Det er fortsatt tidlig å si hva resultatet blir, men foreløpig virker omfanget å være begrenset sett i forhold til balansen til KLP.

God soliditet, gode resultater over tid og høy kundetilfredshet har bidratt til å styrke KLPs posisjon i markedet for offentlig tjenestepensjon.

Drift og forvaltning

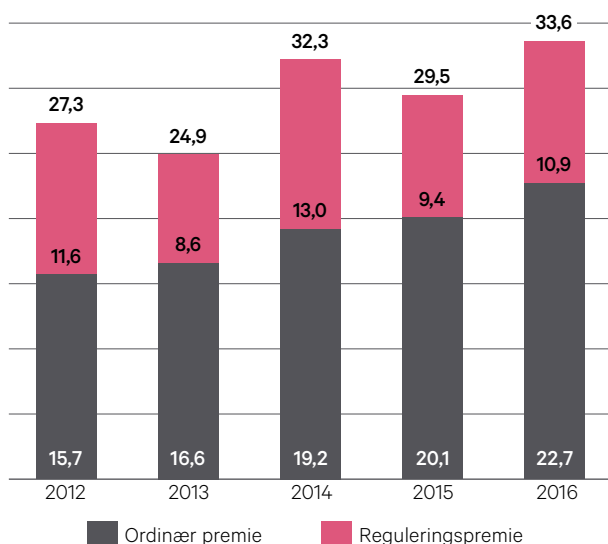
Det forventes fortsatt vedvarende organisk vekst i KLPs bestand som en følge av vekst i sysselsetting hos kundene. Dette vil igjen føre til en økning i årskullene som tar ut pensjon fremover.

Åjouritet og kvalitet i saksbehandlingen på pensjon er en av KLPs viktigste oppgaver. Det legges ned betydelig innsats både gjennom systemutvikling og kontinuerlig forbedring av arbeidsprosesser for å opprettholde og forbedre KLPs gode leveransequalität i fremtiden. Det er derfor gledelig å konstatere at kundetilfredshetsundersøkelser bekrefter at KLPs kunder er fornøyde.

KLP har en målsetting om stadig å effektivisere driften og senke kostnadene. Målet er å komme ned på en kostnadsprosent på 0,22 prosent innen utgangen av 2019. Nedskrivning av IT-systemer og innstramming i aktivisering av IT-utvikling

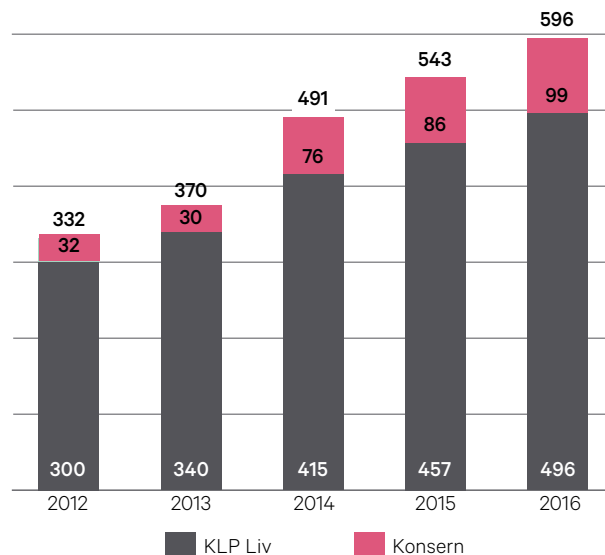
Premieutvikling

MILLIARDER KRONER

Forvaltningskapital

MILLIARDER KRONER

Investeringene i kollektivporteføljen er fordelt mellom de ulike kategorier finansielle eiendeler slik det fremgår av tabellen under:

MILLIARDER KRONER	Allokering 31.12.2016 ¹⁾	Avkastning 2016	Allokering 31.12.2015	Avkastning 2015
Aksjer	91,3	7,3 %	80,2	6,0 %
Omløpsobligasjoner	90,9	3,5 %	85,9	2,0 %
Likviditet/pengemarked	40,2	1,7 %	33,0	0,9 %
Anleggs- /HTF- obligasjoner	121,9	4,3 %	111,5	4,5 %
Utlån	52,7	2,4 %	51,0	2,7 %
Eiendom	56,9	12,5 %	52,9	11,0 %
Sum	453,9		414,6	

¹⁾ Tallene som er oppgitt i tabellen viser nettoeksponering, mens de offisielle balansetall fra regnskapet er presentert brutto. Derfor vil det kunne oppstå avvik mellom tallene i denne tabellen og regnskapet.

gjennomført i 2016 løftet imidlertid kostnadene med 257 millioner kroner i år. Nedskrivningen og endret aktiveringspraksis bidro til at kostnadsprosenten for 2016 økte fra 0,26 til 0,30.

Endrede markedsvilkår gjør at KLP må tenke nytt når det gjelder hvem man skal sammenligne seg med. Pensjonskasser vil være en naturlig del av dette bildet. Blant kommunale pensjonskasser er det stor spredning i størrelse, kapitalisering, risikoprofil og investeringsvalg. Dette gir en relativt stor spredning i resultatene kassene imellom, og dermed vanskelig å få et godt sammenligningsgrunnlag.

KLP har et mål om å levere langsiktig, konkurransedyktig avkastning i kundeporteføljene, og stabil avkastning i selskapsporteføljen. Dette skal oppnås ved å spre investeringene på ulike aktivaklasser og geografiske områder.

Privat tjenestepensjon

KLP tilbyr private tjenestepensjoner, herunder forvaltning av pensjonskapitalbevis gjennom datterselskapet KLP Bedriftspensjon AS. Primærmarkedet til KLP Bedriftspensjon AS er bedrifter med tilknytning til offentlig sektor. Selskapet har også kunder i privat sektor. Kundetilgangen er god og selskapet kan vise til god volumvekst. Forvaltningskapitalen økte med 628 millioner kroner gjennom 2016 til 3,6 milliarder kroner.

KLP Bedriftspensjon AS inngikk avtale med 386 nye bedriftskunder på innskuddspensjon i 2016, hvorav 18 prosent utgjør tilflyttinger fra andre livsforsikringsselskap. Det var 31 kunder som flyttet fra KLP Bedriftspensjon AS. Foretaket har gjennom 2016 hatt en økning på hele 180 prosent i tilflytting av pensjonskapitalbevis. Totalt er 185 millioner kroner overført fra andre foretak, og nytegnede premievolum utgjør 80 millioner kroner.

Markedet for privat tjenestepensjon preges av sterk konkurranse, spesielt i segmentet for større bedrifter/virksomheter. Foretaket har forbedret sine produkter for å styrke sin konkurranseposisjon i markedet.

Foretaket oppnådde et totalresultat på minus 27,6 millioner kroner (minus 23,7).

Foretaket har søkt Finanstilsynet om å benytte syv år fra og med 01.01.2014 på oppreservering til nytt beregningsgrunnlag K2013. Ved omregning til nytt beregningsgrunnlag per 01.01.2015 var det totale reservekravet lik 92 millioner kroner. KLP Bedriftspensjon må dekke minimum 20 prosent av det totale oppreserveringsbehovet. Per 31.12.2016 har KLP Bedriftspensjon avsatt hele reservekravet på 92 millioner kroner til oppreservering. Alle kontrakter er dermed fullreservert etter beregningsgrunnlaget K2013 fire år før fristen.

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS er en betydelig leverandør av skadeforsikring til kommuner og fylkeskommuner. Videre har selskapet et større antall bedrifter med offentlig tilknytning og andre utvalgte grupper, i tillegg til en voksende portefølje av personmarkedskunder.

KLP Skadeforsikring AS oppnådde et resultat før skatt på 255,4 millioner kroner for året (173). Oppløste reserver knyttet til tidligere forsikringsårganger hadde en positiv resultatdefekt på 118,8 millioner kroner. Finansavkastning for året var 6,1 prosent, noe som anses som godt. Det var i særlig grad markedsverdijustering av selskapets eiendomsinvesteringer som bidro positivt til denne avkastningen.

Det ble innrapportert fem skader over 10 millioner kroner, med samlet erstatningsavsetning på 135,7 millioner kroner. Det generelle bilde av skadekostnader er likevel positivt, og selskapets totale skadeprosent var 75,9 for året. Ser man

bort fra reservejusteringer av skader inntruffet før 2016, var skadeprosenten 86,2, hvorav skadeprosenten for offentlig/bedriftsmarkedet var 89,8 prosent og personmarkedet 79,2 prosent.

Bank

KLPs bankvirksomhet utføres av underkonsernet KLP Bankholding gjennom selskapene KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. KLP Banken-konsernets formål er finansiering og forvaltning av boliglån og lån til kommuner, fylkeskommuner og selskaper som utfører offentlige oppgaver, samt banktjenester til privat segmentet. Banken har som mål å tilby gode og brukervennlige finansielle tjenester til en lav pris, til glede for kunder og deres ansatte.

I tillegg forvalter KLP Banken utlånsporteføljer for KLPs kollektivportefølje.

KLP Banken tilbyr utlån og innskuddsprodukter som er tilpasset målgruppen i offentlig sektor og er rettet mot personer tilknyttet KLPs pensjonsordninger. Konsernets samlede utlånsforvaltning ved utløpet av 2016 er på 82,4 milliarder kroner totalt. Av dette var 30,0 milliarder kroner finansiert av bankkonsernet, det resterende er finansiert av KLP. Utlånene var fordelt med 15,9 milliarder kroner i boliglån til privatpersoner og 66,5 milliarder kroner i lån til offentlige virksomheter og bedrifter. Utlånsbalansen i banken økte med 3,6 milliarder kroner i 2016.

Banken forvalter boliglån på egen balanse og gjennom KLP Boligkreditt AS. I tillegg forvaltes boliglån for morselskapet KLP. Boliglånsporteføljen hadde en god utvikling også i 2016 med en historisk høy vekst på 1,8 milliarder kroner.

KLP-konsernets utlånsvirksomhet til offentlig sektor drives av KLP Banken AS. På bankens egen balanse er lån til offentlige låntakere registrert i datterselskapet KLP Kommunekreditt AS. KLP Banken forvalter også utlån til offentlig sektor

på vegne av KLP. Samlet utlånsvolum til offentligsektor økte i 2016 med 3,7 milliarder kroner, hvorav økningen på 1,7 milliarder kroner er på egen balanse.

KLP Banken AS gjennomførte en aksjekapitalutvidelse på 250 millioner kroner i desember. Bankens sterke utlånsvekst kombinert med økte kapitalkrav fra myndighetene gjorde at banken mot slutten av 2016 måtte begrense videre utlånsvekst på egen balanse. Gjeldende kapitalkrav inklusive kapitalbuffere er 11,5 prosent kjernekapitaldekning og 15,0 prosent kapitaldekning. I tillegg til dette har banken fått et Pilar II-tillegg fra Finanstilsynet på 2,1 prosent som skal inngå i bankens kapitalmål. Videre vil banken ha en buffer på minimum 0,5 prosent over det faktiske kapitalkravet for Pilar I og Pilar II-risikoer på 0,5 prosent, slik at bankens kapitalmål er 17,6 prosent. Ved utløpet av 2016 var kapitaldekningen 19,0 prosent.

Resultatet i KLP Banken-konsernet ble 91,2 millioner kroner før skatt og andre resultatkomponenter. Tilsvarende tall for 2015 var 49,5 millioner kroner. Avkastningen på bankens egenkapital ble 6,1 prosent før skatt.

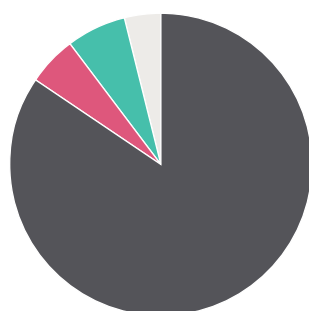
Kapitalforvaltning

KLP Kapitalforvaltning AS utgjør konsernets forvaltningsmiljø innenfor verdipapir- og fondsforvaltning. Totalt ble det forvaltet 442 milliarder kroner ved utgangen av 2016. Hoveddelen av midlene er forvaltet på vegne av KLP og datterselskapene i KLP-konsernet. Forvaltningen økte med 43 milliarder kroner fra 2015. Netto nyttegning i KLPs verdipapirfond fra eksterne investorer og personkunder utgjorde 6 milliarder kroner i 2016. Totalt forvalter KLP Kapitalforvaltning 54 milliarder kroner for kunder utenfor KLP. Forvaltningsmandatene vinnes i konkurranse med både norske og utenlandske forvaltningsmiljøer.

KLP Kapitalforvaltning AS oppnådde et resultat før skatt på 18,2 millioner kroner for 2016.

Forsikringsforpliktelse

KONTRAKSTSFASTSATTE

■ Premiereserve 381 mrd.

■ Tilleggsavsetninger 24 mrd.

■ Kursreguleringsfond 28 mrd.

■ Øvrige avsetninger til forsikringsfond 17 mrd.

Ekskl. særskilt investeringsportefølje på 2,2 mrd. kroner

Eiendom

All forvaltning og utvikling av KLP-konsernets egne eiendommer utføres gjennom det heleide datterselskapet KLP Eiendom AS. Selskapet er en av Skandinavias største eiendomsaktører, og har virksomhet i Norge, Sverige, Danmark og Storbritannia. KLP-konsernets eiendommer har god beliggenhet, høy bygningsmessig standard, og effektiv arealutnyttelse. Eiendomsselskapet vektlegger energisparing og miljø, og er miljøsertifisert etter ISO 14001 i Norge, Sverige og Danmark.

Eiendomsporteføljen har vokst betydelig de senere årene, og utgjør 12,5 prosent av kollektivmidlene. Investeringene innenfor eiendom har bidratt med god avkastning.

Eiendomsmarkedet har hatt en positiv utvikling gjennom 2016 som er reflektert i en nedjustering av det generelle avkastningskravet. Samtidig har leieprisene stort sett utviklet seg på en positiv måte gjennom året, særlig i Stockholm.

Eiendomsforvaltning drives kun på vegne av selskapene i eget konsern, og har derved primært bidratt til avkastning på investert kapital for kundene i livsforsikring. Virksomhetsavkastning fra eiendom ble 12,5 prosent i 2016.

Rådgivning og tjenester

KLP Forsikringservice AS tilbyr forsikringsrelaterte tjenester til kommunale- og fylkeskommunale pensjonskasser. Disse tjenestene baserer seg på kompetanse og systemer som er utviklet for pensjonsvirksomheten i KLP.

KLP Forsikringservice har utviklet et nytt konsept for leveranse av et bredt spekter av tjenester til kommunale

pensjonskasser. Med dette som utgangspunkt vil det bli gitt tilbud til pensjonskasser som legger pensjonskassetjenester ut på anbud.

KLP Forsikringservice er i dag ansvarshavende aktuar for ni pensjonskasser opprettet av kommuner eller fylkeskommuner og én pensjonskasse opprettet av et energiselskap.

FINANSIELL SOLIDITET OG KAPITALFORHOLD

KLPs sterke vekst kombinert med et lavt rentenivå og innføring av skjerpede kapitalkrav under Solvens II i 2016, krever finansiell soliditet.

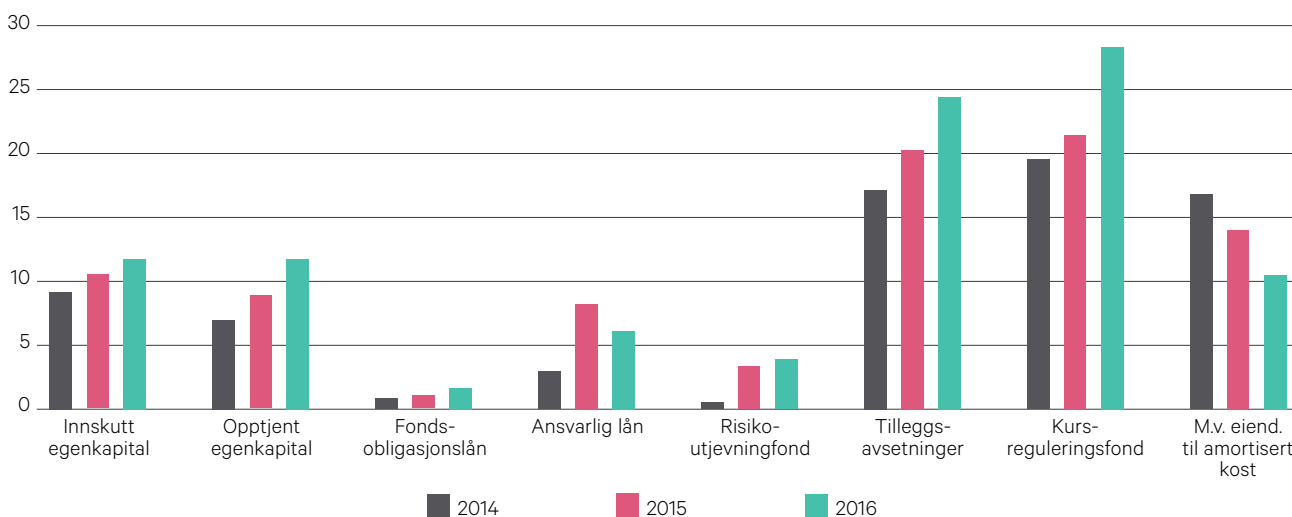
Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5 prosent av selskapets premiereserve, tilsvarende 9,6 milliarder ved årsslutt 2016. Dette inngår som kapital i solvensberegningen under kapitalgruppe 2. Beregningsmetodikken er i første omgang godkjent for fire år, frem til og med 31.12.2019. Selskapet har med dette mer kapital enn det som kan brukes i beregningen, slik at innfrielse av ansvarlig lån med 300 millioner Euro i april 2016 ikke betød reduksjon i solvensdekningen.

KLPs fondsobligasjonslån og ansvarlige lån tilfredsstillende de regulatoriske kravene til kapital under Solvens II. Et av de ansvarlige lånene (9,5 milliarder JPY) har første innfrielsesmulighet i oktober 2017.

Selskapets egenkapital ble styrket gjennom tilføring fra årets resultat med 2,9 milliarder kroner, samt innkalling av egenkapitaltilskudd på 1,3 milliarder kroner.

Soliditetskapital

MILLIARDER KRONER

KLPs finansielle soliditet vurderes til A2 hos Moody's Investor Service og A- hos Standard & Poor's. Begge selskapene har oppjustert sine utsikter for KLP fra negativ til nøytral. KLP har avsluttet ratingforholdet til Fitch Ratings etter en totalvurdering av kostnad knyttet til ekstern rating.

Soliditetsutvikling

Ved inngangen til 2016 hadde KLP en solid buffer- og soliditetssituasjon. KLP er fullt reservert i henhold til K2013-tariffen, hvilket gir et godt handlingsrom for videre soliditetsbygging.

I løpet av 2016 er kursreguleringsfondet økt med 6,9 milliarder kroner til 28,3 milliarder kroner. Tilleggsavsetningene økte med 4,1 milliarder kroner til 24,4 milliarder kroner. Tilsammen utgjør kursreguleringsfondet og tilleggsavsetninger 52,8 milliarder kroner. Dette tilsvarer mer enn fem års garantert avkastning og bidrar til å sikre stabile resultater fremover selv med dagens lave rentenivå.

Solvens II ble innført fra 01.01.2016 og beregningen av Solvensmargin endres fullstendig samtidig med at krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdsettelse i regnskapet blir verdien justert slik at den representerer virkelig verdi i Solvens II-balansen. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Basiskapital (kapitalgruppe 1) fremkommer av Solvens II-balansen. Supplerende kapital (kapitalgruppe 2) består av ansvarlige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Dette er kapital som kan medregnes

i kapitalgruppe 2 som er begrenset oppad til 50 prosent av kapitalkravet (SCR).

Uten bruk av overgangsregler er selskapets kapitaldekning etter Solvens II på 209 prosent. Med overgangsordningen for tekniske avsetninger blir kapitaldekningen 304 prosent. Kapitaldekningen ligger dermed godt over det måltallet KLP har definert på 150 prosent. Myndighetskravet utgjør 100 prosent.

Risiko

Kontroll og styring av risiko er en forutsetning for god verdiskaping og trygghet for pensjonsmidlene. Å identifisere, vurdere og styre risikofaktorene knyttet til både forsikrings- og finansforvaltning, er derfor en svært viktig del av KLPs virksomhet. Risikobildet overvåkes innenfor de enkelte operative enhetene og vurderes både selskapsvis og samlet på konsernnivå.

KLP gjennomfører årlig en egenvurdering av selskapets risiko og solvens (ORSA). Gjennomgang av selskapets risiko og solvens vurderes som gjennomgående god på alle områder. Kontrollfunksjonene for risikostyring og aktuarfunksjoner er samlet i seksjonen for Risikostyring og Kontroll.

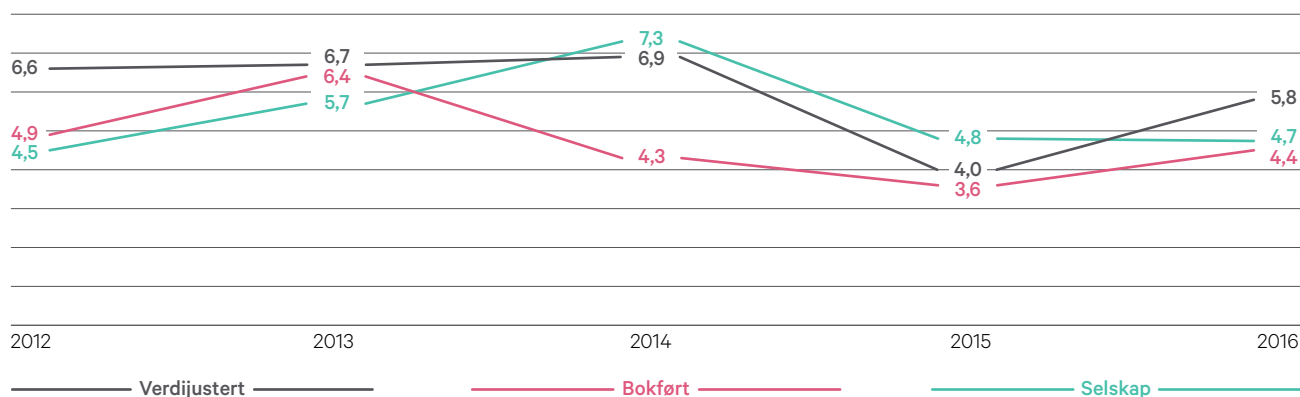
Forsikringsmessig risiko

KLPs hovedvirksomhet er offentlig tjenestepensjon. Denne bransjen er preget av forutsigbarhet og i begrenset grad av enkelthendelser som i vesentlig grad kan påvirke resultatene. For KLP vil utviklingen innenfor uførehypighet og levealder kunne påvirke risikobildet.

Alle norske livsforsikringsselskaper og pensjonskasser innarbeidet med virkning fra 01.01.2014 nye forutsetninger om levealder-tariffen K2013. Endringene var i tråd med observert dødelighet i forsikringsbestandene til og med 2009,

Avkastning i kollektivporteføljen og selskapsporteføljen

Prosent

samt forventet økning i levealder fremover etter Statistisk sentralbyrås framskrivninger. KLP benytter en noe sterkere tariff enn K2013 for Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger, ettersom de forsikrede i disse ordningene har en lengre observert levetid enn øvrige grupper. Marginene i forutsetningene om levealder oppfattes å fortsatt være betryggende.

KLP innførte nye uføretariffer fra 01.01.2015 i tråd med risikoerfaringene i de senere årene. Fra samme dato ble uføreytelser i offentlig tjenestepensjon tilpasset til ny uføretrygd i folketrygden. Sistnevnte forhold reduserer tjenestepensjonsordningens uføreytelser betydelig, samtidig som folketrygdens ytelser til uføre øker vesentlig. Nye uføretariffer reflekterer en lavere uførehypighet enn tidligere, noe som trekker ned premier og premiereserver for en gitt ytelse.

Avkastningsrisiko

KLP garanterer en årlig minsteavkastning på forvaltning av kundenes pensjonsmidler knyttet til ytelsesbaserte ordninger. For å stille denne garantien kan KLP kreve en årlig rentegarantipremie. Rentegarantipremien bestemmes av KLPs soliditet, den investeringsrisiko som KLP tar og utviklingen i det generelle rentenivået. Rentegarantipremien prises på nytt hvert år, noe som bidrar til å begrense risikoen knyttet til avkastningsgarantien. Med den gode soliditet som er bygget opp vil rentegarantipremien fortsatt kunne holdes lav.

Finansiell risiko

KLP utarbeider årlig en strategi for hvordan pensjonsmidlene skal investeres. Investeringsstrategien legger vekt på å utnytte selskapets risikobærende evne innenfor en ramme som tilsier stabilitet og langsiktighet i kapitalforvaltningen. Det

defineres rammer for ulike finansielle risikoer som kredittrisiko, motpartseksposering, valutarisiko, bruk av derivater og likviditetsrisiko. Det er også nedfelt en kredittpolicy for konsernet, og kredittrammer for totaleksposering mot de enkelte motparter fastsettes av konsernets kredittkomité.

Den finansielle risikoen følges opp løpende for å påse at risikoen er tilpasset risikoevnen innenfor de rammene som investeringsstrategien har fastsatt. Med dagens lave rentenivå tas det ikke større risiko enn at selskapet skal kunne tåle flere år med svak avkastning uten å miste evnen til å ta finansiell risiko.

Ansvar for operasjonell risikostyring og aktivaallokering ivaretas av en egen organisatorisk enhet, Strategisk aktivaallokering. Enheten styrer KLPs forvaltningsstrategi gjennom mandater og påser at kapitalforvaltningen er innenfor rammer fastsatt av styret. En uavhengig kontrollenhet, ledet av CRO (Risikosjef) har ansvar for å føre tilsyn med og rapportere hvorvidt forvaltningen av selskapets midler skjer innenfor fastsatte rammer, gjeldende fullmakter og retningslinjer gitt av styret.

Likviditetsrisiko

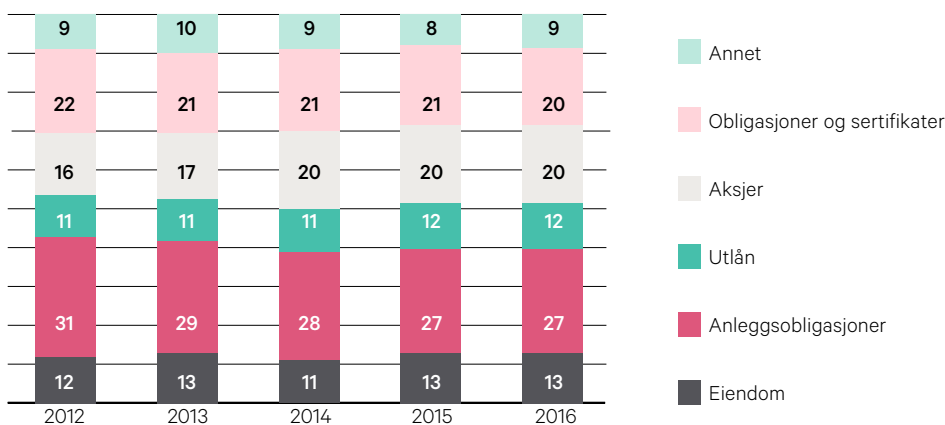
KLP har god likviditet, med en betydelig beholdning av likvide verdipapirer som kan realiseres på kort sikt. Netto kontantstrømmer fra operasjonelle aktiviteter inneholder premieinnbetalinger til dekning av forpliktelser som forfaller flere år fram i tid.

Operasjonell risiko

KLPs operasjonelle risiko er knyttet til uønskede hendelser som følge av svikt i interne arbeidsprosesser, feil begått av

Utvikling aktivaallokeringen i KLP

EIENDELER (% av finansielle eiendeler)

ansatte, misligheter og kriminalitet eller eksterne hendelser. Alle prosesser i hele verdikjeden er eksponert for ulike typer operasjonell risiko. KLP har etablert rutiner for å identifisere, overvåke og treffe nødvendige tiltak som reduserer risikoen for uønskede hendelser. Det er et daglig lederansvar på alle nivåer å identifisere og følge opp de avvik som inntreffer.

Konsernledelsen har en årlig gjennomgang av vesentlige risikoer i virksomheten, og disse er delegert med eierskap til en operativ leder i konsernledelsen. Styret behandler årlig risikovurderinger med dokumentasjon på etablerte styrings- og kontrolltiltak sammen med en total risikooversikt. Det er etablert rutiner for uavhengig kontroll og rapportering på forskjellige nivåer. Oppgaver og funksjoner er fordelt slik at interessekonflikter unngås og ansvar tydeliggjøres.

Risikostyring og kontroll

Det primære ansvaret for risikostyring ligger i førstelinjen, som består av ledere og ansatte i virksomhetsområdene. Compliancefunksjonen, risikostyringsfunksjonen og aktuarfunksjonen er definert som andrelinjefunksjoner i KLP. Andrelinjen overvåker, vurderer, gir råd om, aggregerer og rapporterer om risikosituasjonen. Tredjelinjeforsvaret omfatter internrevisjonens uavhengige bekreftelse på at første- og andrelinjeforsvaret fungerer effektivt, og bekrefter modellens robusthet overfor styret. I tillegg til de tre forsvarslinjer inkluderes eksternt revisors uavhengige tilbakemelding til selskapets eiere om kvaliteten i selskapets system for risikostyring som en del av KLPs organisering av risikostyring og internkontroll. Ytterligere beskrivelse av selskapets etterlevelse av god eierstyring og selskapsledelse beskrives i årsrapporten på side 36 (NUES).

Kommunikasjon og Marked

I 2016 intensiverte KLP arbeidet med å posisjonere selskapet som en annerledes og ansvarlig finansaktør. Året ble innledet med en landsomfattende kampanje med utgangspunkt i KLPs historie om hvorfor selskapet ble til og hvem selskapet er til for.

KLP har lansert en ny visuell profil for å forbedre den digitale kommunikasjonen med eiere, kunder og deres ansatte. I tillegg lanserte selskapet kampanjen «KLP tar vare på det som er verdt å ta vare på» der medlemmene og de viktige yrkesgruppene de representerer i Norge ble viet stor oppmerksomhet. Målinger viste at denne kampanjen påvirket målgruppens positive inntrykk av KLP.

I løpet av 2016 har det vært høy aktivitet i KLPs kundekommunikasjonsprosjekt ut fra behovet for at vår dialog med kundene skal være lettfattelig og forståelig. Arbeidet har gitt målbare resultater, der KLP er blitt en foregangsbedrift. I den sammenheng har KLP også hatt en sentral rolle i klarspråkprosjektet til Finans Norge, «Ut av tåka».

Satsing på teknologi og digitalisering

Samfunnet og arbeidslivet er i økende grad preget av digitalisering og automatisering. Mennesker, prosesser, intelligente

IT-systemer og fysiske omgivelser blir sammenkoblet og kan samhandle på nye måter. KLP vil implementere nye løsninger for å utnytte digitale muligheter til bedre drift og kundefunksjonaliteter. KLP vil utvikle tjenester, innhold og funksjonalitet i alle digitale kanaler i tråd med konsernets strategi. I kundefront skal selskapet tilpasse innhold og informasjon bedre slik at det fremstår som brukervennlig og relevant for våre kunder og deres ansatte i møte med KLP. Robotteknologi vil bli vurdert i prosesser med høy grad av automatisering. Gjennom denne moderniseringen vil både kundene og KLP oppleve mer effektive løsninger i hverdagen.

KLP har per utgangen av 2016 foretatt nedskrivninger på 174,2 millioner kroner av tidligere balanseførte IT-systemer. Dette gjelder investeringer foretatt i perioden 2009–2015. I hovedsak omfatter dette kjøp som ikke lenger har verdi, knyttet til utdatert funksjonalitet, regelendringer og teknologisk utvikling. I tillegg har deler av utviklingen ikke resultert i forretningsverdi slik det var forutsatt.

For å bedre sikkerhet og funksjonalitet på dagens systemer og for å tilpasse fremtidens behov for nye løsninger styrker nå selskapet sine ressurser innenfor IT.

Internrevisjon

Selskapets uavhengige internrevisjon foretar vurderinger av forsikringsmessige-, finansielle- og operasjonelle risikoer. Etter dialog med styret og ledelsen, foretas vurderinger og testing av vesentlige og risikoutsatte områder med hensyn på tilfredsstillende styring og kontroll. Resultatet med eventuelle anbefalinger om nødvendige tiltak, fremlegges for ledelsen og styret, og følges opp.

Samfunnsansvar

KLP er medlem av FNs Global Compact. Det innebærer at KLP arbeider for at menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter etterleves, og for et renere miljø og mindre korrupsjon. KLP har også signert FNs prinsipper for ansvarlige investeringer. Ved å integrere samfunnsansvar i KLP-konsernets overordnede strategi og forretningsplan, sikres implementeringen av disse internasjonale forpliktelsene. Eksempler på implementeringen er detaljerte retningslinjer med tilhørende rutiner innenfor området etikk, investeringer, miljø og innkjøp. KLPs arbeid med samfunnsansvar skjer i alle konsernets forretningsområder, og er mest synlig for omverden gjennom våre investeringer.

En stor del av arbeidet knyttet til det grønne skiftet, å være med på at verden når togradersmålet, skjer først og fremst gjennom ønsket om å bidra til en overgang fra fossilt brensel til fornybar energi. For KLP er dette en del av et felles arbeid med Regjeringen og norsk næringsliv for å nå FNs bærekraftsmål.

Siden KLP utelukket investeringer i kull i 2014, har over 70 kullselvskap blitt utelukket fra investeringene, samtidig som 850 millioner kroner er øremerket til investeringer i fornybar energi i utviklingsland. Fra et finansielt perspektiv har uteluk-

kelsen av kull bidratt til et positivt avkastningsavvik. Det vil si at de selskapene vi har utelukket generelt sett har gjort det dårligere enn markedet for øvrig. Det gjenspeiles i markedsutviklingen på kull.

KLPs beslutning om å øke investeringer i ny fornybar energi i utviklingsland har vært både spennende og krevende. Investering i solenergi gir minimale inngrep i naturen, har en relativt enkel byggeprosess, og tar kort tid fra solparken er bygget til prosjektet genererer strøm og inntekt.

Investeringene gjøres på kommersielle vilkår med høye avkastningskrav da investeringene representerer en høyere risiko. Den politiske risikoen, korrupsjonsrisikoen og risiko for brudd på menneskerettigheter er høyere i utviklingsland enn i etablerte markeder. Samtidig er investeringene lite omsettelige sammenlignet med børsnoterte aksjer og obligasjoner. Selv om risikoen er høyere, er KLP her med på å investere i prosjekter som bringer ny fornybar energi i markeder hvor kull og fossilt ofte er alternativet. KLP er med på å gi tilgang på ren energi som løfter mennesker ut av fattigdom, samtidig som prosjektene skaper gode arbeidsplasser til lokalbefolkningen.

KLP blir ofte spurt om det ikke kan være mulig å trekke alle investeringer i olje- og gasselskaper, og bare investere i fornybar energi. Til det utgjør fossil energi en stor del av investeringsuniverset. Dersom en stor investor som KLP skulle trekke seg helt ut av selskap som har deler av sine inntekter fra fossil energi, vil konsekvensene være at KLP ikke er med på å investere i det arbeidet de samme selskapene har knyttet til fornybar energi og det grønne skiftet. Det handler om å forvalte og utvikle verdier for fremtidens generasjoner, og for fremtidens pensjonsberettigede.

For KLP er samfunnsansvar også arbeid med yrkesstolthet og arbeidsglede hos våre kunder og eiere. Hverken KLP, våre kunder, eller samfunnet for øvrig er tjent med at folk er sykemeldt eller på vei til å bli uføre. Et viktig ledd for å bidra til lavere fravær er at man har det bra på jobb. Dette bruker KLP tid på gjennom ulike prosjekter sammen med våre kunder og eiere. Som eksempler kan det nevnes opplæring i skadeforebyggende arbeid, brannvern, og hvordan forebygge yrkesskader.

Det er i dag et stort behov for flere fagarbeidere innenfor mange ulike bransjer. KLP ønsker derfor å bidra. Med utgangspunkt i KLPs forretning og fagmiljøer kan vi tilby lærlingplasser innenfor tre områder; Kontor- og administrasjonsfag, IKT Service og byggedrift. Prosessen med å bli godkjent lærlingsbedrift og sikre opplæring av interne veiledere er startet. Det vil deretter gjennomføres en seleksjonsprosess. KLP håper å kunne tilby lærlingeplasser fra høsten 2017.

KLP er en av Skandinavias største forvaltere av eiendom. Gjennom et aktivt miljøengasjement skal selskapet bidra til å redusere belastningen på miljø og klima. Derfor er det ikke tilfeldig hvor selskapets eiendommer er lokalisert eller

hvordan byggene driftes. Byggene skal ligge nærme kollektiv transport slik at man har alternativer til å bruke bil. KLP har ved å drifte byggene selv, god kontroll på energiforbruket. I renovasjonsprosesser velger KLP miljøriktige materialer og håndterer avfall på en miljømessig forsvarlig måte.

ANSATTE OG HELSE, MILJØ OG SIKKERHET (HMS)

Ansatte

Bidraget fra selskapets ansatte er den viktigste innsatsfaktoren for at KLP skal nå sine mål. De ansattes helse, sikkerhet og trivsel er derfor viktig slik at skader og uheldige påvirkninger unngås. Det er en målsetting å legge til rette for et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø preget av arbeidsglede. I sum er dette viktige premisser for god kvalitet i arbeidet, bedre resultat for virksomheten, større konkurransekraft, tillit hos kunder og arbeidslyst hos den enkelte. Det er ikke rapportert om alvorlige yrkesskader i 2016.

KLP har satt mål om å ha sykefravær på under 4,0 prosent. Sykefraværet har økt noe fra 4,2 prosent i 2015 til 4,5 prosent i 2016. Endringene skyldes en økning i korttidsfravær fra 1,73 prosent til 1,86 prosent og en økning i langtidsfravær fra 2,47 prosent til 2,67 prosent. Imidlertid er sykefraværet i KLP lavere enn for bransjen. Vi har høyt fokus på å jobbe målrettet med tilrettelegging for og oppfølging av sykemeldte.

Antallet som slutter i KLP anses som lavt og turnover var på 4,7 prosent i 2016.

Likestilling og mangfold

KLP ønsker å være en attraktiv arbeidsplass hvor alle medarbeidere og kvalifiserte kandidater gis like muligheter, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, politisk ståsted, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og etnisk bakgrunn.

KLP har valgt å inngå et samarbeid med foreningen FRI – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold, for å gjennomføre kursopplegget «Rosa kompetanse». Formålet er å gi ansatte og ledere gode råd og perspektiver på hvordan man kan snakke trygt om seksuell orientering og kjønnsuttrykk på arbeidsplassen. Her understreker vi at KLP skal være en inkluderende arbeidsplass hvor alle kan være seg selv.

I introduksjonsprogrammet gjennomgår nye medarbeidere KLPs verdigrunnlag, etiske retningslinjer og policy for likestilling og mangfold.

KLP har fokus på tilrettelegging for egne ansatte med redusert arbeidsevne. I tillegg tilbyr KLP, i samarbeid med NAV, praksisplasser for personer utenfor KLP som har behov for å prøve ut sin arbeidsevne.

KLP har i 2016 deltatt i Røde Kors' praktikantprogram for innvandrerkvinner og tilbudt praktikantplass, for å bidra til å gi viktig erfaring med norsk arbeidsliv og gjøre det lettere å komme ut i fast jobb.

KLP har gjennomført analyser og på basis av dette foreslått tiltak for å øke kvinners andel av menns lønn. Disse tiltakene går i hovedsak ut på å få en bedre kjønnsbalanse i alle typer stillinger, i særlig grad flere kvinner som ledere og fagspesialister. Skjevheten i lønnsulikheten skyldes hovedsaklig at andelen menn som er ansatt i lederstilling på nivå 1 og 2 er høyere enn kvinners på disse nivåene. På andre nivåer er det kun mindre forskjeller. Det er satt konkrete mål knyttet til andel av hvert kjønn på de ulike ledernivåene, i fagspesialiststillinger og på lederutviklingsprogram. Målet er å ha minst 40 prosent av hvert kjønn blant ledere, og i dag er det kun i de to høyeste lederkategoriene der KLP ligger under målet. Målet med dette er å få kvinners lønnsandel opp på 95 prosent av menns innen 2020. Andre tiltak er knyttet til rekruttering, holdningsarbeid blant ansatte og ledere og identifisering og utvikling av talenter.

Prinsipper for avlønning

KLPs mål er å tilby sine medarbeidere gode, markedstilpassete lønns- og arbeidsbetingelser. Datterselskapet KLP Kapitalforvaltning opererer i markeder hvor deler av lønnen er basert på oppnådde resultater, og tilbyr derfor lønn som delvis er resultatavhengig til ansatte som har direkte resultatansvar. I tråd med regelverket fordeles utbetaling av en slik lønn over flere år og er delvis tilknyttet verdiutviklingen i utvalgte verdipapirfond, siden KLP som gjensidig selskap ikke har egne børsnoterte egenkapitalinstrumenter. Det er ikke prestasjonslønn andre steder i konsernet.

Ytre miljø

KLPs påvirkning på ytre miljø og klima kommer av egen akti-

vit, indirekte via samarbeidspartnere og leverandører, samt via investeringer i selskaper og eiendom.

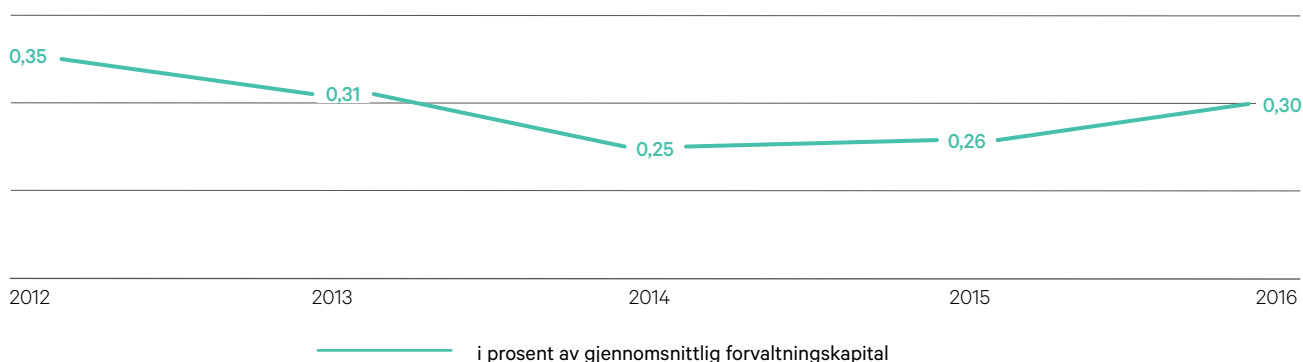
KLP har ambisiøse mål om å redusere dette fotavtrykket og å bidra til utvikling av nye miljøløsninger. Derfor har vi vedtatt miljø- og klimamål for egen drift som årlig følges opp av konsernledelsen. Tiltak for å nå målene utarbeides og gjennomføres av miljøkomitéen. Ett av KLPs overordnede miljømål er å halvere klimagassutslippene innen 2030, med utgangspunkt i utslippene i 2010. Hovedfokuset i 2016 har vært på flyreiser, og i 2016 reduserte vi antall flyreiser med ni prosent sammenlignet med referanseåret 2014. Klimagassutslippene fra konsernets flyreiser er redusert med 15,4 prosent fra 2015 til 2016. Dette er et solid bidrag mot det overordnede miljømålet, og FNs bærekraftsmål nummer 13.

KLP Eiendom er ISO 14001-sertifisert, og stiller strenge miljøkrav ved oppføring av nye bygg og når arbeider utføres på eksisterende bygg. Det er et mål å redusere negativ påvirkning på det ytre miljø mest mulig, også for eksisterende bygg. Dette gjøres blant annet gjennom å arbeide kontinuerlig med å redusere energibruk og velge materialer og løsninger som genererer minst mulig avfall. I forbindelse med dette arbeidet tilsluttet KLP Eiendom seg Grønn Byggallianse og Norsk Eiendom sine strakstiltak for fremoverlente byggeiere i 2016. Veikartet gir KLP Eiendom, som forvalter av yrkesbygg, anbefalinger om hvilke valg de bør gjøre på kort og lang sikt for å bidra til et bærekraftig samfunn i 2050.

KLP Eiendom benytter miljøklassifisering av bygg som et rammeverk for å oppnå gode miljøløsninger, og som et

Administrasjonskostnader

PROSENT

verktøy for å kommunisere byggenes kvaliteter til omverdenen. KLP har flere miljøklassifiserte (BREEAM-klassifiserte) bygg i vår portefølje. KLP Eiendom fikk sitt første BREEAM In-Use-sertifiserte bygg i 2016. Arbeidet er i gang med å BREEAM In-Use sertifisere KLPs hovedkontor i Oslo i 2017.

Hele KLP-konsernet er miljøsertifisert. Konsernets lokaler i Bergen ble re-sertifisert som Miljøfyrtårn i 2016.

RAMMEBETINGELSER

Finansforetaksloven

Finansforetaksloven trådte i kraft 01.01.2016. I deler av loven, slik som for bestemmelsene om styrings og kontrollorganer, er det gitt overgangsregler, da disse vil kunne innebære behov for vedtektsendringer.

KLP avvirket kontrollkomiteen med virkning fra 01.01.2016. Risikoutvalg, som er et underutvalg av styret, ble opprettet fra samme dato.

Gjeldende godkjente konsernstruktur i KLP, hvor livselskapet er morselskapet, videreføres under ny lov.

Endringer i pensjonsmarkedet - offentlig tjenestepensjon

I 2015 gjennomførte Arbeids- og sosialdepartementet en prosess sammen med partene i arbeidslivet med sikte på å starte forhandlinger om en ny langsiktig modell for alderspensjon i offentlig tjenestepensjon. Departementet la følgende forutsetninger for fremtidig modell til grunn; alleårsoptjening, livsvarig pensjon, garantert regulering av opptjente rettigheter og pensjon under utbetaling, samt kjønns- og aldersnøytrale premier. Overgangsregler og grunnlovsværn av opptjente rettigheter er andre sentrale spørsmål. Utredningen munnet ut i en rapport som ble levert desember 2015. Høsten 2016 ble arbeidet tatt opp igjen med det formål å beskrive elementer som ikke ble beskrevet fullt ut i rapporten fra 2015.

Målet for ny modell for alderspensjon er at den i større grad skal støtte opp under arbeidslinjen og legge til rette for bedre mobilitet mellom offentlig og privat sektor. KLP bidrar inn i dette arbeidet med vurderinger og beregninger av konsekvensene av de ulike alternativene og forbereder løsninger for de endringer som kan komme. KLP tar også grep slik at man organisatorisk skal være beredt til å implementere ny modell når denne måtte være på plass.

De offentlige tjenestepensjonsordningene er forankret dels i lov og dels i tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet.

Kommune- og regionreformen

Den nåværende regjering har tatt initiativ til en prosess med sikte på å få en mer hensiktsmessig kommunestruktur med færre kommuner. Alle kommuner er bedt om å vurdere sammenslåing. Ved inngangen av 2017 har elleve kommuner vedtatt og fått godkjent sammenslåing. Kommunenes- og fylkesmennenes innspill til ny kommunestruktur viser varierende

oppslutning om regjeringens mål om færre kommuner i denne stortingsperioden. En samlet proposisjon til Stortinget om ny kommunestruktur, er ventet framlagt av regjeringen våren 2017.

Ved kommunesammenslåing vil spørsmålet om organisering av pensjonsordningen kunne bli aktuelt for KLP hvis en KLP-kommune blir slått sammen med en kommune som har egen pensjonskasse. Med dagens svært lave rentenivå, vil det imidlertid være krevende å oppkapitalisere både en ny- og en eksisterende pensjonskasse. Utviklingen i kommunal sektor følges tett.

Regjeringen startet vinteren 2016 arbeidet med en regionreform og tar med dette sikte på å redusere antall fylker til ti regioner. Denne reformen vil ha tilsvarende spørsmål om organisering av pensjonsordningen som kommunereformen.

Solvens II

Det nye soliditetsregelverket for forsikring, Solvens II, har i 2016 vært gjeldende gjennom ny finansforetakslov og tilhørende Solvens II-forskrifter. Det nye kapitalkravet som beregnes med utgangspunkt i både forsikringsrisiko og markedsrisiko i tillegg til motpartsrisiko og operasjonell risiko, er felles for hele EU/EØS-området. Kapitalkravet er generelt høyere enn tidligere. Særlig gjelder dette livselskaper som har avgitt langsiktige garantier. Finanstilsynet tillater enkelte overgangsordninger og permanente ordninger som reduserer kapitalkravet. Ulike land har tolket og benyttet dette handlingsrommet i ulik grad. Fra europeisk hold fokuseres det på harmonisering av hvordan reglene praktiseres og det må derfor forventes endringer i regelverket i årene som kommer. KLP har en kapitalsituasjon som er godt innenfor kravet som stilles i Solvens II. Opptjent og innskutt egenkapital tilfredsstiller alle krav som stilles til kapital i kapitalgruppe 1 (høyeste kvalitet). Selv uten bruk av overgangsordninger tilfredsstiller KLP kapitalkravene og egne mål for kapitaldekning med god margin.

Kapitalkrav for pensjonskasser

Finansdepartementet sendte høsten 2016 på høring et forslag om nye kapitalkrav for pensjonskasser. Pensjonskasser er ikke underlagt Solvens II, men forslaget innebærer at pensjonskassene underlegges en forenklet versjon av de nye kapitalkravene for forsikringsforetak (Solvens II-kravene). Finanstilsynet foreslår at nye kapitalkrav for pensjonskasser innføres med virkning fra 01.01.2018, men med en overgangsfase til 01.01.2032. Forslaget innebærer kapitalkrav grovt sett på samme nivå for pensjonskasser som for forsikringselskaper, og ivaretar dermed hensynet til like konkurranseforhold.

ANDRE FORHOLD

Endringer i KLPs styre

Ingjerd Blekeli Spiten ble i 2016 valgt inn i styret etter Cathrine Klouman som ønsket å gå ut av styret med bakgrunn i stillingsendring.

Eierrelasjoner

KLP legger vekt på en god dialog med sine eiere. Dette gir selskapet viktige impulser når det gjelder strategiske spørsmål og nyttige tilbakemeldinger på den daglige drift. I 2016 arrangerte KLP valg/eiermøter rundt i landet med tilsammen 230 eiere tilstede. I tillegg deltok selskapet på direktørmøter i helseforetakene. Det er også gjennomført to runder med ressursgruppemøter for rådmenn med ca. 40 deltakere.

Eierstyring og selskapsledelse

KLPs vedtekter og gjeldende lovgivning gir føringer for eierstyring, selskapsledelse og en klar rolledeling mellom styrende organer og daglig ledelse. Styret i KLP foretar en årlig gjennomgang av eierstyring og selskapsledelse i KLP så langt den passer for KLPs gjensidige selskapsform og det faktum at selskapet ikke har utstedt egenkapitalinstrumenter og følgelig heller ikke er børsnotert. Gjennomgangen er nærmere angitt i kapittel om NUES side 6-8 i årsrapporten. Valgprosedyrer til foretaksforsamling og styre er gjennom selskapets vedtekter tilpasset den direkte eierform samtidig med at viktige interessegrupper er sikret representasjon i foretaksforsamlingen.

Styret har nedsatt revisjonsutvalg, kompensasjonsutvalg og risikoutvalg. Styret foretar årlig en evaluering av egen virksomhet og kompetanse.

Veien fremover

Selskapets visjon ligger fast der KLP skal være en forutsigbar partner som leverer gode resultater, letter deres hverdag, bidrar til å gjøre kundene til attraktive arbeidsgivere og bidra til en mer bærekraftig offentlig sektor. Sentralt i dette arbeidet står verdiene åpen, tydelig, ansvarlig og engasjert, som alle medarbeidere skal følge i relasjon til selskapets kunder og kollegaer.

KLPs hovedmål er å være Norges ledende leverandør av pensjon til offentlig sektor. KLPs viktigste oppgave er derfor å levere pensjon til sine kunder med konkurransedyktig avkastning over tid, til de laveste kostnader, og med høy servicegrad.

I tillegg til strukturendringer i kommunal sektor og mulig ny organisering av spesialisthelsetjenesten, er hovedproduktet offentlig tjenestepensjon i endring. Disse skiftene stiller hver for seg krav til KLPs strategiske beredskap og evne til kontinuerlig forbedring og endring. Det skal jobbes kontinuerlig med risikovurderinger og overvåking for å avdekke hvilke konsekvenser dette vil kunne få for KLPs virksomhet, samt tiltak for å møte utviklingen.

Å levere god avkastning over tid er krevende i dagens markeder. Lave renter og ustabile verdipapirmarkeder reduserer forutsigbarheten i forhold til å holde en stabil god avkastning. For å sikre finansiell handlefrihet har KLP styrket kursreguleringsfondet og tilleggsavsetningene. Dermed står selskapet bedre rustet til å tåle markedssvingninger og er i en god posisjon til å opprettholde investeringer i risikoklasser

som ventes å på sikt gi avkastning over den garanterte renten. Kapitalforvaltningen innrettes slik at man tåler et dårlig år uten at evnen til å ta risiko i det etterfølgende året blir for sterkt redusert. De finansielle buffere er styrket med 11,0 milliarder kroner, mens resultatet i selskapsporteføljen på 2,9 milliarder kroner blir tilført egenkapitalen. Samtidig har selskapet økt måltallet for solvensdekning til minimum 150 prosent under Solvens II-regelverket.

KLPs sterke posisjonen i markedet for offentlig tjenestepensjon er et stort ansvar, men gir samtidig selskapet en mulighet til å videreutvikle kjernevirksomheten og styrke øvrig forretningsvirksomhet i KLP-konsernet. KLP sikrer fremtiden best ved å satse målrettet mot offentlig sektor, virksomheter med tilknytning til denne og deres ansatte.

Med historisk stor tilflytting av kunder de seneste årene, er KLP nå dominerende i markedet for offentlig tjenestepensjon. Det er fortsatt konkurranse i markedet og kundene kan velge å etablere egen pensjonskasse eller inngå i en interkommunal pensjonskasse utenfor KLP. I denne markedssituasjonen er god betjening av våre kunder og deres ansatte viktig. Gode og brukervennlige systemløsninger sammen med en effektiv saksbehandling overfor våre kunder er et godt utgangspunkt for å holde stand som den foretrukne leverandør av pensjon-, skade- og bankprodukter innenfor det kommunale området. Erfaring og tilbakemelding viser at god oppfølging av den enkelte kunde blir satt stor pris på.

Videre arbeid med effektivisering og kostnadsbevissthet er nødvendig i konkurransen med de kommunale pensjonskassene og for å være godt posisjonert for fremtidens produkter innenfor offentlig tjenestepensjon. Kostnader målt mot forvaltede pensjonsmidler i 2016 viser at dette målet er langt på vei nådd.

KLP vil styrke arbeidet med digitalisering for å oppnå økt konkurransekraft. God og helhetlig kundeopplevelse utvikles med utgangspunkt i hva som gir best kunde verdi. Kundene forventer selvbetjente løsninger og sømløse prosesser med høy brukervennlighet og kort responstid.

Som kunde eid selskap møter KLP fremtidens utfordringer ved å sette kundenes ønsker og behov i sentrum. De senere årene har KLP utvidet sin forretningsmessige bredde, blant annet gjennom å utvikle gunstige personmarkedstjenester og tilbud for sine eieres ansatte gjennom blant annet selskapets nye kampanje «Ivaretatt». Markeds målet for satsingen på personmarksprodukter er tilsammen 80 000 medlemmer innen 2019, og blant dem skal 20 prosent være kunde på to eller flere produkter. Ved årsslutt 2016 er over 57 000 medlemmer kunder, og av disse har 19,4 prosent flere kundeforhold.

Kommunikasjon er et sentralt virkemiddel for å styrke relasjonene mellom KLP og kundene. Hele organisasjonen har gjennomført opplæring for å gi en felles forståelse av hva som er god kommunikasjon og hva som er KLPs stil og tone. Kundene skal oppleve at kommunikasjonen med KLP

er enkel, forståelig, presis, relevant og interessant. Målet er at kunder og deres ansatte skal sitte igjen med inntrykket at: «KLP snakker tydelig og enkelt med et språk jeg forstår. Jeg føler meg ivaretatt».

Samfunnsansvar er sentralt i KLPs daglige drift. Et aktivt forhold til samfunn, miljø og ansvarlige investeringer skal bidra til en bærekraftig utvikling i et langsiktig perspektiv. Samfunnsansvar integreres i alle forretningsprosesser gjennom

blant annet ansvarlig forvaltning av pensjonsmidler, arbeid med etikk og antikorrupsjon i møte med kunder og leverandører og høy miljøstandard i bygg som KLP eier.

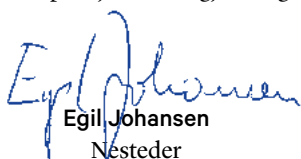
Til tross for et vedvarende lavt rentenivå og usikkerhet knyttet til eiendom og aksjemarked, har KLP en styrket soliditet som gir grunn til optimisme i forhold til å videreutvikle virksomheten på en måte som fortsatt vil skape gode verdier for både kunder, eiere og deres ansatte.

Oslo, 22. mars 2017

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nesteder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Ingerd Cecilie Hafsteen Blekeli Spiten

Lars Harry Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

Fra venstre: Lars Vorland, Egil Johansen (nestleder), Ingjerd Blekeli Spiten, Dag Bjørnar Jonsrud, Liv Kari Eskeland (styreleder), Marit Torgersen, Ingjerd Hovedenakk, Jan Helge Gulbrandsen, Susanne Torp-Hansen, Freddy Larsen.

Liv Kari Eskeland

Styreleder

Liv Kari Eskeland ble valgt inn som nestleder i KLPs styre i mai 2012 og har vært styreleder siden 2014. Eskeland var leder i Hordaland Høyre fra 2009-2016, og satt da også i Høyres sentralstyre og var ordfører i Stord fra 2007-2015. Hun er utdannet sivilarkitekt, og jobber blant annet for Statoil og Unitech Research and Design center. Hun innehar en rekke styreverv og politiske verv, bl.a innen helse og oppdrett.

Egil Johansen

Nestleder

Egil Johansen er fylkesrådmann i Vestfold fylkeskommune, og har tidligere erfaring som rådmann både i Porsgrunn og Re kommune. Han har også arbeidet i Olje- og energidepartementet og i Aker konsernet. Johansen er utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole.

Marit Torgersen

Marit Torgersen er direktør konsernstab i Eidsiva Energi AS. Tidligere arbeidet hun som assisterende IT-direktør i Norges Bank i Oslo. Hun har en mastergrad i informasjonssystemer og organisasjonsendring fra London School of Economics. Hun er også utdannet innen informasjonsteknologi fra Trondheim ingeniørhøgskole og er cand. mag innenfor økonomi, administrasjon og elektronisk databehandling fra høgskolesystemet.

Ingjerd Blekeli Spiten

Ingjerd Blekeli Spiten ble valgt som nytt styremedlem i KLP i april 2016. Hun har bred erfaring fra digitalisering av store virksomheter, som Divisjonsdirektør for eBusiness i DNB fra 2011 – 2015, og leder for mobil og nettbank i DNB fra 2007. Fra 1997 til 2007 var hun ansatt i Ericsson-konsernet med ulike ansvarsområder. 2015/16 var Spiten viseadministrerende direktør i Microsoft Norge. Hun arbeider for tiden som selvstendig konsulent og mentor for ulike oppstartsselskaper i tilknytning til StartupLab. Hun har innehatt flere styreverv bl.a. BankAxept AS, Doorstep AS og Budstikka media ASA og er siviløkonom fra Handelshøyskolen BI 1995.

Lars Vorland

Lars Vorland, administrerende direktør i Helse Nord RHF, ble valgt som nytt styremedlem i KLP i april 2015. Vorland er utdannet cand. Med (1975), cand. Real (1982), Master of Public Health (1989) samt dr. Med (1999). Vorland har lang praksis som lege, og har vært avdelingsoverlege ved Universitetssykehuset i Nord-Norge i nesten 25 år. Han var divisjonsdirektør ved Nasjonalt Folkehelseinstitutt, før han tiltrådte som adm. direktør i Helse Nord RHF i januar 2004. Vorland har også vært forsker ved University of California, og er professor i medisin ved Universitetet i Tromsø.

Jan Helge Gulbrandsen

Jan Helge Gulbrandsen ble valgt som styremedlem i KLP mars 2010. Han er medlem av Arbeidsutvalget i Fagforbundet og representerer den arbeidstakerorganisasjonen som har flest medlemmer i KLP.

Freddy Larsen

Freddy Larsen ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret mai 2009. Han har vært ansatt i KLP siden 1986 og jobber som forretingsarkitekt i Forretningsanalyse ved Bergenskontoret. Freddy Larsen har tidligere arbeidserfaring fra Uteseksjonen og Teknisk Etat i Askøy kommune fra 1985-1986.

Susanne Torp-Hansen

Susanne Torp-Hansen ble valgt inn som KLP-ansattes representant i styret i mai 2013. Hun har vært ansatt i KLP siden 1999 og er tilknyttet Opplæringsavdelingen i Livdivisjonen. Hun er hovedtillitsvalgt i KLP. Hennes utdanning består av juridiske fag fra Universitetet i Oslo, og informasjons- og organisasjonsfag fra BI.

Tom Tvedt

(1. vara fast møtende)

Tom Tvedt er idrettspresident i Norges idrettsforbund og Olympiske og paralympiske komité. Han har vært ordfører i Randaberg kommune fra 1999 til 2007 og fylkesordfører i Rogaland fra 2007 til 2011. Tvedt har lang erfaring innen privat, kommunal- og fylkeskommunal sektor. Tvedt er valgt til Fylkestinget i Rogaland for perioden 2015-2019. Han var ikke tilstede da bildet ble tatt.

1

2

4

5

3

6

7

8

9

10

11

12

13

14

1. Øyvind Garsjø, Liv. 2. Marianne Wright, Skadeforsikring. 3. Marianne Wright, Skadeforsikring. 4. Elin Anne Pedersen, Liv. 5. Morten Larsen, Skadeforsikring. 6. Gisle Hunvik, Kapitalforvaltning. 7. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 8. Morten Larsen, Skadeforsikring. 9. Anne Westad, HR. 10. Anne Westad, HR. 11. Morten Larsen, Skadeforsikring. 12. Anne Westad, HR. 13. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked. 14. Nils Fredrik Wisløff-Høgestøl, Kommunikasjon og marked.

Foto Razvana Ali. Skadeforsikring

Årsregnskap

KLP KONSERN

Innhold

KLP KONSERN

RESULTATREGNSKAP	61
BALANSE	62
EGENKAPITALOPPSTILLING	64
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	65

NOTER TIL REGNSKAPET	67
— Note 1 Generell informasjon	67
— Note 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	67
— Note 3 Viktige regnskapsestimer og vurderinger	77
— Note 4 Segmentinformasjon	79
— Note 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter	81
— Note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	85
— Note 7 Virkelig verdi hierarki	87
— Note 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	90
— Note 9 Risikostyring	91
— Note 10 Likviditetsrisiko	94
— Note 11 Renterisiko	96
— Note 12 Valutarisiko	98
— Note 13 Kreditrisiko	100
— Note 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	103
— Note 15 Pantelån og andre utlån	104
— Note 16 Investerings eiendommer	106
— Note 17 Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	106
— Note 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	107
— Note 19 Sikringsbokføring	108
— Note 20 Innlån	110
— Note 21 Forsikringstekniske forhold	112
— Note 22 Driftsmidler	119
— Note 23 Skatt	119
— Note 24 Overførte eiendeler med restriksjoner	121
— Note 25 Immaterielle eiendeler	123
— Note 26 Kapitalkrav	124
— Note 27 Kapitalavkastning	125
— Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte	127
— Note 29 Antall ansatte	130
— Note 30 Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.	130
— Note 31 Honorar til revisor	133
— Note 32 Driftskostnader	133
— Note 33 Andre inntekter og kostnader	133
— Note 34 Annen kortsiktig gjeld	134
— Note 35 Betingede forpliktelser	134
— Note 36 Opptjent egenkapital	134

Resultatregnskap

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	2016	2015
21	Premieinntekter for egen regning	38 497	40 236
5	Netto avkastning fra finansielle eiendeler	13 489	13 076
5	Netto renteinntekter bank	196	187
5	Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	10 476	1 010
16	Netto inntekter fra investeringseiendommer	6 726	4 816
33	Andre inntekter	945	926
	Sum netto inntekter	70 330	60 251
21	Erstatninger for egen regning	-17 370	-16 161
21	Endring i forsikringsmessige avsetninger	-27 973	-11 740
	Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	382	-1 490
32	Driftskostnader	-1 756	-1 429
33	Andre kostnader	-957	-884
	Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond	-3 061	-1 949
	Sum kostnader	-50 736	-33 653
	Driftsresultat	19 594	26 598
21	Til (+) / fra (-) kursreguleringsfond i livsforsikring	-6 876	-1 951
21	Til (+) / fra (-) tilleggsavsetning og bufferavsetning i livsforsikring	-4 026	-3 073
21	Midler tilført forsikringskundene i livsforsikring	-6 244	-16 435
	Resultat før skatt	2 449	5 138
23	Skattekostnad ¹	359	-927
	Resultat	2 808	4 211
28	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger		
	- ytelser til ansatte	-32	195
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	0	-20
23	Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	8	-44
	Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	-24	132
	Revaluering eiendommer til bruk i egen virksomhet	95	172
16	Valutaomregning utenlandske datterselskaper	-1 625	1 319
21	Justering av forsikringsforpliktelsene	1 625	-1 319
23	Skatt på poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet	-24	-43
	Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	72	129
	Sum utvidet resultat	47	261
	Totalresultat	2 855	4 472
	¹ Andelseiers interessers andel av skattekostnad i konsoliderte verdipapirfond	-172	-164

Balanse

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
23	Utsatt skattefordel	372	33
25	Andre immaterielle eiendeler	324	526
22	Varige driftsmidler	1 604	1 346
17	Investeringer i tilknyttede selskaper og felleskontrollert virksomhet	532	368
7,16	Investeringseiendom	59 497	56 436
6,13	Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	32 791	35 318
6,13	Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	106 720	94 987
6,7,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat	1 381	1 845
6,13,15	Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost	81 541	75 766
6,7,13	Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat	171 021	152 493
6,7	Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat	130 700	115 493
6,7,13,14	Finansielle derivater	1 815	1 292
6	Fordringer	3 173	3 751
6,8	Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 674	1 183
	Kontanter og bankinnskudd	2 968	2 424
	SUM EIENDELER	596 113	543 262

Balanse

KLP KONSERN

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
	Innskutt egenkapital	11 726	10 422
36	Opptjent egenkapital	16 097	13 242
	SUM EGENKAPITAL	27 823	23 665
6,18,19,20	Fondsobligasjonslån	1 650	1 564
6,18,20	Ansvarlig lån	6 220	9 541
28	Pensjonsforpliktelser	712	634
21	Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring	453 943	413 799
6,21	Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 674	1 183
21	Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 245	2 142
6,20	Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	21 095	18 987
6,20	Gjeld til kredittinstitusjoner	5 050	5 099
6,20	Gjeld til og innskudd fra kunder	8 688	7 426
6,7,14	Finansielle derivater	5 871	7 993
23	Utsatt skatt	403	835
34	Annen kortsiktig gjeld	4 823	4 255
	Andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond	55 916	46 140
	SUM GJELD	568 290	519 597
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	596 113	543 262
35	Betingede forpliktelser	14 196	14 346

Oslo, 22. mars 2017
Styret i KLP konsern

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nesteder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Ingjerd Cecilie Hafsteen Blekeli Spiten

Lars Harry Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KLP KONSERN

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665
Resultat		2 808	2 808
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		-24	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		72	72
Sum utvidet resultat		47	47
Sum totalresultat		2 855	2 855
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303		1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303		1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	16 097	27 823

2015 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital	Sum egenkapital
Egenkapital 31.12.2014 ¹	9 173	8 385	17 558
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i skadeforsikring		387	387
Egenkapital 01.01.2015	9 173	8 772	17 945
Resultat		4 211	4 211
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet		132	132
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt		129	129
Sum utvidet resultat		261	261
Sum totalresultat		4 472	4 472
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249		1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249		1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	13 242	23 665

¹ UB 31.12.2014 er endret på grunn av reklassifisering av fond i skadeforsikring med 86 millioner kroner.

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2016	2015
KONTANTSTRØMMER FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	32 052	28 264
Utbetalte gjenforsikringspremier	-49	-55
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-16 468	-15 281
Innbetalte gjenforsikringsoppgjør for erstatninger og forsikringsytelser	-36	26
Innbetalinger ved flytting	1 774	9 599
Utbetalinger ved flytting	-171	-167
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-1 350	-1 200
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinnretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-825	-781
Utbetalinger av renter	-949	-796
Innbetalinger av renter	10 534	10 883
Innbetalinger av utbytte	6 824	4 863
Inn-/utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-721	-516
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	3 345	2 858
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-6 294	-9 638
Netto innbetalinger på kundeinnskudd bank	1 263	1 175
Innbetalinger ved salg av aksjer	25 521	35 038
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-43 808	-53 616
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	103 780	55 035
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-133 790	-74 059
Innbetalinger ved salg av eiendom	2 052	795
Utbetalinger ved kjøp av eiendom	-2 983	-8 984
Utbetaling til investering i eiendeler med investeringsvalg	-316	-350
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	2 650	-1 256
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	-17 964	-18 164
Kontantstrøm fra investeringsaktiviteter		
Innbetalinger ved salg av driftsmidler mv.	0	7
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-94	-169
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-94	-162

Kontantstrømoppstilling

KLP KONSERN

MILLIONER KRONER	2016	2015
KONTANTSTRØMMER FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Netto innskudd fra andelseiere i konsoliderte verdipapirfond	18 564	11 738
Utbetaling/innbetaling ansvarlig lånekapital	-2 860	5 162
Netto inn/utbetaling ved låneopptak	1 618	310
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 306	1 290
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-3	-41
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	18 625	18 461
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	567	134
Effekt valutakursendringer på kontanter og kontantekvivalenter	-23	32
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	2 424	2 257
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	2 968	2 424

Noter til regnskapet

KLP KONSERN

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (selskapet) og dets datterselskaper (samlet konsernet) leverer pensjons-, finans-, bank- og forsikringstjenester til privatpersoner, kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsforsikring tilbyr konsernet kommunal tjenestepensjon, foretakspensjon og innskuddspensjon. I tillegg tilbyr konsernet gruppelivs- og skadeforsikring, banktjenester, fond- og kapitalforvaltning.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsikringsselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemias gate 10, Oslo.

Årsregnskapet til konsernet er tilgjengelig på klp.no.

Konsernet har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange og deler av konsernets obligasjoner med fortrinnsrett er notert på Oslo Børs.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

Nedenfor følger en beskrivelse av de vesentligste regnskapsprinsippene som er benyttet i konsernregnskapet. Disse prinsippene er benyttet konsistent for alle perioder som er presentert.

2.1 BASISPRINSIPPER

Konsernregnskapet for KLP er utarbeidet i samsvar med International Financial Reporting Standards (IFRS) godkjent av EU med enkelte tillegg som følger av regnskapsloven og årsregnskapsforskriften for forsikringsselskaper.

Konsernregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investeringseiendom målt til virkelig verdi
- Eiendommer konsernet selv benytter er revaluert til virkelig verdi
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke konsernets regnskapsførte verdier av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for konsernet er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner uten desimal med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

(a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av konsernet:

Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2016 årsregnskapet som påvirker regnskapet til konsernet i vesentlig grad.

(b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor konsernet ikke har valgt tidlig anvendelse.

• IFRS 9 Finansielle instrumenter regulerer klassifisering, måling og innregning av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser, innfører nye regler for sikringsbøkerføring, og en ny nedskrivningsmodell for finansielle eiendeler. IFRS 9 erstatter klassifikasjons- og målemodellene i IAS 39 med én modell som i utgangspunktet bare har to kategorier: amortisert kost og virkelig verdi.

Standarden trer i kraft med virkning fra og med 2018, men med mulighet for å utsette implementering til 2021 dersom hoveddelen av virksomheten er knyttet til forsikring. Dette framkommer av regelendringer i IFRS 4 Forsikringskontrakter som ble publisert 12. september 2016. Der åpnes det også for at virksomhet som oppfyller kriteriet om utsettelse alternativt kan implementere IFRS 9 fra 2018, men regnskapsføre volatiliteten som oppstår som følge av implementeringen i utvidet resultat i stedet for i det ordinære resultatet (overlay approach). Konsernets forsikringsvirksomhet oppfyller kravene som stilles for å kunne velge utsatt implementering

av IFRS 9/benytt overlay approach. Konsernet har ikke ferdigstilt arbeidet med å vurdere konsekvensene av de ulike implementeringsmodellene og implementeringspunktene det kan velges blant, og vil komme tilbake med mer informasjon når dette er ferdig utredet og besluttet.

Etter reglene i IFRS 9 vil klassifisering av utlån avhenge av enhetens forretningsmodell for styring av sine finansielle eiendeler og karakteristikken av kontantstrømmene til de finansielle eiendelene. Et gjeldsinstrument måles til amortisert kost hvis: a) forretningsmodellen er å eie den finansielle eiendelen for å motta de kontraktsfestede kontantstrømmene, og b) instrumentets kontraktsmessige kontantstrømmer utelukkende representerer betaling av hovedstol og renter.

Et gjeldsinstrument måles til virkelig verdi over utvidet resultat hvis a) forretningsmodellen er å eie den finansielle eiendelen både for å motta de kontraktsmessige kontantstrømmene og for å selge den finansielle eiendelen, og b) instrumentets kontraktsmessige kontantstrømmer utelukkende representerer betaling av hovedstol og renter

Alle andre gjelds- og egenkapitalinstrumenter, herunder investeringer i komplekse instrumenter, må regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet. Det er et unntak for investeringer i egenkapitalinstrumenter som ikke er holdt for handel. For slike investeringer kan verdiendringene tas over utvidet resultat, uten påfølgende resirkulering til resultatet.

For finansielle forpliktelser som enheten har valgt å måle til virkelig verdi, må delen av verdiendringen som skyldes endring i egen kredittrisiko innregnes i utvidet resultat, og ikke i resultatet.

De nye reglene for sikringsbokføring innebærer at regnskapsføring av sikring bedre reflekterer alminnelig praksis for risikostyring i virksomheten. Som en generell regel, vil det være lettere å anvende sikringsbokføring fremover. Den nye standarden introduserer også utvidede informasjonskrav og endringer i regler for presentasjon av sikring.

Øvrige endringer i klassifikasjon og måling av betydning er:

- en tredje målekategori (virkelig verdi over utvidet resultat) for visse finansielle eiendeler som er gjeldsinstrumenter
- en ny nedskrivningsmodell for tap på utlån og fordringer som bygger på forventede kredittap.

Modellen tar utgangspunkt i tre stadier avhengig av endring i kredittkvalitet. Hvordan nedskrivningstapet skal måles, fastsettes for hvert enkelt stadium og modellen benytter effektiv rente-metoden. En forenklet tilnærming er tillatt for finansielle eiendeler som ikke har en betydelig finansieringskomponent (f.eks. kundefordringer). Ved første gangsinnregning inkluderes tap sin forventes å oppstå som følge av tapshendelser som inntreffer de første 12 måneder.

Det er satt i gang et prosjekt som arbeider med å få på plass en ny tapsavsetningsmodell som følger reglene i IFRS 9. I sammenheng med dette har konsernet fra høsten 2016 tatt i bruk et nytt risikoklassifiseringssystem som blant annet vil bli benyttet til å gi input til modellen. Flytting mellom risikoklasser vurderes så langt å kunne danne grunnlaget for migrering mellom trinnene i nedskrivningsmodellen. Videre vil konsernet arbeide med å utvikle modeller for henholdsvis sannsynlighet for tap (PD), tap ved konkurs (LGD) og eksponering ved mislighold (EAD).

Det forventes en økning i tapsavsetningene som følge av at den nye modellen tas i bruk, men arbeidet er ikke kommet langt nok til at det er mulig å tallfeste økningen. De nye reglene for klassifisering av finansielle eiendeler og gjeld forventes ikke å ha vesentlige konsekvenser for virksomheten, da klassifisering til virkelig verdi og amortisert kost i stor grad kan videreføres. Konsernets sikringsbokføring forventes ikke å bli påvirket av overgangen til den nye standarden.

- IFRS 15 Inntekter fra kundekontrakter omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte ytelsesplikter. En ytelsesplikt kan være en vare eller en tjeneste. Inntekt regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2018, men tidliganvendelse er tillatt. Konsernet vil ta i bruk standarden fra og med 2018, og overgangen forventes ikke å ha vesentlig virkning på konsernets regnskap.

- IFRS 16 Leiekontrakter vil resultere i at nesten alle leieavtaler blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under den nye standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiende vil ikke bli vesentlig endret. Konsernet vil ta i bruk standarden fra og med 2019. Overgang til IFRS 16 forventes ikke å ha vesentlig virkning på konsernets regnskap.

For øvrig er det ingen andre IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endring av regnskap i forhold til tidligere perioder

Som følge av endringer i forsikringsvirksomhetsloven med virkning fra 01.01.2016 har konsernet oppløst bokført sikkerhetsavsetning, og endret sammenligningstall. Endringene er vist i tabellen nedenfor:

MILLIONER KRONER	Opprinnelig beløp 2015	Endring	Omarbeidet beløp 2015
RESULTATREGNSKAP			
Endring i forsikringsmessige avsetninger	11 751	10	11 740
Skattekostnad	935	8	927
Totalresultat	4 454	18	4 472

MILLIONER KRONER	Opprinnelig beløp 31.12.2015	Endring	Omarbeidet beløp 31.12.2015
BALANSE			
Opptjent egenkapital	12 837	405	13 242
Premie-, erstatnings-, og sikkerhetsfondsavsetning i skadeforsikring	2 682	-540	2 142
Utsatt skatt	700	135	835

2.2 KONSERNREGNSKAP

2.2.1 Datterselskaper

Som datterselskaper regnes alle enheter der konsernet har bestemmende direkte eller indirekte innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterselskaper blir konsolidert fra det tidspunkt hvor konsernet overtar kontrollen, og de utelates fra konsolideringen når kontrollen opphører.

I tråd med definisjonen av kontroll i IFRS 10 anser konsernet at det foreligger kontroll som medfører konsolideringsplikt for en stor andel av KLPs investeringer i verdipapirfond. Konsernet har lagt vekt på følgende forhold ved vurdering av om det foreligger konsolideringsplikt:

- Konsernet tar initiativ til verdipapirfondet og definerer investeringsstrategi, forvaltningshonorar med videre til verdipapirfondets vedtekter
- Konsernet forestår forvaltningen innenfor verdipapirfondets vedtektsfestede handlingsrom
- Konsernet mottar alt forvaltningshonorar i fondet
- Konsernet utnytter synergier ved å selv foreta forvaltning (unntak for noen «fond i fond» strukturer)
- Konsernet har betydelig eierandel i fondet (som oftest over 20 prosent)

Reglene medfører bruk av skjønn i vurderingen av hvilke enheter konsernet anses å ha kontroll over.

Ikke kontrollerende eierinteresser (minoritetens andel av verdipapirfondet) inngår i regnskapslinjen «ikke- kontrollerende eierinteresser klassifisert som gjeld».

Kjøp av datterselskaper regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av

kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Konserninterne transaksjoner og mellomværende mellom konsernselskaper er eliminert. Dersom konsernselskaper avlegger regnskaper etter andre prinsipper enn konsernet, omarbeides disse for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper før de konsolideres. Konsernets regnskap presenteres i norske kroner, og datterselskaper som fører regnskap i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs. Ved konsolidering av resultatposter i utenlandsk valuta, benyttes gjennomsnittlig valutakurs.

2.2.2 Tilknyttede selskaper

Tilknyttede selskaper er enheter hvor konsernet har betydelig innflytelse uten å ha kontroll. Normalt oppnås betydelig innflytelse ved eierandel mellom 20 - 50 prosent av stemmeberettiget kapital. Konsernet har i tillegg til å eie minst 20 prosent av stemmeberettiget kapital, betydelig innflytelse gjennom styrerepresentasjon eller på annen måte, i alle selskaper som er definert å være tilknyttet selskap.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i tilknyttet selskap til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det innebærer at konsernets andel av over- eller underskudd i tilknyttede selskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av det tilknyttede selskapet.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i tilknyttede selskap endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.3 Felleskontrollerte ordninger

Felleskontrollerte ordninger er investeringer hvor konsernet har felles kontroll med et annet selskap. «Felles kontroll» er den avtalte delingen av kontroll over en felleskontrollert ordning, som bare foreligger når beslutninger om relevante aktiviteter krever enstemmighet mellom de partene som deler kontrollen.

Etter IFRS 11 skal investeringer i felleskontrollerte ordninger klassifiseres enten som felleskontrollerte driftsordninger eller felleskontrollerte virksomheter avhengig av de avtalemessige rettighetene og forpliktelsene til hver enkelt investor. Konsernet har vurdert sine felleskontrollerte ordninger og kommet til at de er felleskontrollerte virksomheter.

På kjøpstidspunktet regnskapsføres investering i felleskontrollert virksomhet til anskaffelseskost. Egenkapitalmetoden benyttes for regnskapsføring i påfølgende perioder. Det inne-

bærer at konsernets andel av over- eller underskudd i felleskontrollert virksomhet resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Konsernet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre konsernet har påtatt seg forpliktelser på vegne av den felleskontrollerte ordningen.

Der det har vært nødvendig er regnskapsprinsipper i felleskontrollert virksomhet endret for å oppnå samsvar med konsernets regnskapsprinsipper.

2.2.4 Strukturerte enheter

Enkelte fond har blitt konsolidert i konsernets balanse da konsernet anser at definisjonen av kontroll begrepet etter IFRS 10 er oppfylt. Dette gjelder i sin helhet fond som er eid av morselskapet KLP.

I konsernets regnskap konsolideres slike fond 100% i balansen. I fondene regnskapsføres eiendelene til virkelig verdi over resultatet, og realiserte og urealiserte gevinster og tap i fondene regnskapsføres i på linjen Sum netto inntekter i resultatregnskapet i konsernregnskapet. Andre andelseieres eierandel vises på en linje i balansen som gjeld, siden de kan kreve utløsning av sine eierandeler. Andre andelseieres andel av Sum netto inntekter fra fondene vises på en egen linje Andelseiernes verdiendring i konsoliderte verdipapirfond i resultatregnskapet.

2.3 VIRKSOMHETSSEGMENTER

Konsernets forretningsmessige segmenter er definert i forhold til forretningsområder hvor risiko og avkastning skiller seg fra hverandre. Konsernets forretningssegmenter er gruppert i kollektiv pensjon offentlig og kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank, kapitalforvaltning og øvrig virksomhet. Segmentene er nærmere omtalt i note 4.

2.4 OMBREGNING AV TRANSAKSJONER I UTENLANDSK VALUTA

2.4.1 Funksjonell valuta og presentasjonsvaluta

Konsernregnskapet presenteres i norske kroner, som er den funksjonelle valutaen til morselskapet.

2.4.2 Transaksjoner og balanseposter

Transaksjoner i utenlandsk valuta er omregnet til norske kroner ved å benytte valutakursen på transaksjonstidspunktet. Valutagevinster- og tap på transaksjoner i utenlandsk valuta resultatføres. Tilsvarende gjelder for omregning av pengeposter (eiendeler og gjeld) på balansedagen.

Omregningsdifferanser på ikke-pengeposter inngår som del av gevinst og tap ved vurdering til virkelig verdi. Omregningsdifferanser knyttet til ikke-pengeposter som aksjer til virkelig verdi over resultatet, inngår som et element i resultatført verdiendring.

2.4.3 Konsernselskaper

Enheter som konsolideres, og som har annen funksjonell valuta enn presentasjonsvalutaen, behandles som følger:

- Balansen er omregnet til balansedagens kurs
- Resultatregnskapet er omregnet til gjennomsnittskurs (dersom gjennomsnittskurs ikke totalt sett gir et rimelig estimat på bruk av transaksjonskurs, brukes transaksjonskursen)
- Omregningsdifferanser føres over utvidet resultat

2.5 VARIGE DRIFTSMIDLER

Konsernets varige driftsmidler består i hovedsak av kontormaskiner, inventar, biler, kunst og fast eiendom som benyttes av konsernet i dets virksomhet.

Fast eiendom benyttet av konsernet revalueres til virkelig verdi basert på periodiske verddivurderinger utført av konsernet, med fradrag for avskrivninger. Verddivurderingen utføres regelmessig. Prinsippene for verddivurdering av eiendommene er de samme som for investeringseiendom, og er nærmere beskrevet i forbindelse med prinsippene for regnskapsmessig behandling av investeringseiendom.

Øvrige varige driftsmidler er regnskapsført til anskaffelseskost inkludert kostnader som kan direkte henføres til driftsmidlet, med fradrag for av- og nedskrivninger.

Påfølgende kostnader vedrørende driftsmidler aktiveres som en del av driftsmidlet dersom det er sannsynlig at påkostningen bidrar til fremtidige økonomiske fordeler for konsernet, og kostnaden kan måles pålitelig. Reparasjon og vedlikehold resultatføres i den perioden utgiftene pådras.

Avskrivning er i all hovedsak beregnet ved bruk av lineær metode, slik at anleggsmidlenes anskaffelseskost, eller revaluert verdi, avskrives til restverdi over forventet brukstid, som er:

Bygninger:	50 år
Kontormaskiner:	3 – 5 år
Biler:	5 år
Inventar:	3 – 5 år

Bygninger dekomponeres dersom vesentlige deler har signifikant ulik brukstid. Hver komponent avskrives i forhold til komponentens brukstid.

Årlig vurderes driftsmidlenes utnyttbare levetid. Ved indikasjon på verdifall utover restverdi, foretas det beregning av gjenvinnbart beløp. Dersom gjenvinnbart beløp er lavere enn restverdi foretas det nedskrivning til gjenvinnbart beløp.

2.6 INVESTERINGSEIENDOM

Fast eiendom som ikke benyttes av konsernet, er klassifisert som investeringseiendom. Dersom en eiendom delvis benyttes av konsernet, og delvis er utleid til eksterne, klassifiseres den delen som leies ut til eksterne som investeringseiendom dersom den kan seksjoneres ut.

Investeringseiendom består av bygninger og tomter, og vurderes til virkelig verdi på balansedagen. Konsernet benytter en verdsettelsesmodell for å beregne markedsverdi.

Verdsettelsesmetoden er basert på neddiskontering av eiendommens forventede netto kontantstrøm med markedets avkastningskrav.

Ved beregning av netto kontantstrøm benyttes i utgangspunktet markedsleie til någjeldende betingelser, mens det for perioder etter kontraktsutløp fastsettes en antatt markedsleie. Videre hensyntas et inntektsfradrag basert på forventet ledighet, forventede påkostninger og normale driftskostnader.

Forventet kontantstrøm neddiskonteres med et avkastningskrav som fastsettes med grunnlag i den risikofrie renten (10 - års norsk statsobligasjonsrente) justert med et tillegg for estimat på en 20 - års risikofri rente. Estimaten på 20 - årsrenten tilsvarer helningen på swapkurven mellom 10 og 20 år. Den risikofrie renten tillegges så en generell eiendomsrisiko for å finne avkastningskrav for prime eiendommer. Til sist legges det på en risikopremie som fastsettes ut i fra risikovilligheten blant investorene i eiendomsmarkedet hensyntatt eiendoms-spesifikke forhold som geografi, eiendomstype, kontrakter, leietakere og teknisk tilstand på eiendommen.

Kvartalsvis takseres et utvalg av eiendomsmassen til konsernet av eksterne, uavhengige og kvalifiserte aktører. Ved vesentlig avvik fra egen vurdering av virkelig verdi analyseres differansene og verdsettelsesmodellens parametere justeres dersom dette viser seg nødvendig.

Endringer i virkelig verdi resultatføres under linjen «Netto inntekter fra investeringseiendommer».

Dersom en investeringseiendom tas i bruk av konsernet, reklassifiseres eiendommen til varig driftsmiddel. Virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet utgjør kostpris for den reklassifiserte eiendommen.

Dersom en eiendom konsernet har benyttet blir leid ut til eksterne, reklassifiseres eiendommen til investeringseiendom. Enhver differanse mellom bokført verdi og virkelig verdi på reklassifiseringstidspunktet posteres mot egenkapitalen som en revaluering.

Det er tatt hensyn til utsatt skatt på verdiendring for investeringseiendom.

2.7 IMMATERIELLE EIENDELER

Konsernets immaterielle eiendeler består i all hovedsak av aktiverte IT- systemer. Ved kjøp av nytt IT- system aktiveres direkte henførbare kostnader utbetalt til systemleverandør, ekstern konsulentbistand og internt medgåtte kostnader for å få systemet installert og klart til bruk.

Ved videreutvikling av IT- systemer aktiveres både eksterne og interne kostnader jfr. ovenfor. Systemendringer som betraktes som vedlikehold kostnadsføres løpende.

Når et IT-system er ferdigstilt, avskrives aktiverte kostnader lineært over forventet brukstid. Ved senere aktiveringer

grunnet videreutvikling avskrives disse over den opprinnelig fastsatte brukstid med mindre påkostningen øker systemets totale forventede brukstid.

Ved indikasjon på at balanseført verdi av et aktivert IT-system er høyere enn gjennvinnbart beløp, foretas det test for verdifall. Hvis balanseført verdi er høyere enn gjennvinnbart beløp (nåverdi ved fortsatt bruk/eie), foretas det nedskrivning til gjennvinnbart beløp

2.8 FINANSIELLE INSTRUMENTER

2.8.1 Klassifisering

Finansielle instrumenter blir ved første gangs innregning klassifisert i en av følgende kategorier:

Finansielle eiendeler

- a) Finansielle eiendeler regnskapsført til virkelig verdi over resultatet
- b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost
- c) Hold - til - forfall - investeringer regnskapsført til amortisert kost

Finansielle forpliktelser

- a) Finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet
- d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

a) Finansielle eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi over resultatet

Innenfor denne kategorien kan tilordningen være pliktig eller bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet.

- Finansielle eiendeler holdt for omsetning er eiendeler som er anskaffet primært med henblikk på å gi fortjeneste fra kortsiktige prissvingninger. Konsernets derivater inngår i denne kategorien med mindre de inngår som en del av en regnskapsmessig sikring etter reglene om sikringsbøkerføring.
- Finansielle eiendeler og forpliktelser bestemt regnskapsført til virkelig verdi med verdiendringer over resultatet er klassifisert i denne kategorien dersom de finansielle instrumentene enten forvaltes som en gruppe, og hvor deres inntjening vurderes og rapporteres til ledelsen på grunnlag av virkelig verdi eller dersom klassifiseringen eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens i målingen.

De finansielle eiendelene omfatter aksjer og andeler, obligasjoner, sertifikater og utlån, mens de finansielle forpliktelsene omfatter gjeld til kredittinstitusjoner og derivater.

b) Utlån og fordringer regnskapsført til amortisert kost

Utlån og fordringer er finansielle eiendeler, med unntak av derivater, med faste eller bestembare betalinger, og som ikke omsettes i et aktivt marked med unntak for:

- De som konsernet har intensjon om å selge på kort sikt eller har øremerket til virkelig verdi over resultat.

- De som konsernet har øremerket tilgjengelig for salg
- De som inneholder kanskje ikke vil kunne gjenvinne hele sin opprinnelige investering i, bortsett fra svekket kredittverdighet, og som skal klassifiseres som tilgjengelig for salg
- Utlån og fordringer til amortisert kost består av:
- Lån og fordringer tilknyttet investeringsvirksomheten
- Lån og fordringer øvrige inklusive fordringer på forsikringstakere

Lån og fordringer i investeringsvirksomheten omfatter gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer dvs. obligasjoner som ikke er priset i et aktivt marked, samt utlån til kommuner, bedrifter og personkunder.

c) Hold til forfall investeringer regnskapsført til amortisert kost

Hold til forfall investeringer består av finansielle eiendeler, som ikke er derivater, og som har faste eller bestembare betalinger og et definert forfallstidspunkt, og som konsernet har intensjon og evne til å holde til forfall med unntak for:

- De som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet
- De som foretaket har øremerket tilgjengelig for salg
- De som oppfyller definisjonen til lån og fordringer.

Kategorien omfatter obligasjoner som regnskapsføres til amortisert kost.

d) Andre finansielle forpliktelser regnskapsført til amortisert kost

Kategorien omfatter ansvarlig lån, fondsobligasjonslån, utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett og gjeld til- og innskudd fra kunder.

2.8.2 Regnskapsføring og måling

Kjøp og salg av finansielle instrumenter regnskapsføres til virkelig verdi på handelsdato, det vil si når konsernet har forpliktet seg til å kjøpe eller selge det finansielle instrumentet. Direkte kjøpsomkostninger inkluderes i anskaffelseskost med unntak for kjøpsomkostninger knyttet til finansielle instrumenter til virkelig verdi over resultat. For disse instrumentene kostnadsføres kjøpsomkostningene direkte. Finansielle eiendeler fraregnes når konsernet ikke lenger har rett til å motta kontantstrømmen fra eiendelen eller konsernet har overført all risiko og rettigheter knyttet til eierskapet. Finansielle forpliktelser fraregnes når den underliggende plikten i kontrakten er oppfylt, kansellert eller utløpt.

a) Verdimåling til virkelig verdi

Prinsippene for beregning av virkelig verdi relatert til de ulike instrumentene fremkommer av note 6.

b) Verdimåling til amortisert kost

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostna-

der samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten.

c) Nedskrivning av finansielle eiendeler som måles til amortisert kost

Ved vurderingen av om det foreligger verdiforringelse av en finansiell eiendel legges det vekt på hvorvidt utsteder/debitor har vesentlige finansielle vanskeligheter og om det foreligger kontraktsbrudd, herunder mislighold. Det vurderes om det er sannsynlig at skyldner går konkurs, hvorvidt det finnes et aktivt marked for eiendelen på grunn av finansielle vanskeligheter, eller om det observeres målbar nedgang i forventet kontantstrøm fra en gruppe finansielle eiendeler. Vurderingen baseres utelukkende på historiske forhold, fremtidige hendelser vurderes ikke uansett grad av sannsynlighet.

Dersom det foreligger objektive bevis for verdifall foretas det nedskrivning. Nedskrivningen beregnes ved å sammenligne ny, forventet kontantstrøm med opprinnelig kontantstrøm diskontert med hhv. opprinnelig effektiv rente (eiendeler med fast rente) eller med effektiv rente på måletidspunktet (eiendeler med flytende rente). Nedskrivningen reduserer eiendelens balanseførte verdi og innregnes i resultatregnskapet under regnskapslinjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

Tapsvurdering og tapsnedskrivning foretas kvartalsvis på individuelle utlån. Låneengasjement med ubetalte terminer eldre enn 90 dager eller kreditter med overtrekk eldre enn 90 dager gjennomgås på balansedagen. I tillegg foretas det en løpende vurdering av andre låneengasjementer hvor det foreligger objektive bevis for verdifall.

Utlån vurderes også gruppevis. Dersom det foreligger objektive bevis for at en gruppe av utlån har verdifall foretas det en nedskrivning.

2.8.3 Presentasjon i balanse og resultatregnskap

a) Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat

Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet presenteres i balansen enten som «Utlån kommuner, bedrifter og personkunder til virkelig verdi over resultat», «Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi over resultat» eller «Egenkapitalinstrumenter til virkelig verdi over resultat». Renteinntekter og aksjeutbytte inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank». Øvrige verdiendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

b) Utlån og fordringer til amortisert kost

Utlån og fordringer til amortisert kost presenteres i balansen enten som «Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer», Utlån til kommuner, bedrifter og personkunder til amortisert kost», «Fordringer» eller «Kontanter og bankinnskudd». Renteinntekter inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår

renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt valutaendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

c) Finansielle eiendeler som holdes til forfall

Finansielle eiendeler som holdes til forfall består av obligasjoner notert i et aktivt marked og presenteres i balansen som «Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall». Renteinntekter etter effektiv rente metoden inkluderes i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». Verdiendringer som kan knyttes til objektive indikasjoner på verdifall samt urealiserte valutaendringer inngår i linjen «Netto avkastning fra finansielle eiendeler».

d) Gjeld til og innskudd fra kunder

Gjeld til og innskudd fra kunder bokføres til virkelig verdi i balansen når innskuddet blir registrert som overført til kundens konto. I etterfølgende perioder regnskapsføres gjeld til- og innskudd fra kunder med flytende rente til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank».

e) Utstedte ansvarlig lån

Ansvarlige lån regnskapsføres til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader. Ved påfølgende måling regnskapsføres ansvarlig lån til amortisert kost med bruk av effektiv rentemetode. Metoden benyttes for å tilordne rentekostnadene over en relevant periode, og posteres over resultatet på linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån». Ansvarlig lån i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagen. Verdiendring som følge av valutaendringen posteres over resultatet, og inngår i linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån».

f) Utstedt fondsobligasjonslån

Fondsobligasjonslån regnskapsføres til pålydende på utstedelsestidspunktet, og vurderes deretter til amortisert kost. På fondsobligasjonslån som er sikret mot valuta – og renteendringer (virkelig verdisikring), justeres bokført verdi med verdiendring i sikret risiko. Verdiendringen føres over resultatet på linjen «Rentekostnad og verdiendring ansvarlige lån og fondsobligasjonslån».

g) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett regnskapsføres første gang til virkelig verdi ved opptak justert for oppkjøpskostnader, det vil si pålydende justert for eventuell over-/underkurs ved utstedelse. Ved etterfølgende måling er obligasjonslånene vurdert til amortisert kost etter effektiv rentemetode. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank» i resultatregnskapet.

Utstedte obligasjonslån med fast rente regnskapsføres etter reglene om virkelig verdisikring i den grad disse er sikret mot endring i rentenivået.

h) Gjeld til kredittinstitusjoner

Gjeld til kredittinstitusjoner balanseføres til markedsverdi ved anskaffelse. Ved etterfølgende måling benyttes virkelig verdi da dette eliminerer eller reduserer regnskapsmessig inkonsistens. Rentekostnadene inngår i linjen «Netto renteinntekt bank» mens øvrige verdiendringer inngår i linjen «Netto verdiendring på finansielle instrumenter» i resultatregnskapet.

i) Derivater og sikring

Finansielle derivater balanseføres til virkelig verdi på det tidspunktet avtalen inngås. Ved etterfølgende måling regnskapsføres derivatene til virkelig verdi og presenteres som en eiendel dersom verdien er positiv og som en forpliktelse dersom verdien er negativ. Regnskapsføringen av tilhørende gevinster og tap avhenger av hvorvidt derivatet er utpekt som et regnskapsmessig sikringsinstrument, og i hvilken type regnskapsmessig sikring derivatet inngår.

For derivater som ikke inngår i regnskapsmessig sikringsforhold, resultatføres gevinster og tap løpende på linjen for «Netto verdiendring på finansielle instrumenter». Disse inngår i kategorien finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultat.

Konsernet har i to tilfeller benyttet seg av regnskapsmessig sikring (sikringsbokføring). I et tilfelle er sikringsbokføring benyttet ved sikring av utstedt fondsobligasjon (sikringsobjekt) mot verdiendringer som følge av endringer i rente- og valutakurs (virkelig verdisikring). Sikringsinstrumentet er en kombinert rente- og valutaswap. Sikringsforholdet er dokumentert og sikringens effektivitet måles løpende. Det andre tilfellet er virkelig verdi sikring av fastrente utlån. Sikringsforholdet er dokumentert og effektiviteten måles løpende.

Endring i virkelig verdi på sikringsinstrumentet er innregnet i resultatregnskapet på linjen «Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter». Verdiendringer på sikringsobjektet som kan henføres til den sikrede risikoen, er regnskapsført som en korreksjon av sikringsobjektets balanseførte verdi og innregnet i resultatet på linjen for «Netto kostnader ansvarlige lån og fondsobligasjonslån» og «Netto renteinntekter bank». I de tilfeller hvor et verdipapir har innebygde derivater som ikke er skilt ut, vil derivatets verdi inngå i papirets verdi som helhet.

2.9 MOTREGNING

Finansielle eiendeler og finansiell gjeld er bare motregnet i den grad det foreligger en ubetinget juridisk rett til å motregne eiendel mot gjeld, videre at man har intensjon om å motregne, samt at forfallstidspunktet for eiendelen samsvarer med forfallstidspunktet for gjelden.

2.10 KONTANTER OG KONTANTEKVIVALENTER

Kontanter og bankinnskudd er definert som fordringer på kredittinstitusjoner uten oppsigelsestid. Beløpet inkluderer ikke fordringer på kredittinstitusjoner som er knyttet til kjøp og salg av verdipapirer i forvaltningen av verdipapirporteføljene.

2.11 KONSERNETS EGENKAPITAL

Egenkapitalen i konsernet er delt i to hovedelementer:

2.11.1 Innskutt egenkapital

Konsernets morselskap er et gjensidig selskap eid av sine kunder. I KLP er kundene (medlemmene) forpliktet til å innbetale egenkapitaltilskudd ved etablering av kundeforhold (tilflytting). I tillegg belastes medlemmene årlige tilskudd etter vurdering av behov. Styret kan videre beslutte at medlemmene skal innbetale egenkapitaltilskudd i andre tilfeller, dersom dette er nødvendig for å gi KLP tilfredsstillende soliditet. Egenkapitaltilskudd fastsettes i forhold til medlemmets relative størrelse målt i premiereserve, og beregnes særskilt for den enkelte fellesordning.

Egenkapitaltilskuddet kan benyttes til dekning av tap eller underskudd ved løpende drift. Egenkapitaltilskudd kan bare tilbakebetales i forbindelse med flytting av kundeforholdet fra selskapet og forutsetter blant annet godkjenning av styret og forhåndssamtykke fra Finanstilsynet. Gjenstand for eventuell tilbakebetaling er en andel av det faktiske oppsamlede egenkapitaltilskuddet på opphørstidspunktet, beregnet i henhold til medlemmets andel av selskapets samlede premiereserve.

Utdeling av avkastning på egenkapitaltilskuddet avhenger av selskapets resultater.

Egenkapitaltilskuddet er ikke omsettelig.

2.11.2 Opptjent egenkapital

Konsernets opptjente egenkapital består av risikoutjevningfond, revalueringsfond og øvrig opptjent egenkapital.

Alminnelige selskapsrettslige regler gjelder så langt de passer for eventuell utdeling eller bruk av annen opptjent egenkapital. Forsikringsvirksomhetslovens regler gjelder for eventuell bruk av risikoutjevningfond.

2.12 REGNSKAPSFØRING AV INNTEKTER

Inntekter ved salg av varer vurderes til virkelig verdi av vederlaget, netto etter fradrag for merverdiavgift og eventuelle rabatter. Konserninternt salg elimineres.

2.12.1 Premieinntekter

Premieinntekter inntektsføres med det beløp som forfaller i regnskapsåret. Periodisering av opptjent premie ivaretas ved avsetning mot uopptjent premie. Årets tilflyttede reserver føres over resultatregnskapet, og inngår i premieinntektene. Andel av periodens brutto premieinntekt som tilfaller reassurandør i forbindelse med gjenforsikring går til fradrag i brutto premieinntekt.

2.12.2 Renteinntekter/-kostnader

Renteinntekter og rentekostnader tilknyttet alle rentebærende finansielle instrumenter vurderes til amortisert kost og inntektsføres ved bruk av effektiv rentemetode. Etablingsgebyr ved utlån inngår i amortiseringen, og inntektsføres over lånets forventede løpetid.

For rentebærende finansielle investeringer som måles til virkelig verdi, klassifiseres renteinntekten som «Netto avkastning fra finansielle eiendeler». For bankvirksomheten inngår renteinntektene i linjen «Netto renteinntekt bank», mens øvrige verdiendringer klassifiseres som «Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle eiendeler».

2.12.3 Leieinntekter og andre inntekter

Inntekter fra utleie av fast eiendom inntektsføres lineært over leiekontraktens løpetid. Inntekten inngår i linjen «Netto inntekter fra investeringseiendommer». Honorar for kapitalforvaltning inntektsføres i henhold til utført forvaltning for perioden frem til balansedagen. Inntekten inngår i linjen «Andre inntekter». Øvrige tjenester inntektsføres lineært over kontraktsperioden.

2.13 SKATT

Konsernet driver skattepliktig virksomhet. Skattekostnaden beregnes etter reglene i skatteloven. Forskjeller mellom regnskapsmessige og skattemessige vurderinger av eiendeler og gjeld som vil reversere på et senere tidspunkt, gir grunnlag for beregning av utsatt skattefordel eller utsatt skatt i regnskapet. Utsatt skattefordel og utsatt skatt nettes i den grad de har en juridisk rett til å motregne de innregnede beløpene og har til hensikt å gjøre dem opp på nettogrunnlag eller å realisere eiendelen og gjøre opp forpliktelsen under ett.

Konsernets morselskap har store fremførbare underskudd som kan benyttes til å motregne eventuelle skattepliktige overskudd i norske datterselskaper ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt.

Ved avleggelsen av konsernregnskapet vurderes balanseføring av norsk utsatt skatt på konsernnivå. Utsatt skatt og skattefordel er beregnet som forskjeller mellom regnskapsmessig og skattemessig verdi på eiendeler og gjeld. Utsatt skattefordel balanseføres i den grad det kan sannsynliggjøres at selskapene i konsernet vil ha tilstrekkelig skattemessig overskudd til å nyttiggjøre seg skattefordelen. Ved vurdering av sannsynlighet legges det vekt på historisk inntjening og forventet fremtidig skattemessig inntekt.

For utenlandske datterselskaper regnskapsføres betalbar og utsatt skatt/skattefordel i henhold til lokale skatteregler. Skatten kan ikke utlignes mot morselskapets fremførbare underskudd ved hjelp av konsernbidrag med skattemessig effekt. I konsernregnskapets balanse fremkommer denne skatten på linjen for «Utsatt skatt/-skattefordel». I resultatregnskapet fremkommer skattekostnaden på «Skattekostnad/-inntekt». Skattekostnaden er ytterligere spesifisert i note 23.

2.14 FORSIKRINGSKONTRAKTER

I henhold til IFRS 4 må det være knyttet betydelig forsikringsrisiko til kontrakten for at den skal kunne defineres som en forsikringskontrakt. Forsikringsproduktene konsernet tilbyr tilfredsstillende kravet om betydelig forsikringsrisiko, og er regnskapsført i samsvar med IFRS 4. I henhold til IFRS 4,

vurderes forsikringskontraktene samlet som en forsikringskontrakt selv om den inneholder en finansiell del.

Det er gjennomført tilstrekkelighetstest for å kontrollere at nivået på de regnskapsførte forpliktelsene på forsikringskontraktene står i forhold til forsikringskundernes kontraktsmessige rettigheter. Konsernets avsetninger tilfredsstiller kravene i denne testen, og IFRS 4 stiller derfor ikke ytterligere krav til reservering. Konsernet har derfor benyttet gjeldende norsk regelverk for regnskapsføring av forsikringskontrakter.

2.14.1 Bransjer

Konsernet tilbyr produkter til sine kunder innen følgende bransjer:

- a) Kollektiv pensjon (offentlig og privat)
- b) Gruppeliv
- c) Skadeforsikring.

a) Kollektiv pensjon offentlig består i hovedsak av ytelsesbaserte kommunale ordninger som omfatter alderspensjon, etterlattepensjon, uførepensjon og premiefritak under ervervsuførhet.

De kollektive pensjonsordninger er basert på lineær opp-tjening. Dette innebærer at den enkeltes opptjente ytelser til enhver tid utgjør den forholdsmessige del av de ytelser vedkommende vil ha rett til ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder. Den forholdsmessige del fremkommer som forholdet mellom den tjenestetid vedkommende allerede har opptjent og den samlede tjenestetid vedkommende vil oppnå ved fortsatt tjeneste til pensjonsalder, dog slik at sistnevnte størrelse ikke kan overstige 40 år ved beregningen av den forholdsmessige del. Ordningene er basert på sluttlønnsprinsippet. Regulering av løpende pensjoner i takt med regulering i folketrygden samt regulering av oppsatte rettigheter i takt med grunnbeløp er en del av pensjonsordningens definerte ytelser.

Ordningenes ytelser fastsettes etter gjeldende regler for offentlig tjenstepensjon som blant annet innbefatter sam-ordning med folketrygdens ytelser for alderspensjonen for å sikre et definert brutto pensjonsnivå.

Regulering av løpende pensjoner og opptjente pensjonsrettigheter finansieres i sin helhet ved en særskilt reguleringspremie. En del offentlige særtrekk er ikke forhåndsfinansiert og finansieres ved engangspremier ved oppstart og eventuelt senere endringer av pensjonen (bruttogaranti).

Premiereserve i pensjonsordningene er fastsatt som netto engangspremie for de opptjente alders-, uføre- og etterlattepensjoner. I tillegg er det avsatt administrasjonsreserve ut fra konsernets faktiske omkostninger til utbetaling av pensjon.

I premiereserven inngår også avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, herunder karensavsetning for uførisiko.

I tillegg til bruttoordningene beskrevet over, tilbys privat tjenstepensjon.

Innskuddspensjon er en pensjonsspareordning hvor kunden betaler innskudd i samsvar med en avtalt innskuddsplan til medlemmenes fremtidige alderspensjon. Den innskuddsbaserte pensjonsordningen har en tilknyttet risikoytelse som per 31.12.2016 besto av innskuddsfritak og uførepensjon uten fripoliseopptjening, begge deler med 12 måneders karens. For risikoytelsene foretas en karensavsetning (IBNR/RBNS) på 12 måneders risikopremie.

Avsetninger i livsforsikringer med investeringsvalg består av kundenes innbetalte sparekapital og tilført avkastning.

b) Gruppeliv er i hovedsak konsentrert om kommunegruppeliv og lærergruppeliv som omfatter kun dødsrisiko. Andre deknninger forekommer for et mindre antall kunder. I tillegg kommer gjeldsgruppeliv som omfatter dødsrisiko og for en stor del av eksisterende kunder også uførisiko.

De forsikringstekniske avsetninger i gruppelivsforsikring er basert på risikoteoretiske metoder. Erstatningsreserven inkluderer avsetninger til de forventede utbetalinger til inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikringstilfeller, uavhengig av om disse er rapportert eller ikke.

c) I skadeforsikring tilbys følgende produkter:

Yrskeskade, Trygghet og Ulykke

Forsikringskontrakter som dekker kundenes arbeidstagerer for yrkesskader som faller inn under yrkesskadeloven og hovedtariffavtalen. I tillegg tegnes forsikringskontrakter som dekker arbeidstagerne for ulykke i fritiden. Det tegnes også forsikringskontrakter som dekker kunden for ulykker i fritiden, herunder også skoleelever i skoletiden.

Brann-Kombinert

Forsikringskontrakter som dekker skade på kundenes eiendommer og eventuelle verditap som påføres kunden ved skade eller tap av eiendommen. Produktet inkluderer også en obligatorisk naturskadedekning. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade.

Motorvogn

Forsikringskontrakter som dekker skade oppstått ved bruk av kundenes motorvogner. Risikoen for selskapet reduseres gjennom tegning av reassuranskontrakter som dekker erstatninger over gitte beløp per skade.

Ansvar

Forsikringskontrakter som dekker skade påført tredjeperson som en følge av kundenes virksomhet. Dekningen gjelder både for tingskader og personskader.

Reise

Forsikringskontrakter som dekker kundene for skader og tap oppstått på reiser.

Barneforsikring

Forsikringskontrakter som dekker utgifter ved ulykker eller alvorlig sykdom samt inntektsbortfall (uførepensjon).

Gruppeliv

Forsikringskontrakter som dekker kunden for dødsfall og uførhet.

Konsernet skal til enhver tid ha forsikringstekniske avsetninger som gir full dekning av det forsikringstekniske ansvar og annen risiko avledet av forsikringsvirksomheten. Konsernets avsetninger skal i alle tilfeller til enhver tid oppfylle de minstekrav til avsetninger som følger av forskrifter og lover.

2.14.2 Avsetninger i forsikringsfond

I det følgende omtales konsernets vesentligste forsikringsfond.

a) Premiereserve

Premiereserven utgjør den forsikringstekniske kontantverdien av pensjonsrettigheter som er opptjent på beregningstidspunktet. Premiereserven inkluderer også administrasjonsreserve etter KLPs beregningsgrunnlag, samt avsetninger for inntrufne, ennå ikke oppgjorte forsikrings-tilfeller, herunder karensavsetning for uførisiko.

b) Tilleggsavsetninger

Tilleggsavsetninger føres i resultatregnskapet under linjen «Til tilleggsavsetninger i livsforsikring» som pliktige avsetninger. Tilleggsavsetningene er fordelt til kundene med betinget virkning og kan anvendes til dekning av eventuelt avkastningsunderskudd. Eventuell negativ avkastning kan ikke dekkes av tilleggsavsetninger.

c) Premiefond

Premiefond inneholder forskuddsbetalte premier og eventuelle overskuddsmidler som fordeles til den enkelte kundes premiefondskonto. Premiefondsmidler kan benyttes til dekning av fremtidige premier.

d) Kursreguleringsfond

Kursreguleringsfondet er definert i norsk forsikringslovgivning, og det er knyttet til kollektivporteføljen i livsforsikring.

Kursreguleringsfondet består av netto urealiserte gevinster tilknyttet finansielle omløpsmidler. Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet. Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

2.14.3 Avkastningsgaranti

Konsernets ytelsesbaserte forsikringskontrakter i bransjen kollektiv pensjon inneholder en avkastningsgaranti (grunnlagsrente). Avkastningsgarantien skal oppfylles årlig.

Fra 01.01.2015 er all ny opptjening foretatt på grunnlagsrente 2,0 prosent. I perioden 01.01.2012-31-12-2014 ble ny opptjening gjort på grunnlagsrente 2,5 prosent. Opptjening forut

for dette er fordelt mellom 3,0 prosent og 3,4 prosent for det meste av bestanden. En liten del av bestanden har noe opptjening på 2,75 prosent og 4,0 prosent.

Total gjennomsnittlig avkastningsgaranti i bransjen kollektiv pensjon offentlig utgjorde ved utgangen av 2016 2,58 prosent og 3,00 prosent for kollektiv pensjon privat.

2.14.4 Dødelighet og uførhet

For uførisiko benyttes det ulike pristariffer for kollektiv pensjon offentlig og privat. Pristariffene for uførisiko er fastsatt basert på erfaringer i KLPs egen bestand. Pristariffene for dødelighet er lik beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet har fastsatt. For Pensjonsordningen for sykepleiere og Fellesordningen for sykehusleger benyttes et noe sterkere grunnlag.

2.15 RESULTATELEMENTER I LIVSFORSIKRING**2.15.1 Avkastningsresultat**

Avkastningsresultat oppstår på forsikringskontrakter med avkastningsgaranti. Avkastningsresultatet består av faktisk oppnådd avkastning fratrukket garantert avkastning (grunnlagsrente). Positivt avkastningsresultat tilfaller kunden, mens negativt avkastningsresultat må dekkes inn fra kundens tilleggsavsetninger og/eller fra egenkapitalen. Selskapet fakturerer et særskilt premieelement (rentegarantipremie) for å innestå avkastningsgarantien. Dette premieelementet inngår i resultat til selskap/konsern.

I innskuddsbasert livsforsikring er det ikke gitt avkastningsgaranti og finansavkastningen tilskrives kunde uavhengig av oppnådd avkastning.

2.15.2 Risikoresultat

Risikoresultatet er et uttrykk for forskjellen mellom dødelighet og uførhet i den forsikrede bestanden i perioden i forhold til det som er forutsatt i selskapets pristariff. Et positivt risikoresultat tilbakeføres til kundene, men det er anledning til å holde tilbake inntil halvparten av et positivt risikoresultat i risikoutjevningfond. Risikoutjevningfondet kan kun benyttes til å dekke inn senere underskudd på risikoresultat. Risikoutjevningfondet kan maksimalt utgjøre 150 prosent av årets risikopremie.

Et negativt risikoresultat må dekkes av risikoutjevningfond eller egenkapitalen.

2.15.3 Administrasjonsresultat

Administrasjonsresultat beregnes som inntekter fra administrasjonspremie fratrukket selskapets faktiske omkostninger. Administrasjonsresultatet tilfaller i sin helhet selskapet.

2.15.4 Fripoliser

For fripoliser er det overskuddsdeling, slik at minst 80 prosent av oppnådd avkastning på midlene til forvaltning tilfaller kundene, maksimalt 20 prosent tilfaller selskapet.

2.16 OVERSKUDDSMIDLER AVSATT TIL KUNDER

Overskudd til kundene tilføres premiefond, og inngår som en del av de forsikringsmessige forpliktelsene på balanse-tidspunktet.

2.17 PENSJONFORPLIKTELSER EGNE ANSATTE

Konsernets pensjonsforpliktelser er forsikringsmessig delvis dekket gjennom offentlig tjenstepensjon i KLP ved medlemskap i Fellesordningen for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Pensjonsansvar utover disse ordningene dekkes over driften. Pensjonskostnadene er behandlet i samsvar med IAS 19. Selskapet har en ytelsesbasert pensjonsordning for sine ansatte.

Regnskapsmessig forpliktelse for ytelsesordninger er nå-verdien av forpliktelsen på balansedagen, med fradrag for virkelig verdi av pensjonsmidlene. Bruttoforpliktelsen er beregnet med lineærmetoden. Bruttoforpliktelsen diskonteres til nåverdi ved bruk av rentene på norske høykvalitetsobligasjoner. Gevinster og tap som oppstår ved rekalkulering av forpliktelsen som følge av erfaringsavvik og endringer i

aktuarmessige forutsetninger føres mot egenkapitalen via utvidet resultat i perioden de oppstår. Virkningen av endringer i ordningens ytelser resultatføres umiddelbart.

Presentasjon av pensjonskostnaden i resultatregnskapet følger av IAS 1. Av denne standarden fremkommer det valg-adgang for netto renteelementet som kan klassifiseres enten som en driftsrelatert kostnad eller som en finanskostnad. Det valget som selskapet gjør må følges konsekvent for senere perioder. Selskapet har presentert pensjonskostnaden og renteelementet under regnskapslinjen «Løpende avkastning fra finansielle eiendeler». Estimataavviket er klassifisert under «Poster som ikke vil bli omklassifisert til resultatet» under regnskapslinjen «Aktuarielle gevinster og tap på ytelses-baserte pensjonsordninger».

Fellesordningen er en flerforetaksordning, dvs. at den forsikringstekniske risiko er fordelt mellom alle kommuner og bedrifter som deltar i ordningen. De økonomiske og aktuarmessige forutsetninger som ligger til grunn for beregning av netto pensjonsforpliktelser baserer seg derfor på forutsetninger som er representative for hele fellesskapet.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Konsernet utarbeider estimater og antakelser om fremtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige fremtidige hendelser vurdert ut ifra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i fremtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjonsforsikring, benyttes forutsetninger om uførerisiko som er utviklet i KLP med utgangspunkt i egen bestand. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

I offentlig tjenstepensjon faktureres gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon i KLP med utgangspunkt i en lønn på kroner 430 000 vært for de ulike enkeltaldre og kjønn:

Menn:

Alder	30år	45år	60år
Beløp	20 307 kr	34 751 kr	39 866 kr

Kvinner:

Alder	30år	45år	60år
Beløp	29 070 kr	44 839 kr	44 573 kr

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjene gruppeliv og offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar erfaringer basert på innmeldte endringer i forsikringsbestanden.

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger i bransjen skadeforsikring er det foretatt individuell skadereservering for alle meldte skader (RBNS). Reserveringene justeres i takt med løpende skadebehandling. Alle åpne skader skal ha en spesiell vurdering minst én gang i året. Avsetning for inntrufne skader som ikke er meldt til selskapet (IBNR) skjer ved hjelp av statistiske modeller. Modellene hensyntar det erfaringsbaserte meldemønsteret innenfor de forskjellige risikogrupperne.

I skadeforsikring foretas det også målinger og justeringer av de totale erstatningsavsetningene (RBNS+IBNR) slik at det totale avsetningsnivået blir målt opp mot endringer i risikoelementer som skadefrekvens, storskadeinnslag, bestands-sammensetning og bestandsstørrelse. Erstatningsavsetningene er vurdert til forventningsrett nivå, dvs. at det ikke er

sikkerhetsmarginer i denne. Erstatningsavsetningen er ikke neddiskontert, dvs. at det ikke er hensyntatt finansinntekter av de avsatte midler frem til utbetalingstidspunktet. Dette representerer en sikkerhetsmargin i forhold til fremtidige erstatningsutbetalinger.

Erstatningsavsetningen tillegges også en avsetning for fremtidige indirekte skadebehandlingskostnader (ULAE). Denne beregnes med utgangspunkt i størrelsen på RBNS og IBNR.

For sensitivitet tilknyttet forsikringsrisiko henvises det til note 9.

3.2 INVESTERINGSEIENDOMMER

Bygninger og andre faste eiendommer vurderes til virkelig verdi slik dette er definert i IFRS 13. Med virkelig verdi menes det beløp bygninger og andre faste eiendommer kan omsettes for i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte, frivillige parter. Det anses ikke å være et aktivt marked for omsetning av konsernets investeringseiendommer.

Per 31.12.2016 ble bygninger og faste eiendommer verdsatt ved hjelp av konsernets interne verdivurderingsmodeller. Modellen tar utgangspunkt i neddiskontering av beregnet 20 års kontantstrøm, og diskonteringsrenten som ble benyttet tilsvarende normalt markedets avkastningskrav for tilsvarende eiendommer. For de norske eiendommene ble det per 31.12.2016 benyttet en diskonteringsfaktor i intervallet 6,37 - 9,15 prosent, for selskapets svenske eiendommer 5,80 - 7,15 prosent og for danske eiendommer 6,75 - 7,69 prosent.

Følgende hovedkomponenter inngår i fremtidig kontantstrøm:

- Gjeldende betingelser, kontraktsutløp og antatt markedsleie
- Ledige arealer med antatt markedsleie
- Parkeringsinntekter, parkeringsareal og antall plasser
- Antatt årlig inflasjon
- Årlig leieregulering i prosent av inflasjon
- Generell ledighet
- Normale årlige driftskostnader
- Normale årlige felleskostnader per. m²
- Oppgraderingskostnader per. m² ved nytteleie
- Evt. ytterligere oppgraderingskostnader (år og beløp)
- Antall måneder ledighet ved hvert kontraktsutløp
- Antatt sluttverdi år 20
- Nominelt avkastningskrav

Som en del av verdivurderingen utføres også yieldbetraktninger for den enkelte eiendom og for totalporteføljen. I tillegg til verdsettelse ved bruk av KLP Eiendoms verdivurderingsmodell innhentes eksterne verdivurderinger for et utvalg av eiendommene. Disse benyttes for å fastsette egne beregningsparametere og for å kvalitetssikre de interne verdivurderingene.

Mindre endringer i avkastningskravet vil gi relativt store utslag i eiendomsverdiene og det antas i tillegg at vesentlige endringer i «Antatt markedsleie» også vil påvirke regnskaps-tallene i størst grad.

Sensitivitetsanalysen nedenfor viser hvordan verdien av en av konsernets sentralt beliggende kontoreiendommer i Oslo endrer seg ved visse endringer i sentrale parametere i konsernets verdsettelsesmodell. Analysen viser endring i verdi (angitt som prosentvis endring) for gitt endring i en parameter under forutsetning av at alle andre parametere holdes uendret. I realiteten vil det være slik at det er innbyrdes sammenheng mellom flere variabler, slik at en endring i en parameter vil medføre endring i en eller flere andre parametere. Oppgitte sensitivitetstall fanger ikke opp slike sammenhenger mot andre variabler, og er kun vist for illustrative formål. Virkningene av endringer i parametere vil variere noe fra eiendom til eiendom.

	Endring i parameter	Endring i verdi
Avkastningskrav	+ 100 bps	- 12 %
	- 100 bps	+ 14 %
Markedsleie	+ 10 %	+7 %
	-10 %	-7 %
Exit yield	+ 100 bps	-10 %
	-100 bps	+ 16 %
Inflasjon	+ 50 bps	+ 7 %
	- 50 bps	-6 %

I analysen over forstås avkastningskravet som den rente som benyttes ved neddiskontering av fremtidige kontantstrømmer i modellen. Markedsleie forstås som forventet leie ved reforhandling av eksisterende kontrakter eller ved skifte av leietager. Exit yield forstås som den yielden som benyttes til å beregne sluttverdi ved verdivurderingsmodellens siste analyseperiode (år 20).

3.3 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som er klassifisert som eiendeler der endringer i virkelig verdi resultatføres, er i stor grad eiendeler som omsettes i et marked slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. For noterte papirer med liten omsetning, vurderes det hvorvidt den observerbare kursen kan antas å være reell.

Dersom det konkluderes med at en observerbar markedskurs ikke er representativ for eiendelens virkelige verdi, eller verdipapiret ikke omsettes i et notert marked, estimeres markedsverdien. Estimater baseres på markedsførhold som foreligger på balansedagen. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets prising av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller. Prisingmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 6 og 7.

3.4 TAP PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som ikke måles til virkelig verdi, vurderes for verdifall på balansedagen. Konsernets utlånsportefølje vurderes enkeltvis for lån hvor det er observert mislighold.

Dersom det foreligger objektiv hendelse på balansedagen som har innvirkning på fremtidig kontantstrøm, nedskrives lånet. I tillegg foretas det gruppevis vurdering hvert kvartal av utlån med ensartet risikoprofil. Dette er nærmere beskrevet i note 2.

For konsernets portefølje av anleggsobligasjoner, inkludert anleggsobligasjoner som holdes til forfall, vurderes nedskrivningsbehov enkeltvis hvert kvartal. Porteføljen består av verdipapirer hvor utsteder har høy rating fra et aner-

kjent ratingbyrå. Dersom utsteders rating endres negativt foretas det nedskrivning kun dersom ratingnivået endres negativt med et større intervall og/eller det i tillegg observeres forhold som oppfattes som en objektiv hendelse som innvirker på framtidige kontantstrømmer fra investeringen. Nedskrivningsbehov beregnes som verdien av opprinnelig forventet kontantstrøm og ny forventet kontantstrøm. Det vil være usikkerhet til beregning av ny, forventet kontantstrøm.

NOTE 4 Segmentinformasjon

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjon offentlig		Kollektiv pensjon privat		Skadeforsikring		Bank	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	36 773	38 736	574	486	1 150	1 015	0	0
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	81	53	0	0	0	20	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	24 994	17 572	192	78	253	173	205	152
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	938	919	3	2	1	1	10	10
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	338	263	0	0	0	0	57	58
Sum inntekter	63 124	57 542	769	566	1 404	1 209	272	220
Erstatninger for egen regning	-16 387	-15 283	-112	-84	-871	-801	0	0
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	-27 373	-11 266	-599	-452	-2	-3	0	0
Kostnader innlån	382	-1 490	0	0	0	0	0	0
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-911	-875	-52	-43	-269	-219	-176	-167
Avskrivninger	-261	-80	-2	-1	-6	-3	-4	-3
Andre kostnader	-960	-884	0	0	0	0	-1	-1
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond								
Sum kostnader	-45 510	-29 877	-764	-580	-1 148	-1 026	-181	-171
Driftsresultat	17 613	27 665	5	-15	255	183	91	49
Midler tilført forsikringskundene ²	-15 488	-22 789	-33	-9	0	0	0	0
Resultat før skatt	2 125	4 876	-28	-24	255	183	91	49
Skattekostnad	781	-533	0	0	-52	-46	-22	-15
Resultat etter skatt	2 906	4 343	-28	-24	203	137	69	33
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-33	175	0	0	-2	26	-1	7
Totalresultat	2 874	4 519	-28	-24	201	164	68	40
Eiendeler	496 663	457 858	3 571	2 943	4 489	4 128	34 388	31 299
Gjeld	468 878	434 249	3 263	2 632	2 773	2 455	32 533	29 787

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger.

NOTE 4 Segmentinformasjon - forts.

MILLIONER KRONER	Kapitalforvaltning		Øvrige		Eliminerings		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter for egen regning fra eksterne kunder ¹	0	0	0	0	0	0	38 497	40 236
Premieinntekter for egen regning fra andre konsernselskaper	0	0	0	0	-81	-73	0	0
Netto finansinntekter fra investeringer	4	4	0	0	5 240	1 110	30 888	19 089
Øvrige inntekter fra eksterne kunder	0	0	8	8	-14	-14	945	926
Øvrige inntekter fra andre konsernselskaper	299	303	0	0	-694	-624	0	0
Sum inntekter	303	307	8	8	4 450	399	70 330	60 251
Erstatninger for egen regning	0	0	0	0	0	6	-17 370	-16 161
Forsikringsmessige avsetninger for egen regning	0	0	0	0	0	-19	-27 973	-11 740
Kostnader innlån	0	0	0	0	0	0	382	-1 490
Driftskostnader eksklusive avskrivninger	-280	-253	-7	-8	244	231	-1 451	-1 334
Avskrivninger	-6	-8	0	0	-26	0	-305	-95
Andre kostnader	0	0	0	0	5	1	-957	-884
Andelseiers verdiendring i konsoliderte verdipapirfond					-3 061	-1 949	-3 061	-1 949
Sum kostnader	-285	-261	-7	-8	-2 839	-1 730	-50 736	-33 653
Driftsresultat	18	46	0	0	1 612	-1 330	19 594	26 598
Midler tilført forsikringskundene ²	0	0	0	0	-1 625	1 338	-17 146	-21 460
Resultat før skatt	18	46	0	0	-13	8	2 449	5 138
Skattekostnad	-4	-19	0	0	-360	-400	344	-1 014
Resultat etter skatt	15	27	0	0	-373	-392	2 792	4 124
Endring i utvidet resultat eksklusiv skatt	-2	18	0	0	101	121	63	347
Totalresultat	12	44	0	0	-272	-271	2 855	4 472
Eiendeler	414	394	12	11	56 576	77 927	596 113	543 262
Gjeld	192	185	3	3	60 648	80 072	568 290	519 597

¹ Premieinntekter omfatter premieinntekter for egen regning inkludert sparepremie og overført premiereserve fra andre selskaper.

² Midler tilført forsikringskundene inkluderer overføring til premiefond, avsetninger til kursreguleringsfond, avsetninger til tilleggsavsetninger.

KLP konsernets virksomhet er inndelt i de fem områdene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat, skadeforsikring, bank og kapitalforvaltning. All virksomhet er rettet mot kunder i Norge.

Kollektiv pensjon offentlig

Kommunal Landspensjonskasse tilbyr kollektiv offentlig tjenestepensjon.

Kollektiv pensjon privat

KLP Bedriftspensjon AS tilbyr produkter til foretak innen både offentlig og privat sektor.

Skadeforsikring

KLP Skadeforsikring AS tilbyr ting- og personskadeprodukter til arbeidsgivere innen offentlig og privat sektor. I tillegg tilbys et bredt spekter av standard forsikringsprodukter til personmarkedet.

Bank

KLPs bankvirksomhet omfatter selskapene KLP Bankholding AS og dets heleide datterselskaper: KLP Banken AS, KLP Kommunekreditt AS og KLP Boligkreditt AS. Bankvirksomheten omfatter tjenester som innskudd og utlån til personmarkedet, samt utlån med offentlig garanti.

Kapitalforvaltning

Kapitalforvaltning tilbys fra selskapet KLP Kapitalforvaltning AS. Selskapet tilbyr et bredt utvalg av verdipapirfond både til personkunder og institusjonelle kunder. Verdipapirforvaltningen har en samfunnsansvarlig profil.

Øvrig

Øvrige segmenter består av KLP Forsikringservice AS som tilbyr et bredt tjenestespekter til kommunale pensjonskasser.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

MILLIONER KRONER	2016	2015
Renteinntekter bankinnskudd	55	113
Renteinntekter derivater	63	50
Renteinntekter gjeldsinstrumenter virkelig verdi	3 400	3 600
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	3 519	3 763
Renteinntekter rentepapirer amortisert kost	5 299	5 273
Renteinntekter utlån amortisert kost	1 186	1 192
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	6 485	6 465
Utbytte/renter aksjer og andeler	3 506	2 890
Andre inntekter og kostnader	-21	-42
Sum andre løpende kostnader og inntekter	3 486	2 848
Netto avkastning fra finansielle eiendeler	13 489	13 076
Renteinntekter utlån virkelig verdi	225	225
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til virkelig verdi	225	225
Renteinntekter utlån amortisert kost	474	520
Sum renteinntekter finansielle eiendeler til amortisert kost	474	520
Rentekostnader gjeld til kredittinstitusjoner	-120	-134
Rentekostnader obligasjon med fortrinnsrett	-272	-268
Rentekostnader gjeld og innskudd fra kunder	-118	-150
Andre inntekter og kostnader	7	-7
Sum andre inntekter og kostnader bank	-503	-559
Netto renteinntekter bank ¹	196	187
Verdiendring aksjer og andeler	1 992	1 527
Verdiendring derivater	2 644	3 235
Verdiendring gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	-3 313	2 087
Verdiendring utlån virkelig verdi	52	26
Verdiendring innlån virkelig verdi	0	-2
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	1 375	6 872
Verdiendring utlån til amortisert kost	-1 110	833
Andre urealiserte verdier	-135	-74
Sum andre urealiserte verdier	-1 245	759
Netto urealiserte gevinster fra finansielle instrumenter	130	7 631

¹ Netto renteinntekter bank er inntekter og kostnader tilknyttet bankvirksomheten.

NOTE 5 Netto inntekter fra finansielle instrumenter - forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
Realiserte aksjer og andeler	2 746	9 575
Realiserte derivater	6 861	-22 216
Realiserte gjeldsinstrumenter til virkelig verdi	1 047	3 827
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	10 654	-8 814
Realiserte obligasjoner til amortisert kost ²	-370	2 010
Realiserte utlån til amortisert kost	118	231
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	-251	2 241
Andre finansielle inntekter og kostnader	-57	-47
Sum andre finansielle inntekter	-57	-47
Netto realiserte gevinster fra finansielle instrumenter	10 346	-6 621
Realiserte og urealiserte gevinster og tap på finansielle instrumenter	10 476	1 010
Sum netto inntekter fra finansielle instrumenter	24 161	14 273

¹ Netto renteinntekter bank er inntekter og kostnader tilknyttet bankvirksomheten.

² Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindreverdier på valuta. Papirer denominert i utenlandsk valuta blir sikret, noe som resulterer i minimal nettoeffekt av valutaendringer (reflekteres i verdiendring / realiserte derivater). Se note 9 og 12 for mer informasjon.

Noten spesifiserer netto inntekter fra finansielle instrumenter. Verdiendringer som skyldes endring i kredittrisiko er ikke medtatt i denne tabellen grunnet systemmessige begrensninger.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelse

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand. Dersom markedet for verdipapiret ikke er aktivt, eller verdipapiret ikke er notert på børs eller tilsvarende, benytter konsernet verdsettelsesteknikker for å fastsette virkelig verdi. Disse baseres bl.a. på informasjon om nylige gjennomførte transaksjoner på forretningsmessige vilkår, henvisning til omsetning av lignende instrumenter og prising ved hjelp av eksternt innhentede rentekurver og rentedifferansekurver. Estimatenes bygger i størst mulig grad på eksterne observerbare markedsdata, og i liten grad på selskapsespesifikk informasjon.

For denne noten kan kategoriseringen av finansielle instrumenter deles opp i tre ulike nivåer; balanseklassifisering, regnskapsklassifisering og type instrument. Det er siste kategori, type instrument, hvor det gis informasjon på hvordan virkelig verdi er utledet.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST

Denne kategorien inkluderer:

- Investeringer som holdes til forfall
- Obligasjoner klassifisert som utlån og fordring
- Øvrige utlån og fordringer
- Ansvarlig lånekapital (forpliktelse)
- Annen utstedt gjeld (forpliktelse)

Finansielle instrumenter som ikke måles til virkelig verdi måles til amortisert kost ved bruk av effektiv rente metode. Internrenten fastsettes ved diskontering av kontraktsfestede kontantstrømmer over forventet løpetid. Kontantstrømmene inkluderer etableringsgebyrer og direkte transaksjonskostnader samt eventuell restverdi ved utløpet av forventet løpetid. Amortisert kost er nåverdien av disse kontantstrømmene neddiskontert med internrenten. I denne noten opplyses det forøvrig om virkelig verdi på de finansielle instrumentene som måles til amortisert kost.

FINANSIELLE INSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI

Denne kategorien inkluderer:

- Egenkapitalinstrumenter
- Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi

- Derivater (eiendeler og forpliktelser)
- Gjeld til kredittinstitusjoner (forpliktelse)

Nedenfor er det listet hvilke ulike typer finansielle instrumenter som faller inn under de ulike regnskapskategoriene og hvordan virkelig verdi blir beregnet.

- **INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL**
- **OBLIGASJONER KLASSIFISERT SOM UTLÅN OG FORDRING**
- **GJELDSINSTRUMENTER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI**

a) Utenlandske rentepapirer

Utenlandske rentepapirer prises i hovedregel på bakgrunn av priser innhentet fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom flere ulike kilder for å fange opp eventuelle feil. Følgende kilder benyttes:

- Barclays Capital Indicies
- Bloomberg
- Reuters

Barclays Capital Indicies har førsteprioritet (de dekker henholdsvis utenlandsk stat og utenlandsk kreditt). Deretter benyttes Bloomberg med bakgrunn i Bloombergs priskilde Business Valuator Accredited in Litigation (BVAL). BVAL inneholder verifiserte priser fra Bloomberg. Siste prioritet er Reuters.

b) Norske rentepapirer - stat

Til prising av norske statsobligasjoner benyttes Bloomberg som kilde. Det er Oslo Børs som leverer prisen (via Bloomberg). Kursene sammenlignes med kursene fra Reuters for å avdekke eventuelle feil.

c) Norske rentepapirer – annet enn stat

Norske rentepapirer unntatt stat prises hovedsakelig direkte på kurser fra Nordic Bond Pricing. De papirene som ikke inngår hos Nordic Bond Pricing, prises teoretisk. Teoretisk pris skal baseres på antatt nåverdi ved salg av posisjonen. Diskontering gjøres ved å benytte en nullkuponkurve. Nullkuponkurven oppjusteres med en kredittspread som skal hensynta obligasjonens risiko. Kredittspreaden beregnes ut fra en spreadkurve hvor obligasjonens durasjon hensyntas. Nordic Bond Pricing er hovedkilde for spreadkurver. Disse leverer selskapspecifikke kurver og kurver for norske sparebanker, kommuner og kraft. Sparebanker har ulike spreadkurver basert på forvaltningskapital. For selskaper hvor Nordic Bond Pricing ikke leverer spreadkurver, benytter vi spreadkurver fra tre norske banker. Når spreadkurver er tilgjengelig fra flere av disse bankene, benyttes et likevektet gjennomsnitt.

d) Rentepapirer utstedt av utenlandske foretak, men denominert i kroner

Virkelig verdi beregnes etter samme hovedprinsippene som for norske rentepapirer beskrevet ovenfor.

e) Fordringer på kredittinstitusjoner

Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

f) Utlån til kommuner og foretak med kommunal garanti

Fordringene verdsettes ved hjelp av en verdsettelsesmodell som benytter relevante kredittpåslagsjusteringer innhentet i markedet. For garanterte utlån beregnes virkelig verdi som neddiskontert kontantstrøm basert på samme rentekurve som direktelånene, men kredittmarginen er justert til markedsnivå for aktuell kombinasjon av garantistkategori og garantiform. Garantisten er enten stat, fylkeskommune, kommune eller bank.

g) Lån med sikkerhet i pant

Prinsippene for beregning av virkelig verdi avhenger av hvorvidt utlånene har rentebinding eller ikke. Virkelig verdi av utlån med rentebinding beregnes ved å neddiskontere kontraktsfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Virkelig verdi av utlån uten rentebinding anses tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med endring i markedsrentene.

– EGENKAPITALINSTRUMENTER

h) Aksjer (noterte)

Likvide aksjer verdsettes som hovedregel på basis av priser levert fra indeksleverandør. Samtidig sammenlignes priser mellom ulike kilder for å fange opp eventuelle feil.

Følgende kilder benyttes for norske aksjer:

- Oslo Børs (primærkilde)
- Morgan Stanley Capital International (MSCI) / Reuters
- Bloomberg

Følgende kilder benyttes for utenlandske aksjer:

- Morgan Stanley Capital International (MSCI)- (primærkilde)
- Reuters
- Bloomberg

i) Aksjer (unoterte)

Konsernet benytter, så langt det lar seg gjøre, bransje-anbefalingene til Verdipapirfondenes forening. Dette innebærer i hovedtrekk følgende:

Sist omsatt kurs har hovedprioritet. Dersom sist omsatt kurs ligger utenfor salg-/kjøpskursen i markedet, justeres pris deretter. Det vil si at hvis sist omsatt er under salgskurs, justeres pris opp til salgskursen. Hvis den er over kjøpskurs justeres den ned til kjøpskursen. Dersom prisbildet anses som utdatert justeres prisen etter en markedsindeks. Konsernet har valgt Oslo Børs sin small cap indeks (OSESX) som en tilnærming for unoterte aksjer.

For aksjer hvor svært lite informasjon foreligger foretas en skjønnsmessig vurdering. Med dette menes enten en fundamental analyse av selskapet, eller en meglervurdering.

j) Private Equity

Investeringer i Private Equity gjøres gjennom fond. Fondenes virkelige verdi skal baseres på rapporterte markedsverdier, som følger av International Private Equity and Venture Capital Valuation Guidelines ('IPEV Guidelines'). Disse retningslinjene fastsettes av European Venture Capital Association (EVCA) og baserer seg på prinsippet om tilnærmet markedsvurdering av selskapene. Virkelig verdi er beregnet ut ifra fondenes rapporterte markedsverdi justert for inn- og utbetalinger i perioden mellom siste rapporterte markedsverdi fra fondet og perioden det rapporteres på for konsernet.

- DERIVATER

k) Futures/FRA/IRF

Alle futureskontrakter til konsernet handles på børs. Bloomberg benyttes som priskilde. Det innhentes også priser fra en annen kilde som kontroll på at prisene fra Bloomberg er korrekte. Reuters fungerer som sekundærkilde.

l) Opsjoner

Bloomberg benyttes som kilde for prising av opsjoner som handles på børs. Reuters er sekundærkilde.

m) Renteswaper

Renteswaper verdsettes i en modell som hensyntar observerbare markedsdata som rentekurver og relevant kredittpåslag.

n) FX-swaper

FX-swaper med forfall på ett år eller mindre prises på kurver som er bygget opp fra FX swap-punkter hentet fra Reuters. For FX-swaper over ett år vurderes markedet relativt lite likvid og det skal benyttes basisjusterte swapkurver.

- GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER

o) Plasseringer hos kredittinstitusjoner og deposits

Plasseringer hos kredittinstitusjoner er innskudd med kort løpetid. Virkelig verdi beregnes ved å neddiskontere kontraktstfestede kontantstrømmer med markedsrente inklusive en relevant risikomargin på balansedagen. Deposits prises på swapkurver.

- ANSVARLIG LÅNEKAPITAL, ANNEN UTSTEDT GJELD OG INNSKUDD FRA KUNDER

p) Virkelig verdi av ansvarlige lån

For lån notert på børs hvor det anses å være et aktivt marked brukes den observerbare prisen som virkelig verdi. For øvrige lån som ikke er en del av et aktivt marked fastsettes virkelig verdi ut i fra en intern verdsettelsesmodell basert på observerbare data.

q) Virkelig verdi av utstedt fondsobligasjonslån

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

r) Utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett

Virkelig verdi i denne kategorien er fastsatt ut i fra interne verdsettelsesmodeller basert på eksterne observerbare data.

s) Innskudd fra kunder

Alle innskudd er uten rentebinding. Virkelig verdi av disse anses som tilnærmet lik bokført verdi da kontraktsbetingelsene løpende endres i takt med markedsrenten.

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

Tabellen under gir en nærmere spesifisering av innholdet i de ulike klassene av eiendeler og forpliktelser.

MILLIONER KRONER	31.12.2016		31.12.2015	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER SOM HOLDES TIL FORFALL - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske hold til forfall obligasjoner	8 339	9 248	10 922	11 838
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	24 452	25 771	23 897	25 492
Norske sertifikater	0	0	499	499
Sum gjeldsinstrumenter som holdes til forfall	32 791	35 019	35 318	37 830
GJELDSINSTRUMENTER KLASIFISERT SOM LÅN OG FORDRINGER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Norske obligasjonslån	33 018	35 785	30 091	32 967
Utenlandske obligasjonslån	72 879	77 806	64 873	70 172
Norske sertifikater	790	787	0	0
Andre fordringer	33	33	23	23
Sum gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer	106 720	114 411	94 987	103 162
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	1 381	1 381	1 845	1 845
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	1 381	1 381	1 845	1 845
UTLÅN KOMMUNER, BEDRIFTER OG PERSONKUNDER - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Utlån med sikkerhet i pant	15 953	15 969	14 136	14 172
Lån til kommunal sektor eller foretak med kommunal garanti	56 484	57 135	51 458	52 303
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	9 105	9 143	10 172	10 133
Sum utlån kommuner, bedrifter og personkunder	81 541	82 247	75 766	76 608
GJELDSINSTRUMENTER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Norske obligasjoner	58 661	58 661	48 258	48 258
Norske sertifikater	12 519	12 519	9 877	9 877
Utenlandske obligasjoner	82 933	82 933	76 939	76 939
Utenlandske sertifikater	161	161	0	0
Plassering hos kredittinstitusjoner	16 747	16 747	17 419	17 419
Sum gjeldsinstrumenter	171 021	171 021	152 493	152 493
EGENKAPITALINSTRUMENTER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Aksjer	121 236	121 236	107 102	107 102
Aksjefond	8 688	8 688	7 703	7 703
Eiendomsfond	287	287	370	370
Alternative investeringer	489	489	318	318
Sum egenkapitalinstrumenter	130 700	130 700	115 493	115 493

NOTE 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser - forts.

MILLIONER KRONER	31.12.2016		31.12.2015	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FORDRINGER				
Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	1 019	1 019	1 004	1 004
Fordringer i forbindelse med gjenforsikringsforretninger	119	119	74	74
Gjenforsikringsandel av brutto erstatningsavsetning	1	1	10	10
Fordringer ved verdipapirhandel	1 763	1 763	2 445	2 445
Andre fordringer	272	272	217	217
Sum lån og fordringer øvrige inkl. fordringer på forsikringstakere	3 173	3 173	3 751	3 751
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL AMORTISERT KOST				
Fondsobligasjonslån	1 650	1 650	1 564	1 588
Ansvarlige lån	6 220	6 554	9 541	9 506
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 356	2 356	2 915	2 915
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	21 095	21 095	18 987	18 987
Gjeld til og innskudd fra kunder	8 688	8 688	7 426	7 426
Sum finansiell gjeld	40 010	40 344	40 433	40 421
FINANSIELL GJELD - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI OVER RESULTATET				
Gjeld til kredittinstitusjoner	2 694	2 694	2 184	2 184
Sum finansiell gjeld	2 694	2 694	2 184	2 184
Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring	1 674	1 674	1 183	1 183
Avsetninger i innskuddsbasert livsforsikring	1 674	1 674	1 183	1 183

MILLIONER KRONER	31.12.2016		31.12.2015	
	Eiendeler	Forpliktelser	Eiendeler	Forpliktelser
FINANSIELLE DERIVATER - REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Valutaterminer	795	4 534	177	6 378
Renteswaper	375	1 338	496	1 615
Rente- og valutawaper	645	0	614	0
Aksjeopsjon	0	0	6	0
Sum finansielle derivater	1 815	5 871	1 292	7 993

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	59 497	59 497
Tomter	0	0	982	982
Eiendomsfond	0	0	1 831	1 831
Bygg	0	0	56 684	56 684
Utlån til virkelig verdi	0	1 381	0	1 381
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	45 368	108 901	0	154 269
Sertifikater	7 377	5 303	0	12 680
Obligasjoner	25 058	103 598	0	128 656
Obligasjonsfond	12 933	0	0	12 933
Utlån og fordringer	15 071	1 681	0	16 752
Aksjer og andeler	117 815	4 312	8 573	130 700
Aksjer	116 264	3 536	1 436	121 236
Aksjefond	1 552	0	84	1 636
Eiendomsfond	0	287	0	287
Spesialfond	0	489	0	489
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	1 815	0	1 815
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	178 254	118 090	68 069	364 414
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	5 871	0	5 871
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	1 648	1 064	0	2 712
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	1 648	6 936	0	8 584

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 338 millioner kroner per 31.12.2016 og 2 915 millioner kroner per 31.12.2015.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Investeringseiendom	0	0	56 436	56 436
Tomter	0	0	872	872
Eiendomsfond	0	0	773	773
Bygg	0	0	54 791	54 791
Utlån til virkelig verdi	0	1 845	0	1 845
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	44 703	90 360	0	135 064
Sertifikater	6 974	2 903	0	9 877
Obligasjoner	25 506	87 458	0	112 964
Obligasjonsfond	12 224	0	0	12 224

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki - forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
Utlån og fordringer	16 407	1 022	0	17 429
Aksjer og andeler	103 716	3 768	8 009	115 493
Aksjer	102 582	3 080	1 439	107 102
Aksjefond	1 133	0	76	1 209
Eiendomsfond	0	370	0	370
Spesialfond	0	318	0	318
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	1 292	0	1 292
Sum eiendeler regnskapsført til virkelig verdi	164 827	98 288	64 445	327 560
FORPLIKTELSE REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
Finansielle derivater gjeld	0	7 993	0	7 993
Gjeld til andre kredittinstitusjoner og annen gjeld ¹	751	1 434	0	2 184
Sum forpliktelser regnskapsført til virkelig verdi	751	9 427	0	10 177

¹ Linjen Gjeld til kredittinstitusjoner i balansen inneholder forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost. Denne linjen er derfor ikke avstembar mot balansen. Forpliktelsene som måles til amortisert kost utgjør 2 338 millioner kroner per 31.12.2016 og 2 915 millioner kroner per 31.12.2015.

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	56 436	44 467
Netto tilgang	724	3 618
Urealiserte endringer	2 364	8 317
Øvrige endringer	-28	34
Utgående balanse 31.12.	59 497	56 436
Realisert gevinst / tap	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3, VERDIPAPIRER	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	8 009	6 310
Solgt	-1 288	-1 460
Kjøpt	2 034	2 270
Urealiserte endringer	-182	889
Utgående balanse 31.12.	8 573	8 009
Realisert gevinst / tap	377	182
Sum nivå 3 per 31.12.	68 069	64 445

NOTE 7 Virkelig verdi hierarki – forts.

Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap reflekteres på linjen «Netto inntekter på finansielle instrumenter» i konsernresultatet for unoterte aksjoner og Private Equity. Urealiserte endringer og Realisert gevinst/tap for investeringseiendom reflekteres på linjen «Netto inntekter fra investeringseiendommer».

Tabellene «Endringene i nivå 3» viser endringer i nivå 3 klassifiserte papirer i perioden angitt.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

Nivå 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

Nivå 2:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra observerbare markedsdata. Dette inkluderer priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens og derfor ikke anses som omsatt i et aktivt marked, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner.

Nivå 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes i markeder ansett som inaktive. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos konsernet er blant annet unoterte aksjer og Private Equity.

På eiendeler som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort noen sensitivitetsanalyse, foruten eiendom i annen note. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5 % gi en endring på 3 403 millioner kroner pr 31.12.2016 og 3 222 millioner kroner pr 31.12.2015 for eiendelene i nivå 3.

Investeringseiendom er forøvrig lagt til i denne noten, da det er utvidede krav til opplysninger rundt virkelig verdi som nå også omfatter investeringseiendom som måles til virkelig verdi i KLP konsern. Alt av investeringseiendom inngår i nivå 3. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til note 3.

I perioden fra 01.01.2016 til 31.12.2016 er det under aksjer og andeler blitt flyttet 667 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2 og 1 268 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. Under rentepapirer er det flyttet 481 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1 i perioden. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. For rentepapirene skyldes flyttingen manglende grunnlag i kildesystemet som har gitt feil nivå plassering. Det er flyttet 168 millioner kroner til nivå 3 i perioden.

De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan angis å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 6 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6.

Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring er ikke inkludert i tabellen. Eiendeler i innskuddsbasert livforsikring har 1 674 millioner kroner i finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi, alt i nivå 1. Per 31.12.2016 vil de 1 674 millioner kronene inngå med 893 millioner i aksjer og andeler i nivå 1, 769 millioner kroner i gjeldsinstrumenter til virkelig verdi i nivå 1 og det resterende er utlån og fordringer i nivå 1.

NOTE 8 Eiendeler i innskuddsbasert livsforsikring

MILLIONER KRONER	Org. nummer	Antall andeler	Kurs	Virkelig verdi 31.12.2016	Gj.sn. avkastning per andel %	Gj.sn. avkastning per andel hele kroner	Virkelig verdi 31.12.2015
ANDELER I AKSJEFOND							
KLP Aksjglobal Indeks II	987570199	299 458	2 020,0	605	2,23 %	40	407
KLP Aksjenorge Indeks	988425958	130 183	2 113,8	275	5,71 %	102	176
KLP Framtid	918126767	12 841	1 006,0	13			0
Sum andeler i aksjefond		442 482		893			583
ANDELER I OBLIGASJONSFOND							
KLP Obligasjon 5 år	979518315	270 626	1 286,1	348	0,59 %	8	272
KLP Obligasjon Global I	989753746	312 940	1 188,0	372	1,21 %	14	281
KLP Nåtid	918126740	258	1 002,7	0			0
Sum andeler i obligasjonsfond		583 824		720			553
ANDELER I PENGEMARKEDSFOND							
KLP Pengemarked	979518218	49 298	999,5	49	1,32 %	13	38
Sum andeler i pengemarkedsfond		49 298		49			38
Sum andeler i verdipapirfond				1 662			1 173
Utlån og fordringer				9			9
Andre eiendeler				2			0
Sum eiendeler i forsikring med investeringsvalg				1 674			1 183
PROSENT				1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal
Avkastning per kvartal				-0,03 %	1,96 %	2,54 %	2,63 %

Beholdningens avkastning er verdiendring på innskutt beløp, og tar hensyn til transaksjoner i perioden. Dette betegnes som pengevektet avkastning. Fondets avkastning er den totale avkastningen for fondet, også kalt tidsvektet avkastning.

Dersom det ikke er foretatt transaksjoner i perioden, er beholdningens og fondets avkastning den samme.

NOTE 9 Risikostyring

Konsernet er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For konsernet er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at konsernet til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostراتيجier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostراتيجية implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

9.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko består av risikoen for at en fremtidig, definert hendelse som konsernet har forpliktet seg til å yte økonomisk vederlag for, inntreffer. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo større porteføljen er.

Konsernets forsikringsvirksomhet er fordelt på bransjene kollektiv pensjon offentlig, kollektiv pensjon privat og skadeforsikring. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende. Gruppeliv omfatter primært dødsrisiko, mens gjeldsgruppeliv omfatter dødsrisiko og, for en stor del av eksisterende kunder, uførerisiko. I skadeforsikring er det utarbeidet retningslinjer for hvilke typer risiko selskapet aksepterer i sin portefølje. I utgangspunktet aksepteres risikoer fra kunder som ligger innenfor konsernets primære målgruppe på skadeforsikring, så sant forsikringsomfanget ligger innenfor de standardproduktene konsernet tilbyr.

Innenfor skadeforsikring styres forsikringsrisiko generelt gjennom avsetninger for fremtidig forventede erstatninger på eksisterende kontrakter, prising av risikoelementet i forsikringspremien, og gjennom reassuranskontrakter. I tillegg er det gjennomført mer spesifikke tiltak i henhold til den forsikringsmessige dekningen som tilbys.

Forsikringsrisiko innenfor bransjene kollektiv pensjon offentlig / privat og gruppeliv styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Konsernet er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassurans.

9.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer avhengig av bransje. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på KLPs uføererfaringer. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finanstilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

9.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i konsernets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utviklingen i forsikret risiko baseres på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig, med unntak for bransjen skadeforsikring. Der vurderes premien fortløpende, mens premie fakturert til kunde gjelder for ett år av gangen.

I bransjen kollektiv pensjon offentlig har konsernet en stor bestand som gir høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen. I skadeforsikring differensieres premien ut i fra den enkelte kundes risiko.

9.1.3 Reassurans og reassuransprogram

a) Kollektiv pensjon offentlig / privat og gruppelivsforsikring.

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er løpende risiko generelt innenfor rammen av konsernets risikobærende evne. Behovet for reassurans er derfor begrenset.

Konsernet har tegnet en katastrofereassuransavtale for kollektiv pensjon offentlig. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover selskapets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. For kollektiv pensjon privat dekker denne avtalen inntil 20 millioner kroner utover selskapets egenregning på 5 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 3 personer dør eller blir uføre. Avtalene dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

b) Skadeforsikring

Reassuranskontraktene dekker alle erstatninger over et gitt beløp per hendelse/ulykke. Det er fastsatt retningslinjer for å minimere motpartsrisikoen i reassuranskontraktene i skadeforsikring. Blant annet er det satt maksimalgrenser for den enkelte reassurandør, og det er definert et minimumsnivå på reassurandørenes kreditt-rating.

9.1.4 Konsentrasjonsrisiko i skadeforsikring

Det foretas løpende vurdering av konsentrasjonsrisikoen. Selskapet reduserer sin konsentrasjonsrisiko ved

reassuransedekninger som begrenser foretakets egenregning per skade. For å redusere kredittrisiko mot reasurandører benyttes kun reasuransforetak med tilfredsstillende kredittrating. I tillegg fordeles hver enkelt reasuranskontrakt mellom flere uavhengige reasurandører.

9.1.5 Følsomhetsberegning

9.1.5.1 Følsomhetsberegning i kollektiv pensjon offentlig og privat

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 18,4 millioner kroner (herav 7 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 2 072 millioner kroner (herav 16 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 320 millioner kroner (herav 1 millioner kroner i kollektiv pensjon privat) på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 7 372 millioner kroner (herav 31 millioner kroner i kollektiv pensjon privat).

Konsernets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

9.1.5.2 Følsomhetsberegning i skadeforsikring

Resultateffekten i skadeforsikring før skatt ved:

1 prosent endring i kostnader	2,6 millioner kroner
1 prosent endring i premienivå	12,1 millioner kroner
1 prosent endring i skadeutbetalinger	8,8 millioner kroner
1 prosent endring i erstatningsavsetning	17,8 millioner kroner

Effekten på resultatet vil være den samme før og etter reasurans.

9.2 FINANSIELL RISIKO

Konsernets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten tilfredsstillende eksterne og interne krav. Konsernet har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset konsernets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

Konsernets finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

9.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at konsernet ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld, ikke innkalte

restforpliktelser som måtte komme til forfall og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

Ikke innkalt restforpliktelse på 14 196 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. Summen er nærmere spesifisert i note 35 betingede forpliktelser. Avtalene regulerer mellom annet krav om solvens for at trekket kan godkjennes for utbetaling.

9.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for konsernets resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasisiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. Konsernets renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av rentegarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom konsernet hovedsakelig tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil konsernet prise rentegarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsrisikoen som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

Konsernet valutasisikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle konsernets renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2016 vært 90 prosent med tillatte svingninger mellom 80 og 105 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåking av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen benytter konsernet handlingsregler i kunde-

porteføljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. I tillegg har konsernet en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen.

Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tidseffektiv implementering av risikoendring, samt valutastyring

Solvensberegninger

Det nye europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. Solvens II trådte i kraft 1. januar 2016, og konsernet foretar kvartalsvise solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i det nye soliditetsregelverket.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har konsernet en solvenskapitaldekning på 198 prosent, som er høyere enn ved utgangen av 2015 da solvenskapitaldekningen var på 181 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over konsernets målsetning som var 130 prosent i 2016, og som ble hevet til 150 prosent for 2017. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

I forbindelse med KLPS egenvurdering av risiko og solvens (ORSA) er det utført flere scenarioanalyser. Scenarioanalyserne er gjort i to deler. Først ble det gjennomført en omvendt stresstest («reverse stresstest») for å få svar på hvor store tap som tåles før kapitaldekningen faller til det regulatoriske minstekravet.

I de omvendte stresstestene viser beregninger at et samlet tap på NOK 30 mrd bringer kapitaldekningen under 100%. For enkelthets skyld fordeles tapene her på aksjer og eiendom og alt annet holdes uendret. Dette er et så stort tap at sannsynligheten for det er så liten at det er vanskelig å kvantifisere med de modeller KLP har til rådighet i dag. Sannsynligheten for et tap på NOK 20 mrd tilsvarer omtrent kravene i Solvens II, en ett av to hundre års hendelse. Dette gir kapitaldekning på 137%.

I tillegg ble det gjort beregninger på ulike økonomiske scenarioer. Et inflasjonssjokk, et oljeprissjokk og en etterligning av det som skjedde under finanskrisen i 2008. Scenarioet som gir størst tap, inflasjonssjokket, gir et tap på nærmere 28 mrd. kr. og en kapitaldekning på 123 prosent. Avkastningen i dette scenarioet og en sammenligning med avkastningen i 2008 er gitt i tabellen under.

Avkastning ulike aktivaklasser Inflasjonsscenario

AKTIVAKLASSE	Avkastning	Avkastning 2008
Pengemarked	3,0 %	6,6 %
Utlån	3,9 %	5,9 %
Anlegg	4,3 %	5,4 %
Norske obligasjoner	-12,2 %	10,2 %
Globale statsobligasjoner	-23,5 %	12,0 %
Globale kredittobligasjoner	-17,7 %	2,2 %
Eiendom	-15,0 %	1,3 %
Globale aksjer	-25,0 %	-4,7 %
Norske aksjer	-33,6 %	-54,1 %

9.2.3 Kredittrisiko

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av konsernets samlede kreditteksponering er 36 prosent plassert i utstedere med rating AA- eller bedre. Tar en hensyn til kommuneeksponering uten rating og forutsetter at disse har rating AA, øker andelen til 53 prosent. Konsernet har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje og innslaget av statsobligasjoner er også betydelig i den norske obligasjonsporteføljen.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør 12,7 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

9.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO FOR KONSERNET

Konsernets samlede maksimale eksponering for kredittrisiko består av de bokførte verdier på finansielle eiendeler og forpliktelser (se note 13 om mer informasjon om konsernets kredittrisiko). De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 6 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

NOTE 10 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	251	313	1 567	2 194
Ansvarlig lån	0	961	926	6 373	0	8 260
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	1 263	20 819	0	0	22 082
Gjeld til kredittinstitusjoner	4 823	783	1 631	0	0	7 237
Gjeld til og innskudd fra kunder	8 688	0	0	0	0	8 688
Leverandørgjeld	676	0	0	0	0	676
Betingede forpliktelser	14 196	0	0	0	0	14 196
Sum	28 383	3 070	23 627	6 687	1 567	63 334
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	0	0	0	0	0	0
<i>Utstrømmer</i>	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	4 518	1 939	1 105	10	-252	7 320
Sum finansielle derivater	4 518	1 939	1 105	10	-252	7 320

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Fondsobligasjonslån ¹	0	64	258	322	1 641	2 285
Ansvarlig lån	0	3 309	1 708	6 995	0	12 012
Utstedt obligasjonslån med fortrinnsrett	0	2 445	16 115	1 233	0	19 793
Gjeld til kredittinstitusjoner	5 987	860	2 154	0	0	9 001
Gjeld til og innskudd fra kunder	7 426	0	0	0	0	7 426
Leverandørgjeld	736	0	0	0	0	736
Betingede forpliktelser	14 346	0	0	0	0	14 346
Sum	28 495	6 679	20 234	8 550	1 641	65 599
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
<i>Innstrømmer</i>	-295	-1 012	-3 098	-1 715	-1 654	-7 775
<i>Utstrømmer</i>	311	1 071	3 228	1 651	1 372	7 634
Finansielle derivater netto oppgjør	2 928	2 969	1 655	220	0	7 772
Sum finansielle derivater	2 945	3 027	1 785	156	-282	7 631

¹ Lånene er evigvarende. Beregnede kontantstrømmer er frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

Tabellen over viser finansielle forpliktelser konsernet har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall. Bankvirksomheten innehar den største delen av de finansielle forpliktelsene i konsernet.

NOTE 10 Likviditetsrisiko - forts.

Risikoen for at konsernet ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten etter som en stor del av konsernets eiendeler er likvide. Konsernet har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. Konsernets likviditetsstrategi innebærer at konsernet til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte konsernets forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i konsernets porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på konsernets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen

på likviditetsbeholdningen. Konsernets enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Konsernstyret fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for konsernet. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

De største forpliktelsene i konsernet er forsikringsrelaterte og gjelder i all vesentlighet pensjonsforpliktelser. Disse forpliktelsene er fullfunderte og likviditetsstyringen håndteres på tilsvarende vis som øvrige forpliktelser. Nedenfor er en tabell som viser en forventet utbetalingsprofil ut i fra periodens forutsetninger.

Forventet utbetalingsprofil pensjonsforpliktelser

2016 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	16 184	66 684	106 985	268 794	309 977	284 108	196 594	143 099	1 392 425

2015 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	14 937	59 583	101 207	254 120	290 997	262 195	178 655	128 261	1 289 955

Utbetalingsprofilen for forsikringsforpliktelser er basert på udiskonterte verdier og gjelder livsforsikring og skadeforsikring.

Forsikringsforpliktelser relatert til livsforsikringsvirksomhetene er i regnskapet neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet. Erstatningsavsetningene er ikke neddiskontert i regnskapet til skadeforsikring.

NOTE 11 Renterisiko

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2016 - 31.12.2016	Sum	Sum just- ert for an- delseiers interesser i konso- liderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	6	5	7	-48	-237	-45	-313	-302
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-53	-89	-1 269	-1 942	-1 592	307	-4 639	-4 030
Rentefondsandeler	-811	0	0	0	0	0	-811	-811
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	158	155	135
Utlån	0	0	0	0	0	474	474	474
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	17	17	17
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	69	69	69
Sum eiendeler	-859	-87	-1 263	-1 990	-1 829	987	-5 041	-4 441
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-87	-87	-87
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	3	63	0	0	-235	-169	-169
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-5	4	92	105	2	55	253	253
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	69	81	0	150	150
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-30	-30	-30
Sum forpliktelser	-5	6	155	174	83	-297	116	117
Sum før skatt	-864	-80	-1 108	-1 816	-1 746	690	-4 925	-4 324
Sum etter skatt	-648	-60	-831	-1 362	-1 310	517	-3 694	-3 243

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 11 Renterisiko

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontant- strøm 01.01.2015 - 31.12.2015	Sum	Sum just- ert for an- delseiers interesser i konso- liderte verdi- papirfond
EIENDELER								
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	36	11	-116	-164	-294	-57	-585	-546
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-39	-85	-1 141	-1 741	-1 300	253	-4 053	-3 618
Rentefondsandeler	-730	0	0	0	0	0	-730	-730
Utlån og fordringer	0	-2	0	0	0	158	156	144
Utlån	0	0	0	0	0	423	423	423
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	25	25	25
Betingede forpliktelser ¹	0	0	0	0	0	51	51	51
Sum eiendeler	-733	-76	-1 257	-1 905	-1 594	860	-4 705	-4 244
FORPLIKTELSE								
Innskudd	0	0	0	0	0	-74	-74	-74
Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer	0	1	59	0	0	-224	-165	-165
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	-7	18	132	254	2	64	463	447
Fondsobligasjon og ansvarlige lån	0	0	0	79	58	0	137	137
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0	0	-7	-7	-7
Sum forpliktelser	-7	18	191	333	60	-241	354	337
Sum før skatt	-740	-58	-1 067	-1 572	-1 534	619	-4 351	-3 906
Sum etter skatt	-540	-42	-779	-1 148	-1 119	452	-3 176	-2 852

¹ Betingede forpliktelser i denne sammenheng er aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved en økning i markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene, sortert etter forfallstidspunkt på papirene, og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Rentepapirer, med følgende egenskaper og klassifiseringer,

faller inn under noten; verdipapirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). Konsernet har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP konsernets investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 12 Valutarisiko

31.12.2016	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konso- liderte verdi- papirfond
	MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler		Gjeld	Valuta/NOK		
Amerikanske dollar	12 575	-665	9 287	-19 443	8,608	21 862	-20 108	15 101	5 185
Euro	3 857	-224	2 641	-5 958	9,079	6 498	-6 183	2 865	993
Svenske kroner	14 302	0	6 254	-18 125	0,948	20 557	-18 125	2 304	1 232
Hong Kong dollar	2 310	-27	924	-1 562	1,110	3 234	-1 590	1 825	1 295
Japanske yen	107 453	-300	106 649	-190 814	0,074	214 101	-191 114	1 696	445
Britiske Pund	1 573	0	1 186	-2 604	10,636	2 759	-2 604	1 639	798
Koreansk won	157 493	0	0	0	0,007	157 493	0	1 122	865
Taiwan new dollar	3 728	0	0	0	0,267	3 728	0	996	767
Canadiske dollar	957	0	687	-1 510	6,419	1 644	-1 510	857	381
Australske dollar	654	0	691	-1 214	6,233	1 345	-1 214	817	405
Sveitsiske franc	380	0	376	-672	8,469	755	-672	708	245
Danske kroner	4 781	-61	3 113	-7 266	1,221	7 894	-7 327	692	133
Indisk rupi	4 981	0	0	0	0,127	4 981	0	632	487
Sør-afrikansk rand	927	0	0	0	0,629	927	0	583	450
Brasilianske real	211	0	0	0	2,645	211	0	558	430
Andre valutaer								1 614	1 190
Sum kortsiktige valutaposisjoner								34 010	15 300
Danske kroner	534	0	1	-1	1,221	535	-1	652	652
Japanske yen	41 608	-29 499	0	-6 505	0,074	41 608	-36 005	414	414
Amerikanske dollar	1 669	-103	0	-1 550	8,608	1 670	-1 654	139	139
Britiske Pund	26	0	0	-50	10,636	26	-50	-254	-254
Euro	601	-615	120	-154	9,079	721	-769	-437	-437
Sum langsiktige valutaposisjoner								514	514
Sum valutaposisjoner før skatt								34 524	15 814
Sum valutaposisjoner etter skatt								25 893	11 860

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK justert for ikke-kontrollerende eierinteresser viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 91 og 86 prosent, for henholdsvis 2016 og 2015.

NOTE 12 Valutarisiko - forts.

31.12.2015	Balanseposter eksl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs	Sum		Netto- posisjon	Netto- posisjon i NOK justert for andelseiers interesser i konso- liderte verdi- papirfond
	MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler		Gjeld	Valuta/NOK		
Amerikanske dollar	10 918	-610	122	-8 943	8,851	11 040	-9 553	13 170	3 947
Euro	3 311	-2	136	-3 130	9,615	3 447	-3 131	3 038	926
Hong Kong dollar	2 211	-30	24	-592	1,142	2 235	-621	1 843	1 380
Britiske Pund	1 442	0	18	-1 327	13,046	1 460	-1 327	1 730	510
Japanske yen	101 341	-690	1 591	-80 173	0,074	102 932	-80 863	1 624	399
Koreansk won	141 200	0	0	0	0,008	141 200	0	1 066	865
Sveitsiske franc	417	0	3	-314	8,843	421	-314	944	270
Svenske kroner	12 751	-1	110	-12 026	1,050	12 862	-12 027	876	58
Taiwan new dollar	3 214	0	0	0	0,269	3 214	0	866	703
Canadiske dollar	781	0	21	-695	6,372	802	-695	680	262
Indisk rupi	4 341	0	0	0	0,134	4 341	0	581	471
Australske dollar	517	0	15	-450	6,440	532	-450	525	151
Andre valutaer								3 017	1 993
Sum kortsiktige valutaposisjoner								29 960	11 934
Amerikanske dollar	1 012	-109	0	-874	8,851	1 012	-983	260	260
Britiske Pund	0	0	0	-10	13,046	0	-10	-128	-128
Danske kroner	307	0	0	0	1,288	307	0	395	395
Euro	906	-926	0	-27	9,615	906	-953	-449	-449
Japanske yen	33 843	-27 778	0	0	0,074	33 843	-27 778	446	446
Sum langsiktige valutaposisjoner								524	524
Sum valutaposisjoner før skatt								30 483	30 483
Sum valutaposisjoner etter skatt								22 253	22 253

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjon i NOK viser valutarisikoen i henhold til konsernregnskapet. Nettoposisjon i NOK justert for ikke-kontrollerende eierinteresser viser den reelle valutarisikoen KLP konsernet har ved utgangen av perioden, da denne kolonnen er direkte knyttet opp til faktisk eierskap og risiko i konsernet. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 91 og 86 prosent, for henholdsvis 2016 og 2015.

Konsernet valutasikrer hoveddelen av investeringer gjort i utenlandsk valuta. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er den generelle målsetningen 90 prosent sikringsgrad, med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent.

Unntaket er tilfeller hvor enkeltstående valutaer ikke innehar stort nok marked og/eller likviditet til å igangsette effektiv sikring.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 345 millioner kroner før skatt. For 2015 ville resultatet med en 1 prosent endring i valutakursene vært 335 millioner kroner før skatt.

NOTE 13 Kreditrisiko

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for andels- eiers interesser i konsern- lignede verdi- papirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 599	0	31	0	0	0	3 161	32 791	32 791
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	85 774	0	1 346	0	0	0	19 600	106 720	106 689
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	113 346	83	8 379	7 805	0	0	11 722	141 335	128 293
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 933	12 933	12 933
Utlån og fordringer	16 529	0	0	223	0	0	0	16 752	14 814
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 815	0	0	0	0	0	0	1 815	1 759
Kontanter og innskudd	2 968	0	0	0	0	0	0	2 968	2 146
Utlån	0	0	58 384	0	14 637	1 266	8 636	82 922	82 922
Sum	250 032	83	68 140	8 028	14 637	1 266	56 052	398 237	382 347

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 620	4 095	7 650	4 234	29 599
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 029	20 310	38 717	4 718	85 774
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	45 355	14 559	35 458	17 975	113 346
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 350	13 970	210	16 529
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	236	1 579	0	1 815
Kontanter og innskudd	0	440	2 528	0	2 968
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	81 003	41 989	99 902	27 137	250 032

NOTE 13 Kreditt risiko – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt	Totalt justert for an- delseiers interesser i kon- soliderte verdi- papirfond
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	32 117	0	31	5	0	0	3 165	35 318	35 318
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	76 046	0	522	253	0	0	18 165	94 987	94 987
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	98 801	553	4 527	10 265	0	0	8 694	122 840	113 182
Rentefond omløp	0	0	0	0	0	0	12 224	12 224	12 224
Utlån og fordringer	16 922	0	0	507	0	0	0	17 429	16 576
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 292	0	0	0	0	0	0	1 292	1 263
Kontanter og innskudd	2 424	0	0	0	0	0	0	2 424	2 424
Utlån	0	0	54 022	0	12 154	1 932	9 504	77 611	77 611
Sum	227 603	553	59 102	11 030	12 154	1 932	51 752	364 126	353 585

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80 % av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80 % pantsikkerhet av verdigrunnlag.

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Investment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	18 157	2 558	7 691	3 711	32 117
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 492	16 959	32 460	4 136	76 046
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	42 436	14 153	28 244	13 969	98 801
Rentefond omløp	0	0	0	0	0
Utlån og fordringer	0	2 608	14 096	219	16 922
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	174	1 118	0	1 292
Kontanter og innskudd	0	32	2 392	0	2 424
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	83 085	36 483	86 001	22 035	227 603

Med kreditt risiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP Konsernet. I denne tabellen er kreditt risikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kreditt risiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditt eksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kreditt risiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kreditt risiko i utlåne og investeringene er det nedsatt en egen kreditt komite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kreditt risiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kreditt vurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

Konsernet har god balanse mellom norske og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Konsernet har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra S & P, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til Standard & Poor's sin rating tabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 56 milliarder kroner per 31.12.2016 KLP Konsernet har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

NOTE 13 Kredittrisiko - forts.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

Konsernregnskapet viser enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. Dette gir inntrykk av en høyere risiko enn hva som er reelt, da risiko som konsernet ikke bærer vises i regnskapet. I ytterste kolonne vises det kun selskaper, og faktisk eierskap i fond som konsernet har ved periodeslutt.

MILLIONER KRONER	31.12.2016		31.12.2015	
	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond	Konsolidert	Justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdipapirfond
TI STØRSTE MOTPARTER				
Motpart 1	16 787	16 359	14 247	13 712
Motpart 2	10 871	10 189	10 180	9 602
Motpart 3	8 551	8 551	9 091	9 091
Motpart 4	6 865	6 343	6 247	6 247
Motpart 5	6 678	5 454	6 118	5 816
Motpart 6	5 428	5 334	5 907	4 347
Motpart 7	5 010	4 951	4 566	3 526
Motpart 8	4 698	4 698	3 419	3 327
Motpart 9	3 601	3 235	3 378	3 283
Motpart 10	3 566	3 205	3 325	3 247
Totalt	72 056	68 319	66 478	62 199

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP konsernet har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. «Justert for ikke-kontrollerende eierinteresser» inkluderer kun det som er i konsernets eie og hvor konsernet innehar reell kredittrisiko. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

Premiefordringer og fordringer i forbindelse med reassurans

MILLIONER KRONER	2016	2015
Premiefordringer	486	518
Nedskrivninger av premiefordringer	0	-1
Sum	486	518

Konsernets premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor. Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til

å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

NOTE 14 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2016 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi-papirfond
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp	
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 815	0	1 815	-1 125	-836	23	23
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 815	0	1 815	-1 125	-836	23	23
GJELD							
Finansielle derivater	5 871	0	5 871	-1 125	-3 611	1 197	975
Repoer	1 065	0	1 065	0	0	1 065	1 065
Sum	6 936	0	6 936	-1 125	-3 611	2 262	2 039

31.12.2015 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto			Netto beløp justert for andelseiers interesser i konsoliderte verdi-papirfond
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp	
EIENDELER							
Finansielle derivater	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58
Repoer	0	0	0	0	0	0	0
Sum	1 292	0	1 292	-649	-647	58	58
GJELD							
Finansielle derivater	7 993	0	7 993	-649	-4 447	2 909	2 563
Repoer	1 434	0	1 434	0	0	1 434	1 434
Sum	9 427	0	9 427	-649	-4 447	4 343	3 997

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av netting avtaler i konsernet; hvilke muligheter konsernet har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike netting avtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen.

De konsoliderte tallene inkluderer alle enheter KLP konsernet anses å ha kontroll over. I tillegg viser ytterste kolonne hvilket reelt nettobeløp som gjenstår om konsernet motregner avtalene; noe som kun inkluderer konsernselskaper av ordinær art.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015
Akershus	2 174	249	191	2 640	5 255	4 733
Aust-Agder	1 284	18	4	182	1 489	1 234
Buskerud	4 522	3 784	786	943	10 034	8 885
Finnmark	1 160	206	1	256	1 623	1 575
Hedmark	2 995	450	79	559	4 083	3 608
Hordaland	2 813	2 088	399	1 300	6 599	5 317
Møre og Romsdal	4 344	615	199	629	5 787	4 947
Nordland	2 929	361	389	668	4 347	3 529
Nord-Trøndelag	1 727	119	10	190	2 045	2 573
Oppland	1 898	124	8	405	2 435	2 184
Oslo	34	398	614	1 955	3 002	2 712
Rogaland	2 408	105	27	1 413	3 952	4 225
Sogn og Fjordane	1 995	10	131	191	2 326	1 963
Sør-Trøndelag	4 382	14	65	771	5 232	5 248
Telemark	995	104	616	278	1 993	1 926
Troms	2 022	68	167	676	2 932	2 850
Vest-Agder	1 521	34	8	301	1 864	1 532
Vestfold	3 379	154	58	968	4 560	4 261
Østfold	1 958	192	26	1 559	3 735	3 459
Svalbard og Jan Mayen	60	0	0	0	60	69
Utlandet	0	0	9 105	0	9 105	10 172
Ufordelt	0	0	0	0	0	43
Påløpte renter	192	25	53	18	288	261
Verdijustering					177	306
Sum	44 792	9 118	12 933	15 903	82 922	77 611

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Konsernet har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. Konsernet yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 15,9 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i konsernet er meget liten, da en meget høy andel av utlånene er rettet mot

offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel en lite reell risiko å hensynta, da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

I balansen må de to utlånsrelaterte linjene hensyntas for å finne tilsvarende sum som i noten.

NOTE 15 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
Individuelle nedskrivninger på utlån til amortisert kost		
Antall lån ¹	10	9
Sum hovedstol før nedskrivninger	4,2	4,6
Nedskrivninger	2,0	2,5
Sum hovedstol etter nedskrivninger	2,1	2,1
Individuelle nedskrivninger		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	2,5	1,3
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	-0,5	-0,3
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	0,8	2,3
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,7	-0,8
Nedskrivning på individuelle utlån 31.12.	2,0	2,5
Gruppevis nedskrivning		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,0	0,0
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	0,8	0,0
Nedskrivning på grupper av utlån	0,8	0,0
MILLIONER KRONER	2016 Restgjeld	2015 Restgjeld
FORFALTE, IKKE NEDSKREVNE LÅN		
30-90 dager	44	55
over 90 dager	25	33
Sum forfalte utlån	69	88

¹ Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 16 Investeringseiendommer

MILLIONER KRONER	2016	2015
Netto leieinntekter	2 638	2 407
Netto finansinntekt/-kostnad	17	12
Netto realisert gevinst/tap	82	98
Endring i virkelig verdi	3 989	2 299
Netto inntekter fra investeringseiendom	6 726	4 816
Valutaomregning utenlandske datterselskaper, ført i utvidet resultat	-1 625	1 319
Netto inntekter fra investeringseiendom inkludert valutaomregning	5 101	6 135

MILLIONER KRONER	2016	2015
Bokført verdi 01.01.	56 436	44 467
Tilgang som følge av kjøp	2 278	7 961
Avgang som følge av reklassifisering	0	-1 489
Tilgang som følge av aktiveringer	499	1 879
Avgang som følge av salg	-2 081	0
Netto opp-/nedskrivning som følge av endring i virkelig verdi inkl. valutaomregning	2 364	3 618
Bokført verdi 31.12.	59 497	56 436

NOTE 17 Investeringer i tilknyttede foretak og felleskontrollert virksomhet

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.15	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Bokført verdi 31.12.16
Norfinance AS Støperigata 2 0250 OSLO	912764729	18 %	92,3	102,5	137,4	127,1	5,4 ¹	0,0	269,8
Norsk Pensjon AS Hansteens gate 2 0253 Oslo	890050212	25 %	20,0	5,0	4,1	0,0	0,0	-0,1	4,0
Fylkeshuset AS, Molde Fylkeshuset 6404 Molde	930591114	48 %	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
KLP Norfund Investments AS Støperigata 2 0250 OSLO	999548636	50 %	0,1	183,8	226,1	23,6	7,9	0,0	257,7
Sum aksjer i tilknyttede selskaper				291,3	367,6	150,7	13,3	-0,1	531,6

¹Inkluderer mottatt utbytte med 5,8 millioner kroner.

Alle aksjer og andeler har lik stemmeandel.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2016 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	706	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 514	2045
Sum ansvarlige lån		5 717	6 220	
April 2004	JPY 15 000	984	1 650	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 650	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 700	7 870	

2015 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	705	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 997	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 839	2045
Sum ansvarlige lån		8 089	9 541	
April 2004	JPY 15 000	984	1 564	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 564	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		9 072	11 105	

JPY 9 500 :

Renten på lånet er fast 4,0 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet etter 20 år. Etter 30. oktober 2017 vil renten være den høyeste av fast 4,75 prosent p.a. og 6 mnd JPY-rente + 2,05 prosent p.a. Den økonomiske sikringen består av to obligasjoner på 4,5 mrd. JPY og 5 mrd. JPY, fra henholdsvis Telia FRN og United Utilities. Denne motforretningen er vist samlet i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

EUR 600:

Renten på lånet er fast 4,25% p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av konsernet etter 10 år, og på hver renteinnbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret

med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. Konsernet har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000 :

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men konsernet har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom konsernet ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med 1 prosentpoeng til 6 mnd JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutaswap, der konsernet betaler 3 mnd NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbokføring. Sikringsforretningen er vist i note 19 i konsernet.

NOTE 18 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån – forts.

2016 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	66	703	2017
Obligasjoner	EUR 596	5 152	29	221	5 402	2025
Sum sikringsforretninger		5 787	31	287	6 105	

2015 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ³	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter ²	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	64	701	2017
Obligasjoner	EUR 304	2 523	34	398	2 954	2015/2016
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	534	5 716	2025
Sum sikringsforretninger		8 310	66	995	9 371	

I April 2016 ble et ansvarlig lån på EUR 300 millioner innløst.

¹Rentekostnader på de tre ansvarlige lånene var 303 millioner kroner (314 millioner kroner) og 61 millioner kroner (61 millioner kroner) for fondsobligasjonslånet i 2016. Tall i parentes er 2015 tall.

²OIF = opptjente ikke forfalte renter

³ Dette er beløp i lokal valuta som er gitt i millioner.

NOTE 19 Sikringsbokføring

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2016
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-667	-1 650
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	629	629
Sikringseffektivitet per 31.12.2016		96 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		96 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	213	12	225
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	179	-12	166
Sikringseffektivitet per 31.12.2016		101 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		101 %	

NOTE 19 Sikringsbokføring

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Nominell verdi	Endret verdi i sikret risiko	Bokført verdi 31.12.2015
KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE			
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-581	-1 564
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutaswap	984	580	580
Sikringseffektivitet per 31.12.2015		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	
KLP BANKHOLDING KONSERN			
SIKRINGSOBJEKT			
Utlån til privat kunder fast rente i NOK	368	20	388
SIKRINGSINSTRUMENT			
Renteswap utlån privat kunder fast rente i NOK	355	-20	335
Sikringseffektivitet per 31.12.2015		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	

Noten viser de finansielle instrumentene i konsernet som sikringsbokføres, med tilhørende sikringsinstrumenter. Per 31.12.2016 har konsernet to sikringsforhold; et i Kommunal Landspensjonskasse og et i KLP Bankholding Konsern. Sikringseffektiviteten ligger på henholdsvis 96 prosent og 101 prosent per 31.12.2016, noe som innebærer en relativt lav resultateffekt for det som er gjenstand for sikringsbokføring i konsernet.

Fondsobligasjon i utenlandsk valuta med fast rente

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutaswap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. I praksis innebærer sikringen bytte av valuta betingelser (15 mrd JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07% mot NIBOR + 2,65%) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutaswapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Utlån med fast rente

Sikringen av utlånet er gjort ved en renteswap der konsernet betaler flytende og mottar fast. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdi sikring, og formålet med denne sikringen er å sikre renterisikoen på utlånet. Sikringsobjektet og sikringsinstrumentet er inngått på samme vilkår. Sikringseffektiviteten blir målt ved å sammenligne akkumulert verdiendring på sikringsinstrumentet mot akkumulert verdiendring på sikringsobjektet.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Generelt

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet. Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet.

Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 20 Innlån

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
EVIGVARENDE ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	0	EUR	Fast	Evigvarende	0	2 995
Kommunal Landspensjonskasse	554	JPY	Fast ¹	Evigvarende	706	704
TIDSBEGRENSET ANSVARLIG LÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	5 163	EUR	Fast ²	2045	5 514	5 841
Sum ansvarlige lån	5 717				6 220	9 541
FONDSOBLIGASJONSLÅN						
Kommunal Landspensjonskasse	984	JPY	Fast ³	2034	1 650	1 564
Sum fondsobligasjonslån	984				1 650	1 564
UTSTEDTE OBLIGASJONSLÅN MED FORTRINNSRETT						
KLP Kommunekreditt AS	0	NOK	Flytende	2016	0	2 174
KLP Kommunekreditt AS	315	NOK	Fast	2017	319	644
KLP Kommunekreditt AS	595	NOK	Flytende	2017	596	4 008
KLP Kommunekreditt AS	3 970	NOK	Flytende	2018	3 975	4 005
KLP Kommunekreditt AS	4 500	NOK	Flytende	2019	4 506	4 505
KLP Kommunekreditt AS	2 500	NOK	Flytende	2020	2 510	0
KLP Kommunekreditt AS	750	NOK	Fast	2020	752	752
KLP Kommunekreditt AS	4 000	NOK	Flytende	2021	4 014	0
KLP Kommunekreditt AS	600	NOK	Fast	2021	602	0
KLP Boligkreditt AS	43	NOK	Flytende	2017	43	602
KLP Boligkreditt AS	600	NOK	Flytende	2019	600	600
KLP Boligkreditt AS	2 000	NOK	Flytende	2020	2 007	452
KLP Boligkreditt AS	1 100	NOK	Flytende	2021	1 103	1 203
Annet					67	42
Sum utstedte obligasjonslån med fortrinnsrett	20 973				21 095	18 987

NOTE 20 Innlån - forts.

MILLIONER KRONER	Pålydende i NOK	Valuta	Rente	Forfall	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
GJELD TIL KREDITTINSTITUSJONER						
KLP Banken AS	0	NOK	Flytende	2016	0	802
KLP Banken AS	300	NOK	Fast	2017	308	308
KLP Banken AS	443	NOK	Flytende	2017	443	500
KLP Banken AS	200	NOK	Fast	2018	202	202
KLP Banken AS	500	NOK	Flytende	2018	502	502
KLP Banken AS	900	NOK	Flytende	2019	902	600
KLP Fond	0	NOK	Fast	2016	0	1 433
KLP Fond	1 064	NOK	Fast	2017	1 064	0
KLP Fond	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	49
KLP Fond	744	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	744	0
Kommunal Landspensjonskasse	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	700
Kommunal Landspensjonskasse	885	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	885	0
KLP Banken AS	0	NOK/EUR/USD	Flytende	2016	0	3
KLP Banken AS	1	NOK/EUR/USD	Flytende	2017	1	0
Annet					-1	0
Sum gjeld til kredittinstitusjoner	5 037				5 050	5 099
GJELD TIL OG INNSKUDD KUNDER⁴						
Privat	6 938	NOK			6 938	6 030
Næring	1 729	NOK			1 729	1 397
Utlandet	21	NOK			21	0
Sum gjeld til og innskudd fra kunder	8 688				8 688	7 426
Sum innlån	41 398				42 704	42 617

¹ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2017.

² Lånet har et renteendringstidspunkt i 2025.

³ Lånet har et renteendringstidspunkt i 2034.

⁴ Det er ikke kontraktfestet forfall på innskudd.

Noten viser finansiell gjeld konsernet har ved periodeslutt, hvor mesteparten er finansiering til KLP Bank konsernet.

De angitte selskapene er utstedere av den finansielle gjelden som er beskrevet. Innskudd hører inn under KLP Banken AS.

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold

Tabellene i denne noten spesifiserer forsikringstekniske forhold per bransje. Dette medfører at noen av tallene i noten ikke er direkte avstembare mot regnskapslinjene i resultatregnskapet og balansen.

Forsikringsforpliktelse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppe-livs-forsikring	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015	Endring 2016
Premiereserve og pensjonskapital	382 414	3 092			385 506	357 576	27 930
Tilleggsavsetning	24 424	48			24 472	20 322	4 150
Kursreguleringsfond	28 337	67			28 404	21 529	6 876
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	17 189	35			17 224	15 548	1 676
Tenkniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten			2 191	64	2 255	2 150	105
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2016	452 364	3 241	2 191	64	457 861	417 124	40 736
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2015	412 355	2 619	2 072	78	417 124		

Forsikringsforpliktelse per delbransje

Delbransje i hovedbransje kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015	Endring 2016
Premiereserve og pensjonskapital	380 648	1 766	382 414	355 077	27 336
Tilleggsavsetning	24 292	133	24 424	20 284	4 140
Kursreguleringsfond	28 337		28 337	21 472	6 865
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	16 906	283	17 189	15 522	1 667
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2016	450 183	2 181	452 364	412 355	40 009
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2015	410 319	2 036	412 355		

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer

MILLIONER KRONER	Foretaks-pensjonsordninger uten investeringsvalg	Fripoliser uten investeringsvalg	Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg	Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015	Endring 2016
Premiereserve og pensjonskapital	676	750	1 178	487	3 092	2 498	594
Tilleggsavsetning	29	18	0	0	48	38	10
Kursreguleringsfond	39	28	0	0	67	57	10
Premiefond, pensjonistenes overskuddsfond og innskuddsfond mv.	24	2	8	0	35	26	9
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2016	768	799	1 187	487	3 241	2 619	622
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2015	1 028	408	891	283	2 610		

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Forsikringsforpliktelse i hovedbransjene ulykkesforsikring og andre skadebransjer, og gruppelivsforsikring - hovedbransjen uten delbransjer

MILLIONER KRONER	Ulykkesfor- sikring og andre skade- bransjer	Gruppelivs- forsikring	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015	Endring 2016
Premieavsetning	327	15	343	293	50
Erstatningsavsetning	1 864	48	1 912	1 857	55
Sum tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2016	2 191	64	2 255	2 150	105
Sum tekniske avsetninger for skadeforsikringsvirksomheten 31.12.2015	2 072	78	2 150		

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelse under kontrakter med kontraktsfastsatte forpliktelse

MILLIONER KRONER	Premie- reserve	Tilleggs- avsetning	Kurs- regulerings- fond	Premie og innskudds- fond	Tenkniske avsetninger for skade- forsikrings- virksomheten	Sum 2016	Sum 2015
Inngående balanse	354 724	20 208	21 529	15 303	2 143	413 906	380 546
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse							
Netto resultatførte avsetninger	27 373	-4	6 876	283	102	34 629	13 712
Overskudd på avkastningsresultatet	4	3 994	0	2 256	0	6 254	4 548
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	12	0	0	392	0	404	17 258
Annen tilordning av overskudd	8	13	0	9	0	31	0
Sum resultatførte endringer	27 397	4 003	6 876	2 941	102	41 319	35 518
Justering av forsikringsforpliktelse fra andre resultatposter	0	0	0	1 617	0	1 617	1 352
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelse							
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	-1	-3	0	-3 214	0	-3 218	-1 333
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	-36	132	0	286	0	381	505
Sum ikke resultatførte endringer	-37	128	0	-2 928	0	-2 836	-828
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	27 361	4 131	6 876	1 630	-3	39 994	33 338
Sum forsikringsforpliktelse 31.12.2016	382 085	24 339	28 404	16 932	2 244	454 005	413 884

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelser knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgportefølje

MILLIONER KRONER	Pensjonskapital	Tilleggs-avsetning	Premie- og innskuddsfond	Sum 2016	Sum 2015
Inngående balanse	2 859	114	245	3 218	2 762
Resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser					
Netto resultatførte avsetninger	577	0	8	585	326
Overskudd på avkastningsresultatet	0	19	44	63	37
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	2	2	84
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0	0
Sum resultatførte endringer	577	19	54	649	446
Justering av forsikringsforpliktelser fra andre resultatposter	0	0	8	8	-7
Ikke resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser					
Overføringer mellom fond/disp. til premiebetaling	-5	0	-35	-39	17
Til/fra fond ved flytteavregning m.v.	0	0	19	19	-1
Sum ikke resultatførte endringer	-4	0	-16	-20	16
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	573	19	46	637	456
Sum forsikringsforpliktelser 31.12.2016	3 431	133	291	3 855	3 218

Forsikringsteknisk regnskap per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	36 851	38 785	574	486	1 020	920
Netto inntekter investeringer	24 715	15 505	184	79	0	0
Andre forsikringsrelaterte inntekter	933	888	3	2	2	2
Erstatninger	-16 378	-15 281	-112	-79	-734	-684
Endring forsikringsforpliktelser	-38 542	-16 537	-622	-466	0	0
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-4 319	-17 508	-9	-2	0	0
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 138	-923	-53	-45	-241	-201
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-934	-874	-1	-1	-11	-1
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 188	4 055	-35	-25	37	36

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Forsikringsteknisk regnskap per hovedbransje - forts.

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	134	119	38 579	40 309
Netto inntekter investeringer	0	0	24 900	15 584
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	938	893
Erstatninger	-149	-125	-17 372	-16 170
Endring forsikringsforpliktelser	0	0	-39 164	-17 003
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	-4 328	-17 509
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-24	-17	-1 455	-1 185
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	-945	-876
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-38	-23	1 152	4 043

Forsikringsteknisk regnskap per delbransje - hovedbransjen ulykkesforsikring og andre skadebransjer og hovedbransjen gruppe- livsforsikring har ingen delbransjer.

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner.

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	36 717	38 676	134	109	36 851	38 785
Netto inntekter investeringer i kollektivporteføljen	24 588	15 428	0	0	24 588	15 428
Netto inntekter investeringer i investeringsvalg- porteføljen	0	0	127	77	127	77
Andre forsikringsrelaterte inntekter	929	884	4	4	933	888
Erstatninger	-16 294	-15 213	-84	-68	-16 378	-15 281
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-38 434	-16 528	0	0	-38 434	-16 528
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	0	0	-108	-9	-108	-9
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-4 265	-17 421	-54	-87	-4 319	-17 508
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 133	-918	-5	-4	-1 138	-923
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-930	-870	-4	-4	-934	-874
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	1 178	4 037	9	17	1 188	4 055

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer

MILLIONER KRONER	Foretakspensjonsordninger uten investeringsvalg		Fripoliser uten investeringsvalg		Innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	123	127	0	0	352	295
Netto inntekter investeringer i kollektivporteføljen	47	64	37	18	0	0
Netto inntekter investeringer i investeringsvalgporteføljen	0	0	0	0	73	11
Andre forsikringsrelaterte inntekter	3	2	0	0	0	0
Erstatninger	-43	-59	-21	-13	0	0
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-108	-118	-19	-2	0	0
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	0	0	0	0	-417	-300
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-7	-2	-2	0	0	0
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-11	-17	-8	-4	-24	-21
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-1	-1	0	0	0	0
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	5	-3	-14	-1	-16	-15

Delbransjer i kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer - forts.

MILLIONER KRONER	Pensjonskapitalbevis med investeringsvalg		Sum	
	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	99	63	574	486
Netto inntekter investeringer	27	5	184	98
Netto inntekter investeringer i kollektivporteføljen	27	5	111	87
Netto inntekter investeringer i investeringsvalgporteføljen	0	0	73	11
Andre forsikringsrelaterte inntekter	0	0	3	2
Erstatninger	-48	-25	-112	-97
Endring forsikringsforpliktelser	-78	-43	-622	-463
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	0	0	-127	-120
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	-78	-43	-495	-343
Midler tilordnet forsikringskontrakter	0	0	-9	-2
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-10	-7	-53	-49
Andre forsikringsrelaterte kostnader	0	0	-1	-1
Forsikringsteknisk resultat av teknisk regnskap	-10	-7	-35	-26

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.**Resultatanalyse per hovedbransje**

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer	Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	Gruppe-livs-forsikring	Sum	
					2016	2015
Avkastningsresultat	8 096	17			8 114	3 436
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement - kundeandel	394	4			398	19 893
Sum resultat til forsikringskunder	8 490	22			8 512	23 329
Oppreservering på grunn av lengre levetid		7			7	5
Overført til tilleggsavsetninger	4 019	13			4 033	3 130
Avsatt til kundenes premiefond	4 324				4 324	5 138
Avsatt til kundenes premiereserver (reduserer grunnlagsrente)	0				0	12 389
Sum disponert resultat til kunder	8 343	21			8 364	20 662
Resultat til forsikringsgiver						
Andel av avkastningsresultat	150	0			151	96
Risikoresultat ekskl. fortjenesteelement	394	2			396	2 817
Administrasjonsresultat	-49	-32			-81	237
Vederlag for rentegaranti og fortjenesteelement	690	7			698	834
Annet	0	0	37	-38	-1	13
Oppreservering fra egenkapital		-12			-12	-3
Tilbakeført oppreserveringsbidrag	0				0	50
Resultat til forsikringsgiver	1 188	-35	37	-38	1 152	4 043

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for foreningsmedlemmer		Ulykkesforsikring og andre skadebransjer	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-16 254	-15 134	-68	-64	-734	-684
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	-45	-74
Sum	-16 254	-15 134	-68	-64	-779	-758

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-149	-125	-17 204	-16 008
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	-45	-74
Sum	-149	-125	-17 250	-16 081

NOTE 21 Forsikringstekniske forhold - forts.

Flytting per hvoedbransje eskl. ulykkesforsikring og andre skadebransjer

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
TILFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	3 250	9 247	185	150		
Mottatte midler ført over resultatet	3 250	9 247	185	150	0	0
Premiefond	287	970	0	5		
Tilleggsavsetninger til fond	176	126	0	0		
Sum mottatte midler	3 713	10 344	185	155	0	0
Antall kontrakter	50	151	69	75	0	0
FRAFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	110	135	48	21		
Tilleggsavsetning	7	7	0	0		
Kursreserver	4	5	0	0		
Avgitte midler ført over resultatet	121	147	48	21	0	0
Premiefond	2	14	2	0		
Sum avgitte midler	123	162	50	21	0	0
Antall kontrakter	3	3	31	21	0	0

Nytegning

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Kollektiv rente- og pensjonsforsikring, herunder kollektiv rente- og pensjonsforsikring for forenings-medlemmer		Gruppelivsforsikring	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premievolum	32	6	80	62	8	5
Antall kontrakter	6	26	314	211	753	70

NOTE 22 Driftsmidler

MILLIONER KRONER	2016				2015			
	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	Sum 2016	Eiendom til eget bruk	Transportmidler	Maskiner/Inventar	Sum 2015
Bokført verdi 01.01.	1 271	1	74	1 346	1 121	1	76	1 198
Anskaffelseskost 01.01.	914	12	273	1 198	914	12	263	1 188
Akkumulert avskrivninger tidligere år	-144	-11	-199	-354	-121	-11	-187	-319
Akkumulert verdiregulering tidligere år	501	0	0	501	329	0	0	329
Tilgang	168	1	24	192	0	0	14	14
Eiendeler holdt for salg	0	0	-6	-6	0	0	-3	-4
Verdireguleringer	112	0	0	112	172	0	0	172
Avskrivninger	-26	0	-14	-40	-23	0	-11	-35
Anskaffelseskost 31.12.	1 082	12	291	1 385	914	12	273	1 198
Akkumulert avskrivninger 31.12.	-171	-11	-212	-394	-144	-11	-199	-354
Akkumulert verdiregulering 31.12	614	0	0	614	501	0	0	501
Bokført verdi 31.12.	1 525	1	79	1 604	1 271	1	74	1 346
Økonomisk levetid	50 år	5 år	3 - 5 år					
Avskrivningsplan	Lineært	Saldo/ Lineært	Saldo/ Lineært					

NOTE 23 Skatt

MILLIONER KRONER	2016	2015
Resultat før skatt	2 449	5 138
Utvidet resultat eksklusiv skatt	63	348
<i>Forskjeller mellom regnskapsmessig- og skattemessig resultat:</i>		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	5 510	999
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-6 423	-10 875
Tilbakeføring av verdiøkning eiendommer	-2 364	-3 748
Regnskapsmessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	2 040	2 100
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-7 978	-11 504
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	5 086	4 982
Skattemessig tap ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-14	-3
Tilbakeføring av 3% skattefrie inntekter etter fritaksmetoden	21	19
Andel av skattemessig inntekter i deltagerlignede selskaper	28	559
Andel av regnskapsmessige inntekter i deltagerlignede selskaper	-27	-26
Andre permanente forskjeller	-1 133	-1 143
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-4 038	-2 238
Skattemessig resultat	-6 780	-15 391
Årets underskudd overføres til fremførbart underskudd	-6 780	-15 391

NOTE 23 Skatt – forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-47 225	-32 502
Årets endring i fremførbart underskudd	-6 780	-14 723
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr 31.12.	-54 005	-47 225
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
Skatteøkende midlertidige forskjeller:		
Driftsmidler	1	1
Bygninger og andre faste eiendommer	18 550	16 210
Verdipapirer	30 901	26 349
Andeler i deltakerlignende selskaper	191	126
Sikkerhetsavsetning	540	540
Utlån til kunder og kredittforetak	46	81
Andre forskjeller	208	190
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	50 437	43 496
Skattereduserende midlertidige forskjeller:		
Gevinst- og tapskonto	4	5
Langsiktige gjeld	-964	-1 773
Finansielle instrumenter	0	0
Utestående fordringer	-1	-1
Pensjonsforpliktelse	-712	-636
Innlån	-21	-35
Andre forpliktelser	-63	-29
Verdipapirer	0	-10
Andre forskjeller	-1	-192
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-1 757	-2 671
Netto midlertidige forskjeller	48 680	40 826
Fremførbart underskudd	-54 005	-47 225
Grunnlag for utsatt skattefordel	-5 325	-6 400
25% utsatt skattefordel/utsatt skatt	-1 331	-1 600
Nedvurdering av utsatt skattefordel	1 300	798
Netto utsatt skatt	-31	-802

NOTE 23 Skatt – forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
Balanseført utsatt skattefordel/-skatt		
- herav balanseført utsatt skattefordel	372	33
- herav balanseført utsatt skatt som ikke kan utlignes	403	835
Resultatført endring av utsatt skattefordel	339	-55
Resultatført endring av utsatt skatt	432	-522
Resultatført betalbar skatt	-225	-233
Resultatført kildeskatt	-196	-208
For lite/mye avsatt skatt tidligere år	-7	3
Skattekostnad	344	-1 014
Skattekostnaden er ført på følgende poster i resultatregnskapet		
Skattekostnad	359	-927
Skatt på poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet	8	-44
Skatt på poster senere vil bli omklassifisert til resultatet	-24	-43
Skattekostnad	344	-1 014

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner**Overførte eiendeler som fortsatt balanseføres**

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom konsernet fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor konsernet selger verdipapirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor konsernet låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til konsernet, er risikoen for verdiendringer hos konsernet. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for konsernet i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Gjenkjøpsavtaler		
Sertifikater og obligasjoner	1 088	1 441
Verdipapirutlån		
Aksjer	3 576	1 043
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	4 664	2 483

NOTE 24 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.**Forpliktelses tilknyttet eiendelene**

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Gjenkjøpsavtaler		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	1 064	1 433
Verdipapirutlån		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	637	
Sertifikater og obligasjoner	3 113	1 108
Sum forpliktelser	4 814	2 542

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videresalg eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

Overførte eiendler som ikke er fraregnet og tilhørende forpliktelser

Konsernet mottar sikkerheter under omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirinnlån, som i hen-

hold til avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggssikkerhet hvis verdiene av verdipapirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren av sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsette sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen.

Mottatte verdipapirer som er tillat solgt eller pantsatt

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Omvendte gjenkjøpsavtaler		
Sertifikater og obligasjoner		
Hvorav solgt eller pantsatt		
Verdipapirinnlån		
Aksjer	483	312
Hvorav solgt eller pantsatt	483	312
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	483	312

NOTE 25 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	IT-systemer	Andre	2016	IT-systemer	Andre	2015
Bokført verdi 01.01.	510	16	526	433	16	448
Anskaffelseskost 01.01.	1 225	16	1 241	1 064	16	1 080
Total tilgang	77	0	77	161	0	161
herav internt opparbeidet	14	0	14	30	0	30
herav kjøpt	63	0	63	130	0	130
Kostnadsført eiendel	0	0	0	0	0	0
Anskaffelseskost 31.12.	1 302	16	1 313	1 225	16	1 241
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-715	0	-715	-626	0	-626
Årets ordinære avskrivninger	-92	0	-92	-77	0	-77
Årets nedskrivning ¹	-186	0	-186	-12	0	-12
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-993	0	-983	-715	0	-715
Bokført verdi 31.12.	309	16	324	510	16	526
Avskrivningstid			3 til 10 år			3 til 10 år

¹ Ved utgangen av 2016 ble det identifisert flere IT-systemer hvor bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening med bokført verdi. I hovedsak omfatter dette investeringer som ikke lenger har verdi. Det er flere årsaker til dette. Blant annet knytter det seg til utdatert funksjonalitet grunnet regelendringer og/eller teknologisk utvikling. I tillegg har deler av systemutviklingen ikke oppnådd ønsket effektiviseringsgrad. Dette resulterte i følgende vurdering:

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Bokført verdi før nedskrivning	313	23
Gjenvinnbart beløp	127	12
Nedskrivning	186	12

Nedskrivningen inngår som en del av driftskostnadene i resultatoppstillingen.

NOTE 26 Kapitalkrav

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuelle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvarlige

lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50% av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 198% som er godt over foretakets mål om minst 150%. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 289%.

	31.12.2016	31.12.2015
SOLVENSGRAD	198 %	181 %
MILLIARDER KRONER		
FORENKLET SOLVENS II BALANSE		
Bokført verdi av eiendeler omfattet av Solvens II	502	462
Merverdier HTF/lån og fordringer	10	11
Merverdier øvrige utlån	1	1
Verdijustering reassuranseandeler	0	
Immaterielle eiendeler	0	
Utsatt skattefordel	0	0
Sum eiendeler etter solvens II	513	474
MILLIARDER KRONER		
31.12.2016		
31.12.2015		
Beste estimat	456	417
Risikomargin	13	13
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	11
Andre forpliktelser	9	11
Utsatt skatteforpliktelse	0	0
Sum forpliktelser etter solvens II	486	452
Eiendeler minus forpliktelser	27	23
- Utsatt skattefordel	-1	0
- Risikoutjevningfond mm.	-4	-4
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	24	20
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	24	20

NOTE 26 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Ansvarlige lån	7	10
Risikoutjevningfond osv.	4	4
Basiskapital - kapitalgruppe 2	11	13
Supplerende kapital	10	9
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10	9
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-12	-14
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	8	8
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	31	27
Solvenskapitalkrav (SCR)	16	15
Minstekapitalkravet (MCR)	6	4
Solvensgrad	198 %	181 %

NOTE 27 Kapitalavkastning

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE PROSENT	2016	2015	2014	2013	2012
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	4,4	3,6	4,3	6,4	5,0
Avkastning II - Verdijustert ²	5,8	4,0	6,9	6,7	6,7
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Balansert portefølje 1					
Avkastning I - Bokført ¹	4,5	3,6	4,2	6,0	5,0
Avkastning II - Verdijustert ²	5,8	4,0	7,0	6,3	6,7
Balansert portefølje 2					
Avkastning I - Bokført ¹	4,4	3,7	4,7	7,3	5,0
Avkastning II - Verdijustert ²	5,8	3,9	6,9	7,5	6,7
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	4,2	3,6	4,5	5,2	ikke aktuell
Avkastning II - Verdijustert ²	5,5	3,7	6,5	5,4	ikke aktuell
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	6,2	4,0	6,7	8,8	7,5
SELSKAPSPORTEFØLJEN	4,7	4,7	7,3	5,7	4,5

NOTE 27 Kapitalavkastning – forts.

KLP BEDRIFTSPENSJON AS PROSENT	2016	2015	2014	2013	2012
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I - Bokført ¹	5,3	4,8	4,6	4,0	5,2
Avkastning II - Verdijustert ²	5,7	4,7	6,1	6,2	6,7
KOLLEKTIVPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Balansert portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	5,2	4,8	4,6	3,9	5,3
Avkastning II - Verdijustert ²	5,7	4,7	6,1	6,1	6,8
Moderat portefølje					
Avkastning I - Bokført ¹	5,4	4,9	4,4	4,1	4,8
Avkastning II - Verdijustert ²	5,8	4,8	6,1	6,4	6,3
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN	7,0	2,1	8,8	13,5	12,0
INVESTERINGSVALGSPORTEFØLJENS UNDERPORTEFØLJER					
Avkastning II - Verdijustert ²					
Profil 90 ³	9,8	3,4	8,9	24,8	15,2
Profil 70 ³	8,5	3,0	8,9	19,4	13,8
Profil 60 ³	7,8	2,7	9,1	16,9	13,1
Profil 50 ³	7,1	2,4	9,2	14,4	12,4
Profil 40 ³	6,4	2,1	9,3	11,9	11,7
Profil 30 ³	5,6	2,0	8,4	9,3	10,4
Profil 20 ³	4,6	1,6	8,2	7,3	9,2
Profil 10 ³	3,8	1,4	7,3	4,8	7,9
SELSKAPSPORTEFØLJEN	2,4	0,9	3,6	3,1	6,4

¹ Avkastning I = Bokført avkastning² Avkastning II = Verdijustert avkastning. Dette er bokført avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond³ Underporteføljens andel aksjer i prosent

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Konsernet tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Selskapet har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2016	Felles- ordningen	Over drift	2015
PENSJONSKOSTNADER						
Nåverdi av årets opptjening	105,4	10,1	115,5	109,3	11,7	121,0
Administrasjonsomkostning	2,9	0,0	2,9	2,8	0,0	2,8
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	15,3	1,4	16,7	15,8	1,7	17,5
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	123,6	11,5	135,1	127,9	13,4	141,2
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	40,0	4,5	44,5	35,0	4,0	39,0
Renteinntekt	-28,2	0,0	-28,2	-21,9	0,0	-21,9
Forvaltningsomkostning	2,5	0,0	2,5	2,9	0,0	2,9
Netto rentekostnad	14,9	4,5	19,4	16,0	4,0	20,0
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	2,1	0,6	2,7	2,3	0,6	2,8
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	17,0	5,2	22,1	18,2	4,6	22,8
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	-9,0	14,0	4,9	-154,4	-16,6	-171,0
Arbeidsgiveravgift	-1,3	2,0	0,7	-21,8	-2,3	-24,1
Finansskatt	18,7	8,2	26,8	0,0	0,0	0,0
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,4	24,1	32,5	-176,2	-18,9	-195,1
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	148,9	40,8	189,7	-30,1	-1,0	-31,1
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 573,7	183,0	1 756,7	1 407,4	160,1	1 567,5
Pensjonsmidler	1 156,4	0,0	1 156,4	1 012,2	0,0	1 012,2
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	417,3	183,0	600,3	395,2	160,1	555,3
Arbeidsgiveravgift	54,9	24,0	78,9	55,7	22,6	78,3
Finansskatt	22,6	10,0	12,7	0,0	0,0	0,0
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	1 651,2	217,0	1 868,2	1 463,1	182,7	1 645,8
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	494,8	217,0	711,8	450,9	182,7	633,6
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balansført netto forpliktelse/(midler) 01.01.	450,9	182,7	633,6	565,6	188,9	754,6
Resultatført pensjonskostnad	123,6	11,5	135,1	127,9	13,4	141,2
Resultatført finanskostnad	17,0	5,2	22,1	18,2	4,6	22,8
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,4	24,1	32,5	-176,2	-18,9	-195,1
arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-13,0	-0,8	-13,8	-10,5	-0,6	-11,1
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-92,0	-5,7	-97,7	-74,2	-4,6	-78,8
Balansført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i år	494,8	217,0	711,8	450,9	182,7	633,6

NOTE 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2016	Felles- ordningen	Over drift	2015
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	1 463,1	182,7	1 645,8	1 360,1	171,1	1 531,2
Nåverdi av årets opptjening	105,4	10,1	115,5	109,3	11,7	121,0
Rentekostnad	40,6	4,5	45,1	35,0	4,0	39,0
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	59,5	24,1	83,6	-161,4	-18,9	-180,3
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	15,3	1,4	16,7	15,8	1,7	17,5
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	2,1	0,6	2,7	2,3	0,6	2,8
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-13,0	-0,8	-13,8	-10,5	-0,6	-11,1
Utbetalinger	-21,8	-5,7	-27,4	-19,8	-4,6	-24,4
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 651,2	217,0	1 868,2	1 463,1	182,7	1 645,8
ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	1 012,2	0,0	1 012,2	926,8	0,0	926,8
Renteinntekt	28,2	0,0	28,2	21,9	0,0	21,9
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	51,2	0,0	51,2	14,8	0,0	14,8
Administrasjonskostning	-2,9	0,0	-2,9	-2,8	0,0	-2,8
Finansomkostning	-2,5	0,0	-2,5	-2,9	0,0	-2,9
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	92,0	5,7	97,7	74,2	4,6	78,8
Utbetalinger	-20,7	-5,5	-26,2	-19,1	-4,5	-23,5
Pensjonsmidler 31.12.	1 156,4	0,0	1 156,4	1 012,2	0,0	1 012,2
PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 651,2	217,0	1 868,2	1 463,1	182,7	1 645,8
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	1 156,4	0,0	1 156,4	1 012,2	0,0	1 012,2
Netto pensjonsforpliktelse	494,8	217,0	711,8	450,9	182,7	633,6

PROSENT	31.12.2016	31.12.2015
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,60 %	2,70 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 % ¹

¹ Det er beregnet 5 % finansskatt på den delen av forpliktelsen per 31.12.2015 som ikke er utbetalt i 2016.

Til målingen av pensjonskostnaden for 2016 anvendes forutsetninger per 31.12.2015, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen 31.12.2016 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2016. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2016 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

AKTUARIELLE FORUTSETNINGER

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»)

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjons ordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivninger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere): Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringen som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

Frivillig avgang for Fellesordning i 2015 (i %)

Alder (i år)	<24	24-29	30-39	40-49	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

Pensjoner over driften

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013BE lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Fellesordningen	Over drift	2016	Fellesordningen	Over drift	2015
MEDLEMSTATUS						
Antall aktive	945	67	1 012	893	72	965
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	630	35	665	611	21	632
Antall pensjoner	201	43	244	191	39	230

	2016	2015
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING:		
Eiendom	12,5 %	12,8 %
Utlån	11,6 %	12,3 %
Aksjer	20,1 %	19,8 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	26,8 %	26,9 %
Omløpsobligasjoner	20,0 %	20,6 %
Likviditet/pengemarked	8,9 %	7,6 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 5,8 prosent i 2016 og 3,6 prosent i 2015.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2017 – 31. desember 2017 er 147,4 millioner kroner.

Note 28 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.**Sensitivitetsanalyse per 31.12.2016**

Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,9 %
Årets opptjening	13,9 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,2 %
Årets opptjening	3,1 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,5 %
Årets opptjening	1,9 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1.

NOTE 29 Antall ansatte

	2016	2015
Antall fast ansatte 31.12.	950	939
Antall årsverk	909	898

NOTE 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv.

Styret i KLP har fastsatt prinsipper og retningslinjer for godtgjørelse som gjelder for hele konsernet, samt etablert et kompensasjonsutvalg som er et underutvalg av styret. Utvalget innstiller på og fører kontroll med at godtgjørelsesordningene i konsernet er i tråd med styrets prinsipper og retningslinjer.

Ledende ansatte er definert som ledergruppen i konsernet Kommunal Landspensjonskasse. Dette innbefatter konsernsjef, konserndirektører i KLP og administrerende direktører for enkelte datterselskap.

Alle ledende ansatte som ble medlem av konsernledelsen før 1. mai 2013 har pensjonsalder på 65 år, men kan velge å endre denne til 70 år. Ingen i den aktuelle gruppen har valgt å endre pensjonsalderen per 31.12.2016. De som ble medlemmer av konsernledelsen fra og med 1. mai 2013 har pensjonsalder på 70 år.

Konsernsjefen har etterlønn tilsvarende en årslønn inkludert tilleggsgoder ved eventuelt opphør av ansettelsesforholdet. Det foreligger ingen forpliktelser til å gi styreleder særskilt vederlag eller andre fordeler ved opphør eller endring av vervet. KLP betaler styreansvarsforsikring for sine styremedlemmer.

En av de ledende ansatte hadde tidligere en avtale om prestasjonslønn (bonus) i tillegg til fastlønn. Ordningen

ble avskaffet med virkning fra 1. juli 2013 slik at ingen av de ledende ansatte har slik ordning lenger. Opptjent bonus fram til avskaffelsestidspunktet beholdes, og har en utbetalingsperiode som strekker seg over tre år. Oppgitt bonusutbetaling gjelder utbetalt bonus i 2016 som er opptjent tidligere år som forfalt til utbetaling i 2016.

Alle medarbeidere i konsernet kan oppta lån i KLP - konsernet til lånevilkår for ansatte. Ingen ledende ansatte har vilkår som avviker fra dette. Lån til eksterne styremedlemmer/eksterne medlemmer av foretaksforamlingen blir kun gitt til ordinære lånevilkår.

Honorar for styremedlemmer fastsettes av foretaksforsamlingen.

Alle ytelser er oppgitt uten tillegg for arbeidsgiveravgift. For styremedlemmer som er valgt av og blant de ansatte opplyses det kun om ytelser og lån som kan knyttes til vervet som styremedlem.

Det vises forøvrig til beskrivelse av hovedprinsippene til fastsettelse av godtgjørelse i KLP-konsernet som kan søkes opp på klp.no.

Note 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. – forts.

2016 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdragsplan ¹⁾
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 807	-	206	1 413	11 840	1,95-2,35	A46
Marianne Sevaldsen	2 593	-	165	1 084	4 439	1,95	A43
Aage E. Schaanning	3 338	-	164	1 193	5 680	1,95	Fleksilån
Gro Myking	1 566	-	140	434	-	-	-
Rune Mæland ²	1 242	-	117	296	1 933	1,95	A34/A43
Rune Hørnes ⁴	672	-	328	84	-	-	-
Kirsten Grutle ⁵	177	-	14	40	4 258	1,95-2,20	A46
Tore Tenold	2 826	-	149	906	2 812	1,95	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	3 042	462	172	1 010	4 560	1,95-2,20	Fleksilån
Gunnar Gjørtz	2 965	-	160	1 115	3 797	1,95	Fleksilån
Leif Magne Andersen	2 018	-	159	665	4 572	1,95-2,25	A42/A44
STYRET³⁾							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	335						
Egil Johansen (9 av 9)	289						
Lars Vorland (8 av 9)	201						
Jan Helge Gulbrandsen (8 av 9)	179						
Marit Torgersen (8 av 9)	230						
Cathrine Klouman (4 av 4) ²⁾	131						
Ingjerd Blekli Spiten (5 av 5)	120						
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	201						
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	229						
FORETAKSFORSAMLING							
Sum foretaksforsamling, inkl. ansattrepresentanter	841				34 337		
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente					997 110		
Lån til ansatte i konsernet til ordinære vilkår					468 925		

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.² Vedkommende har trådt ut av vervet i løpet av året.⁴ Vedkommende ble ansatt i KLP 1. oktober 2016, og ytelsene er oppgitt fra den dato.⁵ Vedkommende har trådt inn i vervet 1. desember, og hennes ytelser er oppgitt fra denne dato og frem til og med 31.12.2016

Note 30 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. – forts.

2015 TUSEN KRONER	Lønn, honorar m.v.	Bonus	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdragsplan ⁹
LEDENDE ANSATTE							
Sverre Thornes, konsernsjef	3 694	-	167	1 509	10 017	2,25	A45
Ole Jacob Frich ⁴	1 097	-	99	311	1 130	2,45	A31
Marianne Sevaldsen	2 520	-	158	1 192	4 439	2,25	A43
Aage E. Schaanning	3 264	-	150	1 301	3 127	2,25-2,45	A22/A23
Rune Mæland	1 616	-	153	413	2 011	2,25	A34/A43
Mette-Jorunn Meisland ²	795	-	90	256	5 925	2,25-2,45	A38
Tore Tenold	2 752	-	144	1 103	2 018	2,25	Fleksilån
Håvard Gulbrandsen	2 974	835	165	1 114	3 074	2,90-3,15	A40/Fleksilån
Gunnar Gjørtz	2 894	-	152	1 131	2 299	2,25	Fleksilån
Leif Magne Andersen	1 968	-	154	734	4 737	2,25-2,45	A42/A44
STYRET³							
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	317						
Egil Johansen (7 av 9)	269						
Lars Vorland (4 av 6)	88						
Jan Helge Gulbrandsen (7 av 9)	173						
Marit Torgersen (9 av 9)	217						
Anita Krohn Traaseth (0 av 3) ²	0						
Cathrine Klouman (5 av 6)	88						
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (9 av 9)	188						
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	215						
KONTROLLKOMITÉ							
Ole Hetland, leder	98						
Bengt P. Johansen	83						
Berit Bore	86						
Dordi E. Flormælen	83						
Thorvald Hillestad	83						
REPRESENTANTSKAP							
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	653				42 602		
ANSATTE							
Lån til ansatte i konsernet med subsidiert rente					946 936		
Lån til ansatte i konsernet med ordinære vilkår					434 088		

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.² Vedkommende har trådt ut av vervet i løpet av året.³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.⁴ Gikk bort i august 2015

NOTE 31 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2016	2015
Ordinær revisjon	7,3	8,1
Attestasjonstjenester	0,5	0,8
Skatterådgivning	1,3	0,8
Andre tjenester utenfor revisjonen	2,4	4,0
Sum honorar til revisor	11,5	13,6

Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 32 Driftskostnader

MILLIONER KRONER	2016	2015
Personalkostnader	882	862
Avskrivninger og nedskrivninger ¹	319	118
Andre driftskostnader	556	449
Sum driftskostnader	1 756	1 429

¹ I 2016 ble programvare nedskrevet med 186 millioner kroner.

NOTE 33 Andre inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2016	2015
Tilskudd avtalefestet pensjon (AFP)	927	868
Øvrige inntekter	19	58
Sum andre inntekter	945	926

MILLIONER KRONER	2016	2015
ANDRE KOSTNADER		
Kostnader avtalefestet pensjon (AFP)	929	868
Øvrige kostnader	28	16
Sum andre kostnader	957	884

NOTE 34 Annen kortsiktig gjeld

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Kortsiktig gjeld verdipapirhandel	2 636	480
Påløpt ikke utlignet skatt	202	236
Forskuddstrekk pensjonsordning	382	329
Leverandørgjeld	676	681
Forhåndsinnkalt tilskudd til forsikringsviksomheten	131	106
Øvrig kortsiktig gjeld	795	2 424
Sum annen kortsiktig gjeld	4 823	4 255

NOTE 35 Betingede forpliktelse

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Kausjonsansvar tilhørende KLP	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	7 004	8 673
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn tilhørende KLP Konsern	7 190	5 670
Sum betingede forpliktelse	14 196	14 346

NOTE 36 Opptjent egenkapital

MILLIONER KRONER	Revaluerings- fond	Risiko- utjev- nings- fond	Natur- skade- fond	Øvrig opptjent egenka- pital	Opptjent egenkapital
Balansført verdi 31.12.2014 ¹	424	527	178	7 256	8 385
Prinsippendring, oppløsning av sikkerhetsavsetning i skadeforsikring				387	387
Balansført verdi 01.01.2015	424	527	178	7 642	8 772
Resultat		2 836	-33	1 405	4 209
UTVIDET RESULTAT:					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				132	132
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt	172			-43	129
Balansført verdi 31.12.2015	597	3 364	146	9 136	13 242
Resultat				2 808	2 808
UTVIDET RESULTAT:					
Poster som senere ikke vil bli omklassifisert til resultatet				-24	-24
Poster som senere vil bli omklassifisert til resultatet når særlige vilkår er oppfylt				72	72
Balansført verdi 31.12.2016	597	3 364	146	11 991	16 097

¹ IB 01.01.2014 er endret pga. reklassifisering i KLP Skadeforsikring AS med 86 millioner kroner.

Foto Anne Therese Sande. Økonomi og finans

Ikke-finansielt regnskap

Ikke-finansielt regnskap

VED ÅRSSLUTT 31. DESEMBER 2016

NOTE	2016	2015	2014	2013	2012	Målsetting 2016	Målsetting 2017	
ANSVARLIGE INVESTERINGER								
2	Antall utelukkelse av selskaper fra investeringsporteføljen	162	124	99	69	64	n/a	n/a
2	Antall reinkluderte selskaper i investeringsporteføljen	1	4	1	4	1	n/a	n/a
2	Antall generalforsamlinger i norske selskaper hvor KLP har stemt (andel)	111 (96%)	97 (91%)	105 (93%)	95 (95%)	113 (92%)	90 %	90 %
2	Antall generalforsamlinger i utenlandske selskaper med hvor KLP har stemt (andel)	2627 (90%)	2445 (83%)	2439 (82%)	2259 (76%)	2099 (75%)	75 %	75 %
2	Antall selskaper KLP har fulgt opp	214	176	109	41	143	200	240

NOTE	MILLIONER KRONER	2016	2015	2014	2013	2012	Målsetting 2016	Målsetting 2017
INVESTERINGER FOR BÆREKRAFTIG UTVIKLING								
3	Markedsverdi av investeringer i fornybar energi i Norge	22 468	20 189	19 876	18 865		n/a	n/a
3	Markedsverdi av investeringer i fornybar energi i utviklingsland	258	226	131	36		n/a	n/a
3	Markedsverdi av investeringer i bank og finans i utviklingsland	410	229	201	8	0	n/a	n/a
3	Markedsverdi av investeringer i Europeisk infrastrukturfond	652					n/a	n/a

NOTE	MILLIONER KRONER	2016	2015	2014	2013	2012	Målsetting 2016	Målsetting 2017
SKATT OG INNTEKT PER LAND (MILLIONER KRONER)								
4	Skattekostnad - Norge	560	-684	-72	-198	0	n/a	n/a
4	Skattekostnad - Sverige	-12	35	1	12	-10	n/a	n/a
4	Skattekostnad - Danmark	-9	-84	-61	-54	0	n/a	n/a
4	Skattekostnad - i Verden (utenfor Norden)	1	-125	-77	33	0	n/a	n/a
4	Inntekt i Norge	66 474	57 567	90 635	51 691	47 729	n/a	n/a
4	Inntekt i Sverige	469	415	383	274	216	n/a	n/a
4	Inntekt i Danmark	229	208	189	173	136	n/a	n/a
4	Inntekt i Europa (utenfor Norden)	97	112	115	14		n/a	n/a
4	Regnskapsmessig resultat før skatt i Norge	665	3 541	704	828	1 131	n/a	n/a
4	Regnskapsmessig resultat før skatt i Sverige	1 745	1 088	257	255	-166	n/a	n/a
4	Regnskapsmessig resultat før skatt i Danmark	153	331	136	-8	36	n/a	n/a
4	Regnskapsmessig resultat før skatt i Europa (utenfor Norden)	-115	-221	-232	-126		n/a	n/a
4	Årets netto kjøp/salg og investeringer i Norge	1 163	5 316	3 268	2 059	2 056	n/a	n/a
4	Årets netto kjøp/salg og investeringer i Sverige	-1 348	1 836	60	1 576	1 283	n/a	n/a
4	Årets netto kjøp/salg og investeringer i Danmark	50	411	8	3	399	n/a	n/a
4	Årets netto kjøp/salg og investeringer i Europa (utenfor Norden)	0	0	0	2 336		n/a	n/a

Ikke-finansielt regnskap

VED ÅRSSLUTT 31. DESEMBER 2016

NOTE	2016	2015	2014	2013	2012	Mål- setting 2016	Mål- setting 2017	
ANSATTE								
5	Antall ansatte i Norge	935	921	884	841	799	n/a	n/a
5	Antall ansatte i Sverige	6	11	8	8	1	n/a	n/a
5	Antall ansatte i Danmark	9	7	7	7	8	n/a	n/a
5	Prosent antall kvinner	47	48	48	48	48	n/a	n/a
5	Prosent antall menn	53	52	52	52	52	n/a	n/a
5	Prosent turnover av ansatte	4,7	4,0	4,0	3,9	3,1	n/a	n/a
5	Antall midlertidige ansatte	38	37	29	36	18	n/a	n/a
5	Prosent deltidsansatte kvinner	14	15	16	16	18	n/a	n/a
5	Prosent deltidsansatte menn	2,4	1,2	1,7	1,8	1,7	n/a	n/a
5	Antall kvinner i prosent av ledernivå en	30	13	20	27	18	30 %	>30%
5	Antall kvinner i prosent av ledernivå to	35	33	35	35	30	40 %	>40%
5	Antall kvinner i prosent av ledernivå tre	48	48	47	45	47	45 %	>45%
5	Antall kvinner i prosent styret	50	50	50	50	43	>40%	>40%
6	Rapportert sykefravær korttid (%)	1,9	1,7	1,6	1,0	1,1	n/a	n/a
6	Rapportert sykefravær langtid (%)	2,7	2,5	3,1	2,9	3,1	n/a	n/a
6	Rapportert sykefravær totalt (%)	4,5	4,2	4,7	3,9	4,2	<4%	<4%
6	Rapportert sykefravær kvinner (%)	6,7	5,6	6,0	5,8	6,0	n/a	n/a
6	Rapportert sykefravær menn (%)	2,7	2,8	3,1	2,2	2,2	n/a	n/a
	Rapportert fravær syke barn kvinner (%)	51	52	57	63	63	n/a	n/a
	Rapportert fravær syke barn menn (%)	49	48	43	37	37	n/a	n/a
7	Rapportert antall personskader	0	1	1	1	0	n/a	n/a

NOTE	TUSEN KRONER	2016	2015	2014	2013	2012	Mål- setting 2016	Mål- setting 2017
LØNN OG GODTGJØRELSE								
8	Totalt lønn til ansatte	718 199	683 285	638 922	594 874	547 218	n/a	n/a
8	Gjennomsnittlig lønn kvinner	641	621	609	593	570	n/a	n/a
8	Gjennomsnittlig lønn menn	781	768	758	743	727	n/a	n/a
8	Kvinner tjener prosentvis i forhold til menn	82,1	80,9	80,3	79,8	78,4	n/a	n/a
8	Kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå en	67,7	92,4	79,0	72,4	64,3	n/a	n/a
8	Kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå to	88,3	87,6	91,9	87,7	91,1	n/a	n/a
8	Kvinner tjener prosentvis i forhold til menn på ledernivå tre	91,2	91,6	96,3	92,3	92,2	n/a	n/a

Ikke-finansielt regnskap

VED ÅRSSLUTT 31. DESEMBER 2016

NOTE	2016	2015	2014	2013	2012	Mål- setting 2016	Mål- setting 2017
MILJØ							
9	Energiforbruk kWh/m2 i KLP Eiendoms egendriftede bygg i Oslo	195	195	162	158	182	180
9	Energiforbruk kWh/m2 i KLP Eiendoms egendriftede bygg i Trondheim	216	180	151	154	162	180
9	Energiforbruk kWh/m2 i KLP Eiendoms egendriftede bygg i København	134	128	131	140	153	180
9	Energiforbruk kWh/m2 i KLP Eiendoms egendriftede bygg i Stockholm	121				180	180
9	Energiforbruk kWh/m2 i KLP Eiendoms egendriftede bygg totalt	188				180	180
10	Energiforbruk kWh/m2 i KLPs kontorer i KLP Huset	151	140	146	147	160	n/a
10	Energiforbruk kWh/m2 i KLPs kontor i Bergen	102	101	119	152	142	n/a
10	Energiforbruk kWh/m2 i KLPs kontorer i Trondheim	214	200	202	218	217	n/a
10	Energiforbruk kWh/m2 i KLPs egne kontorer totalt	147	137	145	151	160	n/a
9	Kildesorteringsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i Oslo	56	55	56	56	53	60
9	Kildesorteringsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i Trondheim	52	54	57	42	43	50
9	Kildesorteringsgrad i prosent på avfall fra egendriftede bygg i København	40	39	38	30	50	50
9	Kildesorteringsgrad i prosent på avfall fra KLPs egne kontorer i Norge	61	68	72	64	53	75
10	Totalt antall flyreiser (tur-retur)	3 294	3 623	3 588	3 355	3 195	3 427
10	Totalt antall flyreiser pr. årsverk (tur-retur)	3,5	3,9	4,0	3,9	4,0	3,65
10	Klimagassutslipp fra KLPs egen drift (tonn co2-ekvivalenter)	821	951	1 063	930	999	788

Ikke-finansielt regnskap

NOTER

NOTE 1 Regnskapsprinsipper

Vurdering av vesentlighet:

Valg av indikatorer for årsrapporten er basert på den tredelte bunnlinje; hvordan påvirker KLP økonomiske, miljømessige og sosiale aspekter.

KLPs interessenter er eiere, kunder, medlemmer, egne ansatte og samfunnet generelt. KLP tilstreber åpenhet i sitt arbeid. Dette være seg alt fra formelle retningslinjer og vedtak, til tiltak og resultater som er tilgjengeliggjort på selskapets nettsider eller i bloggen om samfunnsansvar. Bloggen gir interessenter en mulighet til å respondere og kommentere på hva de er opptatt av. I de fora hvor KLP er med og holder presentasjoner eller foredrag om samfunnsansvar og ansvarlige investeringer, har vi også en god mulighet for å komme i dialog med og å samle innspill fra våre interessenter.

Den tredelte bunnlinje:

Økonomi:

Ansvarlige investeringer er sentralt i KLPs forretning, og som forvalter av pensjonsmidler. KLPs oppgave i så måte, er å sikre avkastning til fremtidig pensjoner. Likevel, det er ikke likegyldig hvordan denne avkastningen skapes. KLP ønsker å være en ansvarlig finansiell investor og eier, og bruker derfor flere virkemidler for å påvirke selskaper til en langsiktig og bærekraftig verdiskaping.

KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer er vedtatt av styret, og definerer virkemidler og mål for ansvarlige investeringer. Virkemidlene er eksklusjon, aktivt eierskap og investeringer for bærekraftig utvikling. Rapportering på dette området er derfor vesentlig. I tillegg er skatt og omsetning per land inkludert i rapporten. Som eier, er KLP opptatt av åpenhet og er en pådriver for blant annet land-for-land-rapportering.

Miljø:

KLP investerer ikke i selskaper som får 30% eller mer av sine inntekter fra kull-produksjon eller annen kull-basert virksomhet. Dette gjøres for å redusere miljøpåvirkningen av KLPs forvaltning av pensjonsmidler.

KLP påvirker miljøet hovedsakelig gjennom eiendomsvirksomheten, som driftes gjennom datterselskapet KLP Eiendom. Derfor har KLP Eiendom som mål å bygge miljøvennlige bygg for fremtiden, og drive bærekraftig eiendomsforvaltning. Parametere det styres og måles på her, relaterer seg til energiforbruk, avfall, transport og materialbruk. Videre har KLPs investeringer i finansielle instrumenter stor miljøpåvirkning.

Energiforbruk og avfall er parametere hvor KLP har definert reduksjonsmål, også i KLPs egne kontorlokaler, og hvor reduksjon har stor effekt på miljø relativt til andre indikatorer. For KLP som kontorbedrift i Norge er miljøpåvirkningen begrenset. Igjen er det energiforbruk som skiller seg ut som en relevant faktor å rapportere på, også fordi den kan konverteres til finansiell verdi.

KLP rapporterer også på flyreiser da reisevirksomheten står for mesteparten av driftens klimagassutslipp.

Sosialt:

KLP rapporterer på likestilling, sykefravær og turnover. Vi er opptatt av at de ansatte skal ha like muligheter, uavhengig av kjønn, etnisitet og legning. Vi ønsker også at de ansatte skal glede seg til å gå på jobb, og ha et godt og stimulerende arbeidsmiljø. Slik vi ser det, vil dette reflekteres både i sykefravær og turnover.

Innholdet i det ikke-finansielle regnskapet er satt opp for å dekke regnskapsloven § 3-3c og Norsk regnskapsstandard nr. 16. Ved seleksjon av de enkelte indikatorer er det gjort en vurdering hvorvidt de tilfredsstillende Global Reporting Initiative (GRI) og Communication on Progress til FNs Global Compact. Utvidet rapportering om samfunnsansvar finnes på klp.no/samfunnsansvar.

Vurderingen av hva som er materielle rapporteringsvariabler er gjort ut fra hva som anses å være av størst betydning for KLPs virksomhet og interessenter.

NOTE 2 Ansvarlige investeringer

Antall utelukkelse viser til totalt antall selskaper KLP har ekskludert fra investeringsuniverset på grunn av brudd på KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer ved utgangen av året. Antall reinkluderte selskaper er selskaper hvor utelukkelsen har blitt opphevet i løpet av året.

I 2016 ble metoden for å beregne totalt antall ekskluderte selskaper strammet inn. Det er kun selskaper som direkte kan knyttes til årsaken for ekskludering, som blir inkludert i det totale antallet ekskluderte selskaper. For eksempel førte tidligere ekskludering av et selskap til at finansieringsselskapet til det ekskluderte selskapet også ble ekskludert. Nå blir altså ikke lenger finansieringsselskapet med i beregningen. Som et resultat av denne endringen, vil ikke antall ekskluderinger og inkluderinger av selskap i 2016 stemme med endringen i totalt antall ekskluderte selskap fra 2015 til 2016. Med den nye måten å telle antall ekskluderte selskaper, vil antallet per 31.12.2015 være 123, altså tall uten finansieringsselskapene

I tillegg viser regnskapet antall generalforsamlinger der KLP har stemt. Målsettingen er definert som en andel av generalforsamlingene hvor KLP har stemmerett. KLP har som mål å stemme i minimum 75 prosent av generalforsamlingene internasjonalt, og minimum 90 prosent av generalforsamlingene i Norge. I 2016 stemte vi i 90 prosent av generalforsamlingene internasjonalt, og 96 prosent av generalforsamlingene i Norge. Oversikt over hvilke selskaper tallene viser til, og hvordan KLP har stemt, finnes på klp.no/samfunnsansvar.

Antall selskaper KLP har fulgt opp som en del av eierskapsutøvelsen, viser til porteføljeselskaper som KLP har vært i direkte kontakt med under året. Temaene er sosiale, miljø-, eller selskapsledelsesforhold. Oppfølgingen og dialogen varierer i omfang og tid, men er med på å avklare hvordan selskapene håndterer samfunnsansvarsutfordringer, samt å kommunisere KLPs forventninger. Målsetningen for 2016, å følge opp 200 selskaper, ble oppnådd. For 2017 er målsetningen å følge opp 240 selskaper.

NOTE 3 Investeringer for bærekraftig utvikling

«Investeringer for bærekraftig utvikling» er ett av virkemidlene i KLPs retningslinjer for ansvarlige investeringer. Som en del av dette har KLP investert i to sektorer i utviklingsland: fornybar energi, og investeringer i bank og finans. I tillegg har KLP betydelige investeringer i fornybar energiproduksjon i Norge. Disse tallene rapporterer markedsverdien til disse investeringene.

Fornybar energi i Norge er definert som KLPs investeringer i norske kraftselskaper. Fornybar energi i utviklingsland er KLPs direkteinvesteringer i fornybar energiprojekter i utviklingsland som KLP gjør i samarbeid med det statlige utviklingsfondet Norfund. KLP har sammen med Norfund etablert et felles investeringsselskap, KLP Norfund Investments AS.

Investeringer i bank og finans i utviklingsland er definert som KLPs investeringer i Norsk mikrofinansinitiativ (NMI) og NorFinance AS. NorFinance investerer i finanssektoren i utviklingsland, og er et investeringsselskap hvor KLP er medinvestor med blant andre Norfund.

Investeringene baseres på kommersielle risiko- og avkastningsvurderinger, men vektlegger også effekten på samfunns- og miljømessige parametere.

KLP har per 31.12.2016, allokert totalt 1,18 milliarder kroner til KLP Norfund Investments og NorFinance.

NOTE 4 Skatt og inntekt per land

Skatt og inntekt per land er fordelt på de land hvor KLP driver virksomhet med bestemmende innflytelse. Dette innebærer at skatt og inntekt fra investeringer i utenlandske verdipapirer rapporteres i landfordelingen som norske, med mindre KLP har bestemmende innflytelse over investeringen slik at det foreligger et konsernforhold. I beløpet inngår KLP sin kildeskatt i fondsinvesteringer fra og med 2013.

Skattekostnad består av regnskapsført skattekostnad i de ulike landene. Dette vil avvike fra betalt skatt. Skatt i form av avgifter inngår ikke i de rapporterte tallene. Sammenlignbare tall fra før 2013 er ikke framskaffet.

NOTE 5 Ansatte

Leder og ansattnivå:

- Ledernivå 1 er alle i konsernledelsen.
- Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til konserndirektør.
- Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.
- Ansatte

Antall ansatte inkluderer ansatte i permisjon og ansatte som jobber deltid.

KLP har ansatte i Norge, Sverige og Danmark. Prosent antall turnover viser til antall personer som har sluttet i KLP.

Antall personer som har skiftet arbeidsgiver internt i KLP (forskjellige juridiske enheter under KLP som morselskap) er ikke inkludert i turnover-tallet.

Antall kvinner i prosent rapporteres på ledernivå 1 til 3, hvor ledernivå 1 er alle i konsernledelsen. Ledernivå 2 er de lederne som rapporterer direkte til en konserndirektør. Ledernivå 3 er de lederne som rapporterer til ledere på nivå 2.

I forhold til mål om 40 prosent av hvert kjønn totalt blant antall ledere, oppnådde vi følgende utvikling fra 2015 til 2016:

Ledernivå	% kvinner pr 31.12.15	% kvinner pr 31.12.2016
3	48,4%	48,4 %
2	33,3%	34,6 %
1	12,5%	30,0%

NOTE 6 Sykefravær

Tallene viser egenrapportert og legerapportert sykefravær. Korttidsfravær er 1-3 dager, langtidsfravær er 4 dager eller mer. KLPs mål er å ha lavere sykefravær enn 4 prosent. KLP samarbeider tett med både bedriftshelsetjenesten og NAV for å forebygge og følge opp sykefraværet. Fraværet analyseres fortløpende og tiltak utarbeides i samarbeid med HR, lederne og den ansatte.

NOTE 7 Personalskader

Tallene viser egenrapporterte personalskader og skader rapportert som faktiske og mulige yrkesskader. Alt rapportert til KLP Skadeforsikring AS, som forsikringselskap for KLP.

NOTE 8 Lønn og godtgjørelse

Informasjon vedrørende lønn omhandler kun Norge.

Lønn og godtgjørelse for KLPs konsernledelse og styre-representanter er omtalt i note 30 i konsernregnskapet. Datterselskapet KLP Kapitalforvaltning har bonusordninger for enkelte ansatte, øvrige ansatte i KLP-konsernet har ikke bonus eller opsjonsavtaler.

Gjennomsnittlig lønn per kjønn er beregnet ut fra kontrakt-festet lønn etter 100 prosent stilling og ikke korrigert for andel deltid.

Det er besluttet å iverksette konkrete tiltak for å øke kvinners andel av menns lønn, og det er satt som mål at kvinners andel av menns lønn innen 2018 skal være 90 prosent og 95 prosent i 2020.

NOTE 9 Miljøpåvirkning KLP Eiendoms egedriftede bygg

Energiforbruk kWh per kvadratmeter (spesifikk energi) per år for de bygg KLP Eiendom selv drifter, er temperaturkorrigert for å kunne måle effekt av iverksatte energisparingstiltak. (Temperaturkorrigert: energiforbruk til oppvarming justeres til et normalår1961-1990, ref. met.no - Meteorologisk institutt).

Alle bygg driftet av KLP Eiendom, eies også av KLP. Ansvarer gjelder med dette både drift og vedlikehold. Med denne modellen har KLP muligheten til å iverksette og måle effekten av miljøtiltak. Alle disse byggene har energioppfølgingssystem hvor energi- og vannforbruk registreres og overvåkes. I tallene er det kun tatt med bygg hvor leietakers energiforbruk også er kjent, slik at vi har oversikt over totalt energiforbruk på byggene. Byggene KLP jobber på denne måten finnes i Oslo, Trondheim, København og Stockholm. Tallene for Stockholm er usikre, da vi grunnet personalmangel ikke har hatt mulighet til å ferdigstille all kvalitetssikring av koblinger mot vårt energioppfølgingssystem.

Vi har redusert energiforbruket vårt i 2016 (når vi ser på sammenliknbare bygg), sammenliknet med 2015. Vi har imidlertid ikke redusert nok til å klare våre målsetninger om henholdsvis 3,5/5/3/3 prosent snittreduksjon i henholdsvis Oslo/Trondheim/København/Stockholm. Det totale forbruket har økt, dette fordi vi har flere bygg i porteføljen, og fordi vi stadig innlemmer mer av leietakers eget energiforbruk i vår energioppfølging.

I Trondheim har spesifikk energi økt betraktelig. Dette skyldes i hovedsak at vi har kjøpt bygg med svært høyt forbruk som er innlemmet i årets rapportering. I København har tallene tidligere ikke vært temperaturkorrigert, men fra og med 2016 er denne funksjonen også på plass for våre bygg i Danmark.

Selskapet har en stor portefølje med bygg, og både porteføljen, bruken av den, og innrapporterte tall knyttet til miljø og energi endrer seg. Forhold som påvirker porteføljen og rapporteringen knyttet til den er kjøp og salg av eiendommer, bruksmønsteret enten i kortere eller lengre tidsperioder, samt utfordringer med å få innhentet korrekte tall. Det betyr at byggene KLP rapporterer på varierer noe fra år til år, men vurderingen er at dette likevel vil vise de riktige trendene i selskapets bygningsmasse.

Rapporteringen inkluderer kun de byggene KLP selv drifter, og som har sammenliknbare driftsforhold 12 måneder tilbake i tid fra rapporteringstidspunktet.

Vi registrerer og overvåker mengde avfall for alle våre bygg kontinuerlig med IT-systemet Optima Avfall. Unntatt er byggene i Stockholm, fordi avfallet her ikke veies ved henting. Kildesorteringsgraden viser hvor stor andel av avfallet som blir sortert. Sortert avfall kan materialgjenvinnes i større grad, og har derfor en mindre negativ miljøpåvirkning enn avfall som ikke sorteres og som blir enten deponert eller energigjenvunnet. Vi har ikke oppnådd vår målsetning om henholdsvis 60/60/50 prosent sortering i Oslo/ Trondheim/København. Det viser seg vanskelig å oppnå våre målsetninger om sortert andel fordi vi i liten grad har mulighet til å påvirke sorteringen hos våre leietakere. Vi tilstreber en best mulig tilrettelegging og er i kontinuerlig dialog med våre leietakere, for å etablere stadig bedre rutiner.

NOTE 10 Miljøpåvirkning egen kontorvirksomhet

KLP har satt ambisiøse mål om utslippsreduksjon, og skal redusere klimagassutslippene med 50 prosent innen 2030, sammenlignet med utslippene i 2010. For å følge utviklingen på målsetningen, er det essensielt å følge den årlige utviklingen. KLP rapporterer derfor klimagassutslipp fra egen kontorvirksomhet. For å nå målsetningen om 50 prosent reduksjon innen 2030, må KLP redusere utslippene med 4 prosent årlig. I 2016 har vi hatt en reduksjon på 13,5 prosent.

Klimagassutslippene fra egen kontorvirksomhet er hentet fra KLPs klimaregnskap, som er utarbeidet av analyseselskapet CO2focus. Informasjonen som benyttes i et klimaregnskap stammer både fra eksterne og interne kilder, og blir omregnet til tonn CO₂-ekvivalenter. Analysen er basert på den internasjonale standarden «A Corporate Accounting and Reporting Standard», utviklet av «the Greenhouse Gas Protocol Initiative» - GHG protokollen. Dette er den mest anvendte metoden verden over for å måle sine utslipp av klimagasser. ISO-standard 14064-1 er basert på denne. Utslipstallet omfatter all energiforbruk, transport, avfall og

øvrige drift av KLPs interne virksomhet i Oslo, Trondheim og Bergen. Energiforbruk i KLPs egendrivede eiendommer, som KLP ikke selv benytter som kontorlokaler, er ikke inkludert. Klimagassutslipp fra selskaper KLP er investert i er heller ikke inkludert her. Dette kan du lese mer om på klp.no/samfunnsansvar

KLPs største kilde til klimagassutslipp er ansattes forretningsreiser. På bakgrunn av dette er det rapportert antall flyreiser, samt antall flyreiser per ansatt. Tallene leveres fra reisebyrået KLP benytter, Egencia. I 2016 ble antall flyreiser redusert med 9 prosent sammenlignet med foregående år, og 8,5 prosent i forhold til 2014. Godt innenfor målet på 6 % reduksjon i 2016. Flyreiser vil fortsatt være et fokusområde for miljøarbeidet i årene som kommer. Målsetningen for 2017 er ikke ferdigstilt per i dag, men estimeres til 5%.

Videre er energiforbruket i KLPs egne kontorlokaler en viktig kilde til KLPs klimagassutslipp. Forbruket er ikke temperaturkorrigert, men viser faktisk forbruk. Energiforbruket er hentet fra vårt online energioppfølgings-system (Optima Energi). Fra og med 2016 inngår alle KLPs kontorlokaler i KLP Eiendoms eiendomsportefølje. Ikke alle byggene driftes av KLP Eiendom. KLP Eiendom vil på sikt etablere en samlet målsetning hvor alle bygg inngår. Det settes derfor ikke lenger egne målsetninger for energiforbruk på KLPs egne kontorer, da påvirkningsmuligheten er liten.

I år rapporterer KLP samlet kildesorteringsgrad for egne kontorlokaler i Norge. Konsernets målsetning er 80 prosent sorteringsgrad innen 2020. Til tross for at det har blitt gjennomført en rekke tiltak for å øke sorteringsgraden, har den de seneste årene gått i feil retning; ned med nærmere 10 prosent. Det har blant annet blitt installert «miljøstasjoner» i KLPs regionskontor i Bergen og KLPs hovedkontor i Bjørvika. Disse ble installert i Q3-2016, og det er derfor vanskelig å måle effekten per i dag. Tallene for avfallsmengder leveres av ulike leverandører til KLP, og det er derfor noe usikkerhet knyttet til tallene.

Til styret i Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap

Uavhengig uttalelse vedrørende det ikke-finansielle regnskapet 2016

Vi har kontrollert om Kommunal Landspensjonskasse Gjensidige Forsikringsselskap har utarbeidet ikke-finansielle regnskap per 22.03.2017. Kriteriene som er anvendt ved vurdering av saksforholdet er fullstendig, nøyaktig og tidsriktig informasjon.

Ledelsens ansvar

Ledelsen er ansvarlig for det ikke-finansielle regnskap og for at det er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene. Ansvarer omfatter å utforme, implementere og vedlikeholde en intern kontroll som ivaretar ikke-finansielle regnskap. Ledelsen er også ansvarlig for utvelgelse og innsamling av informasjon som presenteres.

Vår uavhengighet og kvalitetskontroll

Vi er uavhengige av selskapet i overensstemmelse med lov og forskrift og *Code of Ethics for Professional Accountants* (IESBA Code) og med de etiske kravene som er relevante for vårt oppdrag, og vi har oppfylt våre etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene og IESBA Code. Vi anvender *ISQC 1 [NORSK] – Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester* og opprettholder et omfattende system for kvalitetskontroll inkludert dokumenterte retningslinjer og prosedyrer vedrørende etterlevelse av etiske krav, faglige standarder og gjeldende lovmessige og regulatoriske krav.

Revisors oppgaver og plikter

Vår oppgave er å gi uttrykk for en mening om saksforholdet basert på vår kontroll.

Vi har foretatt våre kontroller og avgir vår uttalelse i samsvar med standard for attestasjonsoppdrag "ISAE 3000 Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon".

Vårt arbeid innebærer utførelse av handlinger for å innhente bevis for at saksforholdet er utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene. De valgte handlingene avhenger av vårt skjønn, herunder vurderinger av risikoene for at saksforholdet inneholder vesentlig feilinformasjon, enten det skyldes misligheter eller feil. Ved en slik risikovurdering tar vi hensyn til den interne kontrollen som er relevant for utarbeidelsen av saksforholdet. Formålet er å utforme kontrollhandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av den interne kontrollen. Vår kontroll omfatter også en vurdering av om de anvendte kriteriene er hensiktsmessige og en vurdering av den samlede presentasjonen av saksforholdet.

Vårt arbeid har omfattet følgende kontrollhandlinger:

- Intervjuer med nøkkelpersoner i rapporteringsarbeidet innenfor de ulike områdene i det ikke-finansielle regnskapet.

PricewaterhouseCoopers AS, Postboks 748 Sentrum, NO-0106 Oslo

T: 02316, org. no.: 987 009 713 MVA, www.pwc.no

Statsautoriserte revisorer, medlemmer av Den norske Revisorforening og autorisert regnskapsfører selskap

- Vurdering av rutiner og internkontroll knyttet til rapportering til det ikke-finansielle regnskapet.
- Innsamling og gjennomgang av relevant informasjon som støtter fremstillingen i det ikke-finansielle regnskapet.
- Vurdering av informasjonen i det ikke-finansielle regnskapet, herunder en gjennomgang av fullstendigheten og nøyaktigheten i den presenterte informasjonen.

Etter vår mening er innhentet bevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon. Vi mener at vårt arbeid gir et forsvarlig grunnlag for vår uttalelse med moderat sikkerhet.

Konklusjon

Vi har ved utførelsen av våre kontroller ikke blitt oppmerksomme på noe som gir oss grunn til å tro at det ikke-finansielle regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon. Etter vår mening er at det ikke-finansielle regnskap i det alt vesentlige utarbeidet i overensstemmelse med kriteriene.

Oslo, 22. mars 2017

PricewaterhouseCoopers AS

A handwritten signature in blue ink, consisting of several overlapping loops and lines, positioned above the name and title of the signatory.

Eli Moe-Helgesen
Statsautorisert revisor

Tove Kristin Skjelbostad. Regnskap.

Årsregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Innhold

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

RESULTATREGNSKAP	147
BALANSE	149
EGENKAPITALOPPSTILLING	153
KONTANTSTRØMOPPSTILLING	154

NOTER TIL REGNSKAPET

— Note 1	Generell informasjon	155
— Note 2	Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene	155
— Note 3	Viktige regnskapsestimer og vurderinger	157
— Note 4	Netto inntekter fra finansielle instrumenter	158
— Note 5	Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser	161
— Note 6	Virkelig verdi hierarki	165
— Note 7	Risikostyring	171
— Note 8	Likviditetsrisiko	174
— Note 9	Renterisiko	176
— Note 10	Valutarisiko	178
— Note 11	Kreditrisiko	180
— Note 12	Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør	183
— Note 13	Pantelån og andre utlån	184
— Note 14	Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	186
— Note 15	Aksjer og aksjefondsandeler	188
— Note 16	Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler	234
— Note 17	Investeringseiendommer	234
— Note 18	Immaterielle eiendeler	235
— Note 19	Forsikringstekniske forhold	236
— Note 20	Sikringsbokføring	241
— Note 21	Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån	242
— Note 22	Overførte eiendeler med restriksjoner	243
— Note 23	Kapitalavkastning	245
— Note 24	Salgskostnader	245
— Note 25	Pensjonsansvar egne ansatte	246
— Note 26	Skatt	249
— Note 27	Ytelser og lån til ledende ansatte m.v.	251
— Note 28	Antall ansatte	253
— Note 29	Honorar til revisor	253
— Note 30	Transaksjoner med nærstående parter	254
— Note 31	Andre forpliktelser	254
— Note 32	Kapitalkrav	255
— Note 33	Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader	257
— Note 34	Betingede forpliktelser	257

REVISORS BERETNING	258
--------------------	-----

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	2016	2015
	Forfalte premier, brutto	33 606	29 543
	Avgitte gjenforsikringspremier	-1	-2
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. fra andre forsikringsforetak/pensjonskasser	3 250	9 247
19	Sum premieinntekter for egen regning	36 854	38 789
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	4 616	5 832
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	8 432	8 469
	Verdiendringer på investeringer	6 014	7 082
	Realisert gevinst og tap på investeringer	5 528	-5 955
4	Sum netto inntekter fra investeringer i kollektivporteføljen	24 588	15 428
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	23	28
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	41	41
	Verdiendringer på investeringer	45	24
	Realisert gevinst og tap på investeringer	18	-17
4	Sum netto inntekter fra investeringer i investeringsvalgporteføljen	127	77
33	Andre forsikringsrelaterte inntekter	933	888
	Utbetalte erstatninger, brutto	-16 263	-15 139
	Overføring av premiereserve og pensjonskapital mv. til andre forsikringsforetak/pensjonskasser	-124	-147
19	Sum erstatninger	-16 387	-15 287
	Endring i premiereserve mv., brutto	-27 291	-11 296
	Endring i tilleggsavsetninger	-3 987	-3 030
	Endring i kursreguleringsfond	-6 865	-1 950
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-287	-243
	Overføring av tilleggsavsetninger fra andre forsikringsforetak/pensjonskasser	-3	-9
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte forpliktelser	-38 434	-16 528
	Endring i pensjonskapital mv.	-82	21
	Endring i premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	-4	-3
	Endring i andre avsetninger	-23	-27
19	Sum resultatførte endringer i forsikringsforpliktelser - særskilt investeringsvalgportefølje	-108	-9
	Overskudd på avkastningsresultatet	-3 925	-182
	Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	-394	-17 326
19	Sum midler tilordnet forsikringskontraktene - kontraktsfastsatte forpliktelser	-4 319	-17 508

Resultatregnskap

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	2016	2015
	Forvaltningskostnader	-179	-181
24	Salgskostnader	-124	-118
	Forsikringsrelaterte administrasjonskostnader (inkl. provisjoner for mottatt gjenforsikring)	-837	-624
	Sum forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 140	-922
33	Andre forsikringsrelaterte kostnader	-934	-874
19	Resultat av teknisk regnskap	1 180	4 054
	Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	529	533
	Renteinntekt og utbytte mv. på finansielle eiendeler	605	650
17	Netto driftsinntekt fra eiendom	181	41
	Verdiendringer på investeringer	901	-866
	Realisert gevinst og tap på investeringer	-862	874
4	Sum netto inntekter fra investeringer i selskapsporteføljen	1 354	1 232
	Andre inntekter	7	13
	Forvaltningskostnader	-13	-11
	Andre kostnader	-403	-411
	Sum forvaltningskostnader og andre kostnader knyttet til selskapsporteføljen	-416	-422
	Resultat av ikke-teknisk regnskap	945	822
	Resultat før skattekostnad	2 125	4 876
26	Skattekostnader	773	-489
	Resultat før andre resultatkomponenter	2 898	4 387
	Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte	-27	124
	Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden	-5	71
	Justering av forsikringsforpliktelsene	0	-20
26	Skatt på andre resultatkomponenter	8	-44
	Sum andre resultatkomponenter	-24	132
	Totalresultat	2 874	4 519
	Disponeringer og overføringer		
	Overført til annen opptjent egenkapital	-2 331	-1 682
	Overført til/fra risikoutjevningssfond	-543	-2 836
	Sum resultatdisponering og overføring	-2 874	-4 519

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
EIENDELER I SELSKAPSPORTEFØLJEN			
18	Andre immaterielle eiendeler	253	454
	Investeringer i selskapsporteføljen		
6,17	Investeringseiendommer	1 003	893
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	1 779	1 673
14	Aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	4 125	3 738
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	5 904	5 411
5,11	Investeringer som holdes til forfall	6 460	10 013
5,11	Utlån og fordringer	7 349	6 291
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 808	16 304
5,6,15	Aksjer og andeler	434	415
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	8 934	7 476
5,6,11	Utlån og fordringer	1 025	925
5,6,11	Finansielle derivater	645	614
5,6	Andre finansielle eiendeler	14	29
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 052	9 458
Sum investeringer i selskapsporteføljen		31 767	32 067
	Fordringer i forbindelse med direkte forretninger	486	537
30	Konsernmellomværende	292	121
	Andre fordringer	123	101
Sum fordringer		902	759
	Anlegg og utstyr	46	39
	Kasse, bank	887	654
26	Eiendeler ved skatt	336	0
Sum andre eiendeler		1 269	693
Sum eiendeler i selskapsporteføljen		34 190	33 973

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSLESKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
EIENDELER I KUNDEPORTEFØLJENE			
Investeringer i kollektivporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	55 076	53 386
14	Aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	528	364
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	55 604	53 750
5,11	Investeringer som holdes til forfall	25 928	24 758
5,11	Utlån og fordringer	149 660	137 830
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	175 588	162 588
5,6,15	Aksjer og andeler	93 531	82 290
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	123 574	108 383
5,6,11	Utlån og fordringer	9 654	12 071
5,6,11	Finansielle derivater	937	492
5,6	Andre finansielle eiendeler	1 400	2 262
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	229 097	205 497
Sum investeringer i kollektivporteføljen		460 289	421 835
Investeringer i investeringsvalgporteføljen			
14	Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak	272	264
14	Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak	272	264
5,11	Investeringer som holdes til forfall	120	136
5,11	Utlån og fordringer	618	543
5,11	Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	738	678
5,6,15	Aksjer og andeler	519	459
5,6,11	Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	620	599
5,6,11	Utlån og fordringer	34	47
5,6,11	Finansielle derivater	2	1
5,6	Andre finansielle eiendeler	0	1
5,6	Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	1 174	1 108
Sum investeringer i investeringsvalgporteføljen		2 184	2 050
Sum eiendeler i kundeporteføljene		462 473	423 885
Sum eiendeler		496 663	457 858

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSER			
	Annen innskutt egenkapital	11 726	10 422
	Sum innskutt egenkapital	11 726	10 422
	Risikoutjevningfond	3 907	3 364
	Annen opptjent egenkapital	12 153	9 822
	Sum opptjent egenkapital	16 060	13 186
21	Evigvarende ansvarlig lånekapital	706	3 702
21	Annen ansvarlig lånekapital	5 514	5 839
20,21	Fondsobligasjoner	1 650	1 564
5,21	Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 870	11 105
	Premiereserve mv.	380 658	353 401
	Tilleggsavsetninger	24 292	20 170
16	Kursreguleringsfond	28 337	21 472
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	16 907	15 284
19	Sum forsikringsforpliktelser – kontraktsfastsatte forpliktelser	450 194	410 327
	Pensjonskapital mv.	1 766	1 684
	Tilleggsavsetninger	133	114
	Premiefond, innskuddsfond og fond for regulering av pensjoner mv.	283	238
19	Sum forsikringsforpliktelser – særskilt investeringsportefølje	2 181	2 036

Balanse

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSKAP

NOTE	MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
25	Pensjonsforpliktelse o.l.	474	423
26	Forpliktelse ved utsatt skatt	0	446
Sum avsetninger for forpliktelse		474	869
	Forpliktelse i forbindelse med direkte forsikring	537	2 210
5,6	Forpliktelse til kredittinstitusjoner	885	700
5,6,12	Finansielle derivater	4 074	6 421
31	Andre forpliktelse	2 506	462
Sum forpliktelse		8 001	9 793
	Andre påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter	157	120
Sum påløpte kostnader og mottatte, ikke opptjente inntekter		157	120
SUM EGENKAPITAL OG FORPLIKTELSE		496 663	457 858
POSTER UTENOM BALANSEN			
34	Betingede forpliktelse	13 319	13 721

Oslo, 22. mars 2017

Styret i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Liv Kari Eskeland
Leder

Egil Johansen
Nestleder

Marit Torgersen

Jan Helge Gulbrandsen

Ingjerd Cecillie Hafsteen Blekeli Spiten

Lars Harry Vorland

Susanne Torp-Hansen
Valgt av og blant de ansatte

Freddy Larsen
Valgt av og blant de ansatte

Sverre Thornes
Konsernsjef

Egenkapitaloppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

2016 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko-utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 01.01.2016	10 422	3 364	9 822	23 609
Resultat før andre resultatkomponenter		543	2 355	2 898
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			-27	-27
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			-5	-5
Justering av forsikringsforpliktelsene			0	0
Skatt på andre resultatkomponenter			8	8
Sum andre resultatkomponenter			-24	-24
Totalresultat		543	2 331	2 874
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 303			1 303
Sum transaksjoner med eierne	1 303			1 303
Egenkapital 31.12.2016	11 726	3 907	12 153	27 785

2015 MILLIONER KRONER	Innskutt egenkapital	Opptjent egenkapital		Sum egenkapital
		Risiko-utjevningssfond	Annen opptjent egenkapital	
Egenkapital 31.12.2014	9 173	528	7 754	17 454
Prinsippending, oppløsning av sikkerhetsavsetning i KLP Skadeforsikring AS			387	387
Egenkapital 01.01.2015	9 173	528	8 140	17 841
Resultat før andre resultatkomponenter		2 836	1 551	4 387
Aktuarielle gevinster og tap på ytelsesbaserte pensjonsordninger – ytelser til ansatte			124	124
Andel av andre resultatkomponenter ved anvendelse av egenkapitalmetoden			71	71
Justering av forsikringsforpliktelsene			-20	-20
Skatt på andre resultatkomponenter			-44	-44
Sum andre resultatkomponenter			132	132
Totalresultat		2 836	1 682	4 519
Innbetalt egenkapitaltilskudd	1 249			1 249
Sum transaksjoner med eierne	1 249			1 249
Egenkapital 31.12.2015	10 422	3 364	9 822	23 609

Kontantstrømoppstilling

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSELSKAP

MILLIONER KRONER	2016	2015
KONTANTSTRØMMER FRA OPERASJONELLE AKTIVITETER		
Innbetalte premier direkte forsikring	30 464	26 829
Utbetalte gjenforsikringspremier	-1	-2
Utbetalte erstatninger og forsikringsytelser direkte forsikring	-15 606	-14 458
Innbetalinger ved flytting	1 589	9 450
Utbetalinger ved flytting	-122	-146
Utbetalinger til andre leverandører for varer og tjenester	-844	-767
Utbetalinger til ansatte, pensjonsinretninger, arbeidsgiveravgift mv.	-445	-427
Utbetalinger av renter	-428	-204
Innbetalinger av renter	7 704	7 855
Innbetalinger av utbytte og konsernbidrag	4 150	2 733
Utbetalinger av skatter og offentlige avgifter	-11	-8
Innbetalinger til eiendomsvirksomheten	71	37
Netto inn- og utbetalinger av lån til kunder mv.	-2 465	-8 023
Innbetalinger ved salg av aksjer	5 629	5 776
Utbetalinger ved kjøp av aksjer	-7 610	-15 251
Innbetalinger ved salg av obligasjoner og sertifikater	85 323	40 652
Utbetalinger ved kjøp av obligasjoner og sertifikater	-108 207	-58 826
Netto inn- og utbetalinger for kjøp/salg av andre verdipapirer med kort løpetid	2 667	-1 281
Netto kontantstrøm fra operasjonelle aktiviteter	1 857	-6 062
KONTANTSTRØMMER FRA INVESTERINGSAKTIVITETER		
Innbetalinger ved salg av driftsmidler mv.	0	7
Utbetalinger ved kjøp av driftsmidler mv.	-66	-137
Netto kontantstrøm fra investeringsaktiviteter	-66	-130
KONTANTSTRØMMER FRA FINANSIERINGSAKTIVITETER		
Innbetalinger av ansvarlig lånekapital	0	5 162
Utbetalinger ved tilbakebetalinger av ansvarlig lånekapital	-2 860	0
Innbetalinger av egenkapitalinnskudd	1 306	1 290
Utbetalinger ved tilbakebetaling av egenkapitalinnskudd	-3	-41
Netto kontantstrøm fra finansieringsaktiviteter	-1 557	6 412
Netto endring i kontanter og bankinnskudd	233	219
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens begynnelse	654	434
Beholding av kontanter og bankinnskudd ved periodens slutt	887	654

Noter til regnskapet

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE GJENSIDIGE FORSIKRINGSSKAP

NOTE 1 Generell informasjon

Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap (foretaket) leverer pensjons- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter både i offentlig og privat sektor.

Det største produktområdet er kollektiv pensjonsforsikring. Innen pensjonsforsikring tilbyr foretaket kommunal tjenestepensjon.

Kommunal Landspensjonskasse (KLP) er et gjensidig forsi-

kringselskap registrert og hjemmehørende i Norge. KLP har hovedkontor i Dronning Eufemiasgate 10, Oslo.

Foretaket har ansvarlig lån notert på London Stock Exchange.

Årsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap er tilgjengelig på klp.no.

Foretakets årsregnskap for 2016 ble vedtatt av foretakets styre den 22. mars 2017.

NOTE 2 Sammendrag av de viktigste regnskapsprinsippene

For beskrivelse av regnskapsprinsipper, med unntak av forhold nevnt nedenfor, henvises det til konsernets note 2.

2.1 BASISPRINSIPPER

Årsregnskapet er satt opp i henhold til Forskrift nr. 1824 av 18. desember 2015: "Forskrift for årsregnskap for forsikringsforetak" (årsregnskapsforskriften). Det innebærer at foretakets årsregnskap er utarbeidet i samsvar med internasjonale regnskapsstandarder (EU – godkjent IFRS/IAS) med de tillegg som følger av årsregnskapsforskriften.

Foretaket har benyttet Forskrift nr. 57 av 21.01.2008 «Forskrift om forenklet anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder» for føring av konsernbidrag. Det innebærer at regnskapsført konsernbidrag er presentert som netto fordring/gjeld, selv om konsernbidragene ikke var vedtatt på balansetidspunktet.

Årsregnskapet er utarbeidet med utgangspunkt i prinsipp om historisk kost, med følgende unntak:

- Investeringseiendom målt til virkelig verdi.
- Finansielle eiendeler og gjeld (herunder finansielle derivater) vurdert til virkelig verdi over resultatet.
- Eierandeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak er vurdert etter egenkapitalmetoden.
- Finansielle eiendeler og gjeld vurdert etter reglene om virkelig verdisikring.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen foreta regnskapsmessige estimater og skjønnsmessige vurderinger. Dette vil påvirke foretakets regnskapsførte verdi av eiendeler og gjeld, inntekter og kostnader. Faktiske tall vil kunne avvike fra benyttede estimater. Områder hvor det er utvist skjønnsmessige

messige vurderinger og estimater av vesentlig betydning for foretaket er beskrevet i note 3.

Alle beløp er presentert i millioner kroner med mindre annet er angitt.

Regnskapet er satt opp etter forutsetning om fortsatt drift.

2.1.1 Endringer i regnskapsprinsipper og opplysninger

(a) Nye og endrede standarder tatt i bruk av foretaket
Det er ingen nye eller endrede IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som er trådt i kraft for 2016 årsregnskapet som påvirker regnskapet til foretaket i vesentlig grad.

(b) Standarder, endringer og fortolkninger til eksisterende standarder som ikke er trådt i kraft og hvor foretaket ikke har valgt tidlig anvendelse.

• IFRS 9 Finansielle instrumenter regulerer klassifisering, måling og innregning av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser, innfører nye regler for sikringsbokføring, og en ny nedskrivningsmodell for finansielle eiendeler. IFRS 9 erstatter klassifikasjons- og målemodellene i IAS 39 med én modell som i utgangspunktet bare har to kategorier: amortisert kost og virkelig verdi.

Standarden trer i kraft med virkning fra og med 2018, men med mulighet for å utsette implementering til 2021 dersom hoveddelen av virksomheten er knyttet til forsikring. Dette framkommer av regelendringer i IFRS 4 Forsikringskontrakter som ble publisert 12. september 2016. Der åpnes det også for at virksomhet som oppfyller kriteriet om utsettelse alternativt kan implementere IFRS 9 fra 2018, men regnskapsføre

volatiliteten som oppstår som følge av implementeringen i utvidete resultat i stedet for i det ordinære resultatet (overlay approach). KLPs forsikringsvirksomhet oppfyller kravene som stilles for å kunne velge utsatt implementering av IFRS 9/benytte overlay approach. Foretaket har ikke ferdigstilt arbeidet med å vurdere konsekvensene av de ulike implementeringsmodellene og implementeringstidspunktet det kan velges blant, og vil komme tilbake med mer informasjon når dette er ferdig utredet og besluttet.

Etter reglene i IFRS 9 vil klassifisering av utlån avhenge av enhetens forretningsmodell for styring av sine finansielle eiendeler og karakteristikken av kontantstrømmene til de finansielle eiendelene. Et gjeldsinstrument måles til amortisert kost hvis: a) forretningsmodellen er å eie den finansielle eiendelen for å motta de kontraktsfestede kontantstrømmene, og b) instrumentets kontraktsmessige kontantstrømmer utelukkende representerer betaling av hovedstol og renter.

Et gjeldsinstrument måles til virkelig verdi over utvidet resultat hvis a) forretningsmodellen er å eie den finansielle eiendelen både for å motta de kontraktsmessige kontantstrømmene og for å selge den finansielle eiendelen, og b) instrumentets kontraktsmessige kontantstrømmer utelukkende representerer betaling av hovedstol og renter

Alle andre gjelds- og egenkapitalinstrumenter, herunder investeringer i komplekse instrumenter, må regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet. Det er et unntak for investeringer i egenkapitalinstrumenter som ikke er holdt for handel. For slike investeringer skal verdiendringene tas over utvidet resultat, uten påfølgende resirkulering til resultatet.

For finansielle forpliktelser som enheten har valgt å måle til virkelig verdi, må delen av verdiendringen som skyldes endring i egen kredittrisiko innregnes i utvidet resultat, og ikke i resultatet.

De nye reglene for sikringsbokføring innebærer at regnskapsføring av sikring bedre reflekterer alminnelig praksis for risikostyring i virksomheten. Som en generell regel, vil det være lettere å anvende sikringsbokføring fremover. Den nye standarden introduserer også utvidede informasjonskrav og endringer i regler for presentasjon av sikring.

Øvrige endringer i klassifikasjon og måling av betydning er:

- en tredje målekategori (virkelig verdi over utvidet resultat) for visse finansielle eiendeler som er gjeldsinstrumenter.
- en ny nedskrivningsmodell for tap på utlån og fordringer som bygger på forventede kredittap.

Modellen tar utgangspunkt i tre stadier avhengig av endring i kredittkvalitet. Hvordan nedskrivningstapet skal måles, fastsettes for hvert enkelt stadium og modellen benytter effektiv rente-metoden. En forenklet tilnærming er tillatt for finansielle eiendeler som ikke har en betydelig finansieringskomponent (f.eks. kundefordringer). Ved første gangs regnskapsføring inkluderes forventet tap for første 12 måneder

(eller kredittap over hele levetiden for kundefordringer), med mindre eiendelene må skrives ned.

• IFRS 15 Inntekter fra kundekontrakter omhandler inntektsføring. Standarden fordrer en inndeling av kundekontrakten i de enkelte ytelsesplikter. En ytelsesplikt kan være en vare eller en tjeneste. Inntekt regnskapsføres når en kunde oppnår kontroll over en vare eller tjeneste, og dermed har muligheten til å bestemme bruken av og kan motta fordelene fra varen eller tjenesten. Standarden erstatter IAS 18 Driftsinntekter og IAS 11 Anleggskontrakter og tilhørende tolkninger. Standarden trer i kraft for regnskapsåret 2018, men tidliganvendelse er tillatt. Foretaket vil ta i bruk standarden fra og med 2018, og overgangen forventes ikke å ha vesentlig virkning på foretakets regnskap.

• IFRS 16 Leiekontrakter vil resultere i at nesten alle leieavtaler blir balanseført, ettersom skillet mellom operasjonell og finansiell leasing er fjernet. Under den nye standarden, er retten til å bruke en leid gjenstand en eiendel og forpliktelsen til å betale leie en gjeld som skal balanseføres. Unntakene er kortsiktige leieavtaler og leieavtaler med lav verdi. Den regnskapsmessige behandlingen for utleiende vil ikke bli vesentlig endret. Konsernet vil ta i bruk standarden fra og med 2019. Overgang til IFRS 16 forventes ikke å ha vesentlig virkning på foretakets regnskap.

For øvrig er det ingen andre IFRS'er eller IFRIC-fortolkninger som ikke er trådt i kraft som forventes å ha en vesentlig påvirkning på regnskapet.

2.1.2 Endring av regnskap i forhold til tidligere perioder

Det har vært reklassifiseringer i 2016 som har medført at sammenligningstall er endret. Endringene er vist i tabellen nedenfor:

MILLIONER KRONER	Opprinnelig beløp 2015	Endring	Omarbeidet beløp 2015
RESULTATREGNSKAP			
Endring i erstatningsavsetninger	10	-10	0
Endring i premiereserve mv, brutto	-11 306	10	-11 296
Inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	515	18	533
MILLIONER KRONER	Opprinnelig beløp 31.12.2015	Endring	Omarbeidet beløp 31.12.2015
BALANSE			
Aksjer og andeler i øvrige datterforetak og felleskontrollerte foretak	3 333	405	3 738
Annen opptjent egenkapital	9 418	405	9 822

2.2 DATTERFORETAK

Som datterforetak regnes alle enheter der selskapet har bestemmende innflytelse/kontroll. Bestemmende innflytelse oppnås normalt gjennom eie av mer enn halvparten av stemmeberettiget kapital. I kontrollvurderingen inkluderes også virkningen av potensielle stemmeretter som kan utøves eller konverteres på balansedagen. Datterforetak innregnes etter egenkapitalmetoden. Det innebærer at selskapets andel av over- eller underskudd i datterselskaper resultatføres og tillegges balanseført verdi sammen med ikke resultatførte egenkapitalendringer. Selskapet resultatfører ikke andel av underskudd dersom det medfører at balanseført verdi av investeringen blir negativ med mindre selskapet har påtatt seg forpliktelser på vegne av datterselskapet.

Kjøp av datterforetak regnskapsføres etter oppkjøpsmetoden. Anskaffelseskost settes lik virkelig verdi av eiendeler som ytes som vederlag ved kjøpet, egenkapitalinstrumenter som utstedes og pådratte forpliktelser ved overføring av kontroll. Det oppkjøpte selskapets identifiserbare eiendeler og gjeld verdsettes til virkelig verdi. Dersom anskaffelseskost overstiger virkelig verdi av identifiserbare netto eiendeler i datterselskapet, balanseføres overskytende som goodwill. Dersom anskaffelseskost er lavere, resultatføres differansen på oppkjøpstidspunktet.

Selskapets regnskap presenteres i norske kroner, og datterforetak i utenlandsk valuta omregnes til norske kroner på balansedagens valutakurs.

KLP rapporterer konsernregnskap i samsvar med de internasjonale regnskapsstandardene IFRS/IAS. Konsernregnskapet vises særskilt i separat oppstilling, og det er utarbeidet fullt notesett for konsernet inkludert beskrivelse av benyttede regnskapsprinsipper.

2.3 KONSERNREGNSKAP

KLP rapporterer konsernregnskap i samsvar med de internasjonale regnskapsstandardene IFRS/IAS. Konsernregnskapet vises særskilt i separat oppstilling, og det er utarbeidet fullt notesett for konsernet inkludert beskrivelse av benyttede regnskapsprinsipper.

NOTE 3 Viktige regnskapsestimater og vurderinger

Foretaket utarbeider estimater og antakelser om framtidige forhold. Disse evalueres løpende, og er basert på historiske erfaringsdata og forventninger om sannsynlige framtidige hendelser vurdert ut fra data som foreligger på tidspunktet for avleggelsen av regnskapet.

Det må forventes at estimatene vil avvike fra det endelige utfall, og nedenfor omtales de områdene hvor det er betydelig risiko for vesentlige endringer i balanseførte verdier i framtidige perioder.

3.1 FORSIKRINGSKONTRAKTER

Ved beregning av forsikringsmessige avsetninger i bransjen kollektiv pensjon offentlig, baseres forutsetningene om uførerisiko på KLPs uføreefaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer, herunder opplevelsesrisiko, benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med de sikkerhetsmarginer som Finanstilsynet har fastsatt.

KLP fakturerer gjennomsnittspremie for de ulike pensjonsordningene slik at den forsikringstekniske nettopremien utlignes mellom kundene som er inkludert i ordningen. Den forsikringstekniske årlige nettopremien for alders-, uføre- og etterlattepensjon med utgangspunkt i en lønn på 430 000 kroner:

Menn:			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	20 307 kr	34 751 kr	39 866 kr
Kvinner:			
Alder	30 år	45 år	60 år
Beløp	29 070 kr	44 839 kr	44 573 kr

Ved beregning av forsikringstekniske avsetninger offentlig tjenstepensjon er det foretatt avsetninger for inntrufne skader som ikke er ferdig oppgjort. Avsetningene fastsettes ved hjelp av statistiske modeller.

For sensitivitetsanalyse for forsikringskontrakter henvises det til note 7 og punkt 7.14.

3.2 VIRKELIG VERDI PÅ FINANSIELLE EIENDELER

Finansielle eiendeler som er klassifisert som eiendeler der endringer i virkelig verdi resultatføres, er i stor grad eiendeler som omsettes i et marked slik at markedsverdien kan fastsettes med stor grad av sikkerhet. For noterte papirer med liten omsetning, vurderes det hvorvidt den observerbare kursen kan antas å være reell.

Dersom det konkluderes med at en observerbar markedskurs ikke er representativ for eiendelens virkelige verdi, eller verdipapiret ikke omsettes i et notert marked, estimeres markedsverdien. Estimater baseres på markedsførhold som foreligger på balansedagen. Unoterte rentepapirer prises ut i fra en rentekurve med et risikotillegg som representerer markedets pricing av utsteders bransjespesifikke risiko. Det innhentes jevnlig eksterne priser på en betydelig andel av disse unoterte papirene for å etterprøve egne verdsettelsesmodeller. Prisingmetodene og regnskapstallene er nærmere omtalt i note 5 og 6.

3.3 AKSJER OG ANDELER I EIENDOMSDATTERSELSKAPER

De underliggende verdiene i eiendomsdatterselskaper er knyttet til investeringer i eiendom. Det henvises til konsernet note 3, punkt 3.2 for nærmere redegjørelse av vurderinger og sensitivitet tilknyttet eiendom.

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter

2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	115	2 098	10	2 223
Resultat datterforetak	414	2 503	12	2 930
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	14	0	14
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	529	4 616	23	5 167
Renter bank	9	59	0	68
Renter finansielle derivater	45	37	0	82
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	154	1 481	10	1 645
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	208	1 576	10	1 794
Renter obligasjoner amortisert kost	366	4 882	30	5 279
Renter utlån	0	1 213	0	1 213
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	366	6 095	30	6 492
Utbytte/renter aksjer og andeler	34	788	0	821
Andre inntekter og kostnader	-2	-27	0	-29
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	605	8 432	41	9 078
Verdiregulering eiendom	120	0	0	120
Leieinntekter eiendom	61	0	0	61
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	181	0	0	181
Verdiendring aksjer og andeler	49	6 573	45	6 667
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	36	-1 462	0	-1 426
Verdiendring finansielle derivater	32	2 102	0	2 134
Verdiendring utlån og fordringer	38	-90	0	-52
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	154	7 124	45	7 323
Verdiendring utlån	0	-1 110	0	-1 110
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	-1 110	0	-1 110
Verdiendring ansvarlig lånekapital	746	0	0	746
Sum verdiendringer på investeringer	901	6 014	45	6 960

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter – forts.

2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Realisert aksjer og andeler	0	1 251	1	1 251
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-27	445	0	419
Realisert finansielle derivater	2	3 599	19	3 620
Realisert utlån og fordringer	-35	136	-1	99
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	-61	5 431	18	5 388
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	-343	-27	0	-370
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	118	0	118
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	-343	91	0	-252
Andre finansielle kostnader og inntekter	-459	5	0	-453
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	-862	5 528	18	4 683
Sum netto inntekter fra investeringer	1 354	24 588	127	26 069

¹ Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindrev verdier på valuta.

2015 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Opp/nedskrivning aksjer og andeler	213	3 486	17	3 698
Resultat datterforetak	320	2 301	11	2 632
Resultat tilknyttede og felleskontrollerte foretak	0	45	0	45
Sum inntekter fra investeringer i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak	533	5 832	28	6 375
Renter bank	9	126	0	135
Renter finansielle derivater	39	27	0	66
Renter obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	159	1 633	10	1 803
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til virkelig verdi	207	1 787	11	2 004
Renter obligasjoner amortisert kost	393	4 795	30	5 218
Renter utlån	0	1 244	0	1 244
Sum renteinntekter finansielle instrumenter til amortisert kost	393	6 039	30	6 462
Utbytte/renter aksjer og andeler	50	689	0	739
Andre inntekter og kostnader	-1	-45	0	-46
Sum netto renteinntekter og utbytte mv. på finansielle eiendeler	650	8 469	41	9 160
Verdiregulering eiendom	0	0	0	0
Leieinntekter eiendom	41	0	0	41
Sum netto inntekter fra investeringseiendom	41	0	0	41

NOTE 4 Netto inntekter fra finansielle instrumenter – forts.

2015 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen	Kollektiv- porteføljen	Investerings- valgporteføljen	Sum
Verdiendring aksjer og andeler	88	4 528	16	4 632
Verdiendring obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-71	124	0	53
Verdiendring finansielle derivater	309	1 602	9	1 920
Verdiendring utlån og fordringer	-77	-5	0	-82
Sum verdiendring finansielle instrumenter til virkelig verdi	249	6 249	24	6 523
Verdiendring utlån	0	833	0	833
Sum verdiendring finansielle instrumenter til amortisert kost	0	833	0	833
Verdiendring ansvarlig lånekapital	-1 115	0	0	-1 115
Sum verdiendringer på investeringer	-866	7 082	24	6 241
Realisert aksjer og andeler	0	4 596	23	4 619
Realisert obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-18	1 155	0	1 137
Realisert finansielle derivater	-19	-13 497	-42	-13 558
Realisert utlån og fordringer	81	356	3	440
Sum realiserte finansielle instrumenter til virkelig verdi	44	-7 389	-17	-7 362
Realisert obligasjoner til amortisert kost ¹	830	1 180	0	2 010
Realisert utlån til amortisert kost ¹	0	231	0	231
Sum realiserte finansielle instrumenter til amortisert kost	830	1 410	0	2 241
Andre finansielle kostnader og inntekter	0	24	0	24
Sum realisert gevinst og tap på investeringer	874	-5 955	-17	-5 098
Sum netto inntekter fra investeringer	1 232	15 428	77	16 718

¹ Realiserte verdier på obligasjoner til amortisert kost kommer av realiserte mer- eller mindrev verdier på valuta.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser

For informasjon vedrørende prising av finansielle eiendeler og forpliktelser henvises det til note 6 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser i konsernregnskapsdelen.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	557	642	7 388	8 108	41	43	7 986	8 793
Opptjente ikke forfalte renter	17	17	177	177	1	1	194	194
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	5 847	6 069	18 109	19 203	77	85	24 033	25 357
Opptjente ikke forfalte renter	39	39	253	253	1	1	294	294
Sum investeringer som holdes til forfall	6 460	6 767	25 928	27 741	120	130	32 507	34 638
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	2 241	2 380	28 956	31 501	167	185	31 364	34 066
Opptjente ikke forfalte renter	45	45	724	724	4	4	773	773
Utenlandske obligasjonslån	4 979	5 265	65 064	69 677	439	471	70 482	75 413
Opptjente ikke forfalte renter	83	83	1 190	1 190	8	8	1 282	1 282
Norske sertifikater	0	0	787	787	0	0	787	787
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	3	3	0	0	3	3
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordringer	7 349	7 774	96 724	103 882	618	667	104 691	112 323
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 196	3 207	0	0	3 196	3 207
Lån med offentlig garanti	0	0	40 462	40 934	0	0	40 462	40 934
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	9 068	9 106	0	0	9 068	9 106
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	210	210	0	0	210	210
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	52 936	53 457	0	0	52 936	53 457
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	13 808	14 540	175 588	185 080	738	798	190 134	200 418
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	434	434	6 019	6 019	0	0	6 453	6 453
Utenlandske aksjer	0	0	20 893	20 893	0	0	20 893	20 893
Sum aksjer	434	434	26 912	26 912	0	0	27 346	27 346
Eiendomsfond	0	0	1 897	1 897	0	0	1 897	1 897
Norske aksjefond	0	0	53 525	53 525	504	504	54 029	54 029
Utenlandske aksjefond	0	0	8 197	8 197	0	0	8 197	8 197
Sum aksjefondsandeler	0	0	63 620	63 620	504	504	64 123	64 123
Norske alternative investeringer	0	0	2 511	2 511	15	15	2 526	2 526
Utenlandske alternative investeringer	0	0	489	489	0	0	489	489
Sum alternative investeringer	0	0	3 000	3 000	15	15	3 015	3 015
Sum aksjer og andeler	434	434	93 531	93 531	519	519	94 484	94 484

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	5 850	5 850	33 146	33 146	0	0	38 997	38 997
Utenlandske obligasjoner	165	165	20 559	20 559	0	0	20 724	20 724
Opptjente ikke forfalte renter	36	36	397	397	0	0	432	432
Norske obligasjonsfond	2 189	2 189	46 715	46 715	620	620	49 524	49 524
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 933	12 933	0	0	12 933	12 933
Norske sertifikater	689	689	9 650	9 650	0	0	10 338	10 338
Utenlandske sertifikater	0	0	161	161	0	0	161	161
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	14	14	0	0	18	18
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	8 934	8 934	123 574	123 574	620	620	133 128	133 128
Norske utlån og fordringer	640	640	4 280	4 280	11	11	4 931	4 931
Utenlandske utlån og fordringer	385	385	5 374	5 374	23	23	5 783	5 783
Sum utlån og fordringer	1 025	1 025	9 654	9 654	34	34	10 713	10 713
DERIVATER								
Renteswapper	645	645	225	225	0	0	870	870
Valutaterminer	0	0	712	712	2	2	714	714
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	645	645	937	937	2	2	1 584	1 584
Andre finansielle eiendeler	14	14	1 400	1 400	0	0	1 415	1 415
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	11 052	11 052	229 097	229 097	1 174	1 174	241 323	241 323
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	998	998	0	0	998	998
Valutaterminer	0	0	3 061	3 061	14	14	3 075	3 075
Sum finansielle derivater klassifis- ert som gjeld	0	0	4 059	4 059	14	14	4 074	4 074
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	6 220	6 554	0	0	0	0	6 220	6 554
Fondsobligasjonslån	1 650	1 283	0	0	0	0	1 650	1 283
Sum ansvarlig lånekapital mv.	7 870	7 837	0	0	0	0	7 870	7 837
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	716	716	168	168	1	1	885	885
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	716	716	168	168	1	1	885	885

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelses – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL AMORTISERT KOST								
INVESTERINGER SOM HOLDES TIL FORFALL								
Norske hold til forfall obligasjoner	840	915	9 477	10 298	65	68	10 382	11 281
Opptjente ikke forfalte renter	24	24	211	211	1	1	236	236
Utenlandske hold til forfall obligasjoner	9 074	9 076	14 347	15 919	69	79	23 490	25 074
Opptjente ikke forfalte renter	75	75	223	223	1	1	299	299
Norske sertifikater	0	0	499	499	0	0	499	499
Sum investeringer som holdes til forfall	10 013	10 089	24 758	27 151	136	149	34 907	37 389
OBLIGASJONER								
Norske obligasjonslån	1 894	2 030	26 655	29 314	152	169	28 702	31 513
Opptjente ikke forfalte renter	44	44	709	709	3	3	756	756
Utenlandske obligasjonslån	4 275	4 593	58 107	62 994	379	415	62 761	68 002
Opptjente ikke forfalte renter	78	78	1 150	1 150	8	8	1 236	1 236
Sum obligasjoner klassifisert som utlån og fordringer	6 291	6 745	86 621	94 167	543	595	93 455	101 507
ØVRIGE UTLÅN OG FORDRINGER								
Pantelån	0	0	3 389	3 415	0	0	3 389	3 415
Lån med offentlig garanti	0	0	37 471	38 065	0	0	37 471	38 065
Utlån utland med sikkerhet i pant og offentlig garanti	0	0	10 132	10 094	0	0	10 132	10 094
Opptjente ikke forfalte renter	0	0	217	217	0	0	217	217
Sum øvrige utlån og fordringer	0	0	51 209	51 791	0	0	51 209	51 791
Sum finansielle eiendeler som måles til amortisert kost	16 304	16 834	162 588	173 109	678	744	179 571	190 687
FINANSIELLE EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI								
EGENKAPITALINSTRUMENTER								
Norske aksjer	415	415	5 094	5 094	0	0	5 509	5 509
Utenlandske aksjer	0	0	18 300	18 300	0	0	18 300	18 300
Sum aksjer	415	415	23 394	23 394	0	0	23 808	23 808
Eiendomsfond	0	0	1 040	1 040	0	0	1 040	1 040
Norske aksjefond	0	0	48 175	48 175	446	446	48 620	48 620
Utenlandske aksjefond	0	0	7 301	7 301	0	0	7 301	7 301
Sum aksjefondsandeler	0	0	56 516	56 516	446	446	56 962	56 962
Norske alternative investeringer	0	0	2 062	2 062	14	14	2 076	2 076
Utenlandske alternative investeringer	0	0	318	318	0	0	318	318
Sum alternative investeringer	0	0	2 380	2 380	14	14	2 394	2 394
Sum aksjer og andeler	415	415	82 290	82 290	459	459	83 164	83 164

NOTE 5 Virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Selskaps- porteføljen		Kollektiv- porteføljen		Investeringsvalg- porteføljen		Sum	
	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi	Bokført verdi	Virkelig verdi
GJELDSINSTRUMENTER TIL VIRKELIG VERDI								
Norske obligasjoner	4 189	4 189	24 982	24 982	0	0	29 172	29 172
Utenlandske obligasjoner	641	641	21 143	21 143	0	0	21 785	21 785
Opptjente ikke forfalte renter	31	31	413	413	0	0	444	444
Norske obligasjonsfond	2 141	2 141	43 236	43 236	599	599	45 976	45 976
Utenlandske obligasjonsfond	0	0	12 224	12 224	0	0	12 224	12 224
Norske sertifikater	470	470	6 374	6 374	0	0	6 844	6 844
Opptjente ikke forfalte renter	4	4	9	9	0	0	14	14
Sum obligasjoner og andre verdi- papirer med fast avkastning	7 476	7 476	108 383	108 383	599	599	116 458	116 458
Norske utlån og fordringer	597	597	6 148	6 148	20	20	6 765	6 765
Utenlandske utlån og fordringer	327	327	5 923	5 923	27	27	6 277	6 277
Sum utlån og fordringer	925	925	12 071	12 071	47	47	13 042	13 042
DERIVATER								
Renteswapper	614	614	350	350	0	0	964	964
Akseopsjon	0	0	6	6	0	0	6	6
Valutaterminer	0	0	136	136	1	1	137	137
Sum finansielle derivater klassifisert som eiendeler	614	614	492	492	1	1	1 107	1 107
Andre finansielle eiendeler	29	29	2 262	2 262	1	1	2 292	2 292
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	9 458	9 458	205 497	205 497	1 108	1 108	216 063	216 063
FORPLIKTELSE								
DERIVATER								
Renteswapper	0	0	1 134	1 134	0	0	1 134	1 134
Valutaterminer	2	2	5 270	5 270	16	16	5 287	5 287
Sum finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	2	6 404	6 404	16	16	6 421	6 421
ANSVARLIG LÅNEKAPITAL								
Ansvarlig lånekapital	9 541	9 506	0	0	0	0	9 541	9 506
Fondsobligasjonslån	1 564	1 588	0	0	0	0	1 564	1 588
Sum ansvarlig lånekapital mv.	11 105	11 094	0	0	0	0	11 105	11 094
FORPLIKTELSE TIL KREDITTINSTITUSJONER								
Norske call money ¹	0	0	0	0	0	0	0	0
Utenlandske call money ¹	572	572	127	127	0	0	699	699
Sum forpliktelser til kredittinstitusjoner	573	573	127	127	0	0	700	700

¹ Call money er sikkerhetsstillelse for blant annet betalt/mottatt margin i forbindelse med derivater.

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 242	6 692	0	8 934
Sertifikater	0	693	0	693
Obligasjoner	53	5 998	0	6 051
Obligasjonsfond	2 189	0	0	2 189
Utlån og fordringer	463	563	0	1 025
Aksjer og andeler	0	387	47	434
Aksjer	0	387	47	434
Finansielle derivater	0	645	0	645
Andre finansielle eiendeler	0	14	0	14
Sum selskapsporteføljen	2 705	8 300	47	11 052
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	82 018	41 557	0	123 574
Sertifikater	5 989	3 836	0	9 825
Obligasjoner	16 380	37 721	0	54 101
Obligasjonsfond	59 648	0	0	59 648
Utlån og fordringer	8 646	1 008	0	9 654
Aksjer og andeler	78 755	4 655	10 121	93 531
Aksjer	24 169	1 368	1 375	26 912
Aksjefond	54 586	0	84	54 671
Eiendomsfond	0	287	1 610	1 897
Spesialfond	0	3 000	0	3 000
Private Equity	0	0	7 052	7 052
Finansielle derivater	0	937	0	937
Andre finansielle eiendeler	0	1 400	0	1 400
Sum kollektivporteføljen	169 419	49 557	10 121	229 097

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	620	0	0	620
Obligasjonsfond	620	0	0	620
Utlån og fordringer	34	0	0	34
Aksjer og andeler	504	15	0	519
Aksjefond	504	0	0	504
Spesialfond	0	15	0	15
Finansielle derivater	0	2	0	2
Andre finansielle eiendeler	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	1 157	17	0	1 174
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	173 280	57 875	10 168	241 323
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
Sum investeringseiendom	0	0	1 003	1 003
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	0	0	0
Gjeld til kredittinstitusjoner	716	0	0	716
Sum selskapsporteføljen	716	0	0	716
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	4 059	0	4 059
Gjeld til kredittinstitusjoner	168	0	0	168
Sum kollektivporteføljen	168	4 059	0	4 227
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	14	0	14
Gjeld til kredittinstitusjoner	1	0	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1	14	0	15
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	885	4 073	0	4 958

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
EIENDELER SOM MÅLES TIL VIRKELIG VERDI				
SELSKAPSPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	2 623	4 853	0	7 476
Sertifikater	0	474	0	474
Obligasjoner	483	4 378	0	4 861
Obligasjonsfond	2 141	0	0	2 141
Utlån og fordringer	896	29	0	925
Aksjer og andeler	0	370	45	415
Aksjer	0	370	45	415
Finansielle derivater	0	614	0	614
Andre finansielle eiendeler	0	29	0	29
Sum selskapsporteføljen	3 519	5 895	45	9 458
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	78 014	30 369	0	108 383
Sertifikater	5 331	1 053	0	6 384
Obligasjoner	17 223	29 317	0	46 539
Obligasjonsfond	55 460	0	0	55 460
Utlån og fordringer	11 161	910	0	12 071
Aksjer og andeler	69 960	3 722	8 608	82 290
Aksjer	21 053	972	1 369	23 394
Aksjefond	48 906	0	76	48 982
Eiendomsfond	0	370	670	1 040
Spesialfond	0	2 380	0	2 380
Private Equity	0	0	6 494	6 494
Finansielle derivater	0	492	0	492
Andre finansielle eiendeler	0	2 262	0	2 262
Sum kollektivporteføljen	159 134	37 755	8 608	205 497

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Sum
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	599	0	0	599
Obligasjonsfond	599	0	0	599
Utlån og fordringer	47	0	0	47
Aksjer og andeler	446	14	0	459
Aksjefond	446	0	0	446
Spesialfond	0	14	0	14
Finansielle derivater	0	1	0	1
Andre finansielle eiendeler	0	1	0	1
Sum investeringsvalgporteføljen	1 092	16	0	1 108
Sum finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi	163 745	43 666	8 653	216 063
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Investeringseiendom	0	0	893	893
Sum investeringseiendom	0	0	893	893
FORPLIKTELSER REGNSKAPSFØRT TIL VIRKELIG VERDI				
SELKAPSPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	2	0	2
Gjeld til kredittinstitusjoner	573	0	0	573
Sum selskapsporteføljen	573	2	0	574
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	6 404	0	6 404
Gjeld til kredittinstitusjoner	127	0	0	127
Sum kollektivporteføljen	127	6 404	0	6 531
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN				
Finansielle derivater	0	16	0	16
Gjeld til kredittinstitusjoner	0	0	0	0
Sum investeringsvalgporteføljen	0	16	0	16
Sum finansielle forpliktelser som måles til virkelig verdi	700	6 421	0	7 121

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki – forts.

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	45	6
Solgt	0	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	2	39
Utgående balanse 31.12.	47	45
Realisert gevinst/tap	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJER, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	1 369	1 213
Solgt	-51	-264
Kjøpt	65	619
Urealiserte endringer	-7	-199
Utgående balanse 31.12.	1 375	1 369
Realisert gevinst/tap	12	-24

ENDRINGER I NIVÅ 3 AKSJEFOND, UNOTERTE KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01	76	70
Solgt	0	-8
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	9	13
Utgående balanse 31.12	84	76
Realisert gevinst / tap	0	0

ENDRINGER I NIVÅ 3, PRIVATE EQUITY OG EIENDOMSFOND KOLLEKTIVPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01	7 164	5 008
Solgt	-1 108	-1 188
Kjøpt	2 739	2 285
Urealiserte endringer	-133	1 059
Utgående balanse 31.12	8 661	7 164
Realisert gevinst / tap	326	182

ENDRINGER I NIVÅ 3, INVESTERINGSEIENDOM SELSKAPSPORTEFØLJEN	Bokført verdi 31.12.2016	Bokført verdi 31.12.2015
Inngående balanse 01.01.	893	890
Solgt	0	0
Kjøpt	0	0
Urealiserte endringer	161	3
Annet	-52	0
Utgående balanse 31.12	1 003	893
Utgående balanse 31.12.	52	0
Sum nivå 3	11 171	9 546

NOTE 6 Virkelig verdi hierarki – forts.

Beløpene i nivåfordelingen finner man igjen i balansen, under de ulike porteføljenes fordeling av finansielle instrumenter til virkelig verdi og investeringseiendom. Urealiserte endringer reflekteres på linjen «Verdiendringer på investeringer» i resultatet på kollektivporteføljen.

Virkelig verdi skal være en representativ pris basert på hva tilsvarende eiendel eller forpliktelse ville vært omsatt for ved normale markedsbetingelser og forhold. Høyeste kvalitet i forhold til virkelig verdi er basert på noterte kurser i et aktivt marked. Et finansielt instrument anses som notert i et aktivt marked dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessige forekommende transaksjoner på armlengdes avstand.

Nivå 1:

Instrumenter i dette nivået henter virkelig verdi fra noterte priser i et aktivt marked for identiske eiendeler eller forpliktelser som enheten har tilgang til ved rapporteringstidspunktet. Eksempler på instrumenter i nivå 1 er børsnoterte papirer.

Nivå 2:

Instrumenter i dette nivået anses ikke å ha et aktivt marked. Virkelig verdi hentes fra observerbare markedsdata; dette inkluderer hovedsaklig priser basert på identiske instrumenter, men hvor instrumentet ikke innehar høy nok omsetningsfrekvens, samt priser basert på tilsvarende eiendeler og prisledende indikatorer som kan bli bekreftet fra markedsinformasjon. Eksempler på instrumenter i nivå 2 er rentepapirer priset ut fra rentebaner. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 2 instrumenter henvises det til note 6 i konserndelen for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Nivå 3:

Instrumenter på nivå 3 innehar ingen observerbare markedsdata eller omsettes på markeder som anses som inaktivt. Prisen baseres hovedsakelig på egne beregninger, hvor reell virkelig verdi kan avvike hvis instrumentet skulle blitt omsatt. Instrumentene som omfattes i nivå 3 hos KLP er unoterte aksjer og private equity investeringer. For mer informasjon vedrørende prising av nivå 3 instrumenter henvises det til note 6 i konserndelen for de ulike klassene som ligger i dette nivået.

Verdsettelse rundt poster i de ulike nivåene er beskrevet i note 6 i konsernregnskapsdelen, med unntak av investeringseiendom som er beskrevet i note 3.

I note 5 opplyses det om virkelig verdi av eiendeler og forpliktelser som måles til amortisert kost. Den nivåbaserte fordelingen for disse postene vil være som følger: eiendeler klassifisert som hold til forfall vil inngå i nivå 1, utlån, og lån og fordringer vil inngå i nivå 2. Forpliktelser, målt til amortisert kost, vil være fordelt på følgende vis; ansvarlige lån fordelt i nivå 1 og i nivå 2, fondsobligasjonslånet vil vært fordelt i nivå 2, gjeld til kredittinstitusjoner vil vært fordelt i nivå 1. For informasjon vedrørende prising av disse rentepapirene henvises det til note 6 i konserndelen.

På papirene som inngår i nivå 3 er det ikke blitt gjort en sensitivitetsanalyse. For sensitivitetsanalyse for investeringseiendom henvises det til note 3. En endring i variablene til prisingen er vurdert som lite signifikant. På generelt grunnlag vil en endring i prisingen på 5% gi en endring i verdien på 559 millioner kroner per 31.12.2016 på papirene i nivå 3.

Hva gjelder flytting av papirer mellom nivåene er det lagt grenser på antall handelsdager og omsetningsmengde på aksjer for å skille nivå 1 og nivå 2. De generelle prinsippene rundt nivåfordeling går hovedsaklig på om eiendelen eller forpliktelsen er notert eller ikke, og om noteringen kan anses å være i et aktivt marked. For aksjer er det et ytterligere skille på handelsdager og omsetningsmengde som skiller ut noterte papirer som ikke inngår i aktivt marked. Ved flytting mellom nivåene tas det utgangspunkt i verdiene ved slutten av rapporteringsperioden.

I perioden mellom 01.01.2016 til 31.12.2016 er det under aksjer blitt flyttet 115 millioner kroner fra nivå 1 til nivå 2, og 173 millioner kroner fra nivå 2 til nivå 1. I samme periode er det blitt flyttet 481 millioner i rentepapirer fra nivå 2 til nivå 1. For aksjer skyldes dette endringer i likviditet; basert på regler knyttet til handelsdager og omsetning. For rentepapirene skyldes flyttingen at det har vært manglende grunnlag i kilde-systemet som har gitt feil nivåplassering.

I nivå 3 er det en innflytting i 2016 på 52 millioner kroner i aksjer. Dette skyldes at aksjene ikke lenger er noterte.

NOTE 7 Risikostyring

KLP er gjennom sin virksomhet eksponert både for forsikringsrisiko og finansiell risiko. For foretaket er den overordnede risikostyringen innrettet mot at den finansielle risikoen håndteres på en slik måte at foretaket til enhver tid imøtekommer de forpliktelsene forsikringskontraktene påfører virksomheten. Styret fastsetter overordnede risikostrategier som operasjonaliseres på administrativt nivå.

Risikostrategi implementeres og følges opp av linjeorganisasjonen, med periodisk avrapportering. Eventuelle brudd på risikolinjer og rammer rapporteres løpende, med beskrivelse av tiltak som er gjort for å bringe forholdet i orden. Enheter utenfor linjeorganisasjonen fører tilsyn med at risikotakningen skjer innenfor de fullmaktene linjen har.

7.1 FORSIKRINGSRISIKO

Forsikringsrisiko består av risikoen for at en fremtidig definert hendelse, som foretaket har forpliktet seg til å yte økonomisk vederlag for, inntreffer. Forsikringsmessige resultater vil være mer stabile og forutsigbare jo større porteføljen er.

Foretakets forsikringsvirksomhet er innenfor bransjen kollektiv pensjon. Som beskrevet i note 2, er de mest tungtveiende risikoer i kollektiv pensjon uførerisiko og opplevelsesrisiko, mens dødsrisiko er noe mindre tungtveiende.

Forsikringsrisiko innenfor bransjen kollektiv pensjon styres generelt gjennom tett oppfølging av risikoforløpet og eventuell derav følgende endring av tariffene. Foretaket er sikret mot ekstreme begivenheter gjennom katastrofereassurans.

7.1.1 Forsikringsmessige avsetninger

De forsikringsmessige avsetningene er satt til et forventningsrett nivå, med tillegg av sikkerhetsmarginer. I tillegg er det avsatt til risikoutjevningfond innenfor kollektiv pensjon for å møte uventede svingninger i erstatningstilfeller.

For uførerisiko i bransjen kollektiv pensjon benyttes forutsetninger basert på foretakets uføererfaringer i perioden 2009 - 2013. For de øvrige risikoelementer innenfor kollektiv pensjon benyttes forutsetningene fra beregningsgrunnlaget K2013 med sikkerhetsmarginer i henhold til den minstestandard Finansilsynet fastsatte i 2013. I Pensjonsordningen for sykepleiere og Pensjonsordningen for sykehusleger anvendes det samme formelverk og de samme parametere for øvrig, men med en styrket sikkerhetsmargin på grunn av signifikant lenger levetid i disse ordningene.

7.1.2 Premiefastsettelse

Utviklingen i foretakets forsikringsrisiko følges løpende. Risikoresultat og fremtidige forventninger til utvikling i forsikret risiko basert på observasjoner og/eller risikoteoretiske modeller som danner grunnlag for prising av risikoelementet i premien. Premiene fastsettes årlig. Bransjen kollektiv pensjon har en høy grad av forutsigbarhet og stabilitet i tariffene. Normalt vil de derfor ligge fast i flere år av gangen

7.1.3 Reassurans og reassuransprogram

Slik forsikringskontraktene er fastsatt er den løpende risiko generelt innenfor rammen av foretakets risikobærende evne. Behovet for reassurans er derfor begrenset.

KLP har tegnet en katastrofereassuransavtale. Avtalen dekker inntil 300 millioner kroner utover foretakets egenregning på 50 millioner kroner ved begivenheter som fører til at flere enn 10 personer dør eller blir uføre. Avtalen dekker ikke begivenheter som følge av epidemier, krig og terrorisme.

7.1.4 Følsomhetsberegninger i kollektiv pensjon

Effekten av en umiddelbar 20 prosent økning i uførehypighet ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 184 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i uførehypighet vil være en økning på 2 072 millioner kroner.

En umiddelbar 10 prosent reduksjon i dødeligheten ville med dagens bestand innebære en negativ effekt på 292 millioner kroner på årets risikoresultat. Effekten på premiereserven ved en tilsvarende permanent endring i dødelighet vil være en økning på 7 372 millioner kroner.

Foretakets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

Foretakets store bestand innen kollektiv offentlig pensjon bidrar til å stabilisere forsikringsrisikoen og erstatningsanslagene. Avvik relateres i all hovedsak til ikke forsikringsbare størrelser som ikke påvirker resultatet.

7.2 FINANSIELL RISIKO

Foretakets finansielle mål er å oppnå en konkurransedyktig og stabil avkastning, samtidig som soliditeten i foretaket tilfredsstiller eksterne og interne krav. Foretaket har en langsiktig investeringsstrategi hvor risikotagningen til enhver tid er tilpasset foretakets risikobærende evne. Fokus i forvaltningen er kostnadseffektivitet, langsiktighet og bredt diversifiserte porteføljer med mål om å oppnå konkurransedyktig og stabil avkastning til våre kunder og eiere over tid.

KLPs finansielle risiko består av likviditetsrisiko, markedsrisiko og kredittrisiko.

7.2.1 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at foretaket ikke har tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld / ikke innkalt restforpliktelser og løpende drift uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger i form av prisfall på eiendeler som må realiseres. Likviditetsstrategien inneholder ulike krav og rammer for å etterleve den ønskede likviditetsrisikoprofilen. I tillegg omhandles ansvarsforhold og beredskapsplan. Likviditetsstrategien operasjonaliseres på administrativt nivå, og likviditeten forvaltes internt etter mandater.

NOTE 7 Risikostyring - forts.

Behovet for likvide midler i KLP for å dekke løpende forpliktelser er først og fremst knyttet til utbetaling av pensjoner og dekning av løpende driftskostnader. Det er også behov for likviditet i forbindelse med valuta- og derivathandler. KLPs likviditetsbehov dekkes normalt av kvartalsvise innbetalinger fra kundene. Foretaket har til enhver tid en likviditetsbeholdning som er tilstrekkelig til å dekke løpende kostnader, herunder pensjonsutbetalinger. Ved likviditetsbehov ut over gjeldende likviditetsbeholdning, vil likviditet normalt frigjøres ved salg av likvide finansielle aktiva.

KLP har som mål å ha likvide midler som er større eller lik tre måneders likviditetsbehov. Likviditeten måles ved bruk av følgende forholdstall:

Likvide midler / kortsiktig likviditetsbehov

Likvide midler defineres som likviditetsbeholdning og forventede innbetalinger (til likviditetsporteføljen) de neste tre måneder, mens kortsiktig likviditetsbehov defineres som forpliktelser som forfaller innen tre måneder samt annet kjent behov for likviditet innen tre måneder.

Ikke innkalt restforpliktelse på 13 319 millioner kroner består av kommitterte, ikke innbetalte beløp rettet mot private equity, eiendomsfond og godkjente lånetilsagn som ikke er utbetalt. I tillegg inkluderes kausjonsansvar på 2 millioner under betingede forpliktelser. Summene er nærmere spesifisert i note 34 betingede forpliktelser.

7.2.2 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som følge av endringer i markedspriser på ulike aktiva som aksjer, obligasjoner, eiendom og andre verdipapirer. Markedsrisikoen avhenger både av hvor stor eksponering en har i de ulike aktiva og av volatiliteten i markedsprisene. Utviklingen i norske og internasjonale verdipapirmarkeder har generelt stor betydning for KLPs resultater.

Risiko for fall i verdien på ulike aktiva er den største finansielle risikoen på kort sikt. Av risikoen på aktivasisiden er aksjeeksponeringen den største finansielle risikofaktoren, men også markedsrisiko knyttet til rente, kreditt (spread) og eiendom har et betydelig tapspotensiale. KLPs renterisiko knyttet til et vedvarende lavt rentenivå er imidlertid begrenset. Slik regelverket er utformet i dag påvirkes ikke forsikringstekniske avsetninger av endringer i markedsrenten. Ved fremtidig overgang til markedsverdi på forpliktelsene, vil årlig prising av avkastningsgarantien innebære at kundene bærer risikoen for at rentenivået blir liggende lavere enn grunnlagsrenten. Ettersom KLP utelukkende tilbyr pensjonsordninger til offentlig sektor, vil KLP prise avkastningsgarantien helt til den forsikrede dør, noe som innebærer at avkastningsgarantien som oppstår fra forsikringsforpliktelsene er begrenset.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering.

Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLPs renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner.

For aksjeinvesteringer i fremmed valuta har sikringsgraden i 2016 vært 90 prosent med tillatte svingninger mellom 80 og 105 prosent.

Alle aksje- og renteeksponeringer er inkludert i et risikomålingssystem som muliggjør simulering og overvåkning av aksje- og renterisiko på tvers av porteføljer. Aktiv risiko styres gjennom fastsatte rammer i forhold til porteføljens referanseindeks.

For å redusere risikoen for negative resultater fra kapitalforvaltningen benytter KLP handlingsregler i kundeporteføljene for daglig styring av markedsrisikoen. Dette innebærer at en tilpasser risikoen i porteføljen i tråd med risikobærende evne. Handlingsregler gir en avkastningsprofil som passer med det overordnede målet om å beskytte egenkapitalen, samt å bevare risikokapasitet over tid. Foretaket/foretaket I tillegg har KLP en høy andel anleggsobligasjoner og utlån med fastrente som bidrar til stabilitet i avkastningen.

Derivater kan benyttes i styring av markedsrisiko for kostnads- og tidseffektiv implementering av risikoendring, samt valutasikring

7.2.3 Solvensberegninger

Det nye europeiske soliditetsregelverket for forsikringsforetak, Solvens II, har som hovedformål å beskytte og ivareta forsikringskundernes interesser. Solvens II trådte i kraft 1. januar 2016, og KLP foretar kvartalsvise solvensberegninger i henhold til bestemmelsene i det nye soliditetsregelverket.

Ved utgangen av 2016 var omlag 20 prosent av KLPs midler plassert i aksjer (målt ved eksponering) og 13 prosent plassert i eiendom. Øvrige midler var plassert i rentebærende omløps- og anleggsmidler, inkludert utlån.

I henhold til standard beregningsmetode i Solvens II har KLP en solvenskapitaldekning på 209 prosent, som er høyere enn ved utgangen av 2015 da solvenskapitaldekningen var på 187 prosent. Solvenskapitaldekningen ligger godt over KLPs målsetning som var 130 prosent i 2016, og som ble hevet til 150 prosent for 2017. Myndighetens minimumskrav er 100 prosent.

KLP har en tellende ansvarlig kapital på 31,3 milliarder kroner. Solvenskapitalkravet (SCR), som beskrevet i note 32, utgjør 15,0 milliarder kroner. Av SCR-kravet på 15,0 milliarder kroner utgjør markedsrisikoen 4,3 milliarder kroner når vi tar hensyn til diversifisering mellom de ulike aktivaklassene. Kapitaldekningen er dermed 209 prosent.

NOTE 7 Risikostyring - forts.**7.2.4 Kredittrisiko**

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. Av samlet kreditteksponering er 38 prosent ratet AA- eller bedre og inkludert kommuner med antatt rating AA er andelen 52 prosent. KLP har en egen internasjonal statsobligasjonsportefølje som utgjorde 18 prosent av porteføljen av omløpsobligasjoner ved årsskiftet.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med kommunale garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt av 3,2 milliarder kroner. Verdien av pantene utgjør en større verdi enn utlånene siden en stor del av pantene er etablert tilbake i tid, og prisstigningen på boliger de siste årene har vært betydelig.

7.3 SAMLET MAKSIMAL EKSPONERING FOR KREDITTRISIKO

Foretakets samlede maksimale eksponering for kredittrisiko består av bokførte verdier. De bokførte klassene av verdipapirer er nærmere spesifisert i note 5 virkelig verdi av finansielle eiendeler og forpliktelser.

NOTE 8 Likviditetsrisiko

Tabellen nedenfor spesifiserer foretakets finansielle forpliktelser klassifisert etter forfallsstruktur. Beløpene i tabellen er udiskonterte kontraktsmessige kontantsstrømmer.

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	0	961	926	6 373	0	8 260
Fondsobligasjonslån ¹	0	63	251	313	1 567	2 194
Leverandørgjeld	2	0	0	0	0	2
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	3 413	0	0	0	0	3 413
Betingede forpliktelser	13 319	0	0	0	0	13 319
Sum	16 734	1 023	1 177	6 687	1 567	27 187
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	0	0	0	0	0
Utstrømmer	0	0	0	0	0	0
Finansielle derivater netto oppgjør	3 476	1 469	848	-74	-254	5 465
Sum finansielle derivater	3 476	1 469	848	-74	-254	5 465
Sum 2016	20 210	2 493	2 024	6 613	1 313	32 652

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Innen 1 mnd.	1-12 mnd.	1-5 år	5-10 år	Over 10 år	Sum
Ansvarlige lån ¹	0	3 309	1 708	6 995	0	12 012
Fondsobligasjonslån ¹	0	64	258	322	1 641	2 285
Leverandørgjeld	9	0	0	0	0	9
Forpliktelser til kredittinstitusjoner	4 443	0	0	0	0	4 443
Betingede forpliktelser	13 721	0	0	0	0	13 721
Sum	18 173	3 374	1 966	7 317	1 641	32 470
Finansielle derivater						
Finansielle derivater brutto oppgjør						
Innstrømmer	0	-64	-258	-322	-1 641	-2 285
Utstrømmer	11	33	176	219	1 356	1 795
Finansielle derivater netto oppgjør	2 176	2 514	1 544	206	0	6 440
Sum finansielle derivater	2 187	2 483	1 461	103	-284	5 950
Sum 2015	20 360	5 856	3 427	7 420	1 356	38 420

¹ Noen av lånene er evigvarende. Kontantstrømmene er beregnet frem til forventet forfall ved rentereguleringstidspunkt.

NOTE 8 Likviditetsrisiko - forts.

Risikoen for at KLP ikke skal ha tilstrekkelig likviditet til å dekke kortsiktig gjeld og løpende drift er svært liten ettersom en stor del av foretakets eiendeler er likvide. KLP har betydelige midler investert i pengemarked, obligasjoner og aksjer som kan selges ved likviditetsbehov. KLP sin likviditetsstrategi innebærer at foretaket til enhver tid skal ha tilstrekkelige likvide midler til å møte sine forpliktelser ved forfall, uten at det påløper kostnader av betydning knyttet til å frigjøre midler.

Aktivasammensetningen i KLP sine porteføljer skal være tilstrekkelig likvid til å kunne dekke annet likviditetsbehov som

kan oppstå. KLP Kapitalforvaltning har det løpende ansvaret og rapporterer på foretakets likviditet. Det er etablert interne rammer for størrelsen på likviditetsbeholdningen. KLP sin enhet for risikostyring overvåker og rapporterer utviklingen i likviditetsbeholdningen fortløpende. Styret i KLP fastsetter årlig en kapitalforvaltnings- og likviditetsstrategi for KLP. Likviditetsstrategien inneholder blant annet rammer, ansvarsforhold, risikomål og beredskapsplan for likviditetsstyringen.

Tabellen over viser finansielle forpliktelser KLP har samlet på rentebetalinger og tilbakebetaling av hovedstol, basert på forfall.

Forventet utbetalingsprofil pensjonsforpliktelser

2016 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	15 486	65 596	106 217	267 468	308 694	282 967	195 877	142 732	1 385 036

2015 MILLIONER KRONER									
År	1 år	2-5 år	6-10 år	11-20 år	21-30 år	31-40 år	41-50 år	51-80 år	Sum
Beløp	14 349	58 592	100 527	253 053	289 998	261 305	178 096	127 974	1 283 894

Utbetalingsprofilen viser antatte utbetalingstidspunkter for de fremtidige pensjonsforpliktelsene til KLP og er basert på udiskonterte verdier.

Forsikringsforpliktelsene i regnskapet er neddiskontert og viser nåverdien på balansetidspunktet.

NOTE 9 Renterisiko

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	10	10
Alternative investeringer	-1	0	0	0	0	26	25
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1	-7	6	-102	-183	-45	-330
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	7	7
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-41	-63	-435	-516	-521	242	-1 335
Rentefondsandeler	-3 360	0	0	0	0	35	-3 325
Utlån og fordringer	0	-3	0	0	0	95	91
Kontanter og innskudd	0	0	0	0	0	7	7
Utlån	0	0	0	0	0	254	254
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	60	60
Sum eiendeler	-3 402	-73	-429	-618	-704	684	-4 542
FORPLIKTELSE							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	10	14	3	0	8	37
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	69	81	0	150
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-19	-19
Sum forpliktelser	2	10	14	72	81	-11	168
Sum før skatt	-3 400	-62	-415	-546	-623	673	-4 374
Sum etter skatt	-2 550	-47	-312	-409	-467	505	-3 280

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

NOTE 9 Renterisiko - forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER	Inntil 3 mnd.	Fra 3 mnd. til 12 mnd.	Fra 1 år til 5 år	Fra 5 år til 10 år	Over 10 år	Endring i kontantstrøm	Sum
EIENDELER							
Aksjefondsandeler ¹	0	0	0	0	0	10	10
Alternative investeringer	-3	0	0	0	0	18	15
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	6	9	-29	-123	-147	-44	-329
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	0	0	0	0	0	6	6
Obligasjoner og andre verdipapirer med fast avkastning	-30	-51	-349	-578	-488	200	-1 296
Rentefondsandeler	-2 986	0	0	0	0	27	-2 960
Utlån og fordringer	0	-1	0	0	0	109	107
Utlån	0	0	0	0	0	217	217
Betingede forpliktelser ²	0	0	0	0	0	45	45
Sum eiendeler	-3 013	-44	-378	-701	-636	588	-4 183
FORPLIKTELSE							
Finansielle derivater klassifisert som gjeld	2	9	45	13	0	8	77
Fondsobligasjon, ansvarlige lån	0	0	0	79	58	0	137
Utlån og fordringer - call money	0	0	0	0	0	-7	-7
Sum forpliktelser	2	9	45	92	58	1	207
Sum før skatt	-3 011	-35	-333	-609	-577	589	-3 976
Sum etter skatt	-2 198	-25	-243	-445	-421	430	-2 902

¹ Aksjefondsandeler dekker den delen av fondet som ikke er aksjer, men som består av eiendeler omfattet av renterisiko; overskuddslikviditet i form av bankkontoer og derivater brukt til sikringsformål.

² Betingede forpliktelser i denne sammenheng gjelder aksepterte, ikke utbetalte utlån.

Noten viser resultateffekten ved økning av markedsrenten på én prosent, for virkelig verdi risiko og flytende rente risiko.

Endring i virkelig verdi (virkelig verdi risiko) vises i de fem første kolonnene og er beregnet ved endring i virkelig verdi på rentebærende instrumenter hvis renten hadde vært en prosent høyere ved periodeslutt. Kolonnen «Endring i kontantstrøm» (flytende rente risiko) viser endringen i kontantstrømmer hvis renten hadde vært en prosent høyere gjennom året det rapporteres på. Summen av disse reflekterer den samlede resultateffekten som scenarioet ved en prosents høyere rente hadde gitt konsernet i perioden det rapporteres på.

Virkelig verdi risiko gjelder fastrente papirer hvor markedsverdien på papiret svinger i motsatt takt av markedsrenten. Flytende rente risiko gjelder papirer som har flytende rente, hvor markedsverdien holder seg stabil, men hvor endring i markedsrente gir utslag i endrede løpende inntekter.

Følgende rentepapirer faller inn under noten; papirer til virkelig verdi over resultatet (flytende og faste rentebetingelser), investeringer som holdes til forfall (kun de med flytende

rentebetingelser) og lån og fordringer (kun de med flytende rentebetingelser). KLP har ingen rentepapirer klassifisert som tilgjengelig for salg.

KLP sine investeringer i renteinstrumenter med fast rente, som regnskapsføres til amortisert kost, gir ingen endring i resultatregnskapet ved endring av markedsrente. Tilsvarende gjelder for utstedt gjeld med fast rente regnskapsført til amortisert kost.

Forsikringskontrakter med avkastningsgaranti endrer ikke regnskapsmessig verdi selv om rentenivået endres. Endring i rentenivå har heller ingen innvirkning på den garanterte avkastningen, men vil ha betydning for den oppnådde avkastning som skal dekke avkastningsgarantien. Det skyldes at forsikringsmidlene delvis investeres i gjeldsinstrumenter hvor kontantstrømmene skal bidra til å dekke avkastningsgarantien.

NOTE 10 Valutarisiko

31.12.2016 MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omrignings- kurs Valuta/ NOK	Sum		Netto- posisjon NOK
	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld		Eiendeler	Gjeld	
Amerikanske dollar	9 286	-665	9 271	-17 291	8,61	18 557	-17 956	5 170
Hong Kong dollar	1 663	-27	912	-1 384	1,11	2 575	-1 412	1 292
Svenske kroner	12 905	0	6 254	-17 870	0,95	19 159	-17 870	1 221
Euro	3 043	-183	2 638	-5 389	9,08	5 680	-5 572	984
Koreansk won	121 164	0	0	0	0,01	121 164	0	864
Britiske Pund	1 306	0	1 180	-2 411	10,64	2 486	-2 411	796
Taiwan new dollar	2 868	0	0	0	0,27	2 868	0	766
Andre valutaer								4 913
Sum kortsiktige valutaposisjoner								15 240
Danske kroner	534	0	1	-1	1,22	535	-1	652
Japanske yen	41 608	-29 499	0	-6 505	0,07	41 608	-36 005	414
Amerikanske dollar	1 669	-103	0	-1 550	8,61	1 670	-1 654	139
Britiske Pund	26	0	0	-50	10,64	26	-50	-254
Euro	601	-615	120	-154	9,08	721	-769	-437
Sum langsiktige valutaposisjoner								514
Sum valutaposisjoner før skatt								15 754
Sum valutaposisjoner etter skatt								11 815

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2016 og 2015 på henholdsvis 95% og 93%.

NOTE 10 Valutarisiko - forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER/ UTENLANDSK VALUTA ¹	Balanseposter ekskl. valutaderivater		Valutaderivater		Omregnings- kurs Valuta/ NOK	Sum		Netto- posisjon NOK
	Eiendeler	Gjeld	Eiendeler	Gjeld		Eiendeler	Gjeld	
Amerikanske dollar	8 367	-610	103	-7 414	8,85	8 470	-8 024	3 951
Hong Kong dollar	1 674	-30	18	-457	1,14	1 692	-486	1 377
Koreansk won	114 377	0	0	0	0,01	114 377	0	863
Euro	2 680	-8	125	-2 706	9,62	2 804	-2 715	860
Taiwan new dollar	2 604	0	0	0	0,27	2 604	0	702
Britiske Pund	1 217	0	17	-1 195	13,05	1 234	-1 195	509
Andre valutaer								3 580
Sum kortsiktige valutaposisjoner								11 844
Amerikanske dollar	1 012	-109	0	-874	8,85	1 012	-983	260
Britiske Pund	0	0	0	-10	13,05	0	-10	-128
Danske kroner	307	0	0	0	1,29	307	0	395
Euro	906	-926	0	-27	9,62	906	-953	-449
Japanske yen	33 843	-27 778	0	0	0,07	33 843	-27 778	446
Sum langsiktige valutaposisjoner								524
Sum valutaposisjoner før skatt								12 367
Sum valutaposisjoner etter skatt								9 028

¹ Tabellen viser samlede balanseposter for hver enkelt valuta, fordelt på korte- og langsiktige posisjoner. Nettoposisjonen viser den reelle valutarisikoen KLP har ved utgangen av perioden i NOK. Andre beløp er i lokal valuta. Tabellen viser en sikringsgrad for valuta på 2016 og 2015 på henholdsvis 95% og 93%.

KLP valutasikrer hoveddelen av internasjonal eksponering. Økonomisk sikring av valutaeksponeringen gjøres gjennom derivater. Som hovedregel er alle KLP sine renteinvesteringer og eiendomsinvesteringer i fremmed valuta sikret tilbake til norske kroner med en målsetning på 100 prosent sikringsgrad. For aksjeinvesteringer i fremmed valuta er den generelle målsetningen 90 prosent sikringsgrad, med tillatte svingninger mellom 80 og 100 prosent. Unntaket er tilfeller hvor

enkelstående valutaer ikke innehar stort nok marked og/eller likviditet til å igangsette effektiv sikring.

Dersom alle valutaposisjoner endrer seg med 1 prosent på samme tidspunkt og i samme retning vil dette påvirke resultatet med 158 millioner kroner før skatt. For 2015 blir tilsvarende resultateffekt 124 millioner kroner før skatt.

NOTE 11 Kredittrisiko

31.12.2016 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	29 346	0	0	0	0	0	3 161	32 507
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	84 334	0	1 244	0	0	0	19 112	104 691
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	47 744	83	7 049	5 443	0	0	10 350	70 670
Rentefond omløp	37 868	0	5 928	0	0	0	19 897	63 693
Utlån og fordringer	10 490	0	0	223	0	0	0	10 713
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 584	0	0	0	0	0	0	1 584
Kontanter og innskudd	887	0	0	0	0	0	0	887
Utlån	0	0	41 114	0	2 717	484	8 621	52 936
Sum	212 254	83	55 336	5 666	2 717	484	61 141	337 681

SPEISIFISERING AV INVESTMENT GRADE	AAA	AA	A	BBB	Sum Invest- ment grade
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	13 447	4 021	7 650	4 229	29 346
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	21 772	20 031	37 855	4 677	84 334
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	30 724	5 779	9 961	1 279	47 744
Rentefond omløp	0	0	37 868	0	37 868
Utlån og fordringer	0	611	9 670	210	10 490
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	153	1 431	0	1 584
Kontanter og innskudd	0	0	887	0	887
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	65 943	30 595	105 321	10 394	212 254

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

NOTE 11 Kredittrisiko – forts.

31.12.2015 MILLIONER KRONER								
	Investment grade AAA til BBB	Lavere Rating	Offentlig garanti	Bank og finans	¹ Boliglån < 80%	¹ Boliglån >80%	Øvrige	Totalt
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	31 747	0	0	0	0	0	3 160	34 907
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	75 003	0	456	253	0	0	17 743	93 455
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	40 817	553	2 724	6 507	0	0	7 657	58 258
Rentefond omløp	34 755	0	5 666	0	0	0	17 779	58 200
Utlån og fordringer	12 618	0	0	424	0	0	0	13 042
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	1 107	0	0	0	0	0	0	1 107
Utlån	0	0	38 385	0	3 311	85	9 428	51 209
Sum	196 047	553	47 231	7 185	3 311	85	55 767	310 178

SPESIFISERING AV INVESTMENT GRADE					Sum Investment grade
	AAA	AA	A	BBB	
Gjeldsinstrumenter som holdes til forfall målt til amortisert kost	17 984	2 483	7 634	3 645	31 747
Gjeldsinstrumenter klassifisert som lån og fordringer målt til amortisert kost	22 320	16 725	31 857	4 101	75 003
Gjeldsinstrumenter til virkelig verdi - verdipapirer med fast avkastning	27 645	5 130	7 178	863	40 817
Rentefond omløp	0	0	34 755	0	34 755
Utlån og fordringer	0	1 611	10 788	219	12 618
Finansielle derivater klassifisert som eiendeler	0	88	1 019	0	1 107
Utlån	0	0	0	0	0
Sum	67 949	26 038	93 232	8 828	196 047

¹ Disse to kolonnene gir informasjon på andel boliglån med pantsikkerhet innenfor 80% av verdigrunnlag og boliglån som overgår 80% pantsikkerhet av verdigrunnlag.

Med kredittrisiko menes risikoen for at motparten ikke skal klare å møte sine forpliktelser til KLP. I denne tabellen er kredittrisikoen målt ved ratingbyråers estimater på hvor høy kredittverdighet de ulike utstederne av rentepapirer har. For eiendeler som ikke er ratet så er de lagt i andre kategorier som beskriver kredittrisiko, eksempelvis sektor og garantier.

Det er lagt vekt på at kreditteksponeringen er diversifisert for å unngå konsentrasjon av kredittrisiko mot enkelte debitorer. For å overvåke kredittrisiko i utlånene og investeringene er det nedsatt en egen kredittkomite som møtes på jevnlig basis. Grensene for kredittrisiko mot den enkelte debitor fastsettes av komiteen. Endringer i debitors kredittvurdering overvåkes og følges opp av KLP Kapitalforvaltning AS.

KLP har god balanse mellom norske obligasjoner og internasjonale obligasjoner, og har en portefølje av utelukkende gode kreditter. KLP har en høy konsentrasjon av gjeldsinstrumenter rettet mot norsk offentlig sektor.

I noteinndelingen er det benyttet rating fra Standard & Poor's, Moodys og Fitch. Ratingen er konvertert til S&P sin ratingtabell, hvor AAA er tilknyttet papirer med høyest kredittverdighet. Laveste rating av de tre er benyttet. Alle tre ratingselskaper er likestilte som grunnlag for investeringer i rentepapirer. Det som er klassifisert som «Øvrige» er i all hovedsak verdipapirer utstedt av kraftselskaper og andre foretaksobligasjoner; dette beløper seg til 61,1 milliarder per 31.12.2016. KLP har strenge retningslinjer for investeringer i rentepapirer, som også gjelder for investeringer som faller inn under kategorien Øvrige.

Linjene i noten er sammenfallende med balanseoppsettet. Unntakene er gjeldsinstrumenter til virkelig verdi som er delt opp i tre kategorier i noten og utlån som vist samlet i noten, men som befinner seg på to linjer i balansen (virkelig verdi og amortisert kost).

NOTE 11 Kredittrisiko - forts.

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
TI STØRSTE MOTPARTER		
Motpart 1	8 921	9 091
Motpart 2	8 551	7 568
Motpart 3	6 769	6 375
Motpart 4	4 904	6 247
Motpart 5	4 698	5 332
Motpart 6	4 510	3 510
Motpart 7	4 487	3 292
Motpart 8	3 456	3 283
Motpart 9	3 043	3 055
Motpart 10	3 041	3 043
Totalt	52 381	50 797

Tabellen ovenfor viser de ti største motpartene KLP har eksponering mot. Beløpene oppgitt er balanseført verdi. Majoriteten av de ti største motpartene er enten finansinstitusjoner eller motparter omfattet av en offentlig garanti (statlig eller kommunal garanti).

Premiefordringer og fordringer i forbindelse med reassuranse

MILLIONER KRONER	2016	2015
Premiefordringer	486	518
Nedskrivninger av premiefordringer	0	-1
Sum	486	518

KLPs premiefordringer er i hovedsak rettet mot offentlig sektor og kredittrisikoen vurderes som lav. Hovedbransjen kollektiv pensjon – offentlig er i tillegg tilknyttet Overføringsavtalen for offentlig sektor. Denne overføringsavtalen har en sikringsordning som skal bidra til å sikre pensjonsrettigheter opparbeidet hos arbeidsgivere som opphører eller som ikke betaler premie ved forfall etter nærmere regler. KLP kan således søke dekning for ubetalte krav i denne bransjen hos sikringsordningen dersom kravet faller innenfor sikringsordningens bestemmelser.

NOTE 12 Presentasjon av eiendeler og gjeld som er gjenstand for netto oppgjør

31.12.2016 MILLIONER KRONER				Relaterte beløp som ikke er presentert netto		
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 584	0	1 584	-864	-792	22
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	22
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	937	0	937	-862	-76	0
Sum eiendeler selskapsporteføljen	645	0	645	0	-716	22
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	2	0	2	-2	0	0
Sum	1 584	0	1 584	-864	-792	22
GJELD						
Finansielle derivater	4 074	0	4 074	-864	-3 320	17
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	17
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	4 059	0	4 059	-862	-3 308	15
Sum gjeld selskapsporteføljen	0	0	0	0	0	0
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	14	0	14	-2	-12	1
Sum	4 074	0	4 074	-864	-3 320	17
31.12.2015 MILLIONER KRONER						
	Brutto finansielle eiendeler/gjeld	Brutto eiendeler/gjeld som er presentert netto	Balanseført verdi	Finansielle instrumenter	Sikkerhet i kontanter	Netto beløp
EIENDELER						
Finansielle derivater	1 107	0	1 107	-368	-700	43
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
PORTEFØLJEFORDELTE EIENDELER						
Sum eiendeler kollektivporteføljen	492	0	492	-367	-127	1
Sum eiendeler selskapsporteføljen	614	0	614	0	-573	42
Sum eiendeler investeringsvalgporteføljen	1	0	1	-1	0	0
Sum	1 107	0	1 107	-368	-700	43
GJELD						
Finansielle derivater	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628
PORTEFØLJEFORDELTE GJELD						
Sum gjeld kollektivporteføljen	6 404	0	6 404	-367	-4 432	1 620
Sum gjeld selskapsporteføljen	2	0	2	0	0	2
Sum gjeld investeringsvalgporteføljen	16	0	16	-1	-9	6
Sum	6 421	0	6 421	-368	-4 442	1 628

Formålet med noten er å vise den potensielle effekten av nettingavtaler i KLP; hvilke muligheter KLP har for å motregne bilaterale avtaler mot andre motparter dersom disse skulle gå konkurs, og beløpet som gjenstår om alle slike nettingavtaler materialiseres. Notene viser derivatposisjoner i balansen, samt en ytterligere tabell med tilsvarende informasjon sortert på de ulike porteføljene i foretaket.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån

MILLIONER KRONER	Kommune- forvaltningen	Statlige og kommuneide foretak ¹	Private organisasjoner og foretak	Lønnstakere, trygdede og tilsvarende	Sum 31.12.2016	Sum 31.12.2015
Akershus	1 073	249	160	612	2 094	2 345
Aust-Agder	848	2	2	37	890	720
Buskerud	4 022	3 716	756	152	8 646	7 340
Finnmark	566	126	1	39	731	765
Hedmark	1 365	445	75	85	1 970	2 011
Hordaland	1 877	1 759	397	273	4 306	3 873
Møre og Romsdal	3 159	117	199	168	3 643	2 812
Nordland	1 611	31	39	125	1 806	1 713
Nord-Trøndelag	776	39	11	31	857	1 880
Oppland	1 141	83	8	89	1 320	1 354
Oslo	34	398	614	412	1 459	1 305
Rogaland	1 982	89	27	252	2 350	2 188
Sogn og Fjordane	1 272	3	89	45	1 409	1 110
Svalbard	22	0	0	0	22	26
Sør-Trøndelag	3 336	34	39	154	3 562	3 311
Telemark	719	89	576	55	1 439	1 620
Troms	1 418	67	110	135	1 730	1 738
Vest-Agder	918	37	10	66	1 030	1 004
Vestfold	1 945	184	58	197	2 384	2 156
Østfold	1 559	158	26	269	2 013	1 586
Utlandet	0	0	9 068	0	9 068	10 172
Ufordelt	0	0	0	0	0	3
Påløpte renter	132	20	51	6	209	177
Sum	29 776	7 646	12 313	3 201	52 936	51 209

¹ Denne kategorien omfatter, foruten statlige og kommuneide foretak, også kommunal forretningsdrift.

Denne tabellen fordeler utlånene til KLP på fylke og sektor. Sektor er basert på sektorkodene fra Statistisk Sentralbyrå.

KLP har en utlånsportefølje av høy kvalitet, med begrenset kredittrisiko og historisk svært lave tap. KLP yter hovedsakelig lån med pant i bolig med en belåningsgrad under 80 prosent, lån til kommuner og lån med offentlige garantier. Utlån sikret med pant i bolig utgjør rundt 3,2 milliarder kroner. Sektordiversifiseringen på utlån i KLP er meget liten, da en meget høy andel av utlån er rettet mot offentlig sektor. Konsentrasjonsrisikoen dette antyder er likevel lite reell da utlånene omfattes av offentlig garanti, som innebærer en særdeles lav motpartsrisiko.

NOTE 13 Pantelån og andre utlån - forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER PÅ UTLÅN TIL AMORTISERT KOST		
Antall lån	5	6
Sum hovedstol før nedskrivninger	1,03	1,35
Nedskrivninger	0,50	1,14
Sum hovedstol etter nedskrivninger	0,53	0,21
INDIVIDUELLE NEDSKRIVNINGER		
Nedskrivning på individuelle utlån 01.01.	1,14	0,68
Periodens konstaterte tap hvor det tidligere er foretatt individuell nedskrivning	-0,27	0,00
Periodens nedskrivning på individuelle utlån	0,31	0,67
Periodens reversering av nedskrivning på individuelle utlån	-0,69	-0,21
Nedskrivning på individuelle utlån	0,50	1,14
GRUPPEVIS NEDSKRIVNING		
Nedskrivning på grupper av utlån 01.01.	0,00	0,00
Periodens nedskrivning på grupper av utlån	0,08	0,00
Nedskrivning på grupper av utlån	0,08	0,00

Forfalte, ikke nedskrevne utlån

MILLIONER KRONER	2016 Restgjeld	2015 Restgjeld
FORFALT		
30-90 dager	14	12
over 90 dager	6	3
Sum forfalte utlån	20	15

Antall er absolutte tall og beløp er gjengitt i millioner kroner. Misligholdte utlån gjelder utlån målt til amortisert kost. Alle nedskrivninger gjelder utlån med pant i bolig.

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.15	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon ¹	Utbytte	Bokført verdi 31.12.16
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN											
EIENDOMSDATTERFORETAK											
KLP Huset AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	889828382	100 %	0,0	0,1	1 673,1	0,0	114,8	76,3	-85,1	0,0	1 779,0
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i selskapsporteføljen			0,0	0,1	1 673,1	0,0	114,8	76,3	-85,1	0,0	1 779,0
AKSJER I SELSKAPSPORTEFØLJEN											
DATTERFORETAK (EKSKL. EIENDOM)											
KLP Skadeforsikring AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	970896856	100 %	58,7	78,7	1 702,1	0,0	0,0	255,4	-187,6	0,0	1 769,9
KLP Bedriftspensjon AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	990329389	100 %	50,0	50,0	310,4	0,0	0,0	-27,3	24,7	0,0	307,8
KLP Kapitalforvaltning AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	968437666	100 %	6,6	14,0	186,0	0,0	0,0	18,2	-15,9	0,0	188,3
KLP Forsikringservice AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	967696676	100 %	0,1	0,1	7,9	0,0	0,0	0,5	-0,6	0,0	7,8
KLP Bankholding AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	993749532	100 %	15,1	15,1	1 527,0	0,0	0,0	90,8	229,7	0,0	1 847,5
Sum aksjer og andeler i datterforetak (ekskl. eiendom) i selskapsporteføljen			130,4	157,9	3 733,5	0,0	0,0	337,6	50,3	0,0	4 121,3
TILKNYTTETE FORETAK I SELSKAPSPORTEFØLJEN											
Norsk Pensjon AS Hansteens gate 2 0253 Oslo											
	890050212	25 %	20,0	5,0	4,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0	4,0
Fylkeshuset AS, Molde Fylkeshuset 6404 Molde											
	930591114	48 %	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i selskapsporteføljen			20,1	5,0	4,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0	4,0
Sum aksjer og andeler i øvrige datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak i selskapsporteføljen			150,5	162,9	3 737,6	0,0	0,0	337,5	50,3	0,0	4 125,3
Sum datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak			150,5	163,0	5 410,7	0,0	114,8	413,8	-34,9	0,0	5 904,3

¹Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

NOTE 14 Aksjer og andeler i datterforetak, tilknyttede foretak og felleskontrollerte foretak - forts.

MILLIONER KRONER	Org. nr.	Eierandel %	Egenkapital ved 1. gangs anskaffelse	Anskaffelseskost	Bokført verdi 31.12.15	Tilgang/avgang	Verdi-regulering	Resultatandel	Egenkapitaltransaksjon ¹	Utbytte	Bokført verdi 31.12.16
EIENDOMSDATTERFORETAK											
AKSJER I KOLLEKTIV- OG INVESTERINGSVALGPORTEFØLJENE											
KLP Eiendom AS Dronning Eufemiasgate 10 0191 Oslo											
	988394750	100 %	0,1	0,1	53 650,2	0,0	2 108,2	2 515,7	-2 925,5	0,0	55 348,6
Sum aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak i kollektiv- og investeringsvalgporteføljene			0,1	0,1	53 650,2	0,0	2 108,2	2 515,7	-2 925,5	0,0	55 348,6
FELLESKONTROLLELTE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
KLP Norfund Investments AS Støperigata 2 0250 OSLO											
	999548636	50 %	0,1	183,8	226,1	23,6	7,9	0,0	0,0	0,0	257,7
Sum aksjer og andeler i felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			0,1	183,8	226,1	23,6	7,9	0,0	0,0	0,0	257,7
TILKNYTTETE FORETAK I KOLLEKTIVPORTEFØLJEN											
Norfinance AS Støperigata 2 0250 OSLO											
	912764729	18,3 %	92,3	102,5	137,4	127,1	11,1	0,0	0,0	-5,8	269,8
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak i kollektivporteføljen			92,3	102,5	137,4	127,1	11,1	0,0	0,0	-5,8	269,8
Sum aksjer og andeler i tilknyttede foretak og felleskontrollert foretak i kollektivporteføljen			92,4	286,3	363,5	150,7	19,00	0,0	0,0	-5,8	527,5

¹ Kolonnen egenkapitaltransaksjon inkluderer konsernbidrag

Alle aksjer og andeler har lik stemmeandel.

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
NORGE			
HIDDEN SECURITY AS	980 447 146	23 984	0
NORDIC TRUSTEE AS	911 721 287	11 175	47
SILVER PENSJONSFORSIKRING AS	886 951 442	556 444	0
SUM USPESIFISERT			47
EUOPRIS ASA	997 639 588	1 601 423	59
KONGSBERG AUTO	942 593 821	10 898 211	62
SCHIBSTED	933 739 384	68 666	14
SCHIBSTED ASA-B SHS	933 739 384	283 630	52
XXL ASA	995 306 158	653 387	64
SUM FORBRUKSVARER			250
ARCUS ASA	987 470 569	500 000	22
AUSTEVOLL SEA	929 975 200	272 501	23
LEROY SEAFOOD	975 350 940	131 152	63
MARINE HARVEST	964 118 191	1 762 059	274
ORKLA	910 747 711	1 549 541	121
SALMAR ASA	960 514 718	96 484	25
SUM KONSUMENTVARER			528
2VK INVEST AS	986 977 376	2 690 000	1
AKER BP ASA	989 795 848	1 060 398	164
AKER SOLUTIONS HOLDING ASA	913 748 174	1 041 604	43
AWILCO LNG AS	996 564 894	254 500	2
BONHEUR ASA	830 357 432	404 040	29
EIDESVIK	986 942 785	382 836	2
OCEAN YIELD ASA	991 844 562	218 190	14
ODFJELL DRILLING LTD	987 692 855	300 000	5
PANORO ENERGY ASA	994 051 067	1 847 585	12
PETRO GEO SVCS	916 235 291	2 364 062	69
SOLSTAD OFFSHORE	945 883 294	165 578	2
STATOIL ASA	923 609 016	3 640 789	577
SUM ENERGI			920
AKER	886 581 432	278 110	89
DNB ASA	981 276 957	3 174 953	406
GJENSIDIGE FORSIKRING ASA	995 568 217	12 485	2
NORDIC MICROFINANCE INITIATIVE	993 147 044	6 124 367	8
NORWEGIAN FINANCE HOLDING AS	991 281 924	5 594	0
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE	917 763 399	8 118 127	11
OSLO BORS VPS HOLDING ASA	983 268 617	4 300 200	387
STOREBRAND ASA	916 300 484	2 928 314	134
SUM FINANS			1 038

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
NORDIC NANOVECTOR ASA	994 297 422	130 000	13
PHOTOCURE	967 598 593	838 272	35
REDCORD AS	960 304 977	7 100	0
TARGOVAX AS	996 162 095	803 333	9
WEIFA ASA	983 733 506	810 059	20
SUM HELSE			77
MASTER MARINE AS	879 342 732	2 596 133	0
NORWEGIAN AIR SHUTTLE ASA	965 920 358	310 860	89
ODFJELL ASA	930 192 503	283 135	8
RENONORDEN ASA	982 123 801	281 750	1
WILH. WILHELMSSEN HOLDING ASA	995 277 905	197 906	39
WILH. WILHELMSSEN HOLDING ASA-B AKSJE	995 277 905	13 570	3
SUM INDUSTRI			140
BOUVET ASA	974 442 167	31 371	4
IDEX ASA	976 846 923	1 200 000	8
LINK MOBILITY GROUP ASA	984 066 910	67 240	9
NEXT BIOMETRICS GROUP AS	982 904 420	27 686	4
NORDIC SEMICONDUCTOR	966 011 726	2 808 039	98
OPERA SOFTWARE	974 529 459	721 192	27
Q-FREE ASA	935 487 242	4 049 851	32
THIN FILM ELECTRONICS ASA	889 186 232	1 500 000	5
SUM IT			188
MAGSEIS AS	994 547 852	623 780	8
NORSK HYDRO ASA	914 778 271	6 182 262	255
YARA INTERNATIONAL	986 228 608	899 026	306
SUM RÅVARER			569
OLAV THON EIENDO	914 594 685	118 710	19
SUM EIENDOM			19
TELENOR	982 463 718	2 249 896	290
SUM TELEKOM			290
HAFSLUND ASA	912 230 252	4 042 483	384
HAFSLUND ASA B-AKSJER	912 230 252	5 327 265	502
RINGERIKS-KRAFT AS	976 957 628	150	148
TRONDER ENERGI AS	980 417 824	1 153 846	652
TRONDER ENERGI NETT AS	978 631 029	900 000	95
TUSSA KRAFT AS	916 929 641	454	366
SUM FORSYNING			2 146
NORGE			6 213

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
UTLAND		
ADIANT PLC	6 651	3
BGP HOLDINGS	1 374 296	0
BRIO GOLD INC	4 993	0
BROOKFIELD BUSINESS PART	1 260	0
ECN CAPITAL CORP	25 100	1
EXOR NV	6 300	2
FOUR CORNERS PROPERTY TRUST	830	0
LIBERTY BRAVES GROUP-A	600	0
LIBERTY BRAVES GROUP-C	2 268	0
LIBERTY MEDIA GROUP-A	1 500	0
LIBERTY MEDIA GROUP-C	3 375	1
NEX GROUP PLC	18 952	1
NORVESTOR HOLDING AS / CRAYON	5 200 000	39
VERSUM MATERIALS INC	8 600	2
SUM USPESIFISERT		50
21ST CENTURY FOX B	28 492	7
ABC-MART INC	2 200	1
ACCOR	13 675	4
ADIDAS	14 034	19
ADVANCE AUTO PARTS	4 700	7
AISIN SEIKI CO	12 600	5
ALTICE NV - A	23 644	4
ALTICE NV - B -W/I	5 933	1
AMAZON.COM	29 279	189
AUTOZONE	2 255	15
AXEL SPRINGER AG	2 859	1
BARRATT DEVELOPMENTS	65 931	3
BMW VORZUG	3 485	2
BMW STAMM	24 578	20
BED BATH & BEYOND	11 147	4
BENESSE HOLDINGS INC	4 800	1
BERKELEY GROUP HOLDINGS	8 306	2
BEST BUY CO	20 384	7
BORGWARNER INC	14 300	5
BRIDGESTONE CORP	46 100	14
BRITISH SKY BROADCASTING	70 713	7
BURBERRY GROUP	29 812	5
CANADIAN TIRE CORP A	4 900	4
CARMAX	13 300	7
CARNIVAL CORP	29 603	13

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CARNIVAL PLC(P AND O PRINCES	12 239	5
CARPHONE WAREHOUSE GROUP PLC	62 951	2
CASIO COMPUTER CO	11 200	1
CBS CORP B	31 129	17
CHARTER COMMUNICATIONS INC-A	15 412	38
CHIPOTLE MEXICAN GRILL INC	2 000	6
DIOR (CHRISTIAN)	3 623	7
COACH	18 300	6
COMCAST CORP A (NEW)	176 458	105
RICHEMONT (FIN) UNIT A	39 807	23
MICHELIN	13 182	13
COMPASS GROUP	116 300	19
CONTINENTAL	8 508	14
CROWN LTD	27 117	2
D.R. HORTON	27 600	6
DAIMLERCHRYSLER	69 082	44
DARDEN RESTAURANTS	10 700	7
DELPHI AUTOMOTIVE PLC	21 009	12
DENSO CORP	35 700	13
DENTSU	18 300	7
DICK'S SPORTING GOODS INC	5 700	3
DISCOVERY COMMUNICATIONS-C	18 900	4
DISCOVERY COMMUNICATIONS-A	9 300	2
DISH NETWORK CORP	14 800	7
DOLLAR GENERAL CORP	21 262	14
DOLLAR TREE INC	16 251	11
DOLLARAMA INC	8 200	5
DOMINO'S PIZZA ENTERPRISES L	4 300	2
DOMINO'S PIZZA INC	3 470	5
DON QUIJOTE CO LTD	8 800	3
DUFRY AG-REG	3 976	4
ELECTROLUX B	16 302	3
EUTELSAT COMMUNICATIONS	12 529	2
EXPEDIA	8 750	9
FAST RETAILING CO	4 200	13
FERRARI NV	10 934	5
FIAT CHRYSLER AUTOMOBILES NV	59 779	5
FLIGHT CENTRE LTD	1 856	0
FOOT LOCKER INC	11 667	7
FORD MOTOR CO	266 508	28
FUJI HEAVY INDUSTRIES	43 000	15

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
GALAXY ENTERTAINMENT GRP	150 000	6
GANNETT CO	13 700	3
GAP	16 001	3
GARMIN	7 500	3
GENERAL MOTORS CO	103 789	31
GENTING SINGAPORE PLC	421 300	2
GENUINE PARTS CO	9 875	8
GILDAN ACTIVEWEAR	15 100	3
GKN PLC	106 829	4
HENNES & MAURITZ B	66 717	16
BLOCK (H&R)	14 935	3
HAKUHODO DY HOLDINGS	13 200	1
HANESBRANDS INC	26 000	5
HARLEY-DAVIDSON	13 244	7
HARMAN INTERNATIONAL IND	4 200	4
HARVEY NORMAN HOLDINGS	46 477	1
HASBRO	7 400	5
HERMES INTERNATIONAL	1 754	6
HIKARI TSUSHIN INC	1 400	1
HILTON WORLDWIDE HOLDINGS IN	41 800	10
HOME DEPOT	90 728	105
HONDA MOTOR CO	120 200	30
HUGO BOSS-PFD	4 348	2
HUSQVARNA B	33 815	2
IIDA GROUP HOLDINGS CO LTD	10 500	2
ILG INC	4 783	1
INDITEX	81 288	24
INTERCONTINENTAL HOTELS	13 077	5
INTERPUBLIC GROUP OF COS	27 400	6
isetan CO	23 200	2
ISUZU MOTORS	39 500	4
ITV	248 691	5
J FRONT RETAILING CO LTD	14 700	2
JARDINE CYCLE & CARRIAGE	8 888	2
JC DECAUX INTERNATIONAL	4 481	1
KABEL DEUTSCHLAND HOLDING AG	1 401	1
KINGFISHER	151 621	6
KOHL'S CORP	13 194	6
KOITO MFG	6 800	3
LIMITED BRANDS	18 116	10
LAGARDERE	9 329	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
LAS VEGAS SANDS CORP	32 601	15
LEAR CORP	5 100	6
LEGGETT & PLATT	8 800	4
LENNAR CORP-A	11 600	4
LI & FUNG LTD	340 920	1
LIBERTY GLOBAL C	47 432	12
LIBERTY GLOBAL A	15 535	4
LIBERTY GLOBAL PLC LILAC - C	4 993	1
LIBERTY INTERACTIVE A	28 859	5
LIBERTY LILAC GROUP-A	2 025	0
LIBERTY SIRIUS GROUP-C	13 500	4
LIBERTY SIRIUSXM GROUP	6 000	2
LINAMAR CORP	3 100	1
LKQ CORP	20 200	5
LOWE'S COS	64 799	40
LULULEMON ATHLETICA INC	7 300	4
LUXOTTICA GROUP	11 207	5
LVMH	20 819	34
MACY'S	21 656	7
MAGNA INTERNATIONAL A	27 288	10
MARKS & SPENCER GROUP	136 770	5
MARRIOTT INT'L A	25 710	18
MARUI GROUP CO LTD	13 400	2
MATTEL	22 176	5
MAZDA MOTOR CORP	49 700	7
MCDONALD'S CORP	63 949	67
MCDONALD'S HOLDINGS CO JAPAN	4 500	1
MELCO CROWN ENTERTAINME-ADR	20 900	3
MERLIN ENTERTAINME	44 455	2
MGM CHINA HOLDINGS LTD	79 600	1
MGM RESORTS INTERNATIONAL	35 600	9
MICHAEL KORS HOLDINGS LTD	12 600	5
MITSUBISHI MOTORS CORP	40 000	2
MOHAWK INDUSTRIES	5 200	9
NAMCO BANDAI HOLDINGS	18 300	4
NETFLIX INC	32 396	35
NEWELL RUBBERMAID	32 518	12
NEWS CORP - CLASS A	24 545	2
NEXT	12 128	6
NGK SPARK PLUG CO	11 300	2
NIKE B	95 372	42

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NIKON CORP	25 200	3
NISSAN MOTOR CO	178 500	15
NITORI CO	6 700	7
NOK CORP	6 600	1
NOKIAN RENKAAT	6 369	2
NORDSTROM	9 500	4
NORWEGIAN CRUISE LINE HOLDIN	13 100	5
OMNICOM GROUP	17 616	13
O'REILLY AUTOMOTIVE INC	7 006	17
ORIENTAL LAND CO	16 000	8
PADDY POWER BETFAIR PLC	6 662	6
PANASONIC CORP	161 000	14
PANDORA A/S	7 688	9
PEARSON	54 518	5
PERSIMMON PLC	19 578	4
PEUGEOT SA	30 564	4
POLARIS INDUSTRIES INC	4 200	3
PORSCHE AUTOMOBIL HOLDING SE	9 967	5
PPR	5 476	11
PRICELINE.COM	3 611	46
PROSIEBEN SAT.1 MEDIA AG-PFD	14 542	5
PUBLICIS GROUPE	15 711	9
PULTE GROUP INC	17 566	3
PVH CORP	5 500	4
RAKUTEN	77 900	7
RALPH LAUREN CORP	4 000	3
RCS MEDIAGROUP ORD	4 049	0
REA GROUP LTD	3 640	1
RENAULT	14 226	11
RESTAURANT BRANDS INTERN	17 948	7
RINNAI CORP	1 900	1
ROSS STORES	29 427	17
ROYAL CARIBBEAN CRUISES	13 308	9
RTL GROUP	2 367	1
RYOHIN KEIKAKU CO LTD	2 300	4
SANDS CHINA LTD	160 800	6
SANKYO CO (6417)	4 300	1
SCHAEFFLER AG	10 720	1
SCRIPPS NETWORKS INTER-CL A	4 500	3
SEB SA	1 800	2
SEGA SAMMY HOLDINGS	10 400	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SEKISUI CHEMICAL CO	24 900	3
SEKISUI HOUSE	51 600	7
SES A-FDR	30 445	6
SHANGRI-LA ASIA	106 000	1
SHAW COMMUNICATIONS B	27 561	5
SHIMAMURA CO	1 500	2
SHIMANO	6 200	8
SIGNET JEWELERS LTD	4 800	4
SINGAPORE PRESS HLDG	95 550	2
SIRIUS XM RADIO INC	158 300	6
SJM HOLDINGS LTD	163 000	1
SODEXHO ALLIANCE	6 266	6
SONY CORP	93 700	23
STANLEY ELECTRIC CO	8 400	2
STAPLES	42 535	3
STARBUCKS CORP	108 601	52
START TODAY CO LTD	12 300	2
SUMITOMO ELECTRIC IND	64 700	8
SUMITOMO RUBBER IND	13 200	2
SUZUKI MOTOR CORP	26 400	8
TABCORP HOLDINGS	41 810	1
TAKASHIMAYA CO	14 000	1
TARGET CORP	39 911	25
TATTS GROUP LTD	107 744	3
TAYLOR WIMPEY	209 265	3
TECHTRONIC INDUSTRIES CO	87 000	3
TELENET GROUP HOLDING NV	3 821	2
TESLA MOTORS INC	8 500	16
GOODYEAR TIRE & RUBBER	17 800	5
SWATCH GROUP NAM	3 731	2
SWATCH GROUP INH	2 034	5
TIFFANY & CO	8 300	6
TIME WARNER	56 954	47
TJX COS	48 111	31
TOHO CO	8 100	2
TOLL BROTHERS	11 000	3
TOYODA GOSEI CO	6 200	1
TOYOTA INDUSTRIES CORP	10 800	4
TOYOTA MOTOR CORP	194 991	99
TRACTOR SUPPLY COMPANY	8 700	6
TRIPADVISOR INC	7 800	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
TUI AG-DI	30 018	4
TWENTY-FIRST CENTURY FOX	84 727	20
ULTA SALON COSMETICS & FRAGR	4 100	9
UNDER ARMOUR INC-CLASS A	11 800	3
UNDER ARMOUR INC-CLASS C	11 883	3
USS CO	15 900	2
VALEO SA	16 974	8
VF CORP	24 700	11
VIACOM B (NEW)	27 177	8
VIVENDI	78 442	13
VOLKSWAGEN STAMM	94	0
VOLKSWAGEN VORZUG	15 929	19
DISNEY (WALT)	112 454	101
WHIRLPOOL CORP	5 140	8
WHITBREAD	11 847	5
WILLIAM HILL PLC	56 344	2
WPP PLC	88 759	17
WYNDHAM WORLDWIDE CORP	7 500	5
WYNN MACAU LTD	123 400	2
WYNN RESORTS	5 400	4
YAMADA DENKI CO	38 500	2
YAMAHA CORP	12 700	3
YAMAHA MOTOR CO	27 400	5
YOKOHAMA RUBBER CO LTD	8 000	1
YUE YUEN INDUSTRIAL	53 500	2
YUM BRANDS	29 382	16
ZALANDO SE	5 000	2
SUM FORBRUKSVARER		2 587
AEON CO	60 200	7
AJINOMOTO CO	56 100	10
ALIMENTATION COUCHE-T. B	35 717	14
ANHEUSER-BUSCH INBEV SA/NV	75 080	68
ARCHER-DANIELS-MIDLAND	56 121	22
ARYZTA AG	6 919	3
ASAHI GROUP HOLDINGS LTD	40 100	11
ASSOCIATED BRITISH FOODS	34 480	10
BAKKAFROST P/F	158 446	54
BARRY CALLEBAUT AG-REG	182	2
BEIERSDORF	6 699	5
BROWN-FORMAN CORP B	23 292	9
BUNGE	12 500	8

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CALBEE INC	5 400	1
CAMPBELL SOUP CO (US)	20 348	11
CARLSBERG B	11 385	8
CARREFOUR	49 990	10
CASINO ORD	4 730	2
LINDT & SPRUENGLI PART	121	5
LINDT AND SPRUENGLI NAMEN	9	5
CHURCH & DWIGHT CO INC	16 800	6
COCA-COLA AMATIL	73 196	5
COCA-COLA EUROPEAN PARTNERS	18 700	5
COCA-COLA HBC AG-CDI	16 546	3
COLGATE-PALMOLIVE	60 659	34
CONAGRA FOODS INC	41 339	14
CONSTELLATION BRANDS A	17 300	23
COSTCO WHOLESALE CORP	38 206	53
CVS/CAREMARK	94 277	64
DANONE	56 876	31
DIAGEO	246 775	55
DISTRIBUIDORA INTERNACIONAL	47 801	2
DR PEPPER SNAPPLE GROUP-W/I	18 055	14
EMPIRE CO LTD 'A'	12 900	1
ENERGIZER HOLDINGS	4 000	3
ESTEE LAUDER COS A	16 428	11
COLRUYT	5 739	2
FAMILYMART CO	7 900	5
GENERAL MILLS	58 230	31
WESTON (GEORGE)	3 900	3
GOLDEN AGRI-RESOURCES LTD	492 400	1
HEINEKEN HOLDING	11 642	7
HEINEKEN NV	21 710	14
HENKEL AG & CO KGAA	12 553	13
HENKEL AG & CO KGAA	8 646	8
HERSHEY CO (THE)	15 200	14
HORMEL FOODS CORP	31 300	9
ICA GRUPPEN AB	6 302	2
INGREDION INC	7 100	8
SAINSBURY (J)	174 012	5
J.M.SMUCKER	12 200	13
JEAN COUTU GROUP INC-CLASS A	3 700	0
JERONIMO MARTINS SGPS	20 713	3
KAO CORP	35 500	14

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
KELLOGG CO	25 100	16
KERRY GROUP A	16 118	10
KIKKOMAN CORP	13 000	4
KIMBERLY-CLARK CORP	26 423	26
KIRIN HOLDINGS CO	84 600	12
AHOLD (KON.)	113 909	21
KOSE CORP	2 000	1
KRAFT HEINZ CO/THE	59 596	45
KROGER CO	75 476	22
LAMB WESTON HOLDINGS INC	13 779	4
LAWSON	4 500	3
LION CORP	17 000	2
LOBLAW COMPANIES LTD	20 737	9
LOREAL	18 910	30
MCCORMICK & CO NV	11 521	9
MEAD JOHNSON NUTRITION CO-A	17 431	11
MEIJI HOLDINGS CO LTD	10 400	7
METRO STAMM	14 240	4
METRO A	23 307	6
MOLSON COORS BREWING B	17 800	15
KRAFT FOODS A	149 949	57
MONSTER BEVERAGE CORP	41 487	16
NESTLE	308 522	191
NIPPON MEAT PACKERS	15 200	4
NISSHIN SEIFUN GROUP	20 105	3
NISSIN FOODS HOLDINGS CO LTD	5 900	3
PEPSICO	141 641	128
PERNOD RICARD	21 775	20
POLA ORBIS HOLDINGS INC	1 500	1
PROCTER & GAMBLE CO	184 635	134
RECKITT BENCKISER GROUP PLC	45 343	33
REMY COINTREAU	2 936	2
RITE AID CORP	104 900	7
SAPUTO	28 200	9
SEVEN AND I HOLDINGS CO	66 240	22
SHISEIDO CO	32 800	7
SPECTRUM BRANDS HOLDINGS INC	1 800	2
SUNDRUG CO LTD	2 200	1
SUNTORY BEVERAGE & FOOD LTD	11 500	4
SCA SV CELLULOSA B	44 938	11
SYSCO CORP	48 467	23

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
TATE & LYLE PLC	44 060	3
TESCO	685 111	15
CLOROX CO	9 618	10
COCA-COLA CO	402 966	144
TOYO SUISAN KAISHA	11 700	4
TREASURY WINE ESTATES LTD	71 159	5
TSURUHA HOLDINGS INC	4 400	4
TYSON FOODS A	29 000	15
UNI-CHARM CORP	33 900	6
UNILEVER NV CERT	120 213	43
UNILEVER PLC	91 796	32
WALGREEN CO	79 832	57
WESFARMERS	99 724	26
WH GROUP LTD	648 000	4
WHITEWAVE FOODS CO	18 100	9
WHOLE FOODS MARKET	25 321	7
WILMAR INTERNATIONAL	168 800	4
MORRISON WM SUPERMARKETS	165 755	4
WOOLWORTHS LTD	107 903	16
YAKULT HONSHA CO	7 600	3
YAMAZAKI BAKING CO	10 000	2
SUM KONSUMENTVARER		2 088
ALTAGAS LTD	10 118	2
ANADARKO PETROLEUM CORP	45 830	28
ANTERO RESOURCES CORP	14 400	3
APACHE CORP	32 504	18
ARC RESOURCES LTD	25 659	4
ATLANTICA TENDER DRILLING LT	4 709 536	8
BAKER HUGHES	36 581	20
BP	1 504 530	82
BW LPG LTD	705 839	26
BW OFFSHORE LIMITED	97 937	3
CABOT OIL & GAS CORP	40 300	8
CALIFORNIA RESOURCES CORP	517	0
CALTEX AUSTRALIA	19 661	4
CAMECO CORP	29 400	3
CANADIAN NAT RESOURCES	86 780	24
CENOVUS ENERGY INC	62 130	8
CHENIERE ENERGY INC	17 000	6
CIMAREX ENERGY CO	6 800	8
CONCHO RESOURCES INC	11 000	13

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
CONOCOPHILLIPS	101 387	44
CONTINENTAL RESOURCES INC/OK	6 500	3
CORE LABORATORIES N.V.	4 361	5
CRESCENT POINT ENERGY TRUST	47 426	6
DEEP SEA SUPPLY PLC	1 008 200	1
DEVON ENERGY CORP	36 644	14
DIAMONDBACK ENERGY INC	2 400	2
ENBRIDGE	75 890	28
ENCANA CORP	86 809	9
ENI	197 822	28
EOG RESOURCES	45 700	40
EQT CORPORATION	15 000	8
EXXON MOBIL CORP	330 863	257
GALP ENERGIA SGPS SA-B SHRS	43 411	6
HALLIBURTON CO	67 600	31
HELMERICH AND PAYNE	8 100	5
HESS	23 200	12
HOEGH LNG HOLDINGS LTD	335 489	32
HOLLY CORP	13 400	4
HUSKY ENERGY	26 336	3
IDEMITSU KOSAN CO	6 200	1
IMPERIAL OIL	22 066	7
INDEPENDENT TANKERS CORP LTD	1 539 877	0
INGRAIN INC	687 091	22
INPEX CORPORATION	67 800	6
INTER PIPELINE LTD	25 440	5
JX HOLDINGS INC	214 605	8
KEYERA CORP	12 805	3
KINDER MORGAN INC	158 841	28
VOPAK	5 938	2
LUNDIN PETROLEUM	14 040	3
MARATHON OIL CORP	69 100	10
MARATHON PETROLEUM CORP-W/I	41 100	18
MURPHY OIL CORP	12 000	3
NATIONAL OILWELL VARCO	28 663	9
NESTE OIL	8 652	3
NEWFIELD EXPLORATION CO	17 700	6
NOBLE ENERGY	32 300	11
OCCIDENTAL PETROLEUM	62 684	38
OIL SEARCH	133 276	6
OMV AG	10 350	3

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ONEOK INC	15 600	8
ORIGIN ENERGY	131 061	5
PARSLEY ENERGY INC-CLASS A	10 000	3
PEMBINA PIPELINE CORP	34 438	9
PETROFAC LTD	17 959	2
PEYTO EXPLORATION & DEV CORP	10 300	2
PHILLIPS 66	36 169	27
PIONEER NATURAL RES.	12 600	20
PLAINS GP HOLDINGS LP-CL A	6 308	2
PRAIRIESKY ROYALTY LTD	13 235	3
RANGE RESOURCES CORP	12 400	4
READ WELL SERVICES HOLDING (a-aksje) AS	113 939	3
READ WELL SERVICES HOLDING (b-aksje) AS	990 546	22
REPSOL YPF	85 792	10
ROYAL DUTCH SHELL B	594 632	149
ROYAL DUTCH SHELL PLC-A SHS	33 820	8
SAIPEM ORD	421 475	2
SANTOS	116 024	3
SCHLUMBERGER	112 246	81
SEVEN GENERATIONS ENERGY - A	22 600	5
SHOWA SHELL SEKIYU K.K	14 300	1
SNAM SPA	182 638	6
SPECTRA ENERGY	56 000	20
SUBSEA 7 SA	1 298 236	142
SUNCOR ENERGY	137 655	39
TARGA RESOURCES CORP	11 600	6
TECHNIP	7 523	5
TECHNIPFMC PLC	17 800	5
TENARIS SA	34 366	5
TESORO CORP	8 591	6
TONENGENERAL SEKIYU	17 000	2
TOTAL	180 675	80
TOURMALINE OIL CORP	21 200	5
TRANSCANADA CORP	64 331	25
VALERO ENERGY CORP	39 535	23
VERESEN INC	31 090	3
VERMILION ENERGY INC	8 493	3
WEATHERFORD INT'L	83 484	4
WILLIAMS COS	59 943	16
WOODSIDE PETROLEUM	64 437	13
SUM ENERGI		1 771

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
3I GROUP PLC	61 397	5
ABERDEEN ASSET MGMT	68 068	2
ABN AMRO GROUP NV-CVA	15 570	3
ACOM CO	18 600	1
ADMIRAL GROUP PLC	12 955	3
AEGON	126 055	6
AEON CREDIT SERVICE CO	5 500	1
AFFILIATED MANAGERS GROUP	3 500	4
AFLAC	29 772	18
AGEAS	14 188	5
AGNC INVESTMENT CORP	22 800	4
AIA GROUP LTD	886 660	43
ALLEGHANY CORP	1 100	6
ALLIANZ	33 777	48
ALLSTATE CORP	28 509	18
ALLY FINANCIAL INC	28 800	5
AMERICAN EXPRESS	57 674	37
AMERICAN INT'L GROUP	76 847	43
AMERIPRISE FINANCIAL	11 570	11
AMP LTD	229 635	7
ANNALY CAPITAL MANAGEMENT IN	85 000	7
AON CORP	19 673	19
AOZORA BANK	64 000	2
ARCH CAPITAL GROUP	8 000	6
ARTHUR J GALLAGHER & CO	10 900	5
ASHIKAGA HOLDINGS CO LTD	54 990	2
ASSICURAZIONI GENERALI	80 691	10
ASSURANT	4 400	4
ASX	12 385	4
ANZ BANKING GROUP	214 034	41
AVIVA	293 541	15
AXA SA	141 843	31
AXIS CAPITAL HOLDINGS	7 200	4
BALOISE-HOLDING AG	3 147	3
BANCO BILBAO VIZCAYA ARGENTA	467 234	27
BANCO DE SABADELL SA	442 411	5
BANCO ESPIRITO SANTO	190 970	0
BANCO POPULAR ESPANOL	218 200	2
BSCH BCO SANTANDER CENTR	1 055 966	47
BANK HAPOLIM BM	67 159	3
BANK IRELAND	1 718 540	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
BANK LEUMI LE-ISRAEL	88 887	3
BANK OF AMERICA CORP	749 110	143
BANK EAST ASIA	73 716	2
BANK KYOTO	26 000	2
BANK MONTREAL	45 352	28
BANK NEW YORK MELLON	80 881	33
BANK NOVA SCOTIA	91 001	44
BANK OF QUEENSLAND LTD	27 767	2
BANKIA SAU	277 163	2
BANKINTER	39 786	3
BARCLAYS	1 192 813	28
BB&T CORP	61 207	25
BENDIGO AND ADELAIDE BANK LTD	36 651	3
BERKSHIRE HATHAWAY B	86 951	122
BLACKROCK INC	9 008	30
BNP PARIBAS	78 064	43
BOC HONG KONG HOLDINGS	305 700	9
BROOKFIELD ASSET MAN A	63 029	18
CAIXABANK	221 191	6
CANADIAN IMPERIAL BANK	28 083	20
CAPITAL ONE FINANCIAL	37 288	28
CHALLENGER FINANCIAL SVC	38 000	3
SCHWAB (CHARLES) CORP	84 830	29
CHIBA BANK	45 000	2
ACE	33 016	38
CHUGOKU BANK	12 000	1
CI FINANCIAL INCOME FUND	15 500	3
CINCINNATI FINL CORP	10 400	7
CIT GROUP INC	12 000	4
CITIGROUP	214 026	109
CITIZENS FINANCIAL GROUP	42 800	13
CHICAGO MERCANTILE EXCH	24 720	25
CNP ASSURANCES	11 687	2
COMERICA	11 400	7
COMMERZBANK	67 947	4
COMMONWEALTH BANK	125 086	64
BANK YOKOHAMA	74 000	3
CREDIT AGRICOLE	72 894	8
CREDIT SAISON CO	10 600	2
CREDIT SUISSE	129 184	16
DAI-ICHI LIFE INSURANCE	82 900	12

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DAIWA SECURITIES GROUP	109 900	6
DANSKE BANK	52 104	14
DBS GROUP HOLDINGS	138 448	14
DEUTSCHE BANK NAMEN	93 400	15
DEUTSCHE BOERSE AG-TENDER	14 704	10
DIRECT LINE INSURANCE GROUP	87 441	3
DISCOVER FINANCIAL SERVICES	30 844	19
E*TRADE FINANCIAL CORP	20 000	6
EATON VANCE CORP	8 500	3
ELEMENT FINANCIAL CORP	25 100	2
ERSTE GROUP BANK AG	25 712	6
EURAZEO	2 354	1
EVEREST RE GROUP	3 000	6
FAIRFAX FINANCIAL HLDGS	1 832	8
FIDELITY NAT'L FINANCIAL	16 700	5
FIFTH THIRD BANCORP	51 705	12
FIRST PACIFIC CO	166 000	1
FIRST REPUBLIC BANK/CA	9 600	8
FONDIARIA - SAI ORD	75 358	1
FRANKLIN RESOURCES	30 204	10
FUKUOKA FINANCIAL GROUP	42 000	2
GOLDMAN SACHS GROUP	27 774	57
GREAT WEST LIFECO	19 848	4
GROUPE BRUXELLES LAMBERT	5 146	4
HACHIJUNI BANK	30 000	1
HANG SENG BANK	50 800	8
HANNOVER RUECKVERSICH.	3 965	4
HARGREAVES LANSDOWN PLC	15 860	2
HIROSHIMA BANK	35 000	1
HONG KONG EXCH.&CLEARING	83 993	17
HSBC HOLDINGS (GB)	1 447 820	101
HUNTINGTON BANCSHARES INC	79 100	9
IGM FINANCIAL	7 300	2
INDUSTRIAL ALLIANCE INSURANC	5 443	2
INDUSTRIVARDEN C	10 187	2
ING GROEP	275 840	33
ING US INC	15 500	5
INSURANCE AUSTRALIA GRP.	155 631	6
INTACT FINANCIAL CORP	8 700	5
INTERCONTINENTAL	44 695	22
INTESA SANPAOLO RNC	51 787	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
INTESA SANPAOLO ORD	923 859	20
INVESCO LTD	28 858	8
INVESTEC PLC	39 906	2
KINNEVIK B	15 645	3
INVESTOR B	32 764	11
JAPAN EXCHANGE GROUP INC	35 400	4
JAPAN POST BANK CO LTD	25 500	3
JAPAN POST HOLDINGS CO LTD	27 900	3
JPMORGAN CHASE & CO	263 415	196
JULIUS BAER GROUP LTD	15 398	6
KBC GROUPE	16 660	9
KEYCORP	79 000	12
KYUSHU FINANCIAL GROUP	20 000	1
LEGAL & GENERAL GROUP	444 529	12
LEUCADIA NATIONAL CORP	21 200	4
LINCOLN NATIONAL CORP	16 682	10
LLOYDS BANKING GROUP PLC	4 684 798	31
LOEWS CORP	19 300	8
LONDON STOCK EXCHANGE	20 620	6
LUNDBERGFÖRETAGEN AB, L E SER. B	3 800	2
M & T BANK CORP	11 016	15
MACQUARIE BANK	24 103	13
MANULIFE FINANCIAL CORP	139 646	21
MAPFRE	70 142	2
MARKEL CORP	900	7
MARSH AND MCLENNAN COS	36 354	21
MEDIBANK PRIVATE LTD	176 403	3
MEDIOBANCA	40 060	3
METLIFE	69 698	32
MITSUBISHI UFJ FIN GRP	911 898	48
MITSUBISHI UFJ LEASE FIN	37 700	2
MIZRAHI TEFAHOT BANK LTD	10 489	1
MIZUHO FINANCIAL GROUP	1 808 417	28
MOODYS CORP	13 376	11
MORGAN STANLEY	107 487	39
MS&AD INSURANCE GROUP HOLDINGS	39 920	11
MSCI INC	6 200	4
MUENCHENER RUECKVERSICH.	11 482	19
NASDAQ OMX GROUP/THE	7 500	4
NATIONAL AUSTRALIA BANK	199 535	38
NATIONAL BANK OF CANADA	21 492	8

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NATIXIS	60 903	3
NAVIENT CORP	26 300	4
NEW YORK COMMUN. BANCORP	30 800	4
NKSJ HOLDINGS INC	28 800	8
NN GROUP NV	21 399	6
NOMURA HOLDINGS	270 600	14
NORDEA BANK	219 573	21
NORTHERN TRUST CORP	16 550	13
OLD MUTUAL (GB)	400 507	9
ONEX CORPORATION	5 400	3
ORIX CORP	95 500	13
OCBC BANK	226 623	12
PARGESA HOLDING INH	2 771	2
PARTNERS GROUP HOLDING AG	1 096	4
PEOPLES UNITED FINANCIAL	22 400	4
PNC FINL SERVICES GROUP	37 428	38
POSTE ITALIANE SPA	30 561	2
POWER CORP OF CANADA	24 698	5
POWER FINANCIAL CORP	16 100	3
PRINCIPAL FINANCIAL GRP	19 500	10
PROGRESSIVE CORP	42 352	13
PROVIDENT FINANCIAL	9 285	3
PRUDENTIAL FINANCIAL	31 202	28
PRUDENTIAL	189 065	33
QBE INSURANCE GROUP	95 252	7
RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL	9 818	2
RAYMOND JAMES FINANCIAL INC	8 340	5
REGIONS FINANCIAL (NEW)	87 341	11
REINSURANCE GROUP OF AMERICA	4 000	4
RENAISSANCERE HOLDINGS	2 900	3
RESONA HOLDINGS	141 442	6
ROYAL BANK OF CANADA	108 542	63
ROYAL BANK OF SCOTLAND	283 296	7
RSA INSURANCE GROUP PLC	64 641	4
S&P GLOBAL INC	19 339	18
SAMPO OYJ-A SHS	32 557	13
SBI HOLDINGS	14 070	2
SCHRODERS	8 983	3
SCOR	9 679	3
SEI INVESTMENTS COMPANY	9 800	4
SEVEN BANK LTD	29 100	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SHINSEI BANK	109 000	2
SHIZUOKA BANK	34 000	2
SIGNATURE BANK	3 300	4
SINGAPORE EXCHANGE	48 400	2
SKAND.ENSKILDA BANKEN A	100 958	9
SOCIETE GENERALE	56 549	24
SONY FINANCIAL HOLDINGS	9 900	1
ST JAMES'S PLACE PLC	32 674	4
STANDARD CHARTERED	230 494	16
STANDARD LIFE	130 171	5
STATE STREET CORP	30 243	20
SUMITOMO MITSUI FINL GRP	97 971	32
SUMITOMO MITSUI TRUST HOLDINGS	23 876	7
SUN LIFE FINANCIAL	44 898	15
SUNCORP GROUP LTD	108 212	9
SUNTRUST BANKS	37 448	18
SURUGA BANK	13 300	3
SVENSKA HANDELSBANKEN-A SHS	110 671	13
SWEDBANK	66 989	14
SWISS LIFE HOLDING	2 132	5
SWISS RE LTD	23 783	19
SYNCHRONY FINANCIAL	57 410	18
T&D HOLDINGS	38 100	4
PRICE (T. ROWE) GROUP	18 923	12
TD AMERITRADE HOLDING CO	18 100	7
HARTFORD FINANCIAL SVCS	30 711	13
THOMSON REUTERS CORP	22 420	8
TOKIO MARINE HOLDINGS INC	51 279	18
TORCHMARK CORP	8 400	5
TORONTO-DOMINION BANK	136 917	58
TP ICAP PLC	15 487	1
TRAVELERS COS	21 310	22
TRYG A/S	8 165	1
US BANCORP	123 332	55
UBS NAMEN	259 898	35
UNICREDIT SPA	349 808	9
UNITED OVERSEAS BANK	95 723	12
UNUM GROUP	16 666	6
BERKLEY (W.R.) CORP	6 500	4
WELLS FARGO & CO	351 762	167
WENDEL	2 001	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
WESTPAC BANKING	244 630	50
WILLIS GROUP HOLDINGS PLC	10 368	11
XL GROUP PLC	18 900	6
YAMAGUCHI FINANCIAL GROUP IN	15 000	1
ZURICH FINL SERVICES	11 155	26
SUM FINANS		3 761
ABBOTT LABORATORIES	106 496	35
ABBVIE INC	117 936	64
ACTELION LTD-REG	6 811	13
AETNA	25 876	28
AGILENT TECHNOLOGIES	25 821	10
ALEXION PHARMACEUTICALS INC	16 400	17
ALFRESA HOLDINGS	10 700	2
ALIGN TECHNOLOGY INC	5 400	4
ALKERMES PLC	9 300	4
ALLERGAN PLC	28 884	52
AMERISOURCEBERGEN	12 884	9
AMGEN	54 823	69
ANTHEM INC	19 896	25
ASTELLAS PHARMA	156 220	19
ASTRAZENECA	92 879	44
BAXTER INTERNATIONAL	38 417	15
BAYER	60 310	54
BECTON DICKINSON	15 937	23
BIOGEN IDEC	16 294	40
BIOMARIN PHARMACEUTICAL INC	13 100	9
BOSTON SCIENTIFIC CORP	94 127	18
BRISTOL-MYERS SQUIBB CO	121 710	61
BARD (C.R.)	5 800	11
CARDINAL HEALTH	23 333	14
CELGENE CORP	57 368	57
CENTENE CORP	10 900	5
CERNER CORP	21 200	9
CHUGAI PHARMACEUTICAL CO	14 600	4
CIGNA CORP	19 508	22
COCHLEAR	3 412	3
COLOPLAST B	10 388	6
COOPER COS INC/THE	3 200	5
CSL LIMITED	34 716	22
CYBERDYNE INC	5 300	1
DAIICHI SANKYO CO	49 775	9

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DAINIPPON SUMITOMO PHARM	11 200	2
DANAHER CORP	46 496	31
DAVITA	11 500	6
DENTSPLY SIRONA INC	15 500	8
DEXCOM INC	6 700	3
EDWARDS LIFESCIENCES CORP	15 900	13
EISAI CO	17 400	9
LILLY (ELI) AND CO	73 288	46
ENDO INTERNATIONAL PLC	13 500	2
ENVISION HEALTHCARE CORP	4 075	2
ESSILOR INTERNATIONAL	15 726	15
EUROFINS SCIENTIFIC	700	3
EXPRESS SCRIPTS	46 597	28
FRESENIUS MED. CARE ST	16 097	12
FRESENIUS SE & CO KGAA	31 249	21
GALENICA AG-REG	318	3
GENMAB	4 838	7
GETINGE B	14 370	2
GILEAD SCIENCES	100 350	62
GLAXOSMITHKLINE	355 281	59
GRIFOLS SA	18 780	3
HCA HOLDINGS INC	23 500	15
HEALTHSCOPE LTD	87 330	1
HENRY SCHEIN INC	5 300	7
HIKMA PHARMACEUTICALS PLC	10 475	2
HISAMITSU PHARMACEUTICAL	6 900	3
HOLOGIC INC	15 800	5
HOYA CORP	31 300	11
HUMANA	10 600	19
IDEXX LABORATORIES INC	6 100	6
ILLUMINA INC	10 800	12
INCYTE CORP	13 300	11
INTUITIVE SURGICAL	2 800	15
JAZZ PHARMACEUTICALS PLC	4 100	4
JOHNSON & JOHNSON	200 579	199
KYOWA HAKKO KIRIN CO LTD	13 000	2
LABORATORY CORP OF AMER	8 300	9
LONZA GROUP	3 436	5
M3 INC	18 000	4
MALLINCKRODT PLC	7 619	3
MCKESSON CORP	15 829	19

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
MEDICLINIC INTERNATIONAL PLC	23 585	2
MEDIPAL HOLDINGS CORP	8 200	1
MEDNAX INC	6 100	4
MEDTRONIC	102 204	63
MERCK AND CO	201 890	102
MERCK KGAA STAMM	8 522	8
METTLER-TOLEDO INTERNATIONAL	1 853	7
MIRACA HOLDINGS INC	3 900	2
MITSUBISHI TANABE PHARMA CORP	16 300	3
MYLAN INC	36 009	12
NOVARTIS	162 858	102
NOVO NORDISK A/S-B	141 958	44
OLYMPUS CORP	21 900	7
ONO PHARMACEUTICAL CO	30 200	6
ORION-YHTYMAE B	7 047	3
OTSUKA HOLDINGS CO LTD	30 800	12
PATTERSON COS	6 500	2
PERRIGO CO PLC	9 364	7
PFIZER	442 305	124
QIAGEN N.V.	13 809	3
QUEST DIAGNOSTICS	9 548	8
QUINTILES TRANSNATIONAL HOLD	12 032	8
RAMSAY HEALTH CARE LTD	9 226	4
REGENERON PHARMACEUTICALS	5 917	19
RESMED INC	9 200	5
ROCHE HOLDING GENUSS	51 238	101
RYMAN HEALTHCARE LTD	25 579	1
SANOFI	85 186	59
SANTEN PHARMACEUTICAL CO	23 100	2
SEATTLE GENETICS INC	7 600	3
SHIONOGI & CO	22 800	9
SHIRE PLC	40 584	20
SHIRE PLC-ADR	7 246	11
SMITH & NEPHEW	60 810	8
SONIC HEALTHCARE	26 455	4
SONOVA HOLDING	3 572	4
ST JUDE MEDICAL	22 054	15
STRYKER CORP	24 999	26
SUZUKEN CO	4 150	1
SYSMEX CORP	12 900	6
TAISHO PHARMACEUTICAL CO	2 600	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
TAKEDA PHARMACEUTICAL	58 100	21
TELEFLEX INC	3 200	4
TERUMO CORP	26 200	8
TEVA PHARMACEUTICAL-SP ADR	68 664	21
THERMO FISHER SCIENTIFIC	28 450	35
UCB (GROUPE)	8 403	5
UNITED THERAPEUTICS CORP	3 100	4
UNITEDHEALTH GROUP	69 293	95
UNIVERSAL HEALTH SERVICES-B	5 783	5
VALEANT PHARMACEUTICALS INTERN	20 115	3
VARIAN MEDICAL SYSTEMS	6 200	5
VERTEX PHARMACEUTICALS	17 972	11
WATERS CORP	5 353	6
WILLIAM DEMANT HOLDING	8 840	1
ZIMMER HOLDINGS	15 559	14
ZOETIS INC	33 878	16
SUM HELSE		2 552
3M CO	54 333	84
VOLVO B	140 647	14
ABB LTD	173 894	32
ABERTIS INFRAESTRUCTURAS	52 870	6
ACS ACTIV. CONST. Y SVCS	14 596	4
ACUITY BRANDS INC	3 600	7
ADECCO	11 307	6
AENA SA	4 411	5
AERCAP HOLDINGS NV	14 900	5
ADP	1 656	2
AGCO CORP	6 300	3
ALCOA	32 050	5
ALFA LAVAL	22 219	3
AMADA CO	31 300	3
AMERCO	500	2
AMERICAN AIRLINES GROUP INC	11 600	5
AMETEK INC	19 050	8
ALL NIPPON AIRWAYS CO	87 000	2
ANDRITZ	6 238	3
AP MOLLER MAERSK B	474	7
AP MOLLER MAERSK A	245	3
ASAHI GLASS CO	110 800	6
ASHTREAD GROUP PLC	39 871	7
ASSA ABLOY AB-B	90 132	14

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
ATLANTIA	27 442	6
ATLAS COPCO A	61 846	16
ATLAS COPCO AB-B SHS	35 802	8
AUCKLAND INT'L AIRPORT	51 274	2
QR NATIONAL LTD	139 065	4
B/E AEROSPACE INC	7 860	4
BABCOCK INTL GROUP PLC	18 382	2
BOLLORE	56 100	2
BOLLORE-NEW	377	0
BOMBARDIER B	123 000	2
BOUYGUES ORD	15 947	5
BRAMBLES	123 462	9
BRENNTAG AG	13 243	6
BUNZL	34 891	8
BUREAU VERITAS SA	16 372	3
CH ROBINSON WORLDWIDE	9 700	6
CAE	18 121	2
CANADIAN NAT'L RAILWAY	57 416	33
CP RAILWAY	11 140	14
CAPITA PLC	42 558	2
CATERPILLAR	52 728	42
CATHAY PACIFIC AIRWAYS	81 000	1
CENTRAL JAPAN RAILWAY CO	10 300	15
SAINT-GOBAIN	42 632	17
CINTAS CORP	5 497	5
CK HUTCHISON HOLDINGS LTD	245 417	24
CNH INDUSTRIAL NV	84 935	6
COBHAM	131 802	2
COMFORTDELGRO	129 900	2
CSX CORP	69 826	22
CUMMINS	15 100	18
DAI NIPPON PRINTING CO	37 000	3
DAIKIN INDUSTRIES	21 300	17
DASSAULT AVIATION SA	170	2
DCC PLC	8 653	6
DEERE & CO	27 034	24
DELTA AIR LINES	11 670	5
LUFTHANSA	14 944	2
DEUTSCHE POST	72 110	20
DOVER CORP	12 277	8
DSV DE SAMMENSLUT VOGN	11 115	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DUN AND BRADSTREET CORP	2 100	2
EAST JAPAN RAILWAY CO	25 802	19
EASYJET PLC	10 357	1
EATON CORP	39 716	23
EDENRED	13 734	2
EIFFAGE	6 930	4
EMERSON ELECTRIC CO	59 239	28
EQUIFAX	9 500	10
EXPEDITORS INTL WASH.	12 300	6
EXPERIAN PLC	74 085	12
FANUC CORP	17 000	25
FASTENAL CO	27 700	11
FEDEX CORP	18 083	29
FERROVIAL SA	47 508	7
FINNING INT'L	14 800	2
FLOWSERVE CORP	10 700	4
FORTIVE CORP	26 898	12
FORTUNE BRANDS HOME & SECURI	12 800	6
FRAPORT	2 555	1
FUJI ELECTRIC CO LTD	46 000	2
G4S	92 996	2
GEA GROUP	18 409	6
GEBERIT	3 571	12
GENERAL ELECTRIC CO	811 224	221
GOLDEN OCEAN GROUP LTD	292 683	12
GROUPE EUROTUNNEL SA - REGR	30 847	3
HANKYU HANSHIN HLDG	15 200	4
HINO MOTORS	18 700	2
HITACHI CONSTR. MACHINE.	9 200	2
HOCHTIEF	1 382	2
HOSHIZAKI ELECTRIC CO LTD	5 600	4
HUTCHISON PORT HOLDINGS TR-U	325 300	1
IHI CORP	104 000	2
IHS MARKIT LTD	26 204	8
ILLINOIS TOOL WORKS	29 650	31
IMI	21 926	2
INGERSOLL-RAND PLC	24 249	16
INTL CONSOLIDATED AIRLINES	53 396	2
INTERTEK GROUP	10 295	4
ISS A/S	11 010	3
ITOCHU CORP	141 700	16

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
HUNT (J.B.) TRANSPORT	6 100	5
JAPAN AIRLINES CO LTD	6 700	2
JAPAN AIRPORT TERMINAL	3 300	1
JARDINE MATHESON (USD)	21 700	10
JGC CORP	13 700	2
JOHNSON CONTROLS INTERNATION	66 515	24
JTEKT CORP	16 000	2
KAJIMA CORP	68 000	4
KAMIGUMI CO	16 000	1
KANSAS CITY SOUTHERN	7 300	5
KAWASAKI HEAVY IND	110 000	3
KEIHAN ELECTRIC RAILWAY CO	33 000	2
KEIKYU CORP	28 000	3
KEIO CORP	33 000	2
KEISEI ELECTRIC RAILWAY	19 500	4
KEPPEL CORP LTD	115 160	4
KINTETSU CORP	161 900	5
KOMATSU	87 000	17
KONE B	32 143	12
BOSKALIS WESTMINSTER CT	6 683	2
PHILIPS ELECTRS (KON.)	84 577	22
KUBOTA CORP	103 800	13
KUEHNE & NAGEL INT'L	3 589	4
KURITA WATER INDUSTRIES	10 100	2
LEGRAND	24 870	12
LEIGHTON HOLDINGS LTD	7 171	2
JS GROUP CORP	21 100	4
MABUCHI MOTOR CO	4 200	2
MACQUARIE INFRASTRUCTURE COR	5 000	4
MAKITA CORP	9 400	5
MAN STAMM	2 585	2
MANPOWERGROUP	5 400	4
MARUBENI CORP	133 300	7
MASCO CORP	27 701	8
MEGGITT PLC	63 016	3
METSO OYJ	10 557	3
MIDDLEBY CORP	4 000	4
MINEBEA CO	24 000	2
MISUMI GROUP INC	21 000	3
MITSUBISHI CORP	135 100	25
MITSUBISHI ELECTRIC CORP	169 200	20

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
MITSUBISHI HEAVY IND	295 100	12
MITSUBISHI LOGISTICS	9 000	1
mitsui & CO	150 200	18
mitsui OSK LINES	60 000	1
MTR CORP	94 342	4
NABTESCO CORP	10 900	2
NAGOYA RAILROAD CO LTD	92 000	4
NGK INSULATORS	21 000	4
NIDEC CORP	20 400	15
NIELSEN HOLDINGS PLC	25 262	9
NIPPON EXPRESS CO	52 000	2
NIPPON YUSEN K.K	103 000	2
NORFOLK SOUTHERN CORP	21 546	20
NSK	36 900	4
NWS HOLDINGS	132 381	2
OBAYASHI CORP	51 000	4
ODAKYU ELECTRIC RAILWAY	31 500	5
OSRAM LICHT AG	6 796	3
PACCAR	31 886	18
PARK24 CO LTD	7 000	2
PARKER HANNIFIN CORP	12 589	15
PENTAIR	14 433	7
PRYSMIAN SPA	14 089	3
QANTAS AIRWAYS	34 266	1
RANDSTAD HOLDING	8 300	4
RECRUIT HOLDINGS CO LTD	8 000	3
REED ELSEVIER (NL)	73 221	11
REED ELSEVIER (GB)	82 867	13
REPUBLIC SERVICES	19 295	9
REXEL SA	21 841	3
ROBERT HALF INT'L	9 100	4
ROCKWELL AUTOMATION	10 700	12
ROCKWELL COLLINS	12 685	10
ROLLS-ROYCE GROUP	165 836	12
ROPER INDUSTRIES	9 200	14
ROYAL MAIL PLC	54 403	3
RYANAIR HOLDINGS	12 042	2
SANDVIK	97 694	10
SATS LTD	48 300	1
SCHINDLER NAMEN	1 833	3
SCHINDLER PART	3 534	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SCHNEIDER ELECTRIC	50 834	30
SECOM CO	15 900	10
SECURITAS B	19 442	3
SEEK LTD	23 372	2
SEIBU HOLDINGS INC	21 300	3
SEMBCORP INDUSTRIES	59 800	1
SENSATA TECHNOLOGIES HOLDING	12 900	4
SGS	364	6
SHIMIZU CORP	46 000	4
SIEMENS	68 289	72
SINGAPORE AIRLINES	33 000	2
SKANSKA B	30 101	6
SKF B	31 433	5
SMC CORP	5 200	11
SMITH (A.O.) CORP	14 600	6
SMITHS GROUP	31 270	5
SNAP-ON INC	4 700	7
SNC-LAVALIN GROUP	11 100	4
BIC	2 097	2
SOHGO SECURITY SERVICES CO	4 000	1
SOUTHWEST AIRLINES CO	10 900	5
STANLEY BLACK & DECKER INC	13 954	14
STERICYCLE INC	5 500	4
STOLT NIELSEN	276 721	29
SUMITOMO CORP	110 400	11
SUMITOMO HEAVY IND	51 000	3
SYDNEY AIRPORT	68 874	3
TAISEI CORP	112 000	7
THALES	8 714	7
THK CO	8 900	2
TOBU RAILWAY CO	64 000	3
TOKYU CORP	73 200	5
TOPPAN PRINTING CO	35 700	3
TOSHIBA CORP	391 700	8
TOTO	12 000	4
TOYOTA TSUSHO	16 000	4
TRANSDIGM GROUP INC	5 000	11
TRANSURBAN GROUP	162 164	10
TRAVIS PERKINS PLC	19 708	3
UNION PACIFIC CORP	60 155	54
UAL CORP	6 500	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
UNITED PARCEL SERVICE B	51 336	51
UNITED RENTALS INC	7 000	6
UNITED TECHNOLOGIES CORP	72 500	68
VERISK ANALYTICS INC-CLASS A	10 500	7
VESTAS WIND SYSTEMS	20 949	12
VINCI	45 162	26
GRAINGER (WW)	4 800	10
WABCO HOLDINGS INC	4 500	4
WABTEC CORP	7 500	5
WARTSILA B	11 681	5
WASTE CONNECTIONS INC	12 800	9
WASTE CONNECTIONS INC	3 370	2
WASTE MANAGEMENT	32 058	20
WEST JAPAN RAILWAY CO	14 200	8
WOLSELEY	24 595	13
WOLTERS KLUWER	20 019	6
XYLEM INC	14 410	6
YAMATO HOLDINGS CO	23 200	4
YANGZJIANG SHIPBUILDING	189 000	1
ZARDOYA OTIS	18 534	1
ZODIAC AEROSPACE	17 212	3
SUM INDUSTRI		2 363
ACCENTURE PLC	45 829	46
ACTIVISION BLIZZARD INC	43 100	13
ADOBE SYSTEMS	36 491	32
AKAMAI TECHNOLOGIES	11 800	7
ALLIANCE DATA SYSTEMS	4 000	8
ALPHABET INC-CL A	21 460	146
ALPHABET INC-CL C	22 504	150
ALPS ELECTRIC CO LTD	10 000	2
AMADEUS IT HOLDING SA-A SHS	30 164	12
AMPHENOL CORP	22 422	13
ANALOG DEVICES	23 515	15
ANSYS INC	6 000	5
APPLE	391 378	390
APPLIED MATERIALS	86 140	24
ARROW ELECTRONICS	5 900	4
ASETEK A/S	740 000	40
ASM PACIFIC TECHNOLOGY	12 100	1
ASML HLDG	26 863	26
ATOS ORIGIN	5 725	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
AUTO TRADER GROUP PLC	87 140	4
AUTODESK	15 100	10
AUTOMATIC DATA PROCESS	34 234	30
AVNET	9 100	4
BROADCOM LTD	29 151	44
BROADRIDGE FINANCIAL SOLUTIO	7 800	4
BROTHER INDUSTRIES	17 800	3
CA INC	22 024	6
CADENCE DESIGN SYS INC	19 500	4
CANON INC	76 450	19
CAP GEMINI SA	12 670	9
CDK GLOBAL INC	8 900	5
CDW CORP/DE	9 300	4
CGI GROUP A	14 000	6
CHECK POINT SOFTWARE TECH	9 400	7
CISCO SYSTEMS	366 811	95
CITRIX SYSTEMS	10 200	8
COGNIZANT TECH SOLUTIONS	45 854	22
COMPUTER SCIENCES CORP	10 000	5
COMPUTERSHARE	27 865	2
CONSTELLATION SOFTWARE INC	1 200	5
CORNING	85 748	18
COSTAR GROUP INC	2 000	3
DASSAULT SYSTEMES	8 498	6
DELL TECHNOLOGIES INC-CL V	15 400	7
DENA CO LTD	7 800	1
EBAY	77 474	20
ELECTRONIC ARTS	22 360	15
ERICSSON (LM) B	238 320	12
F5 NETWORKS	4 800	6
FACEBOOK INC-A	168 650	167
FIDELITY NAT'L INFO SVCS	23 781	15
FIRST DATA CORP- CLASS A	20 800	3
FISERV	17 044	16
FLEETCOR TECHNOLOGIES INC	6 720	8
FLEXTRONICS INT'L	39 100	5
FLIR SYSTEMS INC	10 200	3
FORTINET INC	9 400	2
FUJI FILM HOLDINGS CO	33 800	11
FUJITSU	124 200	6
GARTNER INC	5 800	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
GEMALTO (NL)	5 086	3
GLOBAL PAYMENTS INC	11 500	7
HAMAMATSU PHOTONICS KK	10 600	2
HARRIS CORP	8 300	7
HEWLETT PACKARD ENTERPRIS	128 065	26
HEXAGON AB SER. B	17 033	5
HIROSE ELECTRIC CO	1 890	2
HITACHI HIGH-TECH	5 200	2
HITACHI	349 000	16
HP INC	133 165	17
INFINEON TECHNOLOGIES	87 990	13
INGENICO GROUP	3 244	2
INTEL CORP	344 355	108
INTL BUSINESS MACHINES CORP	66 536	95
INTUIT	18 618	18
JUNIPER NETWORKS	23 500	6
KAKAKU.COM INC	10 139	1
KEYENCE CORP	3 275	19
KLA TENCOR CORP	10 000	7
KONAMI 100 YEN1K	5 600	2
KONICA MINOLTA HOLDINGS	29 000	2
KYOCERA CORP	21 800	9
LAM RESEARCH CORP	10 650	10
LINE CORP	2 800	1
LINEAR TECHNOLOGY CORP	15 887	9
MARVELL TECHNOLOGY GROUP	29 800	4
MASTERCARD A	71 607	64
MAXIM INTEGRATED PRODUCTS	18 800	6
MERCADOLIBRE INC	2 400	3
MICROCHIP TECHNOLOGY	17 500	10
MICRON TECHNOLOGY	71 600	14
MICROSOFT CORP	536 219	287
MIXI INC	2 900	1
MOBILEYE NV	12 800	4
MOTOROLA SOLUTIONS INC	9 963	7
MURATA MANUFACTURING CO	14 600	17
NEC CORP	172 400	4
NETWORK APPLIANCE	19 839	6
NEXON CO LTD	10 600	1
NICE SYSTEMS LTD	4 209	2
NINTENDO CO	8 800	16

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
NIPPON ELECTRIC GLASS CO	23 000	1
NOKIA CORP	409 615	17
NOMURA RESEARCH INST	8 107	2
NTT DATA CORP	8 300	3
NUANCE COMMUNICATIONS INC	16 100	2
NVIDIA	38 709	36
NXP SEMICONDUCTORS NV	21 412	18
OBIC CO	4 000	2
OMRON CORP	13 300	4
OPEN TEXT CORP	7 500	4
ORACLE CORP	228 798	76
ORACLE CORP JAPAN	2 300	1
OTSUKA CORP	3 900	2
PALO ALTO NETWORKS INC	6 800	7
PAYCHEX	23 957	13
PAYPAL HOLDINGS INC	80 020	27
QORVO INC	9 900	4
QUALCOMM	105 911	59
RED HAT INC	12 000	7
RESEARCH IN MOTION	34 500	2
RICOH CO	44 900	3
ROHM CO	5 900	3
SABRE CORP	11 400	2
SALESFORCE.COM	46 900	28
SAP STAMM	71 834	54
SEAGATE TECHNOLOGY	23 919	8
SEIKO EPSON CORPORATION	18 100	3
SERVICENOW INC	12 746	8
SHIMADZU CORP	16 000	2
SKYWORKS SOLUTIONS INC	14 428	9
SPLUNK INC	8 400	4
STMICROELECTRONICS NV	38 631	4
SYMANTEC CORP	42 700	9
SYNOPSYS	10 800	5
TDK CORP	8 200	5
TE CONNECTIVITY LTD	27 150	16
TEXAS INSTRUMENTS	72 405	45
SAGE GROUP (THE)	75 587	5
TOKYO ELECTRON	11 800	10
TOTAL SYSTEM SERVICES	13 883	6
TREND MICRO	7 500	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
TRIMBLE NAVIGATION LTD	17 100	4
TWITTER INC	44 200	6
UNITED INTERNET	7 491	3
VANTIV INC - CL A	9 795	5
VERISIGN	6 400	4
VISA INC-CLASS A SHARES	138 890	93
VMWARE INC-CLASS A	5 500	4
WESTERN DIGITAL	22 594	13
WESTERN UNION	34 694	6
WORKDAY INC-CLASS A	7 389	4
WORLDPAY GROUP PLC	127 202	4
XEROX CORP	67 463	5
XILINX	16 573	9
YAHOO	67 572	22
YAHOO JAPAN CORP	94 600	3
YASKAWA ELECTRIC CORP	16 600	2
YOKOGAWA ELECTRIC CORP	14 000	2
ZILLOW GROUP INC - C	7 600	2
SUM IT		3 111
AGNICO-EAGLE MINES	19 756	7
AIR LIQUIDE	31 006	30
AIR PRODUCTS & CHEMICALS	17 200	21
AIR WATER INC	12 000	2
AKZO NOBEL	20 740	11
ALBEMARLE CORP	7 800	6
ALCOA CORP	10 683	3
ALUMINA	223 416	3
AMCOR	98 654	9
ANGLO AMERICAN (GB)	122 519	15
ANTOFAGASTA	31 496	2
ARCELOR-MITTAL A	165 155	11
ARKEMA	4 799	4
ASAHI KASEI CORP	90 200	7
ASHLAND GLOBAL HOLDINGS INC	4 600	4
AVERY DENNISON CORP	6 611	4
AXALTA COATING SYSTEMS LTD	17 700	4
BALL CORP	12 195	8
BASF	74 528	60
BHP BILLITON LTD	256 576	40
BHP BILLITON PLC	179 635	25
BOLIDEN	19 263	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
BORAL	72 450	2
CCL INDUSTRIES INC - CL B	1 800	3
CELANESE CORP	10 900	7
CF INDUSTRIES HOLDINGS INC	16 500	4
CHRISTIAN HANSEN HOLDING A/S	9 856	5
COVESTRO AG	4 602	3
CRH	64 303	19
CRODA INTERNATIONAL PLC	9 780	3
CROWN HOLDINGS INC	10 200	5
DAICEL CHEMICAL IND	23 000	2
DOW CHEMICAL CO	80 612	40
DU PONT (E.I) DE NEMOURS	69 068	44
EASTMAN CHEMICAL CO	10 500	7
ECOLAB	22 123	22
ELDORADO GOLD CORP	57 200	2
EMS-CHEMIE HOLDING AG-REG	524	2
EVONIK INDUSTRIES AG	14 811	4
FIRST QUANTUM MINERALS	52 571	5
FLETCHER BUILDING	44 136	3
FMC CORP	9 670	5
FORTESCUE METALS GROUP	103 582	4
FRANCO-NEVADA CORP	14 613	8
FRESNILLO PLC	14 386	2
FRUTAROM	2 500	1
FUCHS PETROLUB AG -PREF	4 529	2
GIVAUDAN	744	12
GOLDCORP	71 100	8
HITACHI CHEMICAL CO	8 600	2
HITACHI METALS	12 400	1
HOLCIM	35 623	16
ISRAEL CHEMICALS LTD	40 032	1
IMERYS	2 657	2
INGEVITY CORP	3 190	2
INT'L FLAVORS FRAGRANCES	5 900	6
INT'L PAPER CO	32 053	15
JAMES HARDIE INDUSTRIES SE	33 520	5
JFE HOLDINGS	37 100	5
JOHNSON MATTHEY	14 296	5
JSR CORP	14 800	2
K AND S	14 038	3
KANEKA CORP	20 000	1

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
KANSAI PAINT CO	19 000	3
KINROSS GOLD CORP	119 300	3
KOBE STEEL	47 200	4
KONINKLIJKE DSM	13 591	7
KURARAY CO	22 800	3
LANXESS AG	7 476	4
LINDE	15 757	22
LYONDELLBASELL INDU-CL A	30 032	22
MARTIN MARIETTA MATRLS	5 500	10
MARUICHI STEEL TUBE	3 400	1
METHANEX CORP	6 718	3
MITSUBISHI CHEMICAL HLDG	99 850	6
MITSUBISHI GAS CHEMICAL	31 000	5
MITSUBISHI MATERIALS	15 500	4
mitsui chemicals	55 100	2
MONDI PLC	27 489	5
MONSANTO CO	34 568	31
MOSAIC CO (THE)	28 800	7
NEWCREST MINING	68 630	9
NEWMONT MINING HLDG	43 957	13
NIPPON PAINT CO LTD	12 254	3
NIPPON STEEL CORP	68 072	13
NISSAN CHEMICAL IND	8 000	2
NITTO DENKO CORP	12 000	8
NOVOZYMES B	16 666	5
NUCOR CORP	23 364	12
OJI PAPER CO	52 800	2
ORICA	25 763	3
PACKAGING CORP OF AMERICA	6 700	5
PPG INDUSTRIES	21 052	17
PRAXAIR	23 526	24
RANDGOLD RESOURCES LTD	8 494	6
SEALED AIR CORP	15 400	6
SHERWIN-WILLIAMS CO	6 200	14
SHIN-ETSU CHEMICAL CO	32 100	21
SIKA INHABER	158	7
SILVER WHEATON CORP	40 008	7
SOLVAY	5 436	5
SOUTH32 LTD	479 722	8
STORA ENSO R	40 155	4
SUMITOMO CHEMICAL CO	110 100	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
SUMITOMO METAL MINING CO	37 700	4
SYMRISE AG	9 045	5
SYNGENTA	7 512	26
TAIHEIYO CEMENT CORP	76 000	2
TAIYO NIPPON SANZO CORP	13 000	1
TECK RESOURCES LTD-CLS B	54 426	9
TEIJIN	26 999	5
THYSSEN KRUPP	28 016	6
TORAY INDUSTRIES	128 100	9
TOYO SEIKAN KAISHA	10 000	2
IVANHOE MINES	70 000	2
UMICORE	6 979	3
UPM-KYMMENE	39 146	8
VALSPAR CORP/THE	5 000	4
VOESTALPINE	7 772	3
VULCAN MATERIALS CO	11 585	12
WEST FRASER TIMBER CO LTD	4 400	1
WESTROCK CO	19 144	8
WR GRACE & CO	5 000	3
YAMANA GOLD	79 900	2
SUM RÅVARER		1 023
AEON MALL CO	9 520	1
ALEXANDRIA REAL ESTATE EQUIT	5 150	5
AMERICAN REALTY CAPITAL PROP	60 200	4
AMERICAN TOWER CORP A	31 008	28
ASCENDAS REAL ESTATE INV	120 349	2
AVALONBAY COMMUNITIES	9 435	14
AZRIELI GROUP	2 982	1
BOSTON PROPERTIES	11 083	12
BRITISH LAND CO	68 884	5
BRIXMOR PROPERTY GROUP INC	19 400	4
CAMDEN PROPERTY TRUST	5 500	4
CAPITACOMMERCIAL TRUST	107 800	1
CAPITALAND	156 900	3
CAPITAMALL TRUST	145 500	2
CBRE GROUP INC	19 900	5
CHEUNG KONG PROPERTY HOLDING	213 417	11
CITY DEVELOPMENTS	23 700	1
CROWN CASTLE INT'L CORP	23 513	18
DAITO TRUST CONSTRUCTION	4 800	6
DAIWA HOUSE IND CO	40 500	10

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
DEUTSCHE ANNINGTON IMMOBILIE	37 174	10
DEUTSCHE WOHNEN AG-BR	22 360	6
DEXUS PROPERTY GROUP	57 766	3
DIGITAL REALTY TRUST INC	11 500	10
DUKE REALTY CORP	22 600	5
EQUINIX INC	4 852	15
EQUITY RESIDENTIAL	26 001	14
ESSEX PROPERTY TRUST INC	4 300	9
EXTRA SPACE STORAGE INC	10 300	7
FEDERAL REALTY INV TRUST	4 600	6
CENTRO RETAIL AUSTRALIA	233 070	4
FIRST CAPITAL REALTY INC	7 000	1
FONCIERE DES REGIONS	1 989	1
GECINA	3 602	4
GENERAL GROWTH PROPERTIES	43 798	9
GLOBAL LOGISTIC PROPERTIES L	187 300	2
GOODMAN GROUP	118 971	5
H&R REAL ESTATE INV-REIT UTS	11 485	2
HAMMERSON	52 305	3
HANG LUNG GROUP	59 900	2
HANG LUNG PROPERTIES	140 500	3
HEALTH CARE PPTY INVEST	31 800	8
HENDERSON LAND DEV.	82 420	4
HONGKONG LAND HOLDINGS LTD	85 800	5
HOST HOTELS AND RESORTS	48 796	8
SHOEI CO LTD/CHIYODA-KU	14 200	1
HYSAN DEVELOPMENT	46 000	2
ICADE	1 776	1
CAPITAL SHOPPING CENTRES GROUP	57 789	2
IRON MOUNTAIN	18 808	5
JAPAN PRIME REALTY INVT	57	2
JAPAN REAL ESTATE INV	111	5
JAPAN RETAIL FUND INVT	237	4
JONES LANG LASALLE INC	2 900	3
KERRY PROPERTIES	48 000	1
KIMCO REALTY CORP	27 400	6
KLEPIERRE	16 648	6
LAND SECURITIES GROUP	51 383	6
LEND LEASE GROUP	36 373	3
LIBERTY PROPERTY TRUST	9 000	3
LINK REIT	180 580	10

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
MACERICH CO	8 500	5
MID-AMERICA APARTMENT COMM	4 800	4
MIRVAC GROUP	217 965	3
MITSUBISHI ESTATE CO	90 379	16
MITSUI FUDOSAN CO	67 800	14
NATIONAL RETAIL PROPERTIES	10 500	4
NEW WORLD DEVELOPMENT	509 964	5
NIPPON BUILDING FUND	125	6
NIPPON PROLOGIS REIT INC	111	2
NOMURA REAL ESTATE HLD	6 700	1
NOMURA REAL ESTATE MASTER FU	346	4
PROLOGIS INC	37 496	17
PUBLIC STORAGE	10 300	20
QUALITY CARE PROPERTIES	6 360	1
REALTY INCOME CORP	18 400	9
REGENCY CENTERS CORP	6 200	4
RIOCAN REIT	8 396	1
SEGRO	53 469	3
SIMON PROPERTY GROUP	22 596	35
SINO LAND	216 330	3
SL GREEN REALTY CORP	6 500	6
STOCKLAND	160 207	5
SUMITOMO REALTY & DEV CO	22 500	5
SUN HUNG KAI PROPERTIES	132 164	14
SUNTEC REIT	184 100	2
SWIRE PACIFIC A	40 600	3
SWIRE PROPERTIES LTD	87 200	2
SWISS PRIME SITE-REG	4 186	3
GPT GROUP	112 905	4
WHARF HOLDINGS	93 000	5
TOKYO TATEMONO CO	15 000	2
TOKYU LAND CORP	30 400	2
UDR INC	17 000	5
UNIBAIL-RODAMCO	6 956	14
UNITED URBAN INVESTMENT CORP	186	2
UNITED OVERSEAS LAND	34 000	1
VENTAS	23 511	13
VORNADO REALTY TRUST	12 539	11
WELLTOWER INC	24 615	14
WESTFIELD GROUP	131 210	8
WESTFIELD RETAIL TRUST	394 445	11

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
WEYERHAEUSER CO	57 564	15
WHEELOCK AND CO. LTD.	65 000	3
SUM EIENDOM		649
AT&T	448 969	164
BCE INC	9 380	3
BEZEQ ISRAELI TELECOM CORP	131 689	2
BT GROUP	610 781	24
CENTURYLINK INC	40 473	8
DEUTSCHE TELEKOM	232 506	34
ELISA OYJ	8 942	2
FRANCE TELECOM	144 787	19
FRONTIER COMMUNICATIONS CORP	78 865	2
HKT TRUST AND HKT LTD	154 880	2
ILIAD	1 692	3
INMARSAT PLC	28 765	2
KDDI	133 800	29
KPN (KON.)	282 723	7
LEVEL 3 COMMUNICATIONS	24 600	12
MILLICOM INTERNATIONAL CELLULAR SA	4 162	2
NTT CORP	52 116	19
NTT DOCOMO INC	105 700	21
PCCW	293 049	1
PROXIMUS	9 645	2
ROGERS COMMUNICATIONS B	28 978	10
SBA COMMUNICATIONS CORP-CL A	9 754	9
SFR GROUP SA	5 765	1
SINGAPORE TELECOM	569 080	12
SOFTBANK CORP	69 000	40
SPRINT NEXTEL CORPORATION	41 013	3
STARHUB	50 000	1
SWISSCOM	2 156	8
TDC A/S	53 462	2
TELE2 B	23 182	2
TELECOM CORP NEW ZEALAND	109 332	2
TELECOM ITALIA RNC	394 837	2
TELECOM ITALIA ORD	824 953	6
TELEFONICA DEUTSCHLAND HOLDI	37 149	1
TELEFONICA	343 746	28
TELIASONERA	172 674	6
TELSTRA CORP	330 461	10
TELUS CORP VTG	12 974	4

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
T-MOBILE US INC	22 900	11
TPG TELECOM LTD	14 779	1
VERIZON COMMUNICATIONS	297 298	137
VOCUS COMMUNICATIONS LTD	32 572	1
VODAFONE GROUP	1 946 192	41
ZAYO GROUP HOLDINGS INC	9 100	3
SUM TELEKOM		701
AMERICAN WATER WORKS CO INC	12 200	8
APA GROUP	69 463	4
ATCO LTD -CLASS I	5 700	2
ATMOS ENERGY CORP	6 600	4
AUSNET SERVICES	152 439	1
CALPINE CORP	22 900	2
CANADIAN UTILITIES A	7 731	2
CENTERPOINT ENERGY	27 100	6
CENTRICA PLC	405 188	10
CHEUNG KONG INFRASTRUCT.	63 000	4
CHUBU ELECTRIC POWER CO	43 600	5
CMS ENERGY CORP	18 700	7
CONSOLIDATED EDISON	21 110	13
CONTACT ENERGY	90 768	3
DOMINION RESOURCES	47 054	31
DONG ENERGY A/S	8 400	3
DUET GROUP	153 000	3
E. ON	148 822	9
EDISON INTERNATIONAL	23 189	14
EDP ENERGIAS DE PORTUGAL	156 230	4
ENAGAS	14 009	3
ENDESA SA	20 878	4
ENEL	546 748	21
ENTERGY CORP	12 114	8
EXELON CORP	66 363	20
FORTIS	19 397	5
FORTUM OYJ	30 052	4
GAS NATURAL SDG	23 186	4
GDF SUEZ	117 425	13
HYDRO ONE LTD	18 300	3
IBERDROLA	389 971	22
KANSAI ELECTRIC POWER CO	47 600	4
KYUSHU ELECTRIC POWER CO	28 300	3
MERIDIAN ENER-PARTLY PAID SH	98 843	2

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Antall	Markedsverdi
MIGHTY RIVER POWER	55 114	1
NATIONAL GRID	272 835	28
NEXTERA ENERGY INC	33 650	35
NISOURCE INC	21 300	4
NORTHEAST UTILITIES	24 022	11
OSAKA GAS CO	127 000	4
PG&E CORP	38 573	20
HONGKONG ELECTRIC HLDGS	111 500	8
PPL CORP	47 824	14
PUBLIC SV ENTERPRISE CO	36 215	14
RED ELECTRICA CORPORACION SA	29 288	5
RWE STAMM	36 299	4
RWE VORZUG	42 500	3
SCANA CORP	9 100	6
SEMPRA ENERGY	16 908	15
SEVERN TRENT	16 188	4
SSE PLC	76 893	13
SUEZ ENVIRONNEMENT SA	18 589	2
TERNA	99 595	4
HONGKONG CHINA GAS	516 562	8
TOHO GAS CO	20 000	1
TOHOKU ELECTRIC POWER CO	30 600	3
TOKYO GAS CO	145 100	6
UGI CORP	11 600	5
UNITED UTILITIES GROUP PLC	46 135	4
VEOLIA ENVIRONNEMENT	29 516	4
SUM FORSYNING		475
SUM UTLAND		21 132
Totalt		27 346
SUM EIENDOM		668
SUM ENERGI		2 691
SUM FINANS		4 799
SUM FORBRUKSVARER		2 837
SUM FORSYNING		2 622
SUM HELSE		2 629
SUM INDUSTRI		2 503
SUM IT		3 299
SUM KONSUMENTVARER		2 616
SUM RÅVARER		1 592
SUM TELEKOM		991
SUM USPESIFISERT		97
SUM AKSJER		27 346

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
AKSJEFOND			
21 CENTRALE PARTNERS IV, FCPR		35 000 000	252
ABERDEEN INDIRECT PARTNERS EUROPA		344 365	102
ABERDEEN INDIRECT PROPERTY PARTNERS ASIA		631 088	110
ABINGWORTH BIOVENTURES V CO-INVEST GROWTH EQ. FUND		8 000 000	19
ABRIS CEE MID-MARKET FUND III L.P.		30 000 000	-4
ALTOR 2003 FUND		2 000 000	0
ALTOR IV AB		7 000 000	15
ASTORG V FCPR		50 000 000	406
ASTORG VI		50 000 000	77
AUCTUS IV GMBH & CO. KG		21 125 000	51
CAPMAN BUYOUT FUND VIII		10 000 000	21
CEVIAN CAPITAL II LP EUR CLASS C		83 755	129
CONSILIUM PRIVATE EQUITY FUND III		20 000 000	84
CONTANGO VENTURES II IS/AS	990 908 737	27 950 000	9
COOPERATIVE H2 EQUITY PARTNERS FUND V U.A.		15 000 000	0
DANSKE PE PARTNERS V		8 770 936	36
DANSKE PE PARTNERS V - NEW		6 229 064	44
DANSKE PRIVATE EQUITY PARTNERS IV K/S		20 000 000	123
EGERIA PRIVATE EQUITY FUND IV		30 000 000	131
ENDLESS FUND IV A LP		7 500 000	26
ENERGY VENTURES II B IS		31 213 670	12
ENERGY VENTURES II KS	988 015 105	50 000 000	6
ENERGY VENTURES III LP		75 000 000	27
ENERGY VENTURES IV LP		30 000 000	121
EUROPRIZE SUB-FUND A		263	21
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND I		7 000 000	30
FORBION CAPITAL FUND I CO-INVESTMENT FUND II		5 300 000	45
FORBION CAPITAL FUND II CV		15 000 000	220
FORBION CAPITAL III C.V		20 000 000	55
FORBION CF II CO-INVEST I C.V.		7 000 000	29
FRANCE SPECIAL SITUATIONS FUND II		30 000 000	66
FSN CAPITAL II L.P.		13 000 000	18
FSN CAPITAL IV L.P.		232 000 000	189
GERMAN EQUITY PARTNERS IV		15 000 000	94
HERKULES PRIVATE EQUITY III		120 000 000	33
HGCAPITAL 6		45 000 000	417
HGCAPITAL MERCURY A		16 000 000	146
HITECVISION ASSET SOLUTIONS		35 000 000	229
HITECVISION PRIVATE EQUITY IV		13 000 000	24

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
HITECVISION PRIVATE EQUITY V LP		35 000 000	127
HITECVISION VI LP		70 000 000	346
HITECVISION VII LP		70 000 000	227
INDEX VENTURES GROWTH II, L.P.		20 000 000	191
INDEX VENTURES GROWTH III (JERSEY) L.P.		21 000 000	69
INDEX VENTURES VI (JERSEY) LP		10 000 000	144
INDEX VENTURES VII		13 000 000	113
INDEX VENTURES VIII (JERSEY), L.P.		16 000 000	20
INNKAP 4 PARTNERS L.P.		5 000 000	26
JPMORGAN EUROPEAN PROPERTY FUND		1 013	54
KLP AKSJE FREMVOXSENDE MARKEDER INDEKS I	996 715 426	3 904 610	6 017
KLP AKSJE FREMVOXSENDE MARKEDER INDEKS II	996 716 678	25 000	38
KLP AKSJE VERDEN INDEKS	996 716 716	25 000	60
KLP AKSJEASIA INDEKS I	990 122 571	299 584	451
KLP AKSJEASIA INDEKS II	990 140 847	180 265	193
KLP AKSJEASIA INDEKS III	916 909 381	200 000	222
KLP AKSJEASIA INDEKS IV	816 909 422	50 000	56
KLP AKSJEEUROPA INDEKS I	990 122 555	1 218 847	1 804
KLP AKSJEEUROPA INDEKS II	890 139 752	0	0
KLP AKSJEEUROPA INDEKS III	815 846 052	200 000	191
KLP AKSJEEUROPA INDEKS IV	915 845 967	50 000	53
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS I	987 570 113	2 477 137	6 602
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS II		41 010	83
KLP AKSJEGLOBAL INDEKS V	917 767 238	299 700	328
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA I	912 651 037	13 317 772	21 999
KLP AKSJEGLOBAL LAVBETA II	912 651 096	89 545	116
KLP AKSJENORDEN INDEKS	980 854 043	214 735	776
KLP AKSJENORGE	880 854 062	967 709	5 477
KLP AKSJENORGE INDEKS	988 425 958	2 237 598	4 730
KLP AKSJEUSA INDEKS II	990 140 790	163 666	293
KLP AKSJEUSA INDEKS III	917 232 164	1 218 565	1 327
KLP AKSJEUSA INDEKS IV	817 232 582	500 000	524
KLP AKSJEUSA INDEKS USD	986 332 650	96 059	1 924
KLP FRAMTID	918 126 767	200 000	201
KLP KOMBINASJONFOND M	996 599 965	25 000	37
KLP KOMBINASJONSFOND	996 599 892	25 000	37
LIVINGBRIDGE 6 LP		25 000 000	16
LIVINGBRIDGE ENTERPRISE 2 LP		13 000 000	30
MB EQUITY FUND V		29 075 342	0
MEDICXI GROWTH I LP		10 000 000	3
NAUTA TECH INVEST 2		500 000	5

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
NAUTA TECH INVEST 3		1 980 000	15
NAZCA CAPITAL III, FCR		22 500 000	113
NEOMED INNOVATION IV L.P.		5 000 000	1
NMI FRONTIER FUND KS	993 246 743	17 975 000	35
NMI GLOBAL FUND KS	993 246 735	24 880 000	49
NORTHZONE V K/S		5 000 000	51
NORTHZONE VI L.P.		5 000 000	28
NORTHZONE VII LP	913 585 763	12 000 000	78
NORTHZONE VIII L.P.		12 000 000	10
NORVESTOR IV L.P.		10 000 000	13
NORVESTOR V		17 000 000	60
NORVESTOR VI		156 000 000	120
NORVESTOR VII	816 106 362	116 000 000	24
NORWEGIAN MICROFINANCE INITIATIVE FUND III KS		79 925 084	47
PARAGON FUND II GMBH & CO. KG		20 000 000	36
Pareto Eiendomsfelleskap II IS		1 980 000 000	1 594
PARETO EIENDOMSFELLESSKAP II AS	914 428 378	1 494 784	16
PARTNERS GROUP SECONDARY 2008		40 000 000	110
PERUSA PARTNERS FUND 2, L.P.		18 000 000	21
PRIVEQ INVESTMENT FUND IV L.P.		225 000 000	131
PRIVEQ INVESTMENTS V (A) AB		282 000 000	64
PROA IBERIAN BUYOUT FUND II		33 000 000	190
QUADRIGA CAPITAL PRIVATE EQUITY FUND IV		25 000 000	173
SOFINNOVA CAPITAL VII		10 000 000	75
SOFINNOVA CAPITAL VIII		12 000 000	19
SPECIAL SITUATIONS VENTURE PARTNERS III LP		14 500 000	67
SSGA EMERGING MARKETS SRI ENHANCED EQUITY FUND		16 747 752	1 422
STRATEGIC INVESTORS FUND VIII L.P..		10 000 000	2
TDR CAPITAL III 'B' L.P.		30 000 000	192
TRITON FUND III		30 000 000	152
VEP SPECIAL SITUATIONS FUND II C.V.		9 000 000	22
VERDANE CAPITAL V B K/S		34 697 497	1
VERDANE CAPITAL VI K/S		50 000 000	7
VERDANE CAPITAL VII K/S		140 000 000	175
XENON PRIVATE EQUITY VI		11 500 000	28
SUM AKSJEFOND			63 471
ALTERNATIVE PLASSERINGER I AKSJER			
KLP ALFA GLOBAL ENERGI	996 415 406	1 158 951	1 290
KLP ALFA GLOBAL RENTE	998 577 098	1 228 198	1 236
Leimdoerfer Real Estate Capital		550 000 000	487

NOTE 15 Aksjer og aksjefondsandeler - forts.

MILLIONER KRONER	Organisasjonsnummer	Antall	Markedsverdi
SECTOR SPESIT 1 A USD		14 166	2
SUM ALTERNATIVE INVESTERINGER			3 015
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE II US AIV NON-QFPF K/S		16 883 711	18
COPENHAGEN INFRASTRUCTURE PARTNERS II K/S		1 483 116 289	634
SUM ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR			652
SUM PLASSERINGER			94 484

AKSJER OG ANDELER FORDELT PER PORTEFØLJE	Kollektiv- porteføljen	Investeringsvalg- porteføljen	Selskaps- porteføljen	Sum
AKSJER	24 766	0	0	24 766
ANLEGGSAKSJER	2 146	0	434	2 580
AKSJEFONDSANDELER	62 967	504	0	63 471
ALTERNATIVE INVESTERINGER	3 000	15	0	3 015
ANLEGGSFOND INFRASTRUKTUR	652	0	0	652
SUM	93 531	519	434	94 484

PROSENTVIS ANDEL BØRSNOTERT	
AKSJER NORGE	74,5 %
AKSJER UTLAND	99,7 %
AKSJEFONDSANDELER	0,0 %
ALTERNATIVE INVESTERINGER	0,0 %

Norske aksjer og andeler er oppgitt med tilhørende organisasjonsnummer.

NOTE 16 Kursreguleringsfond finansielle omløpsmidler

31.12.2016 MILLIONER KRONER	Anskaffelseskost 31.12.2016	Virkelig verdi 31.12.2016	Kursreserver 31.12.2016	Kursreserver 31.12.2015
Kursreserver aksjer	68 453	87 211	18 758	14 155
Kursreserver aksjederivater	0	-348	0	-25
Kursreserver renteplasseringer	123 282	132 725	9 443	7 086
Kursreserver rentederivater	0	-2 822	135	211
Variasjonsmargin futures med daglig oppgjør			1	45
Grunnlag for avsetning til kursreguleringsfond			28 337	21 472
Kursreguleringsfond			28 337	21 472

Kursreguleringsfondet består av netto positive urealiserte verdier på de finansielle omløpsmidlene tilknyttet kollektivporteføljen.

Dersom netto kursreserver er negative, settes kursreguleringsfondet til null. Endringer i kursreguleringsfondet føres over resultatregnskapet. Urealisert kursreserve tilknyttet finansielle omløpsmidler i utenlandsk valuta som kan tilskrives valutakursendringer avsettes ikke til kursreguleringsfond dersom investeringen er sikret mot valutakursendringer. Valutakursendring tilknyttet sikringsinstrumentet avsettes således heller ikke til kursreguleringsfond, men føres direkte over resultatet.

NOTE 17 Investeringseiendommer

MILLIONER KRONER	2016	2015
Leieinntekter	43	42
Driftskostnader	-2	-2
Gevinst ved salg	20	0
Verdiregulering	120	0
Netto finansinntekt	0	0
Netto inntekt fra investeringseiendommer	181	41
MILLIONER KRONER	2016	2015
Bokført verdi 01.01.	893	890
Netto inntekter fra investeringseiendom	181	41
Kapitaluttak	-72	-38
Bokført verdi 31.12.	1 003	893

NOTE 18 Immaterielle eiendeler

MILLIONER KRONER	2016	2015
Bokført verdi 01.01.	453	391
Anskaffelseskost 01.01.	1 073	940
Total tilgang	49	133
herav internt opparbeidet	14	30
herav kjøpt	36	103
Avgang	0	0
Anskaffelseskost 31.12. ¹⁾	1 122	1 073
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger tidligere år	-619	-548
Årets ordinære avskrivninger	-77	-64
Årets nedskrivning ²⁾	-174	-7
Akkumulerte avskrivninger og nedskrivninger 31.12.	-869	-619
Bokført verdi 31.12.	253	454
Avskrivningstid	3 til 10 år	3 til 10 år

¹⁾ Immaterielle eiendeler i KLP består av IT-systemer

²⁾ Ved utgangen av 2016 ble det identifisert flere IT-systemer hvor bokført verdi oversteg antatt gjenvinnbart beløp. Antatt gjenvinnbart beløp er beregnet ved å estimere framtidig inntjening med bokført verdi. I hovedsak omfatter dette investeringer som ikke lenger har verdi. Det er flere årsaker til dette. Blant annet knytter det seg til utdatert funksjonalitet grunnet reguleringer og/eller teknologisk utvikling. I tillegg har deler av systemutviklingen ikke oppnådd ønsket effektiviseringsgrad. Dette resulterte i følgende vurdering:

MILLIONER KRONER	2016	2015
Bokført verdi før nedskrivning	174	7
Gjenvinnbart beløp	0	0
Nedskrivning	174	7

Nedskrivningen inngår som en del av forsikringsrelaterte administrasjonskostnader i resultatoppstillingen.

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold

Forsikringsforpliktelse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner	Gruppelivsforsikring	31.12.2016	31.12.2015	Endring 2016	Endring 2015
Premiereserve	382 414	11	382 424	355 085	27 340	23 622
Tilleggsavsetning	24 424		24 424	20 284	4 140	3 181
Kursreguleringsfond	28 337		28 337	21 472	6 865	1 950
Premiefond	17 189		17 189	15 522	1 668	5 009
Sum forsikringsforpliktelse	452 365	11	452 375	412 363	40 012	33 761

Forsikringsforpliktelse per delbransje i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner - gruppelevsforsikring er uten delbransjer

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg	Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg	31.12.2016	31.12.2015	Endring 2016	Endring 2015
Premiereserve	380 648	1 766	382 414	355 077	27 336	23 614
Tilleggsavsetning	24 292	133	24 424	20 284	4 140	3 181
Kursreguleringsfond	28 337		28 337	21 472	6 865	1 950
Premiefond	16 907	283	17 189	15 522	1 668	5 009
Sum forsikringsforpliktelse	450 183	2 181	452 365	412 355	40 009	33 753

Endringer i forsikringsforpliktelse i perioden til dekning av foretakets forpliktelse under kontrakter med kontraktsfastsatte forpliktelse

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggsavsetning	Kursreguleringsfond	Premiefond	Sum 2016	Sum 2015
Forsikringsforpliktelse 01.01.	353 401	20 170	21 472	15 284	410 327	376 681
Netto resultatførte avsetninger	27 294	-4	6 865	283	34 439	13 491
Overskudd på avkastningsresultatet	0	3 994	0	3 873	7 867	3 235
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene	0	0	0	392	392	17 242
Annen tilordning av overskudd	0	0	0	0	0	0
Sum resultatførte endringer	27 294	3 990	6 865	4 549	42 698	33 968
Justering av forsikringsforpliktelse fra andre resultatposter						
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling	0	0	0	-3 212	-3 212	-1 334
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	-36	132	0	285	380	1 031
Sum ikke resultatførte endringer	-36	132	0	-2 927	-2 832	-303
Sum endringer i forsikringsforpliktelse	27 257	4 121	6 865	1 622	39 866	33 645
Forsikringsforpliktelse 31.12.	380 658	24 292	28 337	16 906	450 193	410 328

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Endringer i forsikringsforpliktelser i perioden til dekning av foretakets forpliktelser knyttet til verdien av særskilt investeringsvalgportefølje

MILLIONER KRONER	Premiereserve	Tilleggs-avsetning	Premiefond	Sum 2016	Sum 2015
Forsikringsforpliktelser 01.01.	1 684	114	238	2 036	1 921
Netto resultatførte avsetninger	82		8	90	-18
Overskudd på avkastningsresultatet		19	52	71	30
Risikoresultat tilordnet forsikringskontraktene			2	2	84
Annen tilordning av overskudd			0	0	0
Sum resultatførte endringer	82	19	62	162	96
Justering av forsikringsforpliktelser fra andre resultatposter					-20
Overføringer mellom fond/disponert til premiebetaling			-17	-17	25
Inn- /utbetalt ved flytting m.v.	0			0	-6
Sum ikke resultatførte endringer	0	0	-17	-16	19
Sum endringer i forsikringsforpliktelser	82	19	45	146	115
Forsikringsforpliktelser 31.12.	1 766	133	283	2 181	2 036

Teknisk regnskap per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	36 851	38 785	4	4	36 854	38 789
Netto inntekter kollektivporteføljen	24 588	15 428	0	0	24 588	15 428
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen	127	77			127	77
Andre forsikringsrelaterte inntekter	933	888			933	888
Erstatninger i livsforsikring	-16 378	-15 281	-9	-5	-16 387	-15 287
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-38 434	-16 528	0	0	-38 434	-16 528
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg	-108	-9			-108	-9
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-4 319	-17 508			-4 319	-17 508
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 138	-923	-3	0	-1 140	-922
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-934	-874			-934	-874
Resultat av teknisk regnskap	1 188	4 055	-8	-1	1 180	4 054

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Teknisk regnskap per delbransje - hovedbransjen gruppelivsforsikring er uten delbransjer. Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Premieinntekter	36 717	38 676	134	109	36 851	38 785
Netto inntekter kollektivporteføljen	24 588	15 428			24 588	15 428
Netto inntekter investeringsvalgporteføljen			127	77	127	77
Andre forsikringsrelaterte inntekter	929	884	4	4	933	888
Erstatninger i livsforsikring	-16 294	-15 213	-84	-68	-16 378	-15 281
Endring forsikringsforpliktelser - kontraktsfastsatte	-38 434	-16 528			-38 434	-16 528
Endring forsikringsforpliktelser - investeringsvalg			-108	-9	-108	-9
Midler tilordnet forsikringskontrakter	-4 265	-17 421	-54	-87	-4 319	-17 508
Forsikringsrelaterte driftskostnader	-1 133	-918	-5	-4	-1 138	-923
Andre forsikringsrelaterte kostnader	-930	-870	-4	-4	-934	-874
Resultat av teknisk regnskap	1 178	4 037	9	17	1 188	4 055

Resultatanalyse per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Avkastningsresultat	8 096	3 423	0	0	8 096	3 423
Til / fra tilleggsavsetninger	4	50	0	0	4	50
Avkastningsresultat etter tilleggsavsetninger	8 101	3 472	0	0	8 101	3 472
Risikoresultat	788	20 143	-5	-1	783	20 142
Administrasjonsresultat	-49	264	-2	-1	-51	263
Vederlag for rentegaranti	690	826			690	826
Sum resultatelementer før tildeling kunder	9 530	24 706	-8	-2	9 523	24 704
Avkastningsresultat til tilleggsavsetninger	-4 019	-3 122			-4 019	-3 122
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-4 324	-5 138			-4 324	-5 138
Risikoresultat til grunnlagsrente	0	-12 389			0	-12 389
Resultat av teknisk regnskap	1 188	4 055	-8	-2	1 180	4 054

Resultatanalyse per delbransje - hovedbransjen gruppelevsforikring er uten delbransjer

Delbransjer i kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner

MILLIONER KRONER	Tjenestepensjonsordninger uten investeringsvalg		Tjenestepensjonsordninger med investeringsvalg		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Avkastningsresultat	8 021	3 396	75	27	8 096	3 423
Til / fra tilleggsavsetninger	4	51	0	-1	4	50
Avkastningsresultat etter tilleggsavsetninger	8 026	3 447	75	25	8 101	3 472
Risikoresultat	785	20 042	3	101	788	20 143
Administrasjonsresultat	-49	263	1	1	-49	264
Vederlag for rentegaranti	683	824	7	2	690	826
Sum resultatelementer før tildeling kunder	9 445	24 576	86	130	9 530	24 706
Avkastningsresultat til tilleggsavsetninger	-4 001	-3 097	-19	-26	-4 019	-3 122
Avkastningsresultat og risikoresultat tilført premiefond	-4 265	-5 117	-58	-21	-4 324	-5 138
Risikoresultat til grunnlagsrente	0	-12 323	0	-66	0	-12 389
Resultat av teknisk regnskap	1 178	4 039	9	17	1 188	4 056

Erstatninger per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelevsforikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Utbetalte erstatninger i henhold til forsikringsavtalene	-16 254	-15 134	-9	-5	-16 263	-15 139
Utbetalte erstatninger i henhold til gjenkjøp	0	0	0	0	0	0
Sum	-16 254	-15 134	-9	-5	-16 263	-15 139

NOTE 19 Forsikringstekniske forhold - forts.

Flytting og nytegning

Flytting per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
TILFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	3 250	9 247	0	0	3 250	9 247
Reserveoppbygging	0	0	0	0	0	0
Mottatte midler ført over resultatet	3 250	9 247	0	0	3 250	9 247
Premiefond	287	970	0	0	287	970
Tilleggsavsetninger til fond	176	298	0	0	176	298
Sum mottatte midler	3 713	10 516	0	0	3 713	10 516
Antall kontrakter	50	151	0	0	50	151
FRAFLYTTETE MIDLER						
Premiereserve	110	135	0	0	110	135
Reserveoppbygging	3	0	0	0	3	0
Tilleggsavsetning	7	7	0	0	7	7
Kursreserver	4	5	0	0	4	5
Avgitte midler ført over resultatet	124	147	0	0	124	147
Premiefond	2	14	0	0	2	14
Sum avgitte midler	126	162	0	0	126	162
Antall kontrakter	3	3	0	0	3	3

Nytegning per hovedbransje

MILLIONER KRONER	Kollektiv pensjonsforsikring for kommuner, herunder institusjoner med lignende pensjonsplaner		Gruppelivsforsikring		Sum	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Nytegning	32	6	0	0	0	0
Antall kontrakter	6	26	0	0	0	0

NOTE 20 Sikringsbokføring

31.12.2016 MILLIONER KRONER	NOMINELL VERDI	ENDRET VERDI I SIKRET RISIKO	BOKFØRT VERDI
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-667	-1 650
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutawap	984	629	629
Sikringseffektivitet per 31.12.2016		96 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		96 %	

31.12.2015 MILLIONER KRONER	NOMINELL VERDI	ENDRET VERDI I SIKRET RISIKO	BOKFØRT VERDI
SIKRINGSOBJEKT			
Fondsobligasjonslån	-984	-581	-1 564
SIKRINGSINSTRUMENT			
Kombinert rente- og valutawap	984	580	580
Sikringseffektivitet per 31.12.2016		100 %	
Sikringseffektivitet gjennom året		100 %	

Fondsobligasjonslånet er sikret mot endringer i rente- og valutakurser ved kjøp av en kombinert rente- og valutawap. Sikringen er regnskapsført etter reglene om virkelig verdisikring. Dette innebærer at sikringen er utført av en ekstern part, at det er inngått en formell øremerking og dokumentasjon av sikringsforholdet, samt at den forventes å være svært effektiv og at dette vurderes på løpende grunnlag, i tillegg til at den bestemte føringen gjennomføres slik det er beskrevet nedenfor. I praksis innebærer sikringen bytte av valutabetingelser (15 mrd. JPY mot 0,984 mrd. NOK) og rentebetingelser (fast rente på 5,07% mot NIBOR + 2,65%) på henholdsvis innlånet og den kombinerte rente- og valutawapen. Sikringseffektiviteten måles ved å se på endring i virkelig verdi på sikringsobjekt og sikringsinstrumentet. Sikringseffektiviteten utgjør 96%.

Sikringseffektiviteten blir vurdert retrospektivt hver måned og den vurderes som effektiv hvis endringen i virkelig verdi mellom sikringsobjekt og sikringsinstrument samsvarer med intervallet 80% til 125%.

Virkelig verdi sikring innebærer at den sikrede verdiutviklingen på sikringsobjektet regnskapsføres over resultatet.

Tilsvarende regnskapsføres verdiendringen på sikringsinstrumentet over resultatet. Hensikten med sikringsforholdet ovenfor er å sikre sikringsobjektet med et sikringsinstrument, hvor betingelsene til sikringsinstrumentet gir negativ korrelasjon i forhold til sikringsobjektet; noe som betydelig reduserer eller eliminerer resultateffekten. Er sikringsgraden 100% vil netto resultateffekt på sikringsobjekt og sikringsinstrument være 0.

KLP benytter seg av sikring i stort omfang, men de fleste tilfeller er ordinær økonomisk sikring. Den ovenstående posten er den eneste hvor sikringsbokføring blir benyttet. Hensikten til økonomisk sikring er er den samme, nemlig å redusere eller eliminere resultataffekten den sikrede delen av sikringsforholdet representerer.

Ettersom verdiutviklingen på sikringsobjektet og sikringsinstrumentet har høy negativ korrelasjon vil resultateffekten bli relativt lav. Se også note 2 for nærmere omtale av regnskapsmessig sikringsbokføring.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån

2016 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	706	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 514	Tidsbegrenset
Sum ansvarlige lån		5 717	6 220	
April 2004	JPY 15 000	984	1 650	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 650	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		6 700	7 870	

2015 MILLIONER KRONER	Lånebeløp valuta ²	Lånebeløp NOK	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
LÅNEOPPTAK ¹				
Oktober 1997	JPY 9 500	554	705	Evigvarende
April 2006	EUR 300	2 372	2 997	Evigvarende
Juni 2015	EUR 600	5 163	5 839	Tidsbegrenset
Sum ansvarlige lån		8 089	9 541	
April 2004	JPY 15 000	984	1 564	Evigvarende
Sum fondsobligasjonslån		984	1 564	
Sum ansvarlige lån og fondsobligasjonslån		9 072	11 105	

¹ Rentekostnader på de to (tre) ansvarlige lånene var 303 millioner (313 millioner) og 61 millioner (61 millioner) for fondsobligasjonslånet i 2016. Tall i parentes er 2015 tall.

² Dette er beløp i lokal valuta som er angitt i millioner.

JPY 9 500 :

Renten på lånet er fast 4,0 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men KLP har rett til å innløse lånet etter 20 år. Etter 30. oktober 2017 vil renten være den høyeste av fast 4,75 prosent p.a. og 6 mnd JPY-rente + 2,05 prosent p.a. Den økonomiske sikringen består av to obligasjoner på 4,5 mrd. JPY og 5 mrd. JPY, fra henholdsvis Telia FRN og United Utilities. Denne motforretningen er vist samlet i tabellen nedenfor. KLP har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

JPY 15 000 :

Renten på lånet er fast USD-rente på 5,07 prosent p.a. Lånet er evigvarende, men KLP har rett til å innløse lånet 28. april 2034. Dersom KLP ikke benytter sin rett til innløsning i 2034, får lånet flytende rente. Kredittmarginen øker da med

1 prosentpoeng til 6 mnd JPY LIBOR-rente + margin på 3,30 prosent p.a. For å sikre rente- og valutarisikoen knyttet til lånet, er det inngått en kombinert rente- og valutaswap, der KLP betaler 3 mnd NIBOR-rente + margin på 2,65 prosent p.a. og mottar USD-rente på 5,07 prosent p.a. Dette innlånet er gjenstand for sikringsbøkerføring. Sikringsforretningen er vist i note 20.

EUR 600:

Renten på lånet er fast 4,25% p.a. Lånet ble utstedt 10. Juni 2015 og er tidsbegrenset med forfall i 2045. Innlånet kan innfris av KLP etter 10 år, og på hver renteinbetalingsdato etter dette frem til forfallstidspunktet. Lånet er valutasikret med EUR-denominerte obligasjoner som vist i tabellen nedenfor. KLP har ikke påberopt seg regnskapsmessig sikring for den økonomiske sikringen knyttet til dette innlånet.

NOTE 21 Ansvarlige lån og fondsobligasjonslån – forts.

2016 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2016	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	66	703	2017
Obligasjoner	EUR 596	5 152	29	221	5 402	2025
Sum sikringsforretninger		5 787	31	287	6 105	

2015 MILLIONER KRONER	Pålydende valuta ²	Anskaffelses- kost NOK	OIF renter	Urealisert valuta	Bokført verdi 31.12.2015	Forfall
Obligasjoner	JPY 9 500	635	2	64	701	2017
Obligasjoner	EUR 304	2 523	34	398	2 954	2015/2016
Obligasjoner	EUR 596	5 152	31	534	5 716	2025
Sum sikringsforretninger		8 310	66	995	9 371	

Et ansvarlig lån på EUR 300 millioner ble innløst i april 2016.

² Dette er beløp i lokal valuta som er angitt i millioner.

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner**Overførte eiendler som ikke er fraregnet og tilhørende forpliktelser**

Alle overførte eiendeler er innregnet i balansen dersom KLP fortsatt er eksponert for endringer i eiendelens virkelige verdi. Dette gjelder for gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirutlån.

Gjenkjøpsavtaler er en form for innlån med sikkerhet hvor KLP selger verdipapirer med en avtale om å kjøpe de tilbake til en forhåndsavtalt pris. Kontanter mottatt blir innregnet som innskudd (gjeld). Overførte verdipapirer i forbindelse med gjenkjøpsavtaler blir ikke fraregnet i balansen.

Avtaler vedrørende verdipapirutlån er transaksjoner hvor KLP låner ut verdipapirer til en motpart og mottar en provisjon for dette.

Ettersom både gjenkjøpsavtaler og verdipapirutlån resulterer i at verdipapirene blir returnert til KLP, er risikoen for verdiendringer hos KLP. Verdipapirene er imidlertid ikke tilgjengelige for KLP i perioden hvor de er overført.

Verdipapirene som fremdeles er rapportert i balansen, og tilhørende gjeld, er vurdert til virkelig verdi.

Overførte eiendeler som fortsatt balanseføres

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN		
Aksjer	1 358	1 043
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	1 358	1 043

NOTE 22 Overførte eiendeler med restriksjoner - forts.**Forpliktelser tilknyttet eiendelene**

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
GJENKJØPSAVTALER		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
VERDIPAPIRUTLÅN		
Innskudd fra kredittinstitusjoner	0	0
Sertifikater og obligasjoner	1 421	1 108
Sum forpliktelser	1 421	1 108

Alle eiendelene i tabellen over er gjenstand for videresalg eller sikkerhetsstillelse hos motpart.

Overførte eiendler som ikke er fraregnet og tilhørende forpliktelser

KLP mottar sikkerheter under omvendte gjenkjøpsavtaler og avtaler vedrørende verdipapirinnlån, som i henhold til

avtalene er tillatt solgt eller pantsatt. Transaksjonene gjennomføres i henhold til standard avtaler som anvendes av partene i finansmarkedet. Generelt krever avtalene at det stilles tilleggssikkerhet hvis verdiene av verdipapirer faller under et forhåndsbestemt nivå. I avtalene har mottakeren av sikkerheten en ubegrenset rett til å selge eller pantsette sikkerheten mot å levere tilsvarende sikkerheter på oppgjørsdagen

Mottatte verdipapirer som er tillat solgt eller pantsatt

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
OMVENDTE GJENKJØPSAVTALER		
Sertifikater og obligasjoner	0	0
Hvorav solgt eller pantsatt	0	0
VERDIPAPIRINNÅN		
Aksjer	0	0
Hvorav solgt eller pantsatt	0	0
Sum overførte eiendeler som fortsatt balanseføres	0	0

NOTE 23 Kapitalavkastning

PROSENT	2016	2015	2014	2013	2012
KUNDEPORTEFØLJER					
KOLLEKTIVPORTEFØLJEN TOTALT					
Avkastning I	4,4	3,6	4,3	6,4	5,0
Avkastning II	5,8	4,0	6,9	6,7	6,7
Avkastning III	5,4	2,8	9,5	6,4	7,5
INVESTERINGSVALGPORTEFØLJEN TOTALT	6,2	4,0	6,7	8,8	7,5

Avkastning I = Bokført avkastning

Avkastning II = Verdijustert avkastning.

Dette er den bokførte avkastning +/- urealiserte verdiendringer som føres mot kursreguleringsfond

Avkastning III = Verdijustert avkastning inklusive verdiendringer på eiendeler som regnskapsføres til amortisert kost.

Disse verdiendringene inngår ikke i årets regnskapsmessige resultat.

Kollektivporteføljens underporteføljer har hatt følgende avkastning

PROSENT	2016		2015		2014		2013		2012	
	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II	Avkastning I	Avkastning II
Balansert portefølje 1	4,5	5,8	3,6	4,0	4,2	7,0	6,0	6,3	5,0	6,7
Balansert portefølje 2	4,4	5,8	3,7	3,9	4,7	6,9	7,3	7,5	5,0	6,7
Moderat portefølje	4,2	5,5	3,6	3,7	4,5	6,5	5,2	5,4	ikke aktuell	ikke aktuell

PROSENT	2016	2015	2014	2013	2012
SELSKAPSPORTEFØLJEN					
Avkastning på finansielle investeringer i selskapsporteføljen	4,7	4,7	7,3	5,7	4,5

For selskapsporteføljen er det ingen forskjell på avkastning I og II da det ikke gjøres særskilt avsetning for eventuelle urealiserte merverdier.

NOTE 24 Salgskostnader

MILLIONER KRONER	2016	2015
Personalkostnader	69	76
Provisjoner	0	0
Øvrige kostnader	55	42
Sum salgskostnader	124	118

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte

Hoveddelen av pensjonsansvaret er dekket gjennom KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»). Foretaket tilbyr også pensjonsordning utover Fellesordningen. Denne forpliktelsen dekkes over driften. Fellesordningen er en ytelsesbasert pensjonsordning som tilfredsstiller kravene om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Foretaket har AFP-ordning.

Den regnskapsmessige behandling av pensjonsforpliktelser er nærmere beskrevet i note 2.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2016	Felles- ordningen	Over drift	2015
Pensjonskostnader						
Nåverdi av årets opptjening	60,6	5,3	65,9	65,0	6,2	71,2
Administrasjonsomkostning	1,7	0,0	1,7	1,6	0,0	1,6
Arbeidsgiveravgift - Pensjonskostnad	8,8	0,7	9,5	9,4	0,9	10,3
Resultatført pensjonskostnad inkl. arbeidsgiveravgift og adm.	71,1	6,0	77,1	76,0	7,1	83,1
NETTO FINANSKOSTNAD						
Rentekostnad	27,0	2,9	29,9	23,4	2,7	26,1
Renteinntekt	-18,8	0,0	-18,8	-14,8	0,0	-14,8
Forvaltningsomkostning	1,6	0,0	1,6	1,8	0,0	1,8
Netto rentekostnad	9,7	2,9	12,6	10,5	2,7	13,1
Arbeidsgiveravgift - netto rentekostnad	1,4	0,4	1,8	1,5	0,4	1,8
Netto rentekostnad inkl. arbeidsgiveravgift	11,1	3,3	14,4	11,9	3,0	15,0
ESTIMATAVVIK PENSJONER						
Aktuarielt tap (gevinst)	-4,8	11,3	6,4	-97,4	-11,2	-108,6
Arbeidsgiveravgift	-0,7	1,6	0,9	-13,7	-1,6	-15,3
Finansskatt	13,9	6,0	19,9	0,0	0,0	0,0
Aktuarielt tap (gevinst) inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,4	18,8	27,2	-111,2	-12,7	-123,9
Sum pensjonskostnad inkl. rentekostnad og estimatavvik	90,5	28,2	118,7	-23,2	-2,6	-25,8
PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto påløpt pensjonsforpliktelse	1 044,0	120,0	1 164,0	946,3	105,5	1 051,9
Pensjonsmidler	765,7	0,0	765,7	681,1	0,0	681,1
Netto forpliktelse før arbeidsgiveravgift og finansskatt	278,3	120,0	398,3	265,2	105,5	370,7
Arbeidsgiveravgift	39,2	16,9	56,2	37,4	14,9	52,3
Finansskatt	13,9	6,0	19,9	0,0	0,0	0,0
Brutto påløpt forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	1 097,2	142,9	1 240,1	983,7	120,4	1 104,1
Netto forpliktelse inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	331,4	142,9	474,3	302,6	120,4	423,0
AVSTEMMING PENSJONSFORPLIKTELSE						
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i fjor	302,6	120,4	423,0	375,9	127,4	503,3
Resultatført pensjonskostnad	71,1	6,0	77,1	76,0	7,1	83,1
Resultatført finanskostnad	11,1	3,3	14,4	11,9	3,0	15,0
Aktuarielle gevinst og tap inkl. arbeidsgiveravgift og finansskatt	8,4	18,8	27,2	-111,2	-12,7	-123,9
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-7,6	-0,7	-8,3	-6,2	-0,5	-6,7
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	-54,1	-5,0	-59,1	-43,9	-3,9	-47,8
Balanseført netto forpliktelse/(midler) 31.12. i år	331,4	142,9	474,3	302,6	120,4	423,0

NOTE 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

MILLIONER KRONER	Felles- ordningen	Over drift	2016	Felles- ordningen	Over drift	2015
ENDRING I PENSJONSFORPLIKTELSE						
Brutto pensjonsforpliktelse 01.01.	983,7	120,4	1 104,1	1 007,1	127,4	1 134,6
Nåverdi av årets opptjening	60,6	5,3	65,9	65,0	6,2	71,2
Rentekostnad	27,0	2,9	29,9	23,4	2,7	26,1
Aktuarielt tap (gevinst) brutto pensjonsforpliktelse	40,1	18,8	58,9	-101,8	-12,7	-114,5
Arbeidsgiveravgift av pensjonskostnad	8,8	0,7	9,5	9,4	0,9	10,3
Arbeidsgiveravgift av netto rentekostnad	1,4	0,4	1,8	1,5	0,4	1,8
Arbeidsgiveravgift innbetalt premie/tilskudd	-7,6	-0,7	-8,3	-6,2	-0,5	-6,7
Utbetalinger	-16,8	-5,0	-21,8	-14,7	-3,9	-18,6
Brutto pensjonsforpliktelse 31.12.	1 097,2	142,9	1 240,1	983,7	120,4	1 104,1
ENDRING I PENSJONSMIDLER						
Pensjonsmidler 01.01.	681,1	0,0	681,1	631,2	0,0	631,2
Renteinntekt	18,8	0,0	18,8	14,8	0,0	14,8
Aktuarielt (tap) gevinst på pensjonsmidlene	31,7	0,0	31,7	9,4	0,0	9,4
Administrasjonsomkostning	-1,7	0,0	-1,7	-1,6	0,0	-1,6
Finansomkostning	-1,6	0,0	-1,6	-1,8	0,0	-1,8
Innbetalt premie/tilskudd inkl. adm.	54,1	5,0	59,1	43,9	3,9	47,8
Utbetalinger	-16,8	-5,0	-21,8	-14,7	-3,9	-18,6
Pensjonsmidler 31.12.	765,7	0,0	765,7	681,1	0,0	681,1
PENSJONSORDNINGENS OVER-/ UNDERFINANSIERING						
Nåverdien av den ytelsesbaserte pensjonsforpliktelsen	1 097,2	142,9	1 240,1	983,7	120,4	1 104,1
Virkelig verdi av pensjonseiendelene	765,7	0,0	765,7	681,1	0,0	681,1
Netto pensjonsforpliktelse	331,4	142,9	474,3	302,6	120,4	423,0

PROSENT	31.12.2016	31.12.2015
ØKONOMISKE FORUTSETNINGER (FELLES FOR ALLE PENSJONSORDNINGENE)		
Diskonteringsrente	2,60 %	2,70 %
Lønnsvekst	2,50 %	2,50 %
Folketrygdens grunnbeløp (G)	2,25 %	2,25 %
Pensjonsregulering	1,48 %	1,48 %
Arbeidsgiveravgift	14,10 %	14,10 %
Finansskatt	5,00 %	5,00 % ¹

¹ Det er beregnet 5 % finansskatt på den delen av forpliktelsen per 31.12.2015 som ikke er utbetalt i 2016.

Til målingen av pensjonskostnaden for 2016 anvendes forutsetninger per 31.12.2015, mens for beregning av pensjonsforpliktelsen per 31.12.2016 anvendes forutsetninger og bestand per 31.12.2016. Forutsetningene er basert på markedssituasjonen per 31.12.2016 og er i samsvar med anbefaling fra regnskapsstiftelsen.

Note 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.

AKTUARIELLE FORUTSETNINGER

KLP's Fellesordning for kommuner og bedrifter («Fellesordningen»)

En viktig del av grunnlaget for pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser er hvordan dødelighet og uførhet gjør seg gjeldende blant medlemmene i pensjons ordningen.

KLP har lagt til grunn dødelighetstabell K2013BE som tar utgangspunkt i FNO sine analyser av dødeligheten i livsforsikringsbestandene i Norge og SSBs framskrivinger.

Uttak av AFP (prosent i forhold til gjenværende arbeidstakere):

Kostnadene til AFP avhenger av hvor mange i hvert årskull som tar ut AFP. Ved fylte 62 år er det 42,5 prosent som går av med AFP-pensjon. Det er bare de som er ansatt og i arbeid helt frem til pensjoneringsalder som har rett til AFP. Dette er tatt hensyn til i beregningen av AFP-forpliktelsen.

FRIVILLIG AVGANG FOR FELLESORDNING I 2015 (i %)

Alder (i år)	<24	24-29	30-39	40-50	50-55	>55
Turnover	25 %	15 %	7,5 %	5 %	3 %	0 %

PENSJONER OVER DRIFTEN

Uttak av AFP/tidligpensjon er ikke relevant for denne ordningen. Når det gjelder levealder, er samme variant av K2013BE lagt til grunn som i Fellesordningen.

ANTALL	Felles-ordningen	Over drift	2016	Felles-ordningen	Over drift	2015
MEDLEMSTATUS						
Antall aktive	550	30	580	527	35	562
Antall oppsatte (tidligere ansatte med oppsatte rettigheter)	361	18	379	346	17	363
Antall pensjoner	153	39	192	145	36	181

	2016	2015
PENSJONSMIDLENES SAMMENSETNING:		
Eiendom	12,5 %	12,8 %
Utlån	11,6 %	12,3 %
Aksjer	20,1 %	19,8 %
Anleggs-/HTF- obligasjoner	26,8 %	26,9 %
Omløpsobligasjoner	20,0 %	20,6 %
Likviditet/pengemarked	8,9 %	7,6 %
Sum	100,0 %	100,0 %

Pensjonsmidlene er basert på KLPs finansielle midler i kollektivporteføljen. Tabellen viser prosentvis plassering av pensjonsmidlene som administreres av KLP ved utgangen av året. Verdijustert avkastning av eiendelene ble 5,8 prosent i 2016 og 3,6 prosent i 2015.

Forventet innbetaling til ytelsesplaner etter ansettelsens opphør for perioden 1. januar 2017 – 31. desember 2017 er 89,5 millioner kroner.

Note 25 Pensjonsansvar egne ansatte - forts.**Sensitivitetsanalyse per 31.12.2016**

Diskonteringsrenten reduseres med 0,5%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	9,9 %
Årets opptjening	13,9 %
Lønnsvekst økes med 0,25%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	1,2 %
Årets opptjening	3,1 %
Dødeligheten styrkes med 10%	Økning
Brutto pensjonsforpliktelse	2,5 %
Årets opptjening	1,9 %

Sensitivitetsanalysen over er basert på at alle andre forutsetninger er uendret. I praksis er det et lite sannsynlig scenario og endringer i noen forutsetninger er korrelerte. Beregningen av brutto pensjonsforpliktelse og årets opptjening i sensitivitetsanalysen er gjort etter samme metode som ved beregning brutto pensjonsforpliktelse i balansen.

Durasjonen i fellesordningen er beregnet til 17,1.

NOTE 26 Skatt

MILLIONER KRONER	2016	2015
Regnskapsmessig resultat før skatt	2 125	4 876
Poster i utvidet resultat før skatt	-33	175
Forskjeller mellom regnskapsmessig- og skattemessig resultat:		
Tilbakeføring av verdireduksjon finansielle eiendeler	5 121	943
Tilbakeføring av verdiøkning finansielle eiendeler	-16 188	-16 851
Regnskapsmessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	-4 750	-4 798
Skattemessig gevinst ved realisasjon av aksjer og andre verdipapirer	5 086	4 982
Andre permanente forskjeller	-1 134	-1 145
Andel av skattemessig inntekt i deltakerlignede selskaper	0	537
Endring i forskjeller som påvirker forholdet mellom regnskapsmessig og skattemessig inntekt	-1 293	-1 788
Skattemessig resultat	-11 067	-13 069
Mottatt konsernbidrag med skattemessig effekt	707	2 530
Årets over-/underskudd overføres til fremførbart underskudd	-10 360	-10 539
Fremførbart underskudd fra tidligere år	-36 864	-26 325
Årets endring i fremførbart underskudd	-10 360	-10 539
Sum fremførbart underskudd og godtgjørelse pr. 31.12.	-47 224	-36 864
AVSTEMMING AV GRUNNLAG FOR UTSATT SKATT		
Skatteøkende midlertidige forskjeller:		
Driftsmidler	1	1
Verdipapirer	47 313	40 678
Sum skatteøkende midlertidige forskjeller	47 314	40 679

NOTE 26 Skatt – forts.

MILLIONER KRONER	2016	2015
Skattereduserende midlertidige forskjeller:		
Langsiktig gjeld	-964	-1 773
Utestående fordringer	-1	-1
Gevinst- og tapskonto	4	5
Finansielle instrumenter	-2	-8
Pensjonsforpliktelse	-474	-423
Sum skattereduserende midlertidige forskjeller	-1 437	-2 200
Netto midlertidige forskjeller	45 878	38 479
Fremførbart underskudd	-47 224	-36 864
Grunnlag for utsatt skatt/eiendeler ved skatt	-1 346	1 615
25% utsatt skatt	-336	404
Korrigert ved utarbeidelse av ligningspapirene	0	42
Balanseført forpliktelser ved utsatt skatt/eiendeler ved skatt	336	-446
Resultatført endring av utsatt skattefordel/-skatt	781	-533
OPPSUMMERING AV ÅRETS SKATTEKOSTNAD		
Resultatført endring av utsatt skattefordel/-skatt	781	-533
Resultatført betalbar skatt	0	0
Sum skattekostnad	781	-533
SKATTEKOSTNADER ER RESULTATFØRT PÅ FØLGENDE POSTER		
Skattekostnader	773	-489
Skatt på andre resultatkomponenter	8	-44
Sum skattekostnad	781	-533
AVSTEMMING AV SKATTEKOSTNAD MOT ORDINÆRT RESULTAT FØR SKATT		
Regnskapsmessig resultat før skatt	2 092	5 052
Forventet skattekostnad etter nominell sats (25%)	-523	-1 364
Skatteeffekten av:		
Permanente forskjeller	1 127	-51
Endringer i forskjeller som ikke inngår i grunnlag for utsatt skatt	136	766
Effekt av korrigert tidligere år	42	80
Endring i utsatt skatt som følge av endret skattesats	0	36
Sum skattekostnad	781	-533
Effektiv skattesats	-37 %	11 %
FORMUESSKATT		
Skattepliktig verdi eiendeler	468 116	436 223
Skattepliktig verdi forpliktelser	-472 149	-436 472
Netto formue	-4 033	-248
Grunnlag formuesskatt	0	0

Note 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. – forts.

2016 TUSEN KRONER	Utbetalt fra selskapet						Utbetalt fra annet selskap i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags-plan ^{b)}	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2016	Avdrags-plan ^{b)}
FORETAKSFORSAMLING												
Sum foretaksforsamling, inkl. ansatterepresentanter												
	841	-	-	7 474	-	-	-	-	-	26 863	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidiert rente												
	-	-	-	205 189	-	-	-	-	-	308 591	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår												
	-	-	-	44 216	-	-	-	-	-	197 564	-	-
¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag. ² Trådt ut av vervet i løpet av året. ³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter. ⁴ Gikk inn i konsernledelsen fra og med 1. desember 2016, og ytelsene er oppgitt fra den dato. ⁵ Vedkommende ble ansatt i KLP 1. oktober 2016, og ytelsene er oppgitt fra den dato.												

2015 TUSEN KRONER	Utbetalt fra selskapet						Utbetalt fra annet selskap i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdrags-plan ^{a)}	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons-opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdrags-plan ^{a)}
LEDENDE ANSATTE												
Sverre Thornes, konsernsjef	3 694	167	1 509	-	-	-	-	-	-	10 017	2,25	A45
Ole Jacob Frich ⁶⁾	1 097	99	311	1 130	2,45	A31	-	-	-	-	-	-
Marianne Sevaldsen	2 520	158	1 192	-	-	-	-	-	-	4 439	2,25	A43
Aage E. Schaanning	3 264	150	1 301	2 315	2,25	A23	-	-	-	812	2,45	A22
Rune Mæland	1 616	153	413	1 469	2,25	A34	-	-	-	542	2,25	A43
Mette-Jorunn Meisland ²⁾	795	90	256	5 925	2,25-2,45	A38	-	-	-	-	-	-
STYRET³⁾												
Liv Kari Eskeland, leder (9 av 9)	317	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egil Johansen (7 av 9)	269	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lars Vorland (4 av 6)	88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Helge Gulbrandsen (7 av 9)	173	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marit Torgersen (9 av 9)	217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anita Krohn Traaseth (0 av 3) ²⁾	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cathrine Klouman (5 av 6)	88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Torp-Hansen, valgt av og blant de ansatte (9 av 9)	188	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Freddy Larsen, valgt av og blant de ansatte (8 av 9)	215	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kontrollkomité												
Ole Hetland, leder	78	-	-	-	-	-	20	-	-	-	-	-
Bengt P. Johansen	65	-	-	-	-	-	18	-	-	-	-	-
Berit Bore	65	-	-	-	-	-	22	-	-	-	-	-
Dordi E. Flormælen	65	-	-	-	-	-	18	-	-	-	-	-
Thorvald Hillestad	65	-	-	-	-	-	18	-	-	-	-	-

Note 27 Ytelser og lån til ledende ansatte mv. – forts.

2015 TUSEN KRONER	Utbetalt fra selskapet						Utbetalt fra annet selskap i samme konsern					
	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdrags- plan ⁶	Lønn, honorar m.v.	Andre ytelser	Årets pensjons- opptjening	Lån	Rentesats per 31.12.2015	Avdrags- plan ⁶
REPRESENTANTSKAP												
Sum representantskap, inkl. ansatterepresentanter	541	-	-	14 611	-	-	39	-	-	14 200	-	-
ANSATTE												
Lån til ansatte i KLP til subsidiert rente	-	-	-	250 398	-	-	-	-	-	282 482	-	-
Lån til ansatte i KLP til ordinære vilkår	-	-	-	56 577	-	-	-	-	-	171 260	-	-

¹ S= Serielån, A=Annuitetslån, siste avdrag.

² Trådt ut av vervet i løpet av året.

³ Tall i parentes representerer antall møter deltatt av totalt antall møter.

⁶ Gikk bort i august 2015.

NOTE 28 Antall ansatte

	2016	2015
Antall fast ansatte 31.12.	528	533
Antall årsverk	534	519

NOTE 29 Honorar til revisor

MILLIONER KRONER	2016	2015
Ordinær revisjon	1,7	2,2
Attestasjonstjenester	0,0	0,5
Skatterådgivning	0,7	0,0
Andre tjenester utenfor revisjonen	1,9	0,7
Sum honorar til revisor	4,3	3,4

Revisjonshonoraret periodiseres ikke, men kostnadsføres i henhold til mottatt faktura. Beløpene ovenfor er inklusive merverdiavgift.

NOTE 30 Transaksjoner med nærstående parter

Alle transaksjoner mot nærstående parter er gjort til markedsmessige vilkår. Unntaket er administrative tjenester som benyttes på tvers i konsernet. Kostnader for administrative tjenester fordeles til selvkost etter faktisk forbruk. Enhetene som omtales som nærstående parter er alle 100 prosent eide datterforetak.

MILLIONER KRONER	2016	2015
RESULTATPOSTER		
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Kapitalforvaltning AS	-101	-101
Kjøp forvaltningstjenester fra KLP Banken AS	-57	-58
Leie av kontorlokaler fra KLP Huset AS	-52	-50
Salg av pensjonsforsikring/gruppeliv til datterselskaper	67	53
Netto refusjon administrative tjenester	283	220
Sum	140	64

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
BALANSEPOSTER ¹		
Netto mellomværende til:		
KLP Skadeforsikring AS	208	47
KLP Bedriftspensjon AS	11	3
KLP Forsikringservice AS	1	1
KLP Kapitalforvaltning AS	12	31
KLP Eiendom AS	26	31
KLP Bank konsern	34	8
Sum konsernmellomværende	292	121
KLP Huset AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (selskapsportefølje)	96	85
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (kollektivportefølje)	2 381	2 307
KLP Eiendom AS, klassifisert i regnskapet som «Aksjer og andeler i eiendomsdatterforetak» (investeringsvalgportefølje)	14	13
Sum konserninterne fordringer	2 783	2 527

¹ Netto mellomværende inkluderer konsernbidragposter på de ulike foretakene.

NOTE 31 Andre forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Leverandørgjeld	2	9
Skyldig mva og skattetrekk	409	355
Uoppgjort verdipapirhandel	2 095	98
Sum andre forpliktelser	2 506	462

NOTE 32 Kapitalkrav

Solvens II er innført fra 01.01.2016 og beregningen av solvensmargin endres fullstendig samtidig med at tidligere krav til kapitaldekning og kjernekapitaldekning bortfaller. I Solvens II-balansen inngår eiendeler og forpliktelser til virkelig verdi. For eiendeler som har en annen verdi i regnskapet legges derfor mer-/mindreverdiene til. For KLPs forsikringsforpliktelser finnes det ikke observerbare markedsverdier. Disse beregnes derfor ved et beste estimat basert på aktuarielle forutsetninger. I tillegg kommer en risikomargin som skal reflektere en tredjeparts kapitalkostnader ved å overta disse forpliktelsene.

Kapitalgruppe 1 fremkommer av Solvens II-balansen, samt fondsobligasjonslånet. Kapitalgruppe 2 består av ansvar-

lige lån, risikoutjevningfond og ikke-innbetalt supplerende kapital. Finanstilsynet har godkjent at KLPs vedtektsfestede etterinnkallingsrett kan regnes med som supplerende kapital med et beløp tilsvarende 2,5% av foretakets premiereserve. Kapital som kan medregnes i kapitalgruppe 2 er begrenset oppad til 50% av kapitalkravet. Ansvarlige lån med første renteendring i 2017 kan derfor innfris uten at det påvirker solvensgraden.

Uten bruk av midlertidig fradrag i forsikringstekniske avsetninger er foretakets solvensgrad 209% som er godt over foretakets mål om minst 150%. Med det midlertidige fradraget er solvensgraden 304%.

	31.12.2016	31.12.2015
SOLVENSGRAD	209 %	187 %
MILLIARDER KRONER		
FORENKLET SOLVENS II BALANSE		
	31.12.2016	31.12.2015
Eiendeler, bokført	497	457
Merverdier HTF/lån og fordringer	9	10
Merverdier øvrige utlån	1	1
Øvrige mer/mindreverdier	0	0
Utsatt skattefordel	1	0
Sum eiendeler etter solvens II	507	468
MILLIARDER KRONER		
FORENKLET SOLVENS II BALANSE		
	31.12.2016	31.12.2015
Beste estimat	450	413
Risikomargin	13	12
Ansvarlige lån/fondsobligasjonslån	8	11
Andre forpliktelser	9	10
Utsatt skatteforpliktelse	0	0
Sum forpliktelser etter solvens II	480	446
Eiendeler minus forpliktelser	27	22
- Utsatt skattefordel	-1	0
- Risikoutjevningfond	-4	-3
+ Fondsobligasjonslån	2	2
Basiskapital - kapitalgruppe 1	24	20
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 1	24	20

NOTE 32 Kapitalkrav - forts.

MILLIARDER KRONER FORENKLET SOLVENS II BALANSE	31.12.2016	31.12.2015
Ansvarlige lån	7	10
Risikoutjevningfond	4	3
Basiskapital - kapitalgruppe 2	11	13
Supplerende kapital	10	9
Supplerende kapital - kapitalgruppe 2	10	9
Fradrag for maks. kapital i gruppe 2	-13	-14
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 2	7	7
Utsatt skattefordel	0	0
Tellende ansvarlig kapital - kapitalgruppe 3	0	0
Tellende ansvarlig kapital under Solvens II	31	27
Markedsrisiko	6	7
Diversifisering markedsrisiko	-2	-2
Motpartrisiko	0	0
Forsikringsrisiko	15	14
Diversifisering forsikringsrisiko	-4	-4
Diversifisering generelt	-3	-3
Operasjonell risiko	2	2
Tapsabsorberende evne til ustatt skatt	0	0
Solvenskapitalkrav (SCR)	15	15
Det lineære minstekapitalkravet (MCR_lineær)	5	4
Minimum	4	4
Maksimum	7	7
Minstekapitalkravet (MCR)	5	4
Solvensgrad	209 %	187 %

NOTE 33 Andre forsikringsrelaterte inntekter og kostnader

MILLIONER KRONER	2016	2015
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE INNTEKTER		
Tilskudd servicepensjon/AFP	927	868
Diverse renteinntekter	6	14
Andre inntekter	0	7
Sum andre forsikringsrelaterte inntekter	933	888
ANDRE FORSIKRINGSRELATERTE KOSTNADER		
Utbetalinger servicepensjon/AFP	929	868
Diverse rentekostnader	5	6
Sum andre forsikringsrelaterte kostnader	934	874

NOTE 34 Betingede forpliktelser

MILLIONER KRONER	31.12.2016	31.12.2015
Kausjonsansvar	2	2
Kommitert, ikke trukket investering i private equity og eiendomsfond	7 004	8 673
Godkjente, ikke utbetalte lånetilsagn	6 312	5 045
Sum betingede forpliktelser	13 319	13 721

Til generalforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Uavhengig revisors beretning

Uttalelse om revisjonen av årsregnskapet

Konklusjon

Vi har revidert årsregnskapet til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap som består av:

- selskapsregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2016, resultatregnskap, oppstilling over endringer i egenkapital og kontantstrømpstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper, og
- konsernregnskapet, som består av balanse per 31. desember 2016, resultatregnskap, oppstilling over endringer i egenkapital og kontantstrømpstilling for regnskapsåret avsluttet per denne datoen og noter, herunder et sammendrag av viktige regnskapsprinsipper.

Etter vår mening:

- er årsregnskapet avgitt i samsvar med lov og forskrifter
- gir selskapsregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2016 og av selskapets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge.
- gir konsernregnskapet et rettviseende bilde av den finansielle stillingen til konsernet Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap per 31. desember 2016 og av konsernets resultater og kontantstrømmer for regnskapsåret som ble avsluttet per denne datoen i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU.

Grunnlag for konklusjonen

Vi har gjennomført revisjonen i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder de internasjonale revisjonsstandardene International Standards on Auditing (ISA-ene). Våre oppgaver og plikter i henhold til disse standardene er beskrevet i Revisors oppgaver og plikter ved revisjon av årsregnskapet. Vi er uavhengige av selskapet og konsernet slik det kreves i lov og forskrift, og har overholdt våre øvrige etiske forpliktelser i samsvar med disse kravene. Etter vår oppfatning er innhentet revisjonsbevis tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon.

Sentrale forhold ved revisjonen

Sentrale forhold ved revisjonen er de forhold vi mener var av størst betydning ved revisjonen av årsregnskapet for 2016. Disse forholdene ble håndtert ved revisjonens utførelse og da vi dannet oss vår mening om årsregnskapet som helhet. Vi konkluderer ikke særskilt på disse forholdene.

Revisors beretning - 22. mars 2017 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Sentrale forhold ved revisjonen

Hvordan vi i vår revisjon håndterte sentrale forhold ved revisjonen

Verdssettelse av investeringseiendom

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi det ikke eksisterer et likvid marked for omsetning av investeringseiendommer. Verdssettelsen av investeringseiendom gjøres ved hjelp av konsernets interne verddivurderingsmodell som involverer bruk av ledelsens skjønn ved fastsettelse av markedsleie, oppgraderingskostnad og avkastningskrav.

Presisjonen i beregningen avhenger også av intern informasjon om eiendommene, slik som areal, leiekontraktens utløpsdato og kontraktsfestet leie mv.

Se note 3.2 og note 7 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdssettelse av investeringseiendom.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdssettelse av investeringseiendom. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert kontroller som sikrer vurdering av markedsleie, oppgraderingskostnader og avkastningskrav mot både eksterne verdssettelse og markedsdata og mellom eiendommer i porteføljen. Vi har utfordret ledelsens anvendelse av skjønn ved å vurdere rimeligheten av ledelsens forklaringer på avvik av betydning mellom de benyttede parameterne og eksterne verdssettelse og markedsdata. Vi vurderte at verdssettelsesmodellen som ble benyttet er hensiktsmessig og i henhold til bransjepraksis.

For å ta stilling til presisjonen i beregningene ble sentrale interne parametere i modellen kontrollert på stikkprøvebasis mot leiekontrakter og andre dokumenter uten at det ble avdekket avvik av betydning. Vi kontrollerte at modellen foretar matematisk riktige beregninger.

At alle eiendommene ble verddivurdert ble kontrollert ved å sammenligne listen over eiendommer verdsatt i modellen med liste over eiendommer bokført i regnskapet. Verdssettelsesmodellens verdifastssettelse sammenlignet vi mot de eksterne verdsetterses anslag på verdier for utvalgte eiendommer. Avvik av betydning ble forklart av ledelsen i diskusjoner hvor vi utfordret grunnlaget for deres syn på at avvikene ikke burde føre til endring av bokførte verdier.

Beregninger av forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring

Vi har fokusert på beregningen av 'Forsikringsmessige avsetninger i livsforsikring' fordi det er et vesentlig estimat i regnskapet som involverer komplekse vurderinger av fremtidige hendelser. Det er iboende risiko knyttet til om avsetningene er tilstrekkelig til å dekke den fremtidige totale forpliktelsen overfor forsikringstakerne.

Ved vår revisjon har vi vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller som sikrer god datakvalitet i forsikringssystemet og som ligger til grunn for beregningen av forsikringsmessige avsetninger. Vi undersøkte særlig at ledelsen hadde etablert effektive kontroller som sikret fullstendige og nøyaktige bestandsdata, herunder kontroller for datainnhenting, databehandling og grensesnitt mot systemene. Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av etablerte kontroller for kvalitetssikring av anvendte forutsetninger og

Revisors beretning - 23. mars 2017 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Beregningen av forsikringsmessige avsetninger vil i stor grad avhenge av god datakvalitet i forsikringssystemet og anvendelse av forutsetninger som er i tråd med regulatoriske bestemmelser og relevante bransjestandarder.

Se note 2.14, note 3.2 og note 9.1 til konsernregnskap for en nærmere beskrivelse av beregningen av forsikringsmessige avsetninger.

beregningsmetode. Vi konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Vi har gjennomgått aktuarens kontrollberegning av premiereserve som aktuaren sammenlignet mot det som er beregnet av forsikringssystemet. Videre har vi kontrollert konsernets framskrivning av forsikringsmessige avsetninger og detaljvstemt denne mot reserven som beregnes i forsikringssystemet. Kontrollberegningen viste ikke avvik av betydning mot systemreservene.

Vi har vurdert anvendelsen av metode og sentrale forutsetninger som dødsrisiko, uforhetsrisiko, opplevelsesrisiko og diskonteringsrente (grunnlagsrente).

Etter vår oppfatning var beregningene av forsikringsmessige avsetninger underlagt hensiktsmessige og fungerende kontroller. Videre var forutsetningene i beregningene anvendt konsistent og i tråd med regulatoriske bestemmelser og bransjestandarder.

Verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet

Vi har fokusert på dette området både fordi det utgjør en betydelig del av eiendelene i balansen og fordi markedsverdien i enkelte tilfeller må estimeres ved hjelp av verdsettelsesmodeller som vil inneholde skjønn.

Det alt vesentlige av de finansielle eiendelene som regnskapsføres til virkelig verdi over resultatet er notert i et likvid marked. For disse eiendelene har vi fokusert på KLPs rutiner og prosesser for å sikre et nøyaktig grunnlag for verdsettelsen. For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare, har vi fokusert på de forutsetninger som ligger til grunn for verdsettelsen.

Vi har vurdert at KLPs retningslinjer for verdsettelse av finansielle instrumenter er i tråd med anerkjente prinsipper og gjeldende regelverk.

Vi har vurdert og testet utformingen og effektiviteten av konsernets etablerte kontroller over verdsettelse av derivater og finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet. Dette omfattet for derivater og finansielle eiendeler i likvide markeder tester av kontroller som sikrer nøyaktighet og fullstendig registrering av grunnlaget for prisfastsettelsen, samt at prisene som lastes opp i systemet fra de enkelte verdsettelseskildene stemmer med kildene og allokteres til riktige derivater og finansielle eiendeler.

For derivater og finansielle eiendeler som er verdsatt basert på modeller og enkelte forutsetninger som ikke er direkte observerbare har vi testet de kontrollene ledelsen har etablert for å sikre at det ble innhentet uavhengige vurderinger. Der det er relevant har vi tatt stilling til påliteligheten av kildene som benyttes. Vi

Revisors beretning - 23. mars 2017 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Se note 3.3, note 6 og note 7 til konsernregnskapet for en beskrivelse av verdsettelse av finansielle eiendeler som måles til virkelig verdi over resultatet.

konkluderte med at vi kunne basere oss på disse kontrollene i vår revisjon.

Øvrig informasjon

Ledelsen er ansvarlig for øvrig informasjon. Øvrig informasjon omfatter informasjon i selskapets årsrapport bortsett fra årsregnskapet og den tilhørende revisjonsberetningen.

Vår uttalelse om revisjonen av årsregnskapet dekker ikke øvrig informasjon, og vi attesterer ikke den øvrige informasjonen.

I forbindelse med revisjonen av årsregnskapet er det vår oppgave å lese øvrig informasjon med det formål å vurdere hvorvidt det foreligger vesentlig inkonsistens mellom øvrig informasjon og årsregnskapet, kunnskap vi har opparbeidet oss under revisjonen, eller hvorvidt den tilsynelatende inneholder vesentlig feilinformasjon.

Dersom vi konkluderer med at den øvrige informasjonen inneholder vesentlig feilinformasjon er vi pålagt å rapportere det. Vi har ingenting å rapportere i så henseende.

Styrets og daglig leders ansvar for årsregnskapet

Styret og daglig leder (ledelsen) er ansvarlig for å utarbeide årsregnskapet og for at det gir et rettviseende bilde, for selskapsregnskapet i samsvar med regnskapslovens regler og god regnskapsskikk i Norge, og for konsernregnskapet i samsvar med International Financial Reporting Standards som fastsatt av EU. Ledelsen er også ansvarlig for slik intern kontroll som den finner nødvendig for å kunne utarbeide et årsregnskap som ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil.

Ved utarbeidelsen av årsregnskapet må ledelsen ta standpunkt til selskapets og konsernets evne til fortsatt drift og på tilbørlig måte opplyse om forhold av betydning for fortsatt drift. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for selskapsregnskapet så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket. Forutsetningen om fortsatt drift skal legges til grunn for konsernregnskapet med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvikle konsernet eller legge ned virksomheten, eller ikke har noe realistisk alternativ til dette.

Revisors oppgaver og plikter ved revisjonen av årsregnskapet

Vårt mål med revisjonen er å oppnå betryggende sikkerhet for at årsregnskapet som helhet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller utilsiktede feil, og å avgi en revisjonsberetning som inneholder vår konklusjon. Betryggende sikkerhet er en høy grad av sikkerhet, men ingen garanti for at en revisjon utført i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, alltid vil avdekke vesentlig feilinformasjon som eksisterer. Feilinformasjon kan oppstå som følge av misligheter eller utilsiktede feil. Feilinformasjon blir vurdert som vesentlig dersom den enkeltvis eller samlet med rimelighet kan forventes å påvirke økonomiske beslutninger som brukerne foretar basert på årsregnskapet.

Revisors beretning - 22. mars 2017 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

Som del av en revisjon i samsvar med lov, forskrift og god revisjonsskikk i Norge, herunder ISA-ene, utøver vi profesjonelt skjønn og utviser profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. I tillegg:

- identifiserer og anslår vi risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet, enten det skyldes misligheter eller utilsiktede feil. Vi utformer og gjennomfører revisjonshandlinger for å håndtere slike risikoer, og innhenter revisjonsbevis som er tilstrekkelig og hensiktsmessig som grunnlag for vår konklusjon. Risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter ikke blir avdekket, er høyere enn for feilinformasjon som skyldes utilsiktede feil, siden misligheter kan innebære samarbeid, forfalskning, bevisste utelatelser, uriktige fremstillinger eller overstyring av intern kontroll.
- opparbeider vi oss en forståelse av den interne kontroll som er relevant for revisjonen, for å utforme revisjonshandlinger som er hensiktsmessige etter omstendighetene, men ikke for å gi uttrykk for en mening om effektiviteten av selskapets interne kontroll.
- evaluerer vi om de anvendte regnskapsprinsippene er hensiktsmessige og om regnskapestimatene og tilhørende noteopplysninger utarbeidet av ledelsen er rimelige.
- konkluderer vi på hensiktsmessigheten av ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetningen ved avleggelsen av regnskapet, basert på innhentede revisjonsbevis, og hvorvidt det foreligger vesentlig usikkerhet knyttet til hendelser eller forhold som kan skape tvil av betydning om selskapets evne til fortsatt drift. Dersom vi konkluderer med at det eksisterer vesentlig usikkerhet, kreves det at vi i revisjonsberetningen henleder oppmerksomheten på tilleggsopplysningene i regnskapet, eller, dersom slike tilleggsopplysninger ikke er tilstrekkelige, at vi modifierer vår konklusjon om årsregnskapet og årsberetningen. Våre konklusjoner er basert på revisjonsbevis innhentet inntil datoen for revisjonsberetningen. Etterfølgende hendelser eller forhold kan imidlertid medføre at selskapet ikke fortsetter driften.
- evaluerer vi den samlede presentasjonen, strukturen og innholdet, inkludert tilleggsopplysningene, og hvorvidt årsregnskapet representerer de underliggende transaksjonene og hendelsene på en måte som gir et rettviseende bilde.
- innhenter vi tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis vedrørende den finansielle informasjonen til enhetene eller forretningsområdene i konsernet for å kunne gi uttrykk for en mening om det konsoliderte regnskapet. Vi er ansvarlige for å lede, følge opp og gjennomføre konsernrevisjonen. Vi alene er ansvarlige for vår revisjonskonklusjon.

Vi kommuniserer med styret blant annet om det planlagte omfanget av revisjonen og til hvilken tid revisjonsarbeidet skal utføres. Vi utveksler også informasjon om forhold av betydning som vi har avdekket i løpet av revisjonen, herunder om eventuelle svakheter av betydning i den interne kontrollen.

Vi gir styret en uttalelse om at vi har etterlevd relevante etiske krav til uavhengighet, og om at vi har kommunisert og vil kommunisere med dem alle relasjoner og andre forhold som med rimelighet kan tenkes å kunne påvirke vår uavhengighet, og, der det er relevant, om tilhørende forholdsregler.

Av de sakene vi har kommunisert med styret, tar vi standpunkt til hvilke som var av størst betydning for revisjonen av årsregnskapet for den aktuelle perioden, og som derfor er sentrale forhold ved revisjonen. Vi beskriver disse sakene i revisjonsberetningen med mindre lov eller forskrift hindrer offentliggjøring av saken, eller dersom vi, i ekstremt sjeldne tilfeller, beslutter at en sak ikke skal

Revisors beretning - 22. mars 2017 - Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringsselskap

omtales i beretningen siden de negative konsekvensene av en slik offentliggjøring med rimelighet må forventes å oppveie allmennhetens interesse av at saken blir omtalt.

Uttalelse om øvrige lovmessige krav

Konklusjon om årsberetningen

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, mener vi at opplysningene i årsberetningen og i redegjørelsen om samfunnsansvar om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift og forslaget til anvendelse av overskuddet er konsistente med årsregnskapet og i samsvar med lov og forskrifter.

Konklusjon om registrering og dokumentasjon

Basert på vår revisjon av årsregnskapet som beskrevet ovenfor, og kontrollhandlinger vi har funnet nødvendig i henhold til internasjonal standard for attestasjonsoppdrag (ISAE) 3000

«Attestasjonsoppdrag som ikke er revisjon eller forenklet revisorkontroll av historisk finansiell informasjon», mener vi at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger i samsvar med lov og god bokføringsskikk i Norge.

Oslo 22. mars 2017

PricewaterhouseCoopers AS

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Erik Andersen', written over a horizontal line.

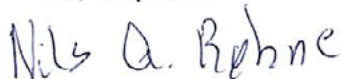
Erik Andersen
Statsautorisert revisor

Til generalforsamlingen i
Kommunal Landspensjonskasse

Foretaksforsamlingen i Kommunal Landspensjonskasse har gjennomgått styrets forslag til årsberetning og årsregnskap for Kommunal Landspensjonskasse gjensidig forsikringselskap, selskap og konsern. Årsoppgjøret består av resultatregnskap, balanse, oppstilling over endring i egenkapital, kontantstrømoppstilling, noter og revisors beretning.

Foretaksforsamlingen tilrår overfor generalforsamlingen at selskapets og konsernets årsregnskap og årsberetning for 2016 fastsettes i samsvar med styrets forslag.

Oslo, 19. april 2017

Nils A. Røhne
Foretaksforsamlingens leder

Styrer i KLP**KONSERNSTYRET**

Liv Kari Eskeland (styreleder)
 Egil Johansen (nestleder)
 Ingrid Blekeli Spiten
 Lars Vorland
 Marit Torgersen
 Jan H. Gulbrandsen
 Freddy Larsen (ansattes representant)
 Susanne Torp-Hansen
 (ansattes representant)
 Tom Tvedt
 (1. varamedlem – fast møtende)
 Hilde Rolanden (2. varamedlem)
 Mette Nord
 (varamedlem for Gulbrandsen)
 Erling Bendiksen
 (1. varamedlem ansatte)
 Marianne Holt Holgersen
 (2. varamedlem ansatte)
 Erik Orskaug (observatør)
 Erik Kollerud (observatør)
 Dag Bjørnar Jonsrud (varaobservatør)
 Ingjerd Hovdenakk (varaobservatør)

STYRER I DATTERSELSKAPENE**KLP Bankholding AS**

Sverre Thornes (leder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Aina Slettedal Eide
 Ingrid Johansen Aune
 Kjell Fosse
 Christin Kleppe
 (valgt av og blant de ansatte)
 Espen Trandum
 (valgt av og blant de ansatte)
 Oddvar Engelsåstrø
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Terje Granvold
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Banken AS

Sverre Thornes (leder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Aina Slettedal Eide
 Ingrid Johansen Aune
 Kjell Fosse
 Christin Kleppe
 (valgt av og blant de ansatte)

Espen Trandum
 (valgt av og blant de ansatte)
 Oddvar Engelsåstrø
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Terje Granvold
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Leif Magne Andersen

KLP Bedriftspensjon AS

Marianne Sevaldsen (styreleder)
 Rune Mæland (styremedlem)
 Gro Myking (styremedlem)
 Alexander Berg Larsen (styremedlem)
 Stig Even Jacobsen (styremedlem)
 Harald Ramon Hagen (styremedlem
 valgt av og blant de ansatte)
 Håkon Ingar Eidissen (vara for
 ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Torun Wahl KLP

Boligkreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Marit Barosen
 Adm.dir: Christopher Steen

KLP Eiendom AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Aage E. Schaanning (styremedlem)
 Ida Louise Skaurum Mo (styremedlem)
 Marit Jakobsen Leganger (styremedlem)
 Arvid Grundekjøn (styremedlem)
 Einar Kvien
 (valgt av og blant de ansatte)
 Linn Eriksen Løken
 (varamedlem for Einar Kvien)
 Adm.dir: Gunnar Gjørtz

KLP Forsikringservice AS

Sverre Thornes (leder)
 Marianne Sevaldsen (nestleder)
 Helge Rudi (styremedlem)
 Cathrine Hellandsvik (styremedlem)
 Heidi Iren Sunde (styremedlem)
 Adm.dir: Erik Falk

KLP Kapitalforvaltning AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Hilde Seem
 Gro Myking
 Kjetil Houg
 Anette Hjertø
 Ingvild Dingstad
 Per Rustad Ørvik
 (valgt av og blant de ansatte)

Per Christian Standerholen
 (varamedlem)
 Gunnar Børjesson
 (varamedlem)
 Vigdis Lund
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Håvard Gulbrandsen

KLP Kommunekreditt AS

Sverre Thornes (styreleder)
 Aage E. Schaanning (nestleder)
 Ingrid Johansen Aune
 Aud Norunn Strand
 Adm.dir: Carl Steinar Lous

KLP Skadeforsikring AS

Sverre Thornes (leder)
 Jan-Hugo Sørensen
 Marianne Sevaldsen
 Lene Elisabeth Bjerkan
 Camilla Dunsæd
 Steinar Haukeland
 (valgt av og blant de ansatte)
 Mona Wittenberg
 (valgt av og blant de ansatte)
 Eskild Tangerud
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Camilla Gravem
 (vara for ansattvalgt medlem)
 Adm.dir: Tore Tenold

KLP-Huset AS

Eskild Rolstad (styreleder)
 Hans Vidar Sund
 Camilla Qinghuayu Henriksen

Tillitsvalgte

KLPS FORETAKSFORSAMLING 2016-2018

Anne Katarina Carttfjord	Helse-Midt Norge RHF
Anita Eidsvold Grønli	Nedre Romerike Brann og redning
Arne Sandbu	Nord-Fron kommune
Astrid A Byrknes	Lindås kommune
Atle Brynestad	Helse Sør-Øst RHF
Erik Arne Hansen	Helse Nord RHF
Eva Ottesen	Gratangen kommune
Hilde Christiansen	Helse Vest RHF
Katrine Lereggen	Melhus kommune
Maiken Messel	Aust-Agder fylkeskommune
May Holen	Oslo Sanitetsforening
Nils A Røhne	Stange kommune
Ola Steene	Levanger kommune
Ole Haabeth	Østfold fylkeskommune
Ole John Østenstad	Førde kommune
Per Karlsen	Helse Vest RHF
Siri Hovde	Aurskog-Høland kommune
Siv Dagny Aasvik	Hadsel kommune
Steinar Marthinsen	Helse Sør-Øst RHF
Tor Egil Bakken	Larvik kirkelige fellesråd
Torhild Bransdal	Vennesla kommune
Unni Skaar	Sarpsborg kommune
Vibeke Stjern	Åfjord kommune
Øystein Beyer	Porsgrunn kommune

VARAMEDLEMMER

Ola Bergheim	Nore Energi AS
Roger Gjennestad	Sykehuset Vestfold HF
Nina Sandberg	Nesodden kommune
Heidi Magnussen	St. Olav Hospital HF
Brit Kramprud Lundgård	Øyer kommune
Monica Vee Bratlie	Hurum kommune
Monica Nilsen	Alta kommune
Tove Henøen	Fræna kommune
Lars Erik Hylvang	Engerdal kommune
Knut Langeland	Helse Nord RHF
Øyvind Mikalsen	Avfallsservice AS
Stine Akselsen	Lebesby kommune

OPPNEVNT AV ARBEIDSTAKERORGANISASJONENE

Erik Orskaug	UNIO
Roger Haga Heimli	Fagforbundet
Britt Silseth	Fagforbundet
Lizzi Thorkildsen	Delta
Ole Jakob Knudsen	Naturviterne
Stein Gulbrandsen	Fagforbundet

VARAMEDLEMMER

Even Nilsen	Fagforbundet
Svein Kristiansen	Fagforbundet
Anne Bondevik	Fagforbundet

ANSATTVALGTE REPRESENTANTER

Anders Eidsnes	KLP Bergen
Erling Bendiksen	KLP Oslo
Frode Berge	KLP Bergen
Even Bladt Jarlseth	KLP Oslo
Hanne Bratlie	KLP Oslo
Linda Brodin	KLP Oslo
Oddvar Engelsåstrø	KLP Trondheim
Jørn Trygve Kärnä	KLP Skadeforsikring
Kristian Kaarød	KLP Bergen
Kari Bakken	KLP Oslo
Magnus Haldorsen	KLP Skadeforsikring
Torkell Dobbe	KLP Skadeforsikring
Trine Bjelland Ottosen	KLP Oslo
Vidar Stenseth	KLP Oslo
Svein Thalberg	KLP Oslo

VARAMEDLEMMER

Odd Steinsrud	KLP Skadeforsikring
Lisbeth Arnesen	KLP Bergen
Bjarte Bratten	KLP Oslo
Elisabeth Wikdahl	KLP Oslo
Hilde Tangen Fjeld	KLP Oslo
Vibeke Heldal	KLP Bergen

VALGKOMITEEN

Nils A. Røhne (leder)
Ole John Østenstad
Steinar Marthinsen
Anita Eidsvold Grønli
Torhild Bransdal (vara)

HOVEDKONTOR

Besøksadresse:

Dronning Eufemias gate 10, Oslo

Sentralbord: 55548500

Postadresse:

Kommunal Landspensjonskasse,

Pb. 400 Sentrum, 0103 Oslo

Elektroniske henvendelser:

klp.no/kontakt

www.klp.no

Organisasjonsnr.: 938 708 606